

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca

Ex Libris Joannis Nencini
1874

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.
TOMUS QUARTUS.

HOC VOLUMINE

continentur

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recensuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS QUARTUS.

PARISIIS,

Apud { SAILLANT, viâ S. Joannis Bellov.
DESAINT, viâ Fœneâ.
BARBOU, viâ Mathurinensium.

M DCC LXVIII.

ACTIONIS SECUNDÆ

IN VERREM

LIBER TERTIUS.

DE RE FRUMENTARIA.

ORATIO OCTAVA.

Continet hic liber furta Verris in omni frumenti genere. Frumenti autem, quod prætor Siculus ab aratoribus exigere poterat & debebat, erat primò decumanum, *quod aratores pro agris sibi attributis dabant : alterum erat* emptum, *quod vi legis Rupiliæ tenebantur populi Siciliæ vectigales populo Romano certo pretio vendere. Id erat vel* decumanum alterum, *cui pretium erat a senatu*

Romano constitutum in modios singulos H-S terni : vel imperatum, *cui H-S quaterni constituti erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentia & Cassia frumentaria, quanta pecuniæ summa in utrumque* empti *genus ex ærario impenderetur. Tertium erat* æstimatum, *quod prætoris in cellam imperabatur. Dabat senatus quæstori prætoris certam ex ærario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, & quidem modium tritici H-S IV. hordei autem H-S II. Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, & deinde frumentum vehebatur quò prætor volebat. Licebat autem prætori certam pecuniam, quantam scilicet æquum erat, ab aratoribus pro frumento & vectura pacisci.* ERNESTUS.

I. OMNES, qui alterum, Judices, nullis impulsi inimicitiis, nullâ privatim læsi injuriâ, nullo præmio adducti, in judicium reipublicæ causâ vocant, providere

debent, non solùm quid oneris in præsentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt : atque eò magis, si id, ut antè dixi, faciunt nullâ re commoti aliâ, nisi utilitate communi.

2. Nam qui sibi hoc sumpsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejusmodi civis laudandus, ac diligendus est, qui non solùm ab republica civem improbum removet, verùm etiam se ipsum ejusinodi fore profitetur, ac præstat, ut sibi non modò communi voluntate virtutis, atque officii, sed etiam ut quadam magis necessariâ ratione rectè sit honestéque vivendum.

3. Itaque hoc, Judices, ex homine clarissimo, atque eloquentissimo, L. Crasso, sæpe auditum est, quum se nullius rei tam pœnitere diceret, quàm quòd C. Carbonem umquam in judicium vocavisset : minùs enim liberas omnium rerum voluntates habebat; & vitam suam pluribus, quàm vellet, observari oculis arbitrabatur. Atque ille his præsidiis ingenii, for-

tunæque munitus, tamen hac curâ continebatur, quam sibi, nondum confirmato consilio, sed ineunte ætate, susceperat: quò minùs etiam perspicitur eorum virtus, & integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quàm qui jam firmatâ ætate descendunt: illi enim, antequam potuerunt existimare, quantò liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, gloriæ causâ, atque ostentationis, accusant: nos, qui jam, & quid facere, & quantulum judicare possemus, ostendimus, nisi facilè cupiditates nostras teneremus, numquam ipsimet nobis præcideremus istam licentiam, libertatemque vivendi.

II. Atque hoc ego plus oneris habeo, quàm qui ceteros accusarunt (si onus est id appellandum, quod cum lætitiâ feras, ac voluptate) verumtamen hoc ego amplius suscepi, quàm ceteri; quòd ita postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maximè vitiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem, aut rapacem accusâris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiæ suspicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit semper, ne qua in re asperior, aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat: omnia postremò, quæ vindicâris in altero, tibi

ipsi vehementer fugienda ſunt. Etenim non modò accuſator, ſed ne objurgator quidem ferendus eſt is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipſe deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ poſſunt in homine perdito, nefarioque eſſe, reprehendo : nullum eſſe dico indicium libidinis, ſceleris, audaciæ, quod non in iſtius unius vita perſpicere possitis.

5. Ego in iſto reo legem hanc, Judices, mihi ſtatuo; vivendum ita eſſe, ut iſti non modò factis, dictiſque omnibus, ſed etiam oris, oculorumque illâ contumaciâ, ac ſuperbiâ, quam videtis, dissimillimus eſſe, ac ſemper fuiſſe videar. Patior non moleſtè, Judices, eam vitam, quæ mihi ſuâ ſponte antea jucunda fuerit, nunc jam meâ lege, & conditione neceſſariam quoque futuram.

III. Et in hoc homine ſæpe a me quæris, Hortensi, quibus inimicitiis, aut quâ injuriâ adductus, ad accuſandum deſcenderim. Mitto jam rationem officii mei, necessitudiniſque Siculorum : de ipsis tibi inimicitiis reſpondeo. An tu majores ullas inimicitias putas eſſe, quàm contrarias hominum ſententias, ac dissimilitudines ſtudiorum, & voluntatum? fidem ſanctissimam in vita qui putat, poteſt ei non inimicus eſſe, qui quæſtor conſulem ſuum,

consiliis commissis, pecuniâ traditâ, rebus omnibus creditis, ſpoliare, relinquere, prodere, oppugnare auſus sit? pudorem, & pudicitiam qui colit, poteſt animo æquo iſtius quotidiana adulteria, meretriciam diſciplinam, domeſticum lenocinium videre? qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana ſpoliarit omnia, qui ex thenſarum orbitis prædari sit auſus, inimicus non eſſe qui poteſt? qui jure æquo omnes putat eſſe oportere, is tibi non infeſtiſſimus sit; quum cogitet varietatem, libidinemque decretorum tuorum? qui ſociorum injuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in te non expilatione Asiæ, vexatione Pamphiliæ, ſqualore & lacrymis Siciliæ concitetur? qui civium Romanorum jura, ac libertatem, ſanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam, quàm inimicus eſſe debeat, quum tua verbera, quum ſecures, quum cruces ad civium Romanorum ſupplicia fixas recordetur?

7. An, si qua in re contra rem meam decreſſet aliquid injuriâ, jure me ei inimicum eſſe arbitrarer: quum omnia contra omnium bonorum rem, cauſam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, quæris, cur ei sim inimicus, cui populus Romanus infeſtus sit, qui præſertim plus etiam, quàm pars virilis poſtulat,

pro voluntate populi Romani; oneris ac muneris suscipere debeam?

IV. Quid illa, quæ leviora videntur esse, non cujusvis animum possunt movere? quòd ad tuam ipsius amicitiam, ceterorumque hominum magnorum, atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia, & audacia, quàm cujusquam nostrûm virtus, & integritas? odistis hominum novorum industrias: despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium verò, & virtutem, depressam, exstinctamque cupitis.

8. Verrem amatis. Ita credo: si non virtute, non industriâ, non innocentiâ, non pudore, non pudicitiâ; at sermone, at litteris, at humanitate ejus delectamini. Nihil horum est: contráque sunt omnia quum summo dedecore, ac turpitudine, tum singulari stultitiâ, atque inhumanitate oblita. Huic homini si cujus domus patet, utrùm ea patêre, an hiare, ac poscere aliquid videtur? Hunc vestri janitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti vestri, hunc servi, ancillæque amant: hic quum venit, extra ordinem vocatur: hic solus introducitur: ceteri sæpe frugalissimi homines excluduntur: ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, qui ita vixerunt, ut sine vestro præsidio salvi esse non possint.

9. Quid ? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorsus nihil acquirere velimus : ut dignitatem nostram, populique Romani beneficia non copiis, sed virtute tueamur : istum rebus omnibus undique ereptis, impunè eludentem, circumfluere, atque abundare ? hujus argento domos vestras, hujus signis & tabulis forum comitiumque ornari ? præsertim quum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis ? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet ? Verrem esse, qui cum L. Mummio certet, ut plures hic sociorum urbes, quàm ille hostium, spoliasse videatur ? plures hic solus villas ornamentis fanorum, quàm ille fana spoliis hostium ornasse ? & is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri libentiùs suo periculo vestris cupiditatibus serviant ?

V. Verùm hæc & dicentur alio loco, & dicta sunt : nunc proficiscemur ad reliqua, si pauca antè fuerimus a vobis, Judices, deprecati. Superiore omni oratione perattentos vestros animos habuimus : id fuit nobis gratum admodum. Sed multò erit gratius, si reliqua voletis attendere : propterea quòd in his omnibus, quæ antea dicta sunt, erat quædam ex ipsa varietate ac novitate rerum ac criminum delectatio : nunc tractare causam instituimus frumentariam ; quæ magnitudine injuriæ, ferè criminibus

ceteris antecellit ; jucunditatis in agendo, & varietatis minùs habebit : veſtrâ autem auctoritate & prudentiâ dignissimum eſt, Judices, in audiendi diligentiâ, non minùs religioni tribuere, quàm voluptati.

II. In hac causâ frumentariâ cognoſcendâ hæc vobis proponite, Judices, vos de rebus fortuniſque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui erant in Sicilia, bonis, de vectigalibus a majoribus traditis, de vitâ victuque populi Romani cognituros : quæ si magna, atque adeo maxima vobis videntur ; quàm variè & quàm copiosè dicantur, exſpectare nolite. Neminem veſtrûm præterit, Judices, omnem utilitatem, opportunitatemque provinciæ Siciliæ, quæ ad commoda populi Romani adjuncta sit, consiſtere in re frumentariâ maximè : nam ceteris rebus adjuvamur ex illa provincia ; hac verò alimur, ac ſuſtinemur. Ea cauſa tripartita, Judices, erit in accuſatione : primùm enim de *Decumano*, deinde de *Empto* dicemus frumento, poſtremò de *Æſtimato*.

VI. Inter Siciliam ceteraſque provincias, Judices, in agrorum vectigalium ratione hoc intereſt, quòd ceteris aut impositum vectigal eſt certum, quod ſtipendiarium dicitur, ut Hiſpanis, & pleriſque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, ac pœna belli : aut cenſoria locatio conſtituta

eſt, ut Aſiæ, lege Semproniâ. Siciliæ civitates ſic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem jure eſſent, quo fuiſſent: eâdem conditione populo Romano parerent, quâ ſuis antea paruiſſent.

13. Perpaucæ Siciliæ civitates ſunt bello a majoribus noſtris ſubactæ: quarum ager quum eſſet publicus populi Romani factus, tamen illis eſt redditus: is ager a cenſoribus locari ſolet. Fœderatæ civitates duæ ſunt, quarum decumæ venire non ſoleant, Mamertina & Taurominitana: quinque præterea ſine fœdere immunes civitates ac liberæ, Centuripina, Haleſina, Segeſtana, Haliciensis, Panormitana: præterea omnis ager Siciliæ civitatum decumanus eſt: itemque ante imperium populi Romani ipſorum Siculorum voluntate & inſtitutis fuit.

14. Videte nunc majorum ſapientiam: qui, quum Siciliam, tam opportunum ſubſidium belli, atque pacis, ad rempublicam adjunxiſſent, tantâ curâ Siculos tueri & retinere voluerunt, ut non modò eorum agris vectigal novum nullum imponerent, ſed ne legem quidem venditionis decumarum, neque vendendi aut tempus, aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem in Siciliâ, denique ut lege Hieronicâ venderent. Voluerunt eos in ſuis rebus ipſos intereſſe; eorumque ani-

mos, non modò lege novâ, sed ne nomine quidem legis novo commoveri.

15. Ita decumas lege Hieronicâ semper vendendas censuerunt, ut iis jucundior esset muneris illius functio, si ejus regis, qui Siculis carissimus fuit, non solùm instituta, commutato imperio, verùm etiam nomen maneret. Hoc jure ante Verrem prætorem Siculi semper usi sunt: hic primus instituta omnium, consuetudinem a majoribus traditam, conditionem amicitiæ, jus societatis, convellere & commutare ausus est.

VII. Quâ in re primùm illud reprehendo, & accuso, cur in re tam veteri, tam usitata, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid assecutus es? tot homines sapientissimos & clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentiâ consilioque vicisti? Est tuum, est ingenii, diligentiæque tuæ: do hoc tibi, & concedo: scio, te Romæ, quum prætor esses, edicto tuo possessiones hereditatum a liberis ad alienos, a primis heredibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam transtulisse: scio, te edicta superiorum omnium correxisse, & possessiones hereditatum non secundùm eos, qui proferrent, sed secundùm eos, qui dicerent testamentum factum, dedisse: easque res novas abs te prolatas & inventas, magno tibi quæstui

A vj

fuisse scio : eumdemque te memini censorias quoque leges in sartis tectis exigendis tollere, & commutare : ne is redimeret, cuja res esset : ne pupillo tutores, propinquique consulerent, quò minùs fortunis omnibus everteretur : exiguam diem præfinire operi, quâ ceteros ab negotio excluderes, ipse in tuo redemptore nullam certam diem observares.

17. Quamobrem novam legem te in decumis statuisse non miror, hominem in edictis prætoriis, in censoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum : non, inquam, miror, te aliquid excogitasse : sed quòd tuâ sponte, injussu populi, sine senatûs auctoritate jura provinciæ Siciliæ mutâris, id reprehendo, id accuso.

18. L. Octavio, & C. Cottæ consulibus senatus permisit, ut vini & olei decumas, & frugum minutarum, quas antè te quæstores in Sicilia vendere consuessent, Romæ venderent, legemque his rebus, quam ipsis videretur, dicerent. Quum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen a censoriis ceteris legibus recederent. Contrà dixit is, qui casu tum Romæ fuit, tuus hospes, Verres, hospes, inquam, & familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules causam cognoverunt : quum viros primarios atque amplis-

simos civitatis multos in consilium advocassent, de consilii sententiâ pronuntiarunt, se lege Hieronicâ vendituros.

VIII. Itane verò? prudentissimi viri, summâ auctoritate præditi, quibus senatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem potestatem permiserat, populusque Romanus idem jusserat, Siculo uno recusante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt: tu homo minimi consilii, nullius auctoritatis, injussu populi ac senatûs, totâ Siciliâ recusante, cum maximo detrimento, atque adeo exitio vectigalium, totam Hieronicam legem sustulisti.

20. At quam legem corrigit, Judices, atque adeo totam tollit? acutissimè ac diligentissimè scriptam: quæ omnibus custodiis subjectum aratorem decumano tradit, ut neque in segetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in asportando frumento, grano uno posset arator sine maximâ pœnâ fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acutè, ut Siculum: ita severè, ut tyrannum: quâ lege Siculis tamen arare expediret: nam ita diligenter constituta sunt jura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decumâ non possit auferri.

21. Quum hæc essent ita constituta, Verres tot annis, atque adeo seculis inventus est, qui hæc non commutaret, sed everteret; quæ jamdiu ad salutem sociorum, utilitatemque reipublicæ composita, comparataque essent, ad suos improbissimos quæstus converteret: qui primùm certos instituerit nomine decumanos, re verâ ministros, ac satellites cupiditatum suarum: per quos ostendam sic provinciam per triennium vexatam atque vastatam, Judices, ut eam multis annis, multorum innocentiâ, sapientiâque recreare nequeamus.

IX. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cujus improbitate singulari, gravissimarum legationum querimonias audistis. Adspicite, Judices vultum hominis, & adspectum: & ex eâ contumaciâ, quam hic in perditis rebus retinet, illos ejus spiritus Sicilienses quos fuisse putetis, cogitate, ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provinciâ totâ Verres, quum undique nequissimos homines conquisisset, & quum ipse secum suî similes duxisset, non parum multos, nequitiâ, luxuriâ, audaciâ, suî simillimum judicavit. Itaque istos inter se perbrevi tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudo, similitudoque conjunxit.

23. Verris mores improbos, impurosque nostis: fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit; is erit Apronius ille: qui, ut ipse non solùm vitâ, sed etiam corpore atque ore significat, immensa aliqua vorago est, ac gurges vitiorum turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: tantamque habebat morum similitudo conjunctionem atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, isti uni commodus ac disertus videretur: ut, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset: ut, quum alii, ne conviviis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis uteretur: postremò, ut odor Apronii teterrimus oris & corporis, quem, ut aiunt, ne bestiæ quidem ferre possent, uni isti suavis & jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: in cubiculo solus: in convivio dominus, ac tum maximè, quum, accubante prætextato prætoris filio, in convivio saltare nudus cœperat.

X. Hunc, uti dicere institui, principem Verres ad fortunas aratorum vexandas, diripiendasque esse voluit: hujus audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fidelissimos socios,

optimosque cives scitote hoc prætore traditos, Judices, atque addictos fuisse, novis institutis & edictis, totâ Hieronicâ lege (quemadmodum antea dixi) rejectâ & repudiatâ.

25. Primùm, edictum, Judices, audite præclarum: QUANTUM *decumanus edidisset aratorem sibi decumæ dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur.* Quomodo? quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? utrùm prætoris institutum in socios, an in hostes victos insani edictum, atque imperium tyranni? Ego tantum dem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? Aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortales! quid est hoc? verisimile enim non est.

26. Sic mihi persuadeo, Judices, tametsi omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri: ego enim, quum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si hæc edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem, sicuti faciam: da, quæso, scribæ: recitet ex codice. Recita edictum de professione. EDICTUM DE PROFESSIONE. Negat me recitare totum: nam id significare nutu videtur. Quid prætereo?

an illud, ubi caves tamen Siculis, & miſeros reſpicis aratores? edicis enim, te in decumanum, ſi plura ſuſtulerit, quàm debitum ſit, in octuplum judicium daturum eſſe. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod poſtulat; totum recita. EDICTUM DE JUDICIO IN OCTUPLUM. Judicio ut arator decumanum perſequatur? miſerum, atque iniquum, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad ſubſellia, ab uſu rerum ruſticarum ad inſolitam litem, atque judicium.

XI. Quum omnibus in aliis vectigalibus, Aſiæ, Macedoniæ, Hiſpaniæ, Galliæ, Africæ, Sardiniæ, ipſius Italiæ, quæ vectigalia ſunt; quum in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor, ac pignerator, non ereptor, neque poſſeſſor ſoleat eſſe: tu de optimo, de juſtiſsimo, de honeſtiſsimo genere hominum, hoc eſt, de aratoribus, ea jura conſtituebas, quæ omnibus aliis eſſent contraria. Utrum eſt æquius, decumanum petere, an aratorem repetere? judicium, integrâ re, an perditâ, fieri? eum, qui manu quæſierit, an eum, qui digito licitus ſit, poſſidere? Quid? qui in ſingulis jugis arant, qui ab opere ipſi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? quum dederint Apronio, quod po-

poſcerit, relinquent arationes, relinquent Larem familiarem ſuum ? venient Syracuſas, ut, te prætore, videlicet, æquo jure, Apronium, delicias, ac vitam tuam, judicio recuperatorio perſequantur ?

28. Verùm eſto : reperietur aliquis fortis, & experiens arator, qui, quum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, judicio repetat, & pœnam octupli perſequatur. Exſpecto vim edicti, ſeveritatem prætoris : faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem poſtulat arator ? nihil, nisi ex edicto judicium in octuplum. Quid Apronius ? non recuſat. Quid prætor ? jubet recuperatores rejicere. Decurias ſcribamus. Quas decurias ? de cohorte mea rejicies, inquit. Quid ? iſta cohors quorum hominum eſt ? Volusii haruſpicis, & Cornelii medici, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum umquam judicem, nec recuperatorem dedit : iniquos decumanis eſſe aiebat omnes, qui ullam agri glebam possiderent : veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalaſſent.

XII. O præclarum, & commemorandum judicium ! ô ſeverum edictum ! ô tutum perfugium aratorum ! Atque, ut intelligatis, cujuſmodi iſta judicia in octu-

plum, cujuſmodi iſtius de cohorte recuperatores exiſtimati ſint: ſic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentiâ permiſſâ, ut tantum ab aratore, quantum popoſciſſet, auferret, plus quàm deberetur, popoſciſſe? conſiderate cum veſtris animis voſmetipsi, ecquem putetis; preſertim quum id non ſolùm avaritiâ, ſed etiam imprudentiâ accidere potuerit: multos, neceſſe eſt. At ego omnes dico plus, ac multò plus, quàm decumas, abſtuliſſe. Cedo mihi unum ex triennio præturæ tuæ, qui octupli damnatus ſit. Damnatus? immo verò in quem judicium ex edicto tuo poſtulatum ſit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam ſibi factam queri poſſet: nemo decumanorum, qui grano ampliùs sibi, quàm deberetur, deberi profeſſus eſſet. Immo verò contrà, rapiebat, & aſportabat, quantum a quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores ſpoliati, ac vexati querebantur: neque tamen ullum judicium reperietur.

30. Quid eſt hoc? tot viri fortes, honeſti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Romani ab uno homine nequissimo, ac turpissimo læsi, pœnam octupli sine ulla dubitatione commiſſam, non perſequebantur? quæ cauſa? quæ ratio eſt? una illa, Judices, quam videtis: quòd ultro etiam

illusos se, & irrisos ab judicio discessuros videbant. Etenim quod esset judicium, quum e Verris turpissimo, flagitiosissimoque comitatu tres recuperatorum nomine assedissent, asseclæ istius, non a patre ei traditi, sed a meretricula commendati?

31. Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta: se pulsatum, verberatumque diceret: conferrent viri boni capita: de comissatione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas a prætore abeuntes possent deprehendere: res agi videretur: surrexisset Apronius, nova dignitas publicani, non ut decumanus, squaloris plenus, ac pulveris; sed unguentis oblitus, vino, vigiliisque languidus: omnia primo motu, aç spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore complesset: dixisset hæc, quæ vulgò dicere solebat, non se decumas emisse, sed bona, fortunasque aratorum: non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum, dominum illorum, ac tyrannum. Quæ quum dixisset, illi viri optimi de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed quærerent, ecquo modo petitorem ipsum Apronio condemnare possent.

XIII. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum quum decumanis, hoc est Apro-

nio, permisisses, ut, quantum vellet, posceret : quantum poposcisset, auferret : hoc tibi defensionis ad judicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum ? Si mehercule ex omni copia conventûs Syracusani, splendidissimorum, honestissimorumque hominum faceres potestatem aratori, non modò rejiciendi, sed etiam sumendi recuperatores : tamen hoc novum genus injuriæ ferre nemo posset, te, quum tuos omnes fructus publicano tradidisses, & rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere, ac persequi lite atque judicio.

33. Quum verò verbo, judicium sit in edicto ; re quidem verâ tuorum comitum, hominum nequissimorum collusio cum decumanis, sociis tuis, atque adeo procuratoribus : tamen audes ullius judicii mentionem facere, præsertim quum id non modò oratione meâ, sed etiam re ipsâ refellatur ? quum in tantis incommodis aratorum, injuriisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto non modò factum, sed ne postulatum quidem judicium inveniatur ?

34. Erit tamen in aratores lenior, quàm videtur : nam, qui in decumanos octupli judicium se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere aratori-

bus infeſtum, aut inimicum fuiſſe? quantò lenior eſt, quàm in publicanum? Edixit, ut, quod decumanus edidiſſet sibi dari oportere, id ab aratore magiſtratus Siculus exigeret. Quid dereliquit judicii, quod in aratorem dari poſſet? Non malum eſt, inquit, eſſe iſtam formidinem: ut quum exactum sit ab aratore, tamen ne ſe commoveat, reliquus metus judicii sit. Si judicio a me vis exigere, remove Siculum magiſtratum: si hanc vim adhibes, quid opus eſt judicio? Quis porrò erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod popoſcerint, quàm ab aſſeclis tuis quadruplo condemnari?

XIV. Illa verò præclara eſt clauſula edicti, quòd omnium controversiarum, quæ eſſent inter aratorem, & decumanum, si uter velit, edicit, ſe recuperatores daturum. Primùm, quæ poteſt eſſe controversia, quum is, qui petere debet, aufert? & quum is non, quantum debetur, ſed quantum commodum eſt, aufert? ille autem, unde ablatum eſt, judicio ſuum recuperare nullo modo poteſt? Deinde in hoc homo luteus, etiam callidus ac veterator eſſe vult, quod ita ſcribit, *Si uter volet, recuperatores dabo*. Quàm lepidè ſe furari putat? Utrique facit poteſtatem: ſed utrùm ita ſcripſerit, *Si uter volet*, an, *si decumanus volet*, nihil intereſt: arator

enim tuos istos recuperatores numquam volet.

36. Quid? illa cujusmodi sunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine, equiteque Romano, resistente Apronio, & affirmante, se plus decumâ non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus esset. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: quum illud edictum repentè uberrimum & quæstuosissimum nascitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent.

37. Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem jam superioribus edictis satis perdiderat, atque afflixerat) sed isti ipsi equites Romani, qui suum jus retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, & aliis prætoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim, cujusmodi edicta sint. *Ne tollat*, inquit, *ex area, nisi erit pactus.* Satis hæc magna vis est ad iniquè paciscendum: malo enim plus dare, quàm non maturè ex area tollere. At ista vis Septitium, & nonnullos Septitii similes non coërcet; qui ita dicunt: Non tollam potiùs, quàm paciscar. His hoc apponitur: Deportatum habeas

ante Kalendas Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præstituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

XV. Jam verò illud non solùm contra legem Hieronicam, nec solùm contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra omnia jura Siculorum, quæ habent a senatu, populoque Romano, ne extra suum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iste, ut arator decumano, quò vellet decumanus, vadimonium promitteret: ut hic quoque Apronio, quum a Leontinis usque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quæstus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quòd edixerat, ut aratores jugera sationum suarum profiterentur. Quæ res quum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem reipublicæ pertinuit: tum verò ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius.

39. Ut enim quisque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de professione jugerum postulabatur: cujus judicii metu magnus a multis frumenti numerus ablatus, magnæque pecuniæ coactæ sunt: non quò jugerum numerum verè profiteri

profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri (quid enim in eo periculi esse posset ?) sed causa erat judicii postulandi, quòd ex edicto professus non esset: judicium autem quod fuerit isto prætore, si, quæ cohors, & qui comitatus fuerit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, Judices ? Injuriamne factam sociis ? at videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam ? non audebit negare. Tantum Apronium isto prætore potuisse ? confiteatur, necesse est.

XVI. Sed vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hisce rebus pecunias ceperit. Docebo, cepisse maximas, omnesque eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quæstûs causâ constituisse vincam, si priùs illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus usurum se putat, ex defensione ejus dejecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais ? an tu decumas, homo audacissime atque amentissime, vendidisti ? tu partes eas, quas te senatus populusque Romanus voluit, an fructus integros, atque adeo bona, fortunasque aratorum omnes vendidisti ? Si palam præco jussu tuo prædicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire partes, & ita emptores accessissent, ut ad dimi-

dias partes emendas ; si pluris vendidiſſes tu dimidias, quàm ceteri decumas, cuinam mirum videretur ? Quid verò, si præco decumas pronuntiavit : re verâ, hoc eſt, lege, edicto, conditione plus etiam, quàm dimidiæ venierunt ? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris quod non licebat, quàm ceteros quod oportebat, vendidiſſe ?

41. Pluris vendidi decumas, quàm ceteri. Quibus rebus id aſſecutus es ? innocentiâ ? adſpice ædem Caſtoris : deinde, si audes, fac mentionem innocentiæ. Diligentiâ ? codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine : deinde aude te dicere diligentem. Ingenio ? qui teſtes interrogari priore actione nolueris, & iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis, & te, & patronos tuos, ingenioſos eſſe, dicito. Quâ re igitur id, quod ais, aſſecutus es ? magna eſt enim laus, si ſuperiores consilio viciſti, poſterioribus exemplum atque auctoritatem reliquiſti. Tibi fortaſſe idoneus fuit nemo, quem imitarere : at te videlicet, inventorem rerum optimarum, ac principem, imitabuntur omnes.

42. Quis aratorum, te prætore, decumam dedit ? quis duas ? quis non maximo ſe affectum beneficio putavit, quum tribus decumis pro una defungeretur., præter

paucos, qui propter societatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, senatûsque bonitatem, quid intersit. Senatus, quum temporibus reipublicæ cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ exigantur; ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvatur aratoribus: ut, quod plus sumitur, quàm debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, quum tot decumas non senatusconsulto, sed novis edictis tuis, nefariisque institutis exigeres, & eriperes: magnum te fecisse arbitrabere, si pluris vendideris, quàm L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quàm Cn. Pompeius, quàm C. Marcellus: qui ab æquitate, ab lege, ab institutis non recesserunt?

XVII. An tibi unius anni aut biennii ratio habenda fuit: salus provinciæ, commoda rei frumentariæ, ratio reipublicæ in posteritatem fuit negligenda? quum ita rem constitutam accepisses, ut & populo Romano satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur, & aratoribus tamen arare, atque agros colere expediret: quid effecisti? quid assecutus es? Ut populo Romano, prætore te, nescio quid ad decumas accederet, deserendas arationes relinquendasque curasti. Successit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quàm Metellus? tu laudis & honoris cupidior? tibi enim consu-

latus quærebatur, Metello paternus honor, & avitus negligebatur. Multò minoris vendidit, non modò, quàm tu, sed etiam, quàm qui ante te vendiderunt.

44. Quæro, si ipse excogitare non poterat, quemadmodum quàm plurimo venderet: ne tua quidem recentia proximi prætoris vestigia persequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis, & excogitatis edictis, atque institutis uteretur? Ille verò tum se Metellum minimè fore putasset, si te ulla in re imitatus esset: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam post hominum memoriam fecit, quum sibi in provinciam proficiscendum putaret, litteras ad Siciliæ civitates misit, per quas hortatur & rogat, ut arent, ut serant beneficio populi Romani. Hoc petit aliquantò ante adventum suum: & simul ostendit, se lege Hieronicâ venditurum, hoc est, in omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliquâ scribit adductus, ut in alienam provinciam mittat litteras ante tempus: sed consilio, ne, si tempus sationis præteriisset, granum in provincia Sicilia nullum haberemus. Cognoscite Metelli litteras. Recita epistolam L. Metelli. Litteræ L. Metelli.

XVIII. Hæ litteræ, Judices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum est ex

Sicilia frumenti hornotini exaraverunt: glebam commosset in agro decumano Siciliæ nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribusque Siciliæ doctus est? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliæ patronos, quanti ad Cn. Pompeium, consulem designatum, ceterosque illius provinciæ necessarios, fieri soliti sint, quis ignorat? Quod quidem judicium nullo umquam de homine factum est, ut absens accusaretur ab iis palam, quorum in bona, liberosque summum imperium, potestatemque haberet. Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quàm non de istius pravitate & injuriis deplorare, & conqueri mallent.

46. Quas litteras quum ad omnes civitates propè suppliciter misisset Metellus, tamen antiquum modum sationis nulla ex parte assequi potuit: diffugerant enim permulti, id quod ostendam: non solùm arationes, sed etiam sedes suas patrias, istius injuriis exagitati, reliquerant. Non mehercule criminis augendi causâ dicam, Judices: sed, quem accepi ipse oculis, animoque sensum, hunc verè apud vos, &, ut potero, planissimè exponam.

47. Nam, quum quadriennio pòst in

Siciliam venissem : sic mihi affecta visa est, ut hæ terræ solent, in quibus bellum acerbum, diuturnumque versatum est : quos ego campos antea, collesque nitidissimos, viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc, ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem desiderare, ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Murgentinus, Assorinus, Imacharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non solùm jugerum, sed etiam dominorum multitudinem quæreremus. Ætnensis verò ager, qui solebat esse cultissimus, & quod caput est rei frumentariæ, campus Leontinus, cujus antea species hæc erat, ut, quum obsitum vidisses, annonæ caritatem non vererere; sic erat deformis, atque horridus, ut in uberrima Siciliæ parte Siliciam quæreremus. Labefactarat enim vehementer aratores jam superior annus : proximus verò funditus everterat.

XIX. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum? tu in tanta improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot & tantis injuriis, quum in arationibus, & in earum rerum jure provincia Sicilia consistat, eversis funditus aratoribus, relictis agris, quum in provincia tam locuplete, ac referta, non modò rem, sed ne spem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, ali-

quid te populare putabis habere, quum dices, te pluris, quàm ceteros, decumas vendidisse? Quasi verò aut populus Romanus hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, quum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo, commodoque rei frumentariæ populum Romanum privares: deinde, si quam partem tuæ prædæ ad summam decumarum addidisses, bene de populo Romano meritus viderere. Atque hæc perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas ejus reprehendenda, quòd propter gloriæ cupiditatem, ut aliquos summâ decumarum vinceret, acerbiorem legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudiarit.

49. Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te non minùs domum tuam avertisse, quàm Romam misisse, decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, quum ex provincia populi Romani æquam partem tu tibi sumpseris, atque populo Romano miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quàm populo Romano misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam jactaturum, & populo se ac coronæ daturum? Hæc vos antea, Judices, audistis: verùm fortasse ita audistis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonem-

que omnium : cognoſcite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam ; ut simul illam quoque ejus vocem improbam agnoſcatis ; qui ſe uno quæſtu decumarum omnia ſua pericula redempturum eſſe dicebat.

XX. Audimus hoc jamdiu, Judices ; nego quemquam eſſe veſtrûm, quin ſæpe audierit, ſocios iſtius fuiſſe decumanos : nihil aliud arbitror in iſtum falsò eſſe dictum ab iis, qui malè de iſto exiſtimarint, nisi hoc : nam ſocii putandi ſunt, quos inter res communicata eſt. Ego rem totam, fortunaſque aratorum omnes, iſtius fuiſſe dico : Apronium, Venerioſque ſervos, quod iſto prætore fuit novum genus publicanorum, ceteroſque decumanos, procuratores iſtius quæſtûs, & miniſtros rapinarum fuiſſe dico.

51. Quo modo hoc doces ? quo modo ex locatione illa columnarum docui iſtum eſſe prædatum ? opinor, ex eo maximè, quòd iniquam legem, novamque dixiſſet. Quis enim umquam conatus eſt jura omnia, & conſuetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine quæſtu ? Pergam, atque inſequar longiùs : iniquâ lege vendebas, quò pluris venderes : cur, jam addictis, & venditis decumis, quum jam ad ſummam decumarum nihil, ad tuum quæſtum multum poſſet accedere, ſubitò

atque ex tempore nova nascebantur edicta? nam, ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur: ut ex area, nisi pactus esset, arator ne tolleret: ut ante Kalend. Sext. decumas deportatas haberent: hæc omnia, venditis jam decumis, anno tertio te edixisse dico: quæ si reipublicæ causâ faceres, in vendendo essent pronuntiata: quia tuâ causâ faciebas, quod erat imprudentiâ prætermissum, id quæstu, ac tempore admonitus reprehendisti.

52. Illud verò cui probari potest? te sine tuo quæstu, ac maximo quæstu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarumque periculum neglexisse; ut, quum totius Siciliæ quotidie gemitus, querimoniasque audires; quum, ut ipse dixisti, reum te fore putares; quum hujusce judicii discrimen ab opinione tua non abhorreret; paterere tamen aratores indignissimis injuriis vexari, ac diripi? profectò, quamquam es singulari crudelitate & audaciâ; tamen abs te totam alienari provinciam, tot homines honestissimos, ac locupletissimos, tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem, & cogitationem salutis tuæ, pecuniæ cupiditas, ac præsens illa præda superaret. Etenim, quoniam summam, & numerum injuriarum, Judices, vobis non possum exponere: singillatim autem de uniuscujusque incommodo

dicere infinitum eſt : genera ipſa injuriarum, quæſo, cognoſcite.

XXI. Nympho eſt Centuripinus, homo navus, & induſtrius, experientissimus, ac diligentissimus arator : is quum arationes magnas conductas haberet (quod homines etiam locupletes, sicut ille eſt, in Sicilia facere conſueverunt) eaſque magnâ impensâ, magno inſtrumento tueretur : tantâ ab iſto iniquitate oppreſſus eſt, ut non modò arationes relinqueret, ſed etiam ex Sicilia profugeret, Romamque unà cum multis ab iſto ejectis veniret. Fecit ut decumanus Nymphonem negaret ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad hujuſmodi quæſtus pertinebat, numerum jugerum profeſſum eſſe.

54. Nympho quum ſe vellet æquo judicio defendere, iſte viros optimos recuperatores dat, eumdem illum medicum Cornelium (is eſt Artemidorus Pergæus, qui in ſua patria dux iſti quondam & magiſter ad deſpoliandum Dianæ templum fuit) & haruſpicem Volusianum, & Valerium præconem. Nympho, antequam planè conſtitit, condemnatur. Quanti, fortaſſe quæritis : nulla erat edicti pœna certa : frumenti ejus omnis, quod in areis eſſet. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum ; ſed tritici ſeptem

millia medimnûm ex Nymphonis aratio-nibus, edicti pœnâ, non redemptionis aliquo jure tollit.

XXII. Xenonis Meneni, nobilissimi hominis, uxoris fundus erat, colono locatus : colonus, quòd decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem judicium dabat illud suum damnatorium de jugerum professione. Xeno ad se pertinere negabat : fundum elocatum esse dicebat. Dabat iste judicium, *Si pareret* jugera ejus fundi esse plura, quàm colonus esset professus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modò non arasse se, id quod satis erat, sed nec dominum esse ejus fundi, nec locatorem : uxoris esse : eam ipsam suum negotium gerere : ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore, & summâ auctoritate præditus, M. Cossetius. Iste nihilominus judicium H-S LXXX millium dabat. Ille tametsi recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat ; tamen judicium accepturum se esse dicebat. Tum iste magnâ voce Veneriis imperat, ut Xeno audiret : *Dum res judicetur, hominem ut asservent : quum judicatum sit, ad se adducant* : & illud simul dixit ; se non putare, illum, si propter divitias, pœnas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille

vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iste imperavit, exsolvit.

XXIII. Polemarchus est Murgentinus, vir bonus atque honestus: is, quum pro jugeribus quinquaginta, medimna DCC decumæ imperarentur, quòd recusabat, domum ad istum in jus eductus est: &, quum iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est: quod, nisi mulieri, & decumano, patebat nemini alii. Ibi, quum pugnis & calcibus conscissus esset; qui DCC medimnis decidere noluisset, mille promisit. Eubulides est Grosphus, Centuripinus, homo quum virtute & nobilitate domi suæ, tum etiam pecuniâ princeps: huic homini, Judices, honestissimæ civitatis honestissimo, non modò frumenti scitote, sed etiam vitæ & sanguinis tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit: nam vi, malo, plagis adductus est, ut frumenti daret, non quantum haberet, sed quantum cogeretur.

57. Sostratus, & Numenius, & Nymphodorus ejusdem civitatis, quum ex agris tres fratres consortes profugissent, quòd iis plus frumenti imperabatur, quàm quantum exararant: hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit, omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit: postea quum ad eum Nym-

phodorus veniſſet Ætnam, & oraret, ut sibi ſua reſtituerentur; hominem corripi, ac ſuſpendi jussit in oleaſtro quodam; quæ eſt arbor, Judices, in foro: tamdiu pependit in arbore ſocius amicuſque populi Romani, in ſociorum urbe ac foro, colonus aratorque veſter, quamdiu voluntas Apronii tulit.

58. Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, Judices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto: vos ante oculos animoſque veſtros, totâ Siciliâ decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempsit Siculos: non duxit homines, nec ipſos ad perſequendum vehementes fore, & vos eorum injurias leviter laturos exiſtimavit.

XXIV. Eſto: falſam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verumtamen quum de Siculis malè mereretur, cives Romanos coluit, his indulsit, eorum voluntati & gratiæ deditus fuit. Iſte cives Romanos? At nullus inimicior, aut infeſtior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto ſecures: crucem denique illam prætermitto, quam iſte civibus Romanis teſtem humanitatis in eos, ac benevolentiæ ſuæ voluit eſſe: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud di-

cendi tempus rejicio : de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus disputo : qui quemadmodum essent accepti, Judices, audistis ex ipsis : bona sibi erepta esse dixere.

60. Verùm hæc, quoniam ejusmodi caussa fuit, ferenda sunt : nihil valuisse æquitatem, nihil consuetudinem : damna denique, Judices, nulla tanta sunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis non obscuris, neque ignotis, sed honestis & illustribus, manus ab Apronio, isto prætore, sine ulla dubitatione afferebantur ? quid exspectatis ? quid a me amplius dicendum putatis ? an id agendum, ut eò celeriùs de isto transigamus, quò maturiùs ad Apronium possimus, id quod ego illi jam in Sicilia pollicitus sum, pervenire ? qui C. Matrinium, Judices, summâ virtute hominem, summâ industriâ, summâ gratiâ, Leontinis, in publico, biduum tenuit. Atqui ab Apronio, Judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidinesque accommodato, equitem Romanum scitote biduum cibo tectoque prohibitum : biduum Leontinis, in foro, custodiis Apronii retentum atque servatum, neque antè dimissum, quàm ad conditiones ejus depactus est.

XXV. Nam quid ego de Q. Lollio, Judices, dicam, equite Romano ſpectato atque honeſto? Clara res eſt, quam dicturus ſum, totâ Siciliâ celeberrima, atque notissima: qui quum araret in Ætnensi, quumque is ager Apronio cum ceteris agris eſſet traditus, equeſtri vetere illâ & auctoritate & gratiâ fretus, affirmavit, ſe decumanis plus quàm deberet, non daturum: refertur ejus ſermo ad Apronium. Enimvero iſte ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus audiſſe: mittit ad hominem Venerios (hoc quoque attendite, apparitores a prætore assignatos habuiſſe decumanum; si hoc mediocre argumentum videri poteſt, iſtum decumanorum nomine ad ſuos quæſtus eſſe abuſum) adducitur a Veneriis, atque adeo attrahitur Lollius commodè, quum Apronius e palæſtra rediſſet, & in triclinio, quod in foro Ætnæ ſtraverat, decubuiſſet.

62. Statuitur Lollius in illo tempeſtivo gladiatorum convivio. Non mehercule, quæ loquor, crederem, Judices, tametsi vulgò audieram, nisi mecum ipſe ſenex, quum mihi, atque huic voluntati accuſationis meæ lacrymans gratias ageret, ſumma cum auctoritate eſſet locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, propè annos XC natus, in Apronii convivio, quum

interea Apronius caput, atque os suum unguento perfricaret. Quid est, Lolli, inquit? tu, nisi malo coactus, rectè facere nescis? Homo quid ageret; taceret, responderet; quid faceret denique, illâ auctoritate, & ætate præditus, nesciebat. Apronius interea cœnam, ac pocula poscebat: servi autem ejus, qui & moribus iisdem essent, quibus dominus, & eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ: cachinnari ipse Apronius: nisi fortè existimatis, eum in vino, ac luxu non risisse, qui nunc in periculo, atque exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, Judices: his contumeliis scitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges, conditionesque venisse.

63. Lollius, ætate & morbo impeditus, ad testimonium dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc se primùm hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adolescens lectissimus, præstò est: hujus verba audietis: nam Q. Lollius, ejus filius, qui Calidium accusavit, adolescens & bonus, & fortis, & in primis disertus, quum his injuriis, contumeliisque commotus, in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est: cujus mortis

causam fugitivi sustinent : re quidem verâ nemo in Sicilia dubitat, quin eò sit occisus, quòd habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porro non dubitabat, quin is, qui antea alium studio adductus accusasset, sibi advenienti præstò esset futurus, quum esset parentis injuriis, & domestico dolore commotus.

XXVI. Jamne intelligitis, Judices, quæ pestis, quæ immanitas in vestra antiquissima, fidelissima, proximaque provincia versata sit ? Jam videtis, quam ob causam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiasque perpessa, non potuerit hoc novum, ac singulare, atque incredibile genus injuriarum, contumeliarumque perferre ? Jam omnes intelligunt, cur universa provincia defensorem suæ salutis eum quæsivit, cujus iste fidei, diligentiæ, perseverantiæ, nullâ ratione eripi possit. Tot judiciis interfuistis : tot homines nocentes & improbos accusatos, & vestrâ, & superiorum memoriâ scitis esse : ecquem vidistis, ecquem audistis, in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia esse versatum ?

65. Apronius stipatores Venerios secum habebat : ducebat eos circum civitates : publicè sibi convivia parari, sterni triclinia, & in foro sterni jubebat : eò vocari

homines honeſtissimos, non ſolùm Siculos, ſed etiam equites Romanos: ut, quîcum inire convivium nemo umquam, nisi turpis, impuruſque voluiſſet; ad ejus convivium ſpectatissimi, atque honeſtissimi viri tenerentur. Hæc tu, omnium mortalium profligatissime, ac perditissime, quum ſcires, quum audires quotidie, quum videres: si sine tuo maximo quæſtu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere, atque concederes? & tantum apud te quæſtus Apronii, tantum ejus ſermo inquinatissimus, & blanditiæ flagitioſæ valuerunt, ut numquam animum tuum cura tuarum fortunarum, cogitatioque tangeret?

66. Cernitis, Judices, quod & quantum incendium, decumanorum impetu, non ſolùm per agros, ſed etiam per reliquas fortunas aratorum; neque ſolùm per bona, ſed etiam per jura libertatis, & civitatis, iſto prætore pervaſerit: videtis pendere alios ex arbore: pulſari autem alios, & verberari: porrò alios in publico cuſtodiri: deſtitui alios in convivio: condemnari alios a medico, & præcone prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid eſt hoc? populi Romani imperium? populi Romani leges? judicia? ſocii fideles? provincia ſuburbana? nonne

omnia potiùs ejusmodi sunt, quæ, si Athenio vicisset, in Sicilia non fecisset? non, inquam, Judices, esset ullam partem istius nequitiæ fugitivorum insolentia consecuta.

XXVII. Privatim hoc modo: quid? publicè civitates quemadmodum tractatæ sunt? audistis permulta indicia & testimonia civitatum, & reliquarum audietis. Ac primùm de Agyrinensi populo, fideli & illustri, breviter cognoscite. Agyrinensis est in primis honesta civitas Siciliæ, hominum ante hunc prætorem locupletium, summorumque aratorum: ejus agri decumas quum emisset idem Apronius, Agyrium venit. Qui quum eò cum apparitoribus, id est, cum minis ac vi venisset, poscere pecuniam grandem cœpit, ut, accepto lucro, discederet: nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed acceptâ pecuniâ, quàm primùm aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, si per nostros magistratus liceat: sed homines & satis fortes, & satis planè frugi ac sobrii; & in primis hæc civitas, de qua loquor, Judices. Itaque homini in primis improbissimo respondent Agyrinenses, sese decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, quum ille magno præsertim emisset, non addituros. Apronius certiorem

facit iſtum, cuja res erat, quid rei eſſet.

XXVIII. Statim, tamquam conjuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus prætoris pulſatus eſſet, ita Agyrio magiſtratus, & quinque-primi, accitu iſtius evocantur. Veniunt Syracuſas : præſtò eſt Apronius : ait eos ipſos, qui veniſſent, contra edictum prætoris feciſſe. Quærebant, quid? reſpondebat, ſe ad recuperatores eſſe dicturum. Iſte, æquissimus homo, formidinem illam ſuam miſeris Agyrinensibus injiciebat : recuperatores ſe de cohorte ſua daturum minabatur. Agyrinenſes, viri fortissimi, judicium ſe paſſuros eſſe dicebant.

69. Ingerebat iſte Artemidorum, Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepolemum pictorem, & ejuſmodi recuperatores; quorum civis Romanus nemo erat : ſed Græci ſacrilegi, jampridem improbi, repentè Cornelii. Videbant Agyrinenſes, quidquid ad eos recuperatores Apronius attuliſſet, illum perfacilè probaturum : condemnari cum iſtius invidia infamiaque malebant, quàm ad ejus conditiones pactioneſque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Reſpondebat, *Si pareret adversus edictum feciſſe*, quæ ſe in judicio dicturum eſſe dicebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus, conflictari malebant, quàm

quidquam cum isto suâ voluntate decidere. Summittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, si saperent, ut transigerent. Pernegabant. Quid ergo? in singulos H-S quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clarè, omnibus audientibus, *Qui damnatus erit*, inquit, *virgis ad necem cædetur*. Hìc illi flentes rogare atque orare cœperunt, ut sibi suas segetes, fructusque omnes, arationesque vacuas Apronio tradere liceret: ut ipsi sine ignominia, molestiaque discederent. Hac lege, Judices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, si volet, magno Verrem vendidisse.

XXIX. Hæc conditio fuit isto prætore aratorum, ut secum præclarè agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret: multas enim cruces propositas effugere cupiebant: quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne si plus edidisset, quàm quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magistratus ex ipsius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Verùm Artemidoro recuperatore. Quid, si minùs arator dedisset, quàm poposcisset Apronius? Judicium in aratorem in quadruplum. Ex quo judicum numero? Ex cohorte prætoris præclara hominum honestissimorum. Quid ampliùs? minus te jugerum profes-

ſum eſſe dico : recuperatores rejice, quòd adverſum edictum feceris. Ex quo numero ? ex eadem cohorte. Quid erit extremum ? Si damnatus eris (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat eſſe ?) virgis te ad necem cædi neceſſe erit. His legibus, his conditionibus, erit quiſquam tam ſtultus, qui decumas veniſſe arbitretur ? qui aratori novem partes reliquas factas eſſe exiſtimet ? qui non intelligat, iſtum sibi quæſtui prædæque habuiſſe bona, poſſessiones, fortunas aratorum ? Virgarum metu Agyrinenſes, quod imperatum eſſet, facturos ſe eſſe dixerunt.

XXX. Accipite nunc, quid imperarit : & dissimulate vos, si poteſtis, vos intelligere, ipſum prætorem, quod tota Sicilia perſpexerit, redemptorem decumarum, atque adeo aratorum dominum ac regem fuiſſe. Imperat Agyrinensibus, ut decumas ipsi publicè accipiant : Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentissimè pretium exquisiſti ; qui, ut ais, magno vendidiſti : quare putabas emptori lucrum addi oportere ? Eſto : putabas. Quamobrem imperabas, ut adderent ? Quid eſt aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non eſt, vi atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri, hoc eſt, pecuniam dare ?

72. Age, quid tum? si Apronio, deliciis prætoris, lucelli aliquid jussi sunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum lucellum, ac non prætoria præda vobis videbitur. Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, tritici medimnûm XXXIII millia. Quid eſt hoc? una civitas, ex uno agro, plebi Romanæ propè menſtrua cibaria prætoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidiſti, quum tantum lucri decumano sit datum? profectò, si pretium exquisiſſes diligenter, tum, quum vendebas, X. medimnûm potiùs addidiſſent, quàm H-S DC poſtea. Magna præda videtur: audite reliqua, & diligenter attendite, quominus miremini, Siculos, re neceſſariâ coactos, auxilium a patronis, a conſulibus, a ſenatu, a legibus, a judiciis petiviſſe. Ut probaret Apronius hoc triticum, quod ei dabatur, imperat Agyrinensibus Verres, ut in medimna singula dentur Apronio H-S III.

XXXI. Quid eſt hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato & expreſſo, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? an poterat non modò Apronius, ſed quivis, exercitui si metiendum eſſet, improbare Siculum frumentum, quod iſti ex area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus im-

perio tuo datur, & cogitur: non eſt ſatis: nummi præterea imperantur: dantur: parum eſt. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. Jubes H-S xxx lucri dari. Ita ab una civitate, vi, minis, imperio, injuriâque prætoris eripiuntur tritici medimnûm xxxiii, & præterea H-S lx. An hæc obſcura ſunt? aut, si omnes homines velint, obſcura eſſe poſſunt? quæ tu palam egiſti? in conventu imperaſti? omnibus inſpectantibus coëgiſti? qua de re Agyrinenſes magiſtratus, & quinque-primi, quos tu, tuique quæſtûs causâ evocaſti, acta & imperia tua domum ad ſenatum ſuum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, litteris publicis mandata eſt: quorum legati, homines nobilissimi, Romæ ſunt, qui hoc idem pro teſtimonio dixerunt?

74. Cognoſcite Agyrinensium publicas litteras: deinde teſtimonium publicum civitatis. Recita litteras publicas. Litteræ publicæ. Recita teſtimonium publicum. Testimonium publicum. Animadvertiſtis in hoc teſtimonio, Judices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen eſt, principem ſuæ civitatis, lacrymantem teſtari, ac dicere, numquam poſt populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agyrinenſes contra quemquam infimum civem Romanum dixiſſe, aut feciſſe quippiam:

piam : qui nunc contra prætorem populi Romani magnis injuriis, & magno dolore publicè testimonium dicere cogerentur. Uni mehercule, huic civitati, Verres, obsistere tuâ defensione non potes : tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in injuria, tanta religio in testimonio. Verùm non una te tantùm, sed universæ similibus afflictæ incommodis, legationibus, ac testimoniis publicis persequentur.

XXXII. Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas, honesta, & antea copiosa, quemadmodum spoliata ab isto, ac vexata sit. At quorum hominum ? summorum aratorum, remotissimorum a foro, judiciis, & controversiis : quibus parcere, & consulere, homo impurissime, & quod genus hominum studiosissimè conservare debuisti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnûm XVIII. Atidius, istius item minister in decumis, quum emisset, & præfecti nomine quum venisset Herbitam cum Veneriis, locusque ei publicè, quò diverteretur, datus esset : coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici medimnûm XXXVII millia, quum decumæ venissent tritici medimnûm XVIII millibus. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publicè, quum jam privatim aratores ex agris, spoliati, atque exagi-

tati decumanorum injuriis, profugissent.

76. Anno secundo quum emisset Apronius decumas tritici medimnûm XXV millibus, & ipse Herbitam cum illa prædonum copia, manuque venisset: populus publicè coactus est ei conferre lucri tritici medimnûm XXVI, & accessionem H-S CIↃ CIↃ. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operæ, pretiumque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto quis potest dubitare, quin ad istum prædonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, pervenerit? Anno verò tertio in hoc agro consuetudine usus est regiâ.

XXXIII. Solere aiunt barbaros reges Persarum, ac Syrorum, plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat; hæc in collum, hæc in crines: ita populos habent universos non solùm conscios libidinis suæ, verùm etiam administros. Eamdem istius, qui se regem Siculorum esse ducebat, licentiam, libidinemque fuisse cognoscite. Æschrionis Syracusani uxor est Pippa: cujus nomen, istius nequitiâ, totâ Siciliâ pervulgatum est: de qua muliere versus plurimi supra tribunal, & supra prætoris caput scribebantur. Hic Æschrio, Pippæ vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses quum

viderent, si ad Æſchrionem pretium rediſſet, ſe ad arbitrium libidinosissimæ mulieris ſpoliatum iri; liciti ſunt uſque eò, quoad ſe efficere poſſe arbitrabantur. Suprà adjecit Æſchrio : neque enim metuebat, ne, prætore Verre, decumana mulier damno affici poſſet. Addicitur medimnûm XXXV millibus; dimidio ferè pluris, quàm ſuperiore anno. Aratores funditus evertebantur : & eò magis, quòd jam ſuperioribus annis exhauſti erant, ac pene perditi. Intellexit iſte ita magno veniſſe, ut amplius ab Herbitensibus exprimi non poſſet. Demit de capite medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ IↃC. Jubet in tabulas pro medimnûm XXXV, referri XXXI, & CCCC. Hordei decumas ejuſdem agri Docimus emerat.

XXXIV. Hic eſt Docimus, qui ad iſtum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Hujus Tertiæ plus etiam, quàm Pippæ, plus quàm ceterarum, at propè dicam, tantum apud iſtum in Siciliensi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli non moleſti, muliercularum teterrimarum improbissimi cognitores : incipiunt poſtulare, poſcere, minari : non poterant tamen, quum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimeſcebant. Quum omni ratione tamen

illi calumniarentur; promittunt Herbitenses vadimonium Syracusas. Eò posteaquam ventum est, coguntur Æschrioni, id est, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demptum, tritici medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ IↃC. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimiùm lucri dare, ne fortè ab nocturno suo quæstu animum ad vectigalia redimenda transferret.

79. Transactum putabant Herbitenses; quum iste, Quid de hordeo, inquit, & Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebat in cubiculo, Judices, atque in lectulo suo. Negabant illi sibi quidquam esse mandatum. Non audio: numerate H-S XV. Quid facerent miseri? aut quid recusarent? præsertim quum in lectulo decumanæ mulieris vestigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perseverandum intelligebant? Ita civitas una sociorum, atque amicorum duabus teterrimis mulierculis, Verre prætore, vectigalis fuit. Atque ego nunc eum frumenti numerum, & eas publicè pecunias decumanis ab Herbitensibus datas esse dico: quo illi frumento, & quibus pecuniis tamen a decumanorum injuriis cives suos non redemerunt: perditis enim, & direptis aratorum bonis, hæc decumanis merces dabatur, ut aliquando ex eorum agris, atque ex urbibus abirent.

80. Itaque quum Philinus Herbitensis, homo disertus, & prudens, & domi nobilis, de calamitate aratorum, & de fuga, & de reliquorum paucitate publicè diceret, animadvertiſtis, Judices, gemitum populi Romani, cujus frequentia huic cauſæ numquam defuit: qua de paucitate aratorum alio loco dicam.

XXXV. Nunc illud, quod pene præterii, non omnino relinquendum videtur: nam, per deos immortales! quod de capite ipſo dempsit, quo tandem modo vobis non modò ferendum, verùm etiam audiendum videtur?

81. Unus adhuc fuit poſt Romam conditam (dii immortales faxint, ne sit alter!) cui reſpublica totam ſe traderet temporibus coacta & malis domeſticis, L. Sulla. Hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere poſſet: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum quum venderet, ſe prædam ſuam vendere. Ejus omnes res geſtas non solùm obtinemus; verùm etiam propter majorum incommodorum & calamitatum metum, publicâ auctoritate defendimus. Unûm hoc illius ſenatusconſulto reprehenſum decretùmque eſt, ut, quibus ille de capite dempsiſſet, hi pecunias in ærarium refer-

rent. Statuit senatus, hoc ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a populo factarum quæsitarumque rerum summas imminuere.

82. Illum viris fortissimis judicarunt patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulieri teterrimæ remisisse senatores judicabunt? Ille, de quo lege populus Romanus jusserat, ut ipsius voluntas populo Romano esset pro lege, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur: tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? In illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remiserit, quam ipse quæsierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani remisisti?

XXXVI. Atque in hoc genere audaciæ multò etiam impudentiùs in decumis Segestensium versatus est: quas quum addixisset eidem illi Docimo, hoc est, Tertiæ, tritici modiûm quinque millibus, & accessionem adscripsisset H-S MD, coëgit Segestenses a Docimo tantidem publicè accipere: id quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audistis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modiûm quinque millibus, & accessionem. Cognoscite

nunc, quanti se vendidisse retulerit. LEX DECUMIS VENDENDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modiûm CIↃ CIↃ CIↃ de capite esse dempta, quæ quum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset ærarii, Tertiæ mimæ condonavit. Utrùm impudentiùs a sociis abstulit, an turpiùs meretrici dedit? an improbiùs populo Romano ademit? an audaciùs tabulas publicas commutavit? Ex horum severitate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? Sed si eripuerit; non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæstionem, atque ad peculatûs judicium pertinere? Itaque hoc mihi reservabo genus integrum totum: ad illam, quam institui, causam frumenti ac decumarum revertar. Qui quum agros maximos ac feracissimos per seipsum, hoc est per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos, tamquam canes immitteret, nequam homines & improbos; quibus aut frumentum, aut pecuniam publicè cogebat dari.

XXXVII. A. Valentius est in Sicilia, interpres: quo iste interprete non ad linguam Græcam, sed ad furta & flagitia uti solebat. Fit interpres hic, homo levis, atque egens, repentè decumanus: emit agri Liparensis, miseri atque jejuni, decumas tritici medimnis DC. Liparenses vo-

cantur : ipsi accipere decumas, & numerare Valentio coguntur lucri H-S xxx millia. Per deos immortales ! utrum tibi ſumes ad defensionem ? tantóne minoris te decumas vendidiſſe, ut ad medimna DC, H-S xxx millia lucri, ſtatim ſuâ voluntate civitas adderet, hoc eſt, tritici medimnûm duo millia ? an, quum magno decumas vendidiſſes, te expressiſſe ab invitis Liparensibus hanc pecuniam ?

85. Sed quid ego ex te quæro, quid defenſurus ſis potiùs, quàm cognoſcam ex ipſa civitate, quid geſtum ſit ? Recita teſtimonium publicum Liparensium, deinde quemadmodum Valentio nummi sint dati. TESTIMONIUM PUBLICUM, *quomodo ſolutum sit, ex litteris publicis.* Etiamne hæc tam parva civitas, tam procul a manibus tuis, atque a conſpectu remota, ſejuncta a Sicilia, in inſula inculta, tenuique posita, cumulata aliis tuis majoribus injuriis, in hoc quoque frumentario genere prædæ tibi & quæſtui fuit ? Quam tu totam inſulam cuidam tuorum ſodalium, sicut aliquod munuſculum, condonaras : ab hac etiam hæc frumentaria lucra, tamquam a mediterraneis, exigebantur ? Itaque qui tot annis agellos ſuos ante te prætorem redimere a piratis ſolebant, iidem ſeipſos a te pretio imposito redemerunt.

XXXVIII. Quid ergo ? a Tiſſensibus

perparva & tenui civitate, ſed aratoribus laborioſiſſimis, frugaliſſimiſque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quàm quantum frumenti omnino exararant? ad quos tu decumanum Diognotum Venerium miſiſti, novum genus publicani. Cur hoc auctore non Romæ quoque ſervi publici ad vectigalia accedant? Anno ſecundo Tiſſenſes H-S XXI lucri dare coguntur inviti. Tertio anno, CIↃ CIↃ medimnûm tritici lucri Diognoto Venerio dare coacti ſunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, si poteſtis, utrùm tantum numerum tritici Venerius apparitor iſtius ſibi acceperit, an huic exegerit.

87. Atque hæc ex publico Tiſſenſium teſtimonio cognoſcite. TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIUM. Obſcurè, Judices, prætor ipse decumanus eſt, quum ejus apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquantò plus ipsi lucri auferant, quàm quantum populo Romano decumarum nomine daturi ſunt? Hæc æquitas in tuo imperio fuit, hæc prætoris dignitas, ut ſervos Venerios Siculorum dominos eſſe velles: hic delectus, hoc diſcrimen, te prætore, fuit, ut aratores in ſervorum numero eſſent, ſervi in publicanorum.

XXXIX. Quid? Ameſtratini miſeri, impoſitis ita magnis decumis, ut ipſis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti ſunt? Addicuntur decumæ M. Cæſio, quum adeſſent legati Ameſtratini: ſtatim cogitur Heraclius legatus numerare H-S XXII. Quid hoc eſt? quæ eſt iſta præda? quæ vis? quæ direptio ſociorum? Si erat Heraclio ab ſenatu mandatum, ut emeret; emiſſet: ſi non erat; quî poterat ſuâ ſponte pecuniam numerare? Cæſio renuntiat ſe dediſſe.

89. Cognoſcite renuntiationem ex litteris. Recita ex litteris publicis. LITTERÆ PUBLICÆ. Quo ſenatusconſulto erat hoc legato permiſſum? nullo: cur fecit? coactus eſt: quis hoc dicit? tota civitas. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Ab hac eadem civitate anno ſecundo ſimili ratione extortam eſſe pecuniam, & Sext. Vennonio datam, ex eodem teſtimonio cognoviſtis. At Ameſtratinos, homines tenues, quum eorum decumas medimnis DCCC vendidiſſes Banobali Venerio (cognoſcite nomina publicanorum) cogis eos plus lucri addere, quàm quanti venierant, quum magno veniſſent. Dant Banobali medimnis DCCC, H-S MD. Profectò numquam iſte tam amens fuiſſet, ut ex agro populi Romani plus frumenti ſervo Venerio, quàm populo

Romano tribui pateretur, nisi omnis ea præda, ſervi nomine, ad iſtum ipſum perveniret.

90. Petrini, quum eorum decumæ magno addictæ eſſent, tamen invitissimi P. Nævio Turpioni, improbissimo homini, qui injuriarum, Sacerdote prætore, damnatus eſt, H-S XXXVII & IↃ dare coacti ſunt. Itane diſſolutè decumas vendidiſti, ut, quum modiûm XV millibus veniſſent, medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ hoc eſt, H-S XLV lucri decumano darentur? At permagno decumas ejus agri vendidi. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum, ſed Petrinis pecuniam ereptam.

X L. Quid? Halicienſes, quorum incolæ decumas dant, ipsi agros immunes habent, nonne huic eidem Turpioni, quum decumæ C. med. veniſſent, H-S XV CIↃ dare coacti ſunt? Si id, quod maximè vis, poſſes probare, hæc ad decumanos lucra veniſſe, nihil te attigiſſe: tamen hæ pecuniæ per vim, atque injuriam tuam captæ & conciliatæ, tibi fraudi, & damnationi eſſe deberent: quum verò hoc nemini perſuadere possis, te tam amentem fuiſſe, ut Apronium, ac Turpionem, ſervos homines, tuo liberorumque tuorum periculo divites fieri velles: dubitaturum quemquam exiſtimas, quin illis emiſſariis hæc tibi omnis pecunia quæsita sit?

92. Segeſtam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur : is ab iſto litteras affert, ut sibi contra omnia ſenatusconſulta, contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite litteras, quas ad Segeſtanos miſerit. LITTERÆ C. VERRIS. Hîc Venerius quemadmodum aratores eluſerit, ex una pactione hominis honeſti, gratioſique cognoſcite : in eodem enim genere ſunt cetera.

93. Diocles eſt Panormitanus, Phimes cognomine, homo illuſtris, ac nobilis. Is agrum in Segeſtano (nam commercium in eo agro Panormitanis eſt) conductum habebat H-S ſex millibus : pro decuma quum pulſatus a Venerio eſſet, decidit H-S XVI millibus, & DCLIV : id ex tabulis ipsius cognoſcite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic eidem Symmacho, Anneius Brocchus, ſenator, homo eo ſplendore, eâ virtute, quâ omnes exiſtimatis, nummos præter frumentum coactus eſt dare. Venerione ſervo, te prætore, talis vir, ſenator populi Romani, quæſtui fuit ?

XLI. Hunc ordinem si dignitate antecellere non exiſtimabas, ne hoc quidem ſciebas, *judicare?* Antea quum equeſter ordo judicaret, improbi, & rapaces ma-

gistratus in provinciis inserviebant publicanis : ornabant eos, quicumque in operis erant : quemcumque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis, ac liberalitate prosequebantur : neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, quum aliquid contra utilitatem ejus ordinis, voluntatemque fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo, quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumeliâ dignum putasset, ab universo ordine malo dignus judicaretur.

95. Tu sic ordinem senatorium despexisti : sic ad injurias, libidinesque tuas omnia coæquasti : sic habuisti statutum cum animo, ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam, te prætore, attigissent, judices rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejusdem ordinis homines te judices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret; tamen esset illa cogitatio, in alterius injuria sese despectos, dignitatemque ordinis contemptam, & abjectam : quod mehercule, Judices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quemdam aculeum contumelia, quem pati pudentes, ac viri boni difficillimè possunt.

96. Spoliasti Siculos : solent enim inulti

esse in injuriis suis provinciales. Vexasti negotiatores : inviti enim Romam, raróque decedunt. Equitem Romanum ad Apronii injurias dedisti : quid enim jam nocere possunt, quibus non licet judicare ? Quid, quum senatores summis injuriis afficis ? quid aliud dicis, nisi hoc ? cedo mihi etiam istum senatorem : ut hoc amplissimum nomen senatorium non modò ad invidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam improborum natum esse videatur.

97. Neque hoc in uno fecit Anneio, sed in omnibus senatoribus : ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, viro clarissimo & fortissimo, quum is eo ipso tempore, primo istius anno, consul esset, tantâ improbitate usus est, ut, quum ejus uxor, femina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre jusserit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis : quoniam, judicem ne haberes, providisti.

98. Vos autem, Judices, putare debetis, esse quiddam nobis inter nos commune atque conjunctum : multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solùm legum ac judiciorum, sed etiam rumorum ac tempo-

rum. Sic est hic ordo quasi propositus, atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiæ circumflari posse videatur. In hac tam misera & iniqua conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, Judices, ut magistratibus nostris in obtinendo jure nostro ne contemptissimi ac despectissimi esse videamur?

XLII. Thermitani miserunt, qui decumas emerent agri sui. Magni sua putabant interesse, publicè potiùs, quamvis magno emi, quàm in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venuleius quidam, qui emeret. Is liceri non destitit: illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremò liceri destiterunt: addicitur Venuleio tritici modiûm VIII millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Quum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venuleio dantur, ne accedat, tritici modiûm VI. præterea H-S CIↃ CIↃ. Ex quo facilè apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi litteras, & testimonium. TABULÆ THERMITANORUM, ET TESTIMONIUM.

100. Imacharenses jam omni frumento ablato, jam omnibus injuriis tuis exinanitos, tributum facere, miseros ac perditos coëgisti; ut Apronio darent H-S XX millia. Recita decretum de tributis, &

publicum testimonium. SENATUSCONSULTUM DE TRIBUTO CONFERENDO. TESTIMONIUM IMACHARENSIUM. Ennenses, quum decumæ venissent agri Ennensis medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ CC, Apronio coacti sunt dare tritici modiûm XVIII millia, & H-S III millia. Quæso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano : nam per omnes civitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea : & in hoc genere nunc, Judices, versor, in quo non singillatim aratores eversi bonis omnibus sunt, sed publicè decumanis lucra data sunt, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus, expleti atque saturi, cum hoc cumulo quæstûs decederent.

XLIII. Calactinis quamobrem imperasti anno tertio, ut decumas agri sui, quas Calactæ dare consueverant, Amestrati M. Cæsio decumano darent ; quod neque ante te prætorem illi fecerant, neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium ? Theomnastus Syracusanus in agrum Mutycensem cur abs te immissus est ? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas, id quod in aliis quoque civitatibus ostendam, triticum emere necessariò, propter inopiam, cogerentur.

102. Jam verò ex Hyblensium pactio-

nibus intelligetis, quæ pactæ sint cum decumano Cn. Sergio, sexties tantum, quàm quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita sationes, & pactiones ex litteris publicis. Recita. PACTIONES HYBLENSIUM CUM VENERIO SERVO EX LITTERIS PUBLICIS. Cognoscite item professiones sationum, & pactiones Menenorum cum Venerio servo. Recita ex litteris publicis. PROFESSIONES SATIONUM, ET PACTIONES MENENORUM CUM VENERIO SERVO EX LITTERIS PUBLICIS. Patiemini, Judices, a sociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis serviunt, qui ita plebem Romanam ab sese ali volunt, ut sibi ac liberis suis tantum supersit, quo ipsi ali possint; ab his, per summam injuriam, per acerbissimas contumelias, plus aliquantò ablatum esse, quàm natum sit?

103. Sentio, Judices, moderandum mihi esse jam orationi meæ, fugiendamque vestram satietatem: non versabor in uno genere diutius, & ita cetera de oratione mea tollam, ut tamen in causa relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortissimorum virorum, diligentissimorumque querimonias: cognoscetis, Judices, Entellinorum summi laboris, summæque industriæ, dolorem & injurias: Heracliensium, Gelensium, Solentinorum incommoda profe-

rentur : Catinensium , locupletissimorum hominum , amicissimorumque agros vexatos ab Apronio cognoſcetis : Tyndaritanam , nobilissimam civitatem , Cephalœditanam , Halentinam , Apollonienſem , Engynam , Capitinam , perditas eſſe hac iniquitate decumarum intelligetis : Murgentinis , Aſſorinis , Elorinis , Ennensibus , Ietinis , nihil omninò relictum : Citarinos , Acherinos , parvarum civitatum homines , omnino abjectos eſſe ac perditos : omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma , C. Verri ex omni reliquo , vectigales fuiſſe : & pleriſque aratoribus nihil omnino ſuperfuiſſe : si cui quid remiſſum , aut relictum sit , id fuiſſe tantum , quantum ex eo , quo iſtius avaritia contenta fuit , redundarit.

XLIV. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros , Judices , ferè optimos ac nobilissimos , Ætnenſem , & Leontinum. Horum agrorum ego miſſos faciam quæſtus triennii : unum annum eligam , quò faciliùs id , quod inſtitui , explicare possim. Sumam annum tertium , quòd & recentissimus eſt , & ab iſto ita adminiſtratus , ut , quum ſe certè deceſſurum videret , non laboraret , si aratorem nullum in Sicilia omnino eſſet relicturus. Agri Ætnensis , & Leontini decumas agemus.

Attendite, Judices, diligenter. Agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius.

105. De Ætnensibus perpauca dicam: dixerunt enim ipsi priore actione publicè: memoriâ tenetis, Artemidorum Ætnensem, legationis ejus principem, publicè dicere, Apronium venisse Ætnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, ut in foro sibi medio lecti sternerentur: quotidie solitum esse non modò in publico, sed etiam de publico convivari: quum in eis conviviis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, retinere solitum esse aratores, atque ab iis non modò per injuriam, sed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperasset.

106. Audistis hæc, Judices, quæ nunc ego omnia prætereo, ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia, ac turpitudine: tantùm de quæstu, ac lucro dicam unius agri, & unius anni, quò faciliùs vos conjecturam de triennio, & de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi Ætnensium brevis est oratio: ipsi enim venerunt: ipsi publicas litteras deportarunt: docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris prætoris, Apronius: id, quæso, ex ipsorum testimonio cognos-

cite. Recita teſtimonium Ætnensium. TESTIMONIUM ÆTNENSIUM.

XLV. Quid ais? dic, dic, quæſo, clariùs, ut populus Romanus de ſuis vectigalibus, de ſuis aratoribus, de ſuis ſociis atque amicis audiat, L. MEDIMNUM, L. H-S MILLIA. Per deos immortales! unus ager uno anno CCC millia modiûm tritici; & præterea H-S L. millia, lucri dat Apronio? tantóne minoris decumæ venierunt, quàm fuerunt? an quum ſatis magno veniſſent, hic tantus tamen frumenti, pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablatus eſt? utrum enim horum dixeris, in eo culpa & crimen hærebit.

107. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non perveniſſe tantum. Ita te non modò publicis tenebo, ſed etiam privatis aratorum pactionibus, ac litteris; ut intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuiſſe, quàm me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quiſquam defendet? hoc hi, si aliter de te ſtatuere voluerint, ſuſtinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Q. Apronium, præter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, CCC millia modiûm tritici lucri nomine ſuſtuliſſe?

108. Quid? hoc Ætnenſes ſoli dicunt? immo etiam Centuripini, qui agri Ætnensis multò maximam partem possident:

quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni & Arthemoni, ſenatus ea mandata dedit, quæ publicè ad civitatem ipſorum pertinebant : de iis injuriis, quas cives Centuripini non in ſuis, ſed in aliorum finibus acceperunt, ſenatus & populus Centuripinus legatos noluit mittere : ipſi aratores Centuripini, qui numerus eſt in Sicilia maximus, hominum honeſtissimorum, & locupletissimorum, tres legatos, cives ſuos, delegerunt : ut eorum teſtimonio non unius agri, ſed propè totius Siciliæ calamitates cognoſceretis. Arant enim totâ Siciliâ ferè Centuripini : & hoc in te graviores, certioreſque teſtes ſunt, quòd ceteræ civitates ſuis ſolùm incommodis commoventur : Centuripini, quòd in omnium ferè finibus habent poſſeſſiones, etiam ceterarum civitatum damna, ac detrimenta ſenſerunt.

XLVI. Verùm, uti dixi, ratio certa eſt Ætnenſium, & publicis, & privatis litteris conſignata : meæ diligentiæ penſum magis in Leontino agro eſt exigendum, propter hanc cauſam, quòd ipſi Leontini publicè non ſanè me multum adjuverunt : neque enim eos, iſto prætore, hæ decumanorum injuriæ læſerunt : potiùs etiam, Judices, adjuverunt. Mirum fortaſſe hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis, Leontinos, qui

principes rei frumentariæ fuerunt, expertes incommodorum, atque injuriarum fuisse : hoc causæ est, Judices, quod in agro Leontino, præter unam Mnasistrati familiam, glebam Leontinorum possidet nemo. Itaque Mnasistrati, hominis honestissimi, atque optimi viri testimonium, Judices, audietis : ceteros Leontinos, quibus non modò Apronius in agris, sed ne tempestas quidem ulla nocere potuit, exspectare nolite : etenim non modò incommodi nihil ceperunt : sed etiam in Apronianis illis rapinis in quæstu sunt, compendioque versati.

110. Quapropter, quoniam me Leontina civitas, atque legatio, propter eam, quam dixi, causam, defecit : mihimet ineunda ratio, & via reperienda est, quâ ad Apronii quæstum, sive adeo, quâ ad istius ingentem, immanemque prædam possim pervenire. Agri Leontini decumæ anno tertio venierunt tritici medimnûm XXXVI, hoc est, tritici modiûm CCXVI. Magno, Judices, magno : neque enim hoc possum negare : itaque necesse est aut damnum, aut certè non magnum lucrum fecisse decumanum : hoc enim solet usu venire iis, qui magno redemerunt.

111. Quid, si ostendo, in hac una emptione lucri fieri tritici modiûm C ? quid, si CC ? quid, si CCC ? quid, si CCCC

millia? dubitatis etiam, cui ista tanta præda quæsita sit? Iniquum me esse quispiam dicet, qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam furti, atque prædæ. Quid, si doceo, Judices, eos, qui CCCC millia modiûm lucri faciunt, damnum facturos fuisse, si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent? num quis poterit in tanto lucro, tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quæstus feceris? propter magnitudinem quæstûs improbus esse volueris?

XLVII. Quomodo igitur hoc assequar, Judices, ut sciam, quantum lucri factum sit? non ex Apronii tabulis, quas ego quum conquirerem, non inveni: & quum in jus ipsum eduxi, expressi, ut conficere tabulas se negaret. Si mentiebatur: quamobrem removebat, si hæ tabulæ nihil tibi erant obfuturæ? Si omnino nullas confecerat litteras: ne id quidem satis significabat, illum non suum negotium gessisse? ea est enim ratio decumanorum, ut sine plurimis litteris confici non possit: singula enim nomina aratorum, & cum singulis pactiones decumanorum, litteris persequi, & conficere necesse est. Jugera professi sunt aratores omnes imperio, atque instituto tuo: non opinor quemquam minùs esse professum, quàm, quantum arasset, quum tot cruces, tot supplicia, tot ex cohorte

recuperatores proponerentur. In jugere agri Leontini medimnum ferè tritici seritur, perpetuâ, atque æquabili satione: ager efficit, cum octavo bene ut agatur: verùm, ut omnes dii adjuvent, cum decimo: quod si quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ sit, quantum severis: hoc est, ut, quot jugera sunt sata, totidem medimna decumæ debeantur.

113. Hoc quum ita esset: primùm illud dico, pluribus millibus medimnûm venisse decumas agri Leontini, quàm quot millia jugerum sata erant in agro Leontino. Quòd si fieri non poterat, ut plus quàm decem medimna ex jugere ararent: medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, quum ager, id quod perrarò evenit, cum decimo extulisset: quæ erat ratio decumani (si quidem decumæ, ac non bona venibant aratorum) ut pluribus aliquantò medimnis decumas emeret, quàm jugera erant sata?

XLVIII. In Leontino jugerum subscriptio, ac professio non est plus XXX millium. Decumæ XXXVI medimnis venierunt. Erravit, an potiùs insanivit Apronius? immo tum insanisset, si aratoribus, quod deberent, licitum esset; & non, quod Apronius imperasset, necesse fuisset dare. Si ostendo, minùs tribus medimnis in jugerum neminem dedisse decumæ: concedes,

concedes, opinor, ut cum decimo fructus arationis perceptus sit, neminem minùs tribus decumis dedisse. Atqui hoc in beneficii loco petitum est ab Apronio, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam quum a multis quaterna, etiam quina, exigerentur: multis autem non modò granum nullum, sed ne paleæ quidem ex omni fructu, atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum convenerunt: hominem suæ civitatis, in primis honestum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eumdem, quem hoc tempore ad hoc judicium, legatum & testem Centuripina civitas misit; ut is apud eum causam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne ampliùs in jugera singula, quàm terna medimna, exigeret.

115. Hoc vix ab Apronio in summo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum est. Id quum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis ternas decumas dare liceret. Quòd si tua res non ageretur, a te potiùs postularent, ne ampliùs, quàm singulas, quàm ab Apronio, ut ne plus, quàm ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ regiè, seu potiùs

tyrannicè, ſtatuit in aratores Apronius, prætermittam; neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, & quibus nihil non modò de fructu, ſed ne de bonis quidem ſuis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii, gratiæque causâ concessit) quid lucri fiat, cognoſcite.

XLIX. Professio eſt agri Leontini ad jugerum XXX millia. Hæc ſunt ad tritici medimnûm XC, id eſt, tritici modiûm DXL millia. Deductis tritici modiûm CCXVI millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua ſunt tritici CCCXXIV millia. Adde totius ſummæ DXL millium modiûm tres quinquagesimas, id eſt, tritici modiûm XXXII millia CCCC (ab omnibus enim ternæ præterea quinquagesimæ exigebantur) ſunt hæc jam ad CCCLVI millia CCCC modiûm tritici. At ego CCCC millia lucri facta eſſe dixeram. Non enim duco in hac ratione, eos, quibus ternis medimnis non eſt licitum decidere. Verùm, ut hâc ipsâ ratione ſummam mei promiſſi compleam, ad ſingula medimna multi H-S duo, multi H-S quinque accessionis cogebantur dare: qui minimum, ſingulos nummos. Hoc minimum ut ſequamur, quoniam XC medimnûm millia duximus, accedant eò novo, pessimoque exemplo H-S XC millia.

117. Hic mihi etiam dicere audebit,

magno se decumas vendidisse, quum ex eodem agro, dimidio plus ipse abstulerit, quàm populo Romano miserit? CCXVI modiûm millibus decumas agri Leontini vendidisti. Si ex lege, magno: si, ut lex esset libido tua, parvo: si, ut, quæ dimidiæ essent, decumæ vocarentur, parvo vendidisti: multò enim pluris fructus annui Siciliæ venire potuerunt, si id te senatus, aut populus Romanus facere voluisset. Etenim sæpe decumæ tanti venierunt, quum lege Hieronicâ venirent, quanti nunc lege Verreâ venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. Norbani decumæ venditæ agri Leontini. Atqui tum neque judicium de modo jugerum dabatur: neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator: neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium petebatur a decumano, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret: nec nummorum accessionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: & tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

L. Quid verò istæ sibi quinquagesimæ, quid porrò nummorum accessiones volunt? quo id jure, atque adeo, quo id potiùs ore fecisti? Nummos dabat arator: quo-

modo? aut unde? qui, si largissimus esse vellet, cumulatiore mensurâ uteretur, ut antea solebant facere in decumis, quum æquâ lege, & conditione venibant. Is nummum dabat? unde? de frumento? quasi habuisset, te prætore, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid resecandum, ut esset, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Jam id porrò utrùm libentes, an inviti dabant? libentes? amabant, credo, Apronium: inviti? quâ re, nisi vi, & malo, cogebantur? Jam iste, homo amentissimus, in vendendis decumis, nummorum faciebat accessiones ad singulas decumas, neque multum: bina, aut terna millia addebat: fiunt per triennium H-S fortasse ꟾↃ millia. Hoc neque exemplo cujusquam, neque ullo jure fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defensurus sit, homo quisquam umquam excogitavit.

119. Quod quum ita sit, audes dicere, te magno decumas vendidisse, quum sit perspicuum, te bona, fortunasque aratorum, non populi Romani, sed tui quæstûs causâ, vendidisse? Ut, si quis villicus ex eo fundo, cui H-S dena merces esset, excisis arboribus, ac venditis, demptis tegulis, instrumento, pecore abalienato,

domino XX millia nummûm pro X miserit : sibi alia præterea centum confecerit : primò dominus, ignarus incommodi sui, gaudeat, villicoque delectetur, quòd tantò sibi plus mercedis ex fundo refectum sit : deinde, quum audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continetur, amotas, & venditas, summo supplicio villicum afficiat, & secum malè actum putet : item populus Romanus, quum audit, pluris decumas vendidisse C. Verrem, quàm innocentissimum hominem, cui iste successit, C. Sacerdotem, putat se bonum in arationibus, fructibusque suis habuisse custodem, ac villicum : quum senserit, istum omne instrumentum aratorum, omnia subsidia vectigalium vendidisse, omnem spem posteritatis avaritiâ suâ sustulisse, arationes, & agros vectigales vastasse, atque exinanisse, ipsum maximos quæstus, prædasque fecisse, intelliget secum actum esse pessimè : istum autem summo supplicio dignum existimabit.

LI. Unde ergo hoc intelligi potest ? ex hoc maximè, quòd ager decumanus provinciæ Siciliæ propter istius avaritiam desertus est : neque id solùm accidit, uti minùs multis jugis ararent, si qui in agris remanserunt ; sed etiam, ut permulti locupletes homines, magni & navi aratores, agros lætos ac fertiles desererent,

totasque arationes derelinquerent. Id adeo sciri facillimè potest ex litteris publicis civitatum, propterea quòd lege Hieronicâ numerus aratorum quotannis apud magistratus publicè subscribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. Octoginta tres : quot anno tertio profiteantur. Triginta duo. Unum & quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem successerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutycensis ? videamus ex litteris publicis. Centum octoginta octo : quid ? anno tertio ? Centum et unus. Octoginta septem aratores unus ager istius injuriâ desiderat : atque adeo nostra respublica, quoniam illa populi Romani vectigalia sunt, hunc tot patrumfamiliâs numerum desiderat, & reposcit. Ager Herbitensis primo anno habuit aratores ducentos quinquaginta septem, tertio centum viginti : hinc centum triginta septem patresfamiliâs extorres profugerunt. Agyrinensis ager, quorum hominum ! quàm honestorum ! quàm locupletium ! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturæ tuæ : quid tertio anno ? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenses recitare ex publicis litteris audistis.

LII. Prô dii immortales ! si ex provincia tota centum septuaginta ejecisses, pos-

ſeſne, ſeveris judicibus, ſalvus eſſe? Unus ager Agyrinenſis centum ſeptuaginta aratoribus inanior quum ſit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræquè in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore inſtrumento, minùs multis jugis, remanſiſſe, quòd metuebant, si recessiſſent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iſte nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos planè non ſolùm ex agris, verùm ex civitatibus ſuis profugiſſe. Illi ipsi, qui remanſerant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Româ litteras misiſſet, ſe decumas lege Hieronicâ venditurum; & nisi ab iis hoc petiviſſet, ut ſererent quàm plurimum: quod illi ſemper ſui causâ fecerant, quum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, ſeſe sibi, & populo Romano, non Verri & Apronio ſerere, impendere, laborare. Jam verò, Judices, si Siculorum fortunas negligitis: si, quemadmodum ſocii populi Romani a magiſtratibus noſtris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Romani cauſam ſuſcipite, atque defendite. Ejectos aratores eſſe dico: agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre: populatam vexatamque provinciam: hæc omnia doceo lit-

teris civitatum, & privatis primariorum virorum testimoniis.

LIII. Quid vultis ampliùs? num exspectatis, dum L. Metellus is, qui multos in istum testes imperio & potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audaciâ testimonium dicat? non opinor. At is optimè, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verùm amicitiâ impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto se habeat provincia.

123. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? nemo. Num quis postulat? non opinor. Quid si testimonio L. Metelli ac litteris hæc omnia vera esse docebo? quid dicetis? utrùm Metellum falsum scribere? an amicum lædendi esse cupidum? an prætorem, quemadmodum provincia affecta sit, nescire? Recita litteras L. Metelli, quas ad Cn. Pompeium, & M. Crassum consules, quas ad M. Mummium prætorem, quas ad quæstores urbis misit. Epistola L. Metelli. *Decumas frumenti lege Hieronicâ vendidi.* Quum scribit, se lege Hieronicâ vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes, præter Verrem: quum scribit, se lege Hieronicâ vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis majorum nostrorum beneficia, jus ipsorum, conditionem socie-

tatis, amicitiæ, fœderum reddidiſſe. Dicit, quanti cujuſque agri decumas vendiderit. Deinde quid ſcribit?

124. Recita de epiſtola reliqua. *Summâ vi data eſt opera a me, ut quàm plurimo decumas venderem.* Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidiſti? quia deſertas arationes, inanes agros, provinciam miſeram, perditamque offendi. Quid? id ipſum, quod ſatum eſt, quâ ratione quiſquam, qui ſereret, inventus eſt? Recita litteras. LITTERÆ. Ait ſe miſiſſe, & præſentem confirmaſſe, ſuam interpoſuiſſe auctoritatem: tantum quòd aratoribus Metellus obsides non dedit, ſe nulla in re Verri ſimilem futurum. At quid eſt tandem, in quo ſe laboraſſe dicat? Recita. *Ut aratores, qui reliqui erant, quàm plurimum ſererent.* Qui reliqui? quid hoc eſt, *reliqui?* quo ex bello? qua ex vaſtitate? quænam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitoſum, te prætore, verſatum eſt, ut is, qui tibi ſucceſſerit, reliquos aratores collegiſſe, & recreaſſe videatur?

LIV. Quum bellis Carthaginienſibus Sicilia vexata eſt, & pòſt noſtrâ patrumque memoriâ, quum bis in ea provincia magnæ fugitivorum copiæ verſatæ ſunt, tamen aratorum interitio facta nulla eſt: tum, ſemente prohibitâ, aut meſſe amiſſâ,

fructus annuus interibat : tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum : tum, qui M. Levinio, aut P. Rupilio, aut M'. Aquilio, prætoribus in eam provinciam succefferant, aratores reliquos non colligebant. Tantóne plus Verres cum Apronio provinciæ Siciliæ calamitatis importavit, quàm aut Hafdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis simulatque hoftis fuperatus effet, ager araretur omnis, neque aratori prætor per litteras fupplicaret, neque eum præfens oraret, ut quàm plurimum fereret : nunc autem, ne poft abitum quidem hujus importunissimæ peftis, quifquam reperiretur, qui fuâ voluntate araret ? pauci effent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros, atque ad fuum larem familiarem redirent ?

126. His te litteris, homo audacissime, atque amentissime, jugulatum effe non fentis ? non vides, quum is, qui tibi fuccessit, aratores reliquos appellet, hoc eum difertè fcribere, reliquos hos effe, non ex bello, neque ex aliqua hujufmodi calamitate, fed ex tuo fcelere, importunitate, avaritiâ, crudelitate ? Recita cetera. *Tamen pro eo, ut temporis difficultas, aratorumque penuria tulit.* Aratorum, inquit, penuria. Si ego accufator to-

ties de re eadem dicerem, vererer, ne animos veſtros offenderem, Judices. Clamat Metellus: *Niſi litteras miſiſſem:* non eſt ſatis: *niſi præſens confirmaſſem*: ne id quidem ſatis eſt. *Reliquos*, inquit, *aratores*. Reliquos? propè lugubri verbo calamitatem provinciæ Siciliæ ſignificat. Addit, *Aratorum penuria*.

LV. Exſpectate etiam, Judices, exſpectate, ſi poteſtis, auctoritatem accuſationis meæ: dico aratores iſtius avaritiâ ejectos: ſcribit Metellus, reliquos ab ſe eſſe confirmatos: dico agros relictos, arationeſque deſertas eſſe: ſcribit Metellus aratorum eſſe penuriam: hoc quum ſcribit, illud oſtendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulſos eſſe populi Romani ſocios atque amicos: quibus ſi qua calamitas propter iſtum, ſalvis vectigalibus noſtris, accidiſſet, animadvertere in eum vos oportebat: præſertim quum eâ lege judicaretis, quæ ſociorum causâ eſſet conſtituta: quum verò, perditis profligatiſque ſociis, vectigalia populi Romani ſint diminuta; res frumentaria, commeatus, copiæ, ſalus urbis atque exercituum noſtrorum in poſteritatem iſtius avaritiâ interierit: ſaltem commoda populi Romani reſpicite, ſi ſociis fidelissimis proſpicere non laboratis.

128. Atque, ut intelligatis, ab iſto,

præ lucro prædaque præſenti, nec vectigalium, nec poſteritatis habitam eſſe rationem: cognoſcite, quid ad extremum ſcribat Metellus. *In reliquum tempus vectigalibus proſpexi.* In reliquum tempus ait ſe vectigalibus proſpexiſſe: non ſcriberet, ſe vectigalibus proſpexiſſe, nisi hoc vellet oſtendere, te vectigalia perdidiſſe. Quid enim erat, quòd vectigalibus proſpiceret Metellus in decumis, & in tota re frumentaria, si iſte non vectigalia populi Romani ſuo quæſtu pervertiſſet? Atque ipſe Metellus, qui vectigalibus proſpicit, qui reliquos aratores colligit, quid aſſequitur, nisi hoc, ut arent, si qui poſſunt, quibus aratrum ſaltem aliquod ſatelles iſtius Apronius reliquum fecit; qui tamen in agris ſpe, atque exſpectatione Metelli remanſerunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modò ex agris ejecti ſunt, ſed etiam ex civitatibus ſuis, ex provincia denique, bonis, fortuniſque omnibus ereptis, profugerunt? quâ ratione ii revocabuntur? quot prætorum innocentiâ, ſapientiâque opus eſt, ut illa aratorum multitudo aliquando in ſuis agris, ac ſedibus collocetur?

LVI. Ac, ne miremini tantam multitudinem profugiſſe, quantam ex litteris publicis, aratorumque professionibus cognoviſtis: ſcitote, tantam acerbitatem iſtius, tantum

ſcelus in aratores fuiſſe (incredibile dictu eſt, Judices: ſed & factum, & totâ Siciliâ pervulgatum) ut homines, propter injurias, licentiamque decumanorum, mortem sibi ipsi conſciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, ſuſpendiſſe ſe conſtat, quo die sit ei nuntiatum, Apronium decumas redemiſſe. Dyrrachinum, primum civitatis, eâdem ratione mortem oppetiſſe dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, quum audiſſet tantum decumanum profeſſum eſſe ex edicto iſtius sibi deberi, quantum ille bonis ſuis omnibus efficere non poſſet. Hæc tu, tametsi omnium hominum diſſolutissimus, crudelissimuſque ſemper fuiſti, tamen numquam perpeterere, propterea quòd illi gemitus, luctuſque provinciæ ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, ut homines injuriæ tuæ remedium morte, ac ſuſpendio quærerent, nisi ea res ad quæſtum, & ad prædam tuam pertineret.

130. Quid? illud perpeterere? Attendite, Judices; omnibus enim nervis mihi connitendum eſt, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quàm improbam, quàm manifeſtam, quàm confeſſam rem pecuniâ redimere conentur. Grave crimen eſt hoc, & vehemens, & poſt hominum memoriam, judiciaque de pe-

cuniis repetundis conſtituta, gravissimum, prætorem populi Romani ſocios habuiſſe decumanos.

LVII. Non hoc nunc primùm audit privatus de inimico, reus ab accuſatore: jam antea in ſella ſedens prætor, quum provinciam Siciliam obtineret, quum ab omnibus non ſolùm (id quod commune eſt) propter imperium, ſed etiam (id quod iſtius præcipuum eſt) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, quum ejus animum ad perſequendum non negligentia tardaret, ſed conſcientia ſceleris, avaritiæque ſuæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, & præter ceteros is, qui apud iſtum plurimùm poterat, maximoſque agros populabatur, Apronius: perparvum ex illis magnis lucris ad ſeſe pervenire: prætorem eſſe ſocium.

131. Hoc quum palam decumani totâ provinciâ loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi, nefariaque interponerent: nihilne tibi venit in mentem exiſtimationi tuæ conſulere? nihil denique capiti, ac fortunis tuis providere? quum tui nominis terror in auribus, animiſque aratorum verſaretur: quum decumani aratoribus ad pactiones faciendas, non ſuam vim, ſed tuum ſcelus, ac nomen opponerent: ecquod judicium Romæ tam diſſolutum, tam perdi-

tum, tam nummarium fore putasti, quo ex judicio te ulla Salus servare posset? quum planum fieret, decumis contra instituta, leges, consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis, fortunisque diripiendis decumanos dictitasse tuas esse partes, tuam rem, tuam prædam: idque te tacuisse, &, quum dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti, & perferre, quòd magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem, plusque aliquantò apud te pecuniæ cupiditas, quàm judicii metus, posset?

132. Esto: cetera negare non potes: ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, nihil eorum te audisse, nihil ad tuas aures de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu, & gemitu aratores. Tu id nesciebas? Fremebat tota provincia. Nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis injuriis, conventusque habebantur. Ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? Quid? quum palam Syracusis, te audiente, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium sponsione lacessivit, *Ni Apronius dictitaret, te sibi in decumis esse socium*: hæc te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti, & fortunis tuis prospiceres, excitavit? Tacuisti: sedasti etiam lites illorum: & sponsio illa ne fieret, laborasti.

LVIII. Prô dii immortales! hoc aut innocens homo perpeti potuisset, aut quamvis nocens, qui modò judicia Romæ fore putaret, non aliquâ simulatione existimationi se hominum venditasset? Quid est hoc? sponsio fit de capite, ac fortunis tuis: tu sedes, & quiescis? non persequeris? non perseveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum sit? Si quis tibi ad aurem accessisset, & dixisset, Apronium dictitare, te sibi esse socium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum antè tibi satisfacere, quàm tu omnium existimationi satisfecisses: quum verò in foro celeberrimo, tantâ frequentiâ, hoc, verbo & simulatione, Apronio, re verâ tibi objectum esset; tu umquam tantam plagam tacitus accipere potuisses, nisi hoc ita statuisses, in re tam manifestâ quidquid dixisses, te deterius esse facturum?

134. Quæstores, legatos, præfectos suos, tribunos, multi missos fecerunt, & de provincia decedere jusserunt, quòd eorum culpa se minùs commodè audire arbitrarentur, aut quòd peccare illos aliqua in re judicarent. Tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum, qui non modò animum integrum, sed ne animam quidem

puram conſervare potuiſſet ; eum in tanto tuo dedecore profectò ne verbo quidem graviore appellaſſes : neque apud te tam ſancta religio ſocietatis fuiſſet, ut tui capitis periculum negligeres, niſi rem tam notam eſſe omnibus, & tam manifeſtam videres.

135. Cum eodem Apronio poſtea P. Scandilius, eques Romanus, quem vos omnes noſtis, eamdem ſponsionem de ſocietate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Inſtitit, oppressit, non remiſit : facta eſt ſponsio H-S v millium. Cœpit Scandilius recuperatores, aut judicem poſtulare.

LIX. Satiſne vobis prætori improbo circumdati cancelli videntur in ſua provincia ; immo verò in ſella ac tribunali : ut aut de ſuo capite judicium fieri patiatur præſens, ac ſedens ; aut confiteatur, ſe omnibus judiciis convinci neceſſe eſſe ? Sponsio eſt, *Ni te Apronius in decumis ſocium eſſe dicat :* provincia tua eſt, ades, abs te judicium poſtulatur. Quid facis ? quid decernis ? Recuperatores dicis te daturum : bene ais : tametſi qui erunt tantis cervicibus recuperatores, qui audeant in provincia, quum prætor adſit, non ſolùm contra voluntatem ejus, ſed etiam contra fortunas judicare ?

136. Verùm eſto : manifeſta res eſt,

quum nemo eſſet, quin hoc ſe audiſſe liquidò diceret, locupletissimus quiſque certissimus teſtis eſſet : nemo erat Siciliâ totâ, qui neſciret decumas eſſe prætoris : nemo, qui non audiſſet ita Apronium dictitaſſe : præterea conventus honeſtus Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia recuperatores rejici oporteret, qui aliter judicare nullo modo poſſent. Inſtat Scandilius poſcere recuperatores : tum iſte homo innocens, qui illam ſuſpicionem levare, atque ab ſe removere cuperet, recuperatores dicit ſe de cohorte ſua daturum.

LX. Prô deûm hominumque fidem ! quem ego accuſo ? in quo meam induſtriam ac diligentiam ſpectari volo ? quid eſt, quod ego dicendo, aut cogitando efficere, aut aſſequi debeam ? Teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipsis fructibus provinciæ Siciliæ furem manifeſtò avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam : teneo, inquam, ita, ut negare non possit. Nam quid hîc dicet ? Sponsio facta eſt cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, ni ſocium ſe tibi in decumis eſſe dictitaret. Exſpectant omnes, quantæ tibi ea res curæ sit, quemadmodum hominum exiſtimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hîc tu

medicum, & haruſpicem, & præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipſum, quem tu in cohorte tua Caſsianum judicem habebas, si qua res major eſſet, Papirium Potamonem, hominem ſeverum, ex vetere illa equeſtri diſciplina? Scandilius poſtulare de conventu recuperatores. Tum iſte negat ſe de exiſtimatione ſua cuiquam, nisi ſuis, commisſurum. Negotiatores putant eſſe turpe, id forum sibi iniquum ejurare, ubi negotientur. Prætor provinciam ſuam totam sibi iniquam ejurat.

138. O impudentiam singularem! Hic poſtulat ſe Romæ abſolvi, qui in ſua provincia judicavit ſe abſolvi nullo modo poſſe? qui plus exiſtimet apud lectissimos ſenatores pecuniam, quàm apud tres negotiatores metum valere? Scandilius verò negat ſeſe apud Artemidorum recuperatorem verbum eſſe facturum: & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis. Si ex provincia Sicilia tota ſtatuas idoneum judicem, aut recuperatorem nullum poſſe reperiri, poſtulat a te, ut Romam rejicias.

139. Hic enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui poſtulet ibi de tua exiſtimatione judicium fieri, ubi te invidioſum eſſe intelligebat: negas te Romam rejecturum: negas de conventu recupe-

ratores daturum : cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit, & suo tempore esse rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. Quid? sponsionem acceptam facere? Impudenter tollis exspectatum existimationis tuæ judicium : non facis.

140. Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potiùs ex iniquis sumendi, quàm utrisque ex æquis rejiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? est aliquid, quod improbiùs fieri potest. Cogit enim Scandilium quinque illa millia nummûm dare atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantiùs facere prætor cupidus existimationis bonæ, qui ab sese omnem suspicionem propulsaret? qui se eripere ex infamia cuperet?

LXI. Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem : dictitarat homo improbus atque impurus, Apronius, socium esse prætorem : venerat res in judicium atque discrimen : potestas erat isti, homini integro, atque innocenti, data, ut in Apronium quum animadvertisset, sese gravissimâ levaret infamiâ. Quid excogitat pœnæ? quid animadversionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio, ob singularem improbitatem, atque au-

daciam, prædicationemque nefariæ societatis, H-S v millia mercedis, ac præmii dare.

141. Quid interfuit, homo audacissime, utrùm hoc decerneres; an id, quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere, ac dictitares? quem hominem, si quis pudor in te, atque adeo si quis metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti: hunc abs te sine præmio discedere noluisti. Omnia simul intelligere potuistis, Judices, ex uno crimine Scandiliano: primùm, hoc non esse Romæ natum de societate decumarum; non ab accusatore fictum; non (ut solemus interdum in defensionibus dicere) crimen domesticum, ac vernaculum; non ex tempore periculi tui constitutum: sed vetus, excogitatum jam, & te prætore jactatum; & non ab inimicis Romæ compositum, sed Romam de provincia exportatum. Simul intelligi potest illud istius in Apronium studium, Apronii de isto non modò confessio, verùm etiam commemoratio: eódem accedit, quòd hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse, in provincia sua, existimationis suæ judicium extra cohortem suam committendum fuisse nemini.

LXII. Ecquis est judex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona, fortunasque im-

petum fecisse? quis hoc non ex eo statim judicavit, quod ostendi, istum decumas novâ lege, atque adeo nullâ lege, contra omnium consuetudinem, atque instituta vendidisse?

143. Verùm, ut istos ego judices tam severos, tam diligentes, tam religiosos non haberem: ecquis est, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, judiciorum iniquitate, qui hoc non jamdudum statuerit, & judicarit? Etiam sanè sit aliquis dissolutior in judicando: legum, officii, reipublicæ, sociorum, atque amicorum negligentior: quid? is possitne de istius improbitate dubitare, quum tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi, & metu expressas cognoverit? quum tanta præmia civitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modò Apronio, atque ejus similibus, verùm etiam Veneriis servis dare coactas.

144. Quòd si quis sociorum incommodis minùs movetur: si quem aratorum fugæ, calamitates, exsilia, suspendia denique non permovent: non possum dubitare, quin is tamen, quum vastatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum litteris, & epistola L. Metelli cognoverit; statuat, fieri non posse, ut de isto non severissimè judicetur. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia dissimulare, ac negligere possit? At-

tuli ſponsiones ipſo præſente factas de decumarum ſocietate, ab ipſo prohibitas judicari. Quid eſt, quod poſſet quiſquam manifeſtius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis ſatisfecerim, Judices: verumtamen progrediar longiùs: non mehercule quò magis hoc vobis perſuadeatur, quàm jam perſuaſum eſſe confido: ſed ut ille aliquando impudentiæ ſuæ finem faciat: aliquando desinat, ea ſe putare poſſe emere, quæ ipſe ſemper habuit venalia, fidem, jusjurandum, veritatem, officium, religionem: desinant amici ejus ea dictitare, quæ detrimento, maculæ, invidiæ, infamiæ nobis omnibus eſſe possint. At qui amici?

145. O miſerum, atque invidioſum, offenſumque paucorum culpâ, atque indignitate ordinem ſenatorium! Albam Æmilium ſedentem in faucibus macelli loqui palam, *viciſſe* Verrem, emptos habere judices, alium H-S CCCC millibus, alium H-S D; quem minimo, CCC. Atque eì quum reſponſum eſſet, fieri non poſſe: multos teſtes eſſe dicturos; me præterea cauſæ non defuturum: *Licet, hercules,* inquit, *omnes omnia dicant in illum: nisi ita res manifeſta erit allata, ut reſponderi nihil possit, vicimus.*

146. Bene ais, Alba: ad tuam veniam conditionem: nihil putas valere in judi-

ciis conjecturam, nihil suspicionem, nihil anteactæ vitæ existimationem, nihil bonorum virorum testimonia, nihil civitatum auctoritates, ac testimonia: litteras manifestas quæris. Non quæro judices Cassianos: veterum judiciorum severitatem non requiro: vestram in hoc fidem, dignitatem, religionem in judicando non imploro: Albam habebo judicem, eum hominem, qui se ipse scurram improbissimum existimari vult: qui a scurris potiùs semper gladiator, quàm scurra appellatus sit: afferam rem ejusmodi in decumis, ut Alba fateatur, istum in re frumentaria, & in bonis aratorum apertè, palamque esse prædatum.

LXIII. Decumas agri Leontini magno dicit se vendidisse. Ostendi jam illud initio, non existimandum magno vendidisse eum, qui verbo decumas vendiderit; re, & conditione, & lege, & edicto, & licentiâ decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit: etiam illud ostendi, vendidisse alios magno decumas agri Leontini, ceterorumque agrorum; & lege Hieronicâ vendidisse; & pluris etiam, quàm te vendidisse; nec aratorem quemquam esse questum: nec enim fuit quòd quisquam queri posset, quum lege æquissimè scriptâ venirent; neque illud umquam aratoris interfuit, quanti decumæ venirent: non

non enim ita est, ut, si magno venierint, plus arator debeat; si parvo, minus. Ut frumenta nata sunt, ita decumæ veneunt: aratoris autem interest, ita se frumenta habere, ut decumæ quàm plurimo venire possint: dum arator ne plus decumâ det, expedit ei decumam esse quàm maximi.

148. Verùm hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis tuæ, magno te decumas vendidisse: agri verò Leontini, qui plurimum efficit, tritici modiûm CCXVI millibus. Si doceo, pluris aliquantò potuisse te vendere, neque his voluisse addicere, qui contra Apronium licerentur: & Apronio multò minoris, quàm aliis potueris, tradidisse: si hoc doceo; poteritne te, Alba, tuus antiquissimus non solùm amicus, verùm etiam amator, absolvere?

LXIV. Dico equitem Romanum, hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici modiûm non CIↃ, non CIↃ CIↃ, non CIↃ CIↃ CIↃ, sed ad unas unius agri decumas tritici modiûm XXX millia voluisse addere, & ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab Apronio.

149. Negare hoc, nisi fortè negare omnia constituisti, nullo modo potes: palam res gesta est, maximo conventu, Syra-

cusis : testis est tota provincia, propterea quòd undique ad emendas decumas solent eò convenire : quod sive fateris, sive convinceris; quot, & quàm manifestis in rebus teneare, non vides? primùm tuam rem illam, & prædam fuisse : nam, nisi ita esset, cur tu Apronium malebas (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur) quàm Minucium, decumas agri Leontini sumere? deinde immensum, atque infinitum lucrum esse factum : nam si XXX millibus modiûm tritici tu commotus non esses : certè hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset, si ille accipere voluisset.

150. Quantam igitur illi spem prædæ propositam arbitramur fuisse, qui tantum præsens lucrum, nullâ operâ insumptâ, contempserit, atque despexerit? deinde ipse Minucius numquam tanti habere voluisset, si decumas tu lege Hieronicâ venderes : sed quòd tuis novis edictis, & iniquissimis institutis plus aliquantò se, quàm decumas, ablaturum videbat, idcirco longiùs progressus est. At Apronio semper plus etiam multò abs te permissum est, quàm quod edixeras. Quantum igitur quæstum putamus factum esse per eum, cui quidvis licitum sit : quum tantum lucri voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non liceret?

151. Poſtremò illa quidem certè tibi præciſa defensio eſt, in qua tu ſemper omnia tua furta, atque flagitia latere poſſe arbitratus es : *magno te decumas vendidiſſe : plebi Romanæ conſuluiſſe : annonæ proſpexiſſe.* Non poteſt hoc dicere is, qui negare non poteſt, ſe unius agri decumas XXX millibus modiûm minoris, quàm potuerit, vendidiſſe : ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidiſſe, quòd jam addixiſſes Apronio : aiunt enim te ita dictitare ; quod ego exſpectò, cupioque te ita illud defendere : verùm ut ita sit, tamen non potes hoc, quasi præclarum aliquid prædicare, magno te decumas vendidiſſe, quum fuiſſe fateare, qui multò pluris voluerint emere.

LXV. Tenetur igitur jam, Judices, & manifeſtò tenetur avaritia, cupiditas hominis, ſcelus, improbitas, audacia. Quid si hæc, quæ dico, ipsius amici defenſoreſque judicarunt ? quid vultis amplius ? Adventu L. Metelli, prætoris, quum omnes ejus comites iſte sibi ſuo illo panchreſto medicamento amicos reddidiſſet ; aditum eſt ad Metellum : eductus eſt Apronius : eduxit vir primarius C. Gallius, ſenator : poſtulavit a L. Metello, ut ex edicto ſuo judicium daret in Apronium, *Quod per vim, aut metum abſtuliſſet* : quam formulam Octavianam, & Ro-

mæ Metellus habuerat, & habebat in provincia : non impetrat ; quum hoc diceret Metellus, præjudicium a se de capite C. Verris per hoc judicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo nostri ordinis, a suo familiarissimo L. Metello judicium ex edicto non potest impetrare.

153. Non reprehendo Metellum : pepercit homini amico, & quemadmodum ipsum dicere audivi, necessario : non reprehendo, inquam, Metellum : sed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipso non modò præjudicarit, verùm gravissimè, ac vehementissimè judicarit. Primùm enim, si Apronium absolutum iri putaret ; nihil erat, quòd ullum præjudicium vereretur : deinde, si condemnato Apronio, conjunctam cum eo Verris causam omnes erant existimaturi ; Metellus quidem certè jam hoc judicabat, eorum rem, causamque esse conjunctam ; qui statuerit, Apronio condemnato, de isto præjudicium futurum : & simul una res utrique rei est argumento ; & aratores vi & metu coactos, Apronio multò plus, quàm debuerint, dedisse ; & Apronium istius rem suo nomine egisse, quum L. Metellus statuerit non posse Apronium

condemnari, quin ſimul de iſtius ſcelere; atque improbitate judicaretur.

LXVI. Venio nunc ad epiſtolam Timarchidis, liberti iſtius, & accenſi: de qua quum dixero, totum hoc crimen decumanum peroraro. Hæc epiſtola eſt, Judices, quam nos Syracuſis in ædibus Apronii, quum litteras conquireremus; invenimus: miſſa eſt, ut ipſa ſignificat, ex itinere, quum Verres jam de provincia deceſſiſſet, Timarchidis manu ſcripta. Recita epiſtolam Timarchidis. TIMARCHIDES *Verris accenſus* APRONIO *ſalutem dicit.* Jam hoc quidem non reprehendo, quod adſcripſit, *Accenſus.* Cur enim ſibi hoc ſcribæ ſoli ſumant? L. PAPIRIUS *ſcriba.* Volo ego hoc eſſe commune accenſorum, lictorum, viatorum. *Fac diligentiam adhibeas, quod ad exiſtimationem prætoris attinet.* Commendat Apronio Verrem, & hortatur, ut inimicis ejus reſiſtat. Bono præſidio munitur exiſtimatio tua: ſi quidem in Apronii conſtituitur diligentia, atque auctoritate. *Habes virtutem, atque eloquentiam.*

155. Quàm copioſè laudatur Apronius a Timarchide? quàm magnificè? cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus ſit? *Habes ſumptum unde facias.* Neceſſe eſt, quod redundarit de veſtro frumentario quæſtu,

ad illum potissimùm, per quem agebatis, defluxisse. *Scribas, apparitores recentes arripe: cum L. Vulteio, qui plurimùm potest, cæde, concide.* Videte, quàm valde malitiæ suæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, *cæde, concide*, nonne verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? *Volo, mi frater, fraterculo tuo credas.* Consorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & simillimo nequitiâ, improbitate, audaciâ.

LXVII. *In cohorte carus habebere.* Quid est hoc, *in cohorte?* quò pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem, te monitore, an suâ sponte pervenerat? *Quod cuique opus sit, oppone.* Quâ impudentiâ putatis eum in dominatione fuisse, qui in fuga tam improbus sit? ait, omnia pecuniâ effici posse. *Da, profunde, oppone, si velis vincere.* Non hoc mihi tam molestum est, Apronio suadere Timarchidem, quàm quòd hoc idem patrono suo præcipit.

156. *Te postulante omnes vincere solent.* Verre quidem prætore, non Sacerdote, non Peducæo, non hoc ipso Metello. *Scis Metellum sapientem esse.* Hoc verò ferri jam non potest, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac despici a fugitivo Timarchide. *Si Vulteium habebis,*

omnia ludibundus conficies. Hìc vehementer errat Timarchides, qui aut Vulteium pecuniâ corrumpi putet posse, aut Metellum unius arbitratu gerere præturam : sed erravit conjecturâ domesticâ : quia multos per se, & per alios multa ludibundos libidinosè apud Verrem effecisse vidit; ad omnes eosdem patere aditus arbitrabatur. Faciliùs vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis a Verre, quòd multa ejus ludorum genera noratis. *Inculcatum est Metello, & Vulteio, te aratores evertisse.* Quis istuc Apronio attribuebat, quum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, quum ob judicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat, aut Sextio lictori; quum aliquem innocentem securi percusserat? nemo : omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt.

157. *Obtuderunt ejus aures, te socium prætoris fuisse.* Videsne, hoc quàm clarum sit, ac fuerit? quum etiam Timarchides hoc metuat; concedes, non hoc crimen nos in te confingere, sed jampridem ad crimen aliquam defensionem libertum quærere. Libertus, & accensus tuus, & tibi, ac liberis tuis, omnibus in rebus conjunctus, ac proximus, ad Apronium scribit, vulgò esse ab omnibus ita demonstratum Metello, tibi Apronium in decumis socium fuisse:

Fac ſciat improbitatem aratorum : ipsi ſudabunt, si dii volent. Quod iſtuc, per deos immortales! aut qua de cauſa excitatum eſſe dicamus in aratores tam infeſtum odium, atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus, & accenſus ejus tam irato animo his litteris inſequatur?

LXVIII. Neque ego hujus fugitivi, Judices, epiſtolam vobis recitaſſem, nisi ut ex ea totius familiæ præcepta, & inſtituta, & diſciplinam cognoſceretis. Videtis, ut moneat Apronium? quibus rebus, ac muneribus insinuet in familiaritatem Metelli? Vulteium corrumpat? ſcribas, accenſumque pretio deliniat? ea præcipit, quæ vidit : ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipse. Verùm in hoc errat uno, quòd eaſdem exiſtimat vias ad omnium familiaritates eſſe munitas.

158. Quamquam meritò ſum iratus Metello : tamen hæc quæ vera ſunt, dicam. Apronius ipſum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non ſermone incauto atque improbo poſſet corrumpere : quibus rebus non ſensim, atque moderatè ad iſtius amicitiam adrepſerat, ſed brevi tempore totum hominem, totamque ejus præturam poſſederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quòd corrumperet, ex qua

in aratorem recuperatores nulli dabantur?

159. Nam quod ſcribit, Metelli filium puerum eſſe, vehementer errat: non enim ad omnes prætorum filios iidem aditus ſunt. O Timarchide, Metelli eſt filius in provincia, non puer, ſed adoleſcens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine: veſter ille puer prætextatus, in provincia quemadmodum fuiſſet, non dicerem, si pueri eſſe illam culpam, ac non patris exiſtimarem. Tune, quum te ac tuam vitam noſſes, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiam si natura puerum a paternis vitiis, atque a generis similitudine abduceret, conſuetudo tamen eum & diſciplina degenerare non sineret?

160. Fac enim fuiſſe in iſto C. Lælii, M. Catonis materiem atque indolem: quid ex eo boni ſperari atque effici poteſt, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum umquam pudicum neque ſobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adultâ ætate, per triennium inter impudicas mulieres & intemperantes viros verſatus sit? nihil umquam a patre audierit, quo pudentior aut melior eſſet? nihil umquam patrem agere viderit, quod quum imitatus eſſet, non, id quod turpissimum eſt, patri similis putaretur?

LXIX. Quibus in rebus non ſolùm filio, verùm etiam reipublicæ feciſti inju-

riam. Susceperas enim liberos non solùm tibi, sed etiam patriæ : qui non modò tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reipublicæ esse possent. Eos instituere, atque erudire ad majorum instituta, atque civitatis disciplinam, non ad tua flagitia, neque ad tuas turpitudines debuisti. Esset ex inerti atque impuro & improbo parente navus, & pudens, & probus filius : haberet aliquid abs te respublica muneris. Nunc pro te Verrem substituisti alterum civitati : nisi hòc fortè deterior est, si fieri potest, quòd tu ejusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantùm in furis ac divisoris disciplinâ educatus.

162. Quid isto festivius fore arbitramur, qui est tuus naturâ filius, consuetudine discipulus, voluntate similis ? Quem ego, Judices, quamvis bonum fortemque facilè paterer evadere : non enim me inimicitiæ commovent, si quæ mihi cum isto futuræ sint : nam si in omnibus rebus innocens fuero, meique similis; quid mihi istius inimicitiæ nocebunt ? sin aliqua in re Verri similis fuero ; non magis mihi deerit inimicus, quàm Verri defuit. Etenim, Judices, ejusmodi respublica debet esse, & erit, severitate judiciorum constitutâ, ut inimicus neque deesse nocenti possit, neque obesse innocenti. Quapropter nulla res est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris

ac vitiis emergere : id quod tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit ; præsertim si, ut nunc fit, custodes amicorum eum sectabuntur : quoniam pater tam negligens ac dissolutus est.

163. Verùm huc longiùs, quàm voluntas fuit, ab epistola Timarchidis digressa est oratio mea : quâ recitatâ, conclusurum me esse crimen decumarum dixeram : ex quo intellexistis, innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum a republica esse, ereptumque aratoribus.

LXX. Sequitur, ut de frumento EMPTO vos, Judices, doceam, maximo atque impudentissimo furto : de quo dum certa, & pauca, & magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex senatusconsulto, & ex lege Terentia, & Cassia frumentaria. Emendi duo genera fuerunt : unum alterarum decumarum : alterum, quod præterea civitatibus æqualiter esset distributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset : hujus imperati tritici modiûm DCCC millia : pretium autem constitutum decumano in modios singulos H-S terni : imperato H-S IV. Ita in frumentum imperatum H-S bis & tricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret : in alteras decumas fermè ad nonagies : sic per triennium ad

hanc frumenti emptionem Siciliensem propè centies & tricies erogatum est.

164. Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex ærario inopi atque exhausto: datam ad frumentum, hoc est, ad necessitatem salutis & vitæ: datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera respublica imponeret, solveretur: abs te sic laceratam esse dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertisse: etenim sic hanc rem totam administrasti, ut hoc, quod dico, probari æquissimo judici possit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo consilio ad caussam publicam accesserim: non agam tecum accusatoriè: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non antè mihimetipsi probatum sit.

165. In hac pecunia publica, Judices, hæc insunt tria genera furtorum. Primùm, quum posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis fœneratus est: deinde, permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: postremò, si cui civitati solvit; tantum detraxit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum est, reddidit.

LXXI. Ac primùm hoc ex te quæro: tu, cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt, pecunia publica ex ærario,

erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quæstui? pensitaritne tibi binas centesimas? Credo te negaturum: turpis enim est, & periculosa confessio. Mihi autem hoc perarduum est demonstrare: quibus enim testibus? publicanis? tractati honorificè sunt: tacebunt. Litteræ eorum? decreto decumanorum remotæ sunt. Quò me igitur vertam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ propter inopiam testium ac litterarum prætermittam? Non faciam, Judices: utar teste: quo? L. Vettio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo atque ornatissimo: qui isti ita amicus & necessarius est, ut, etiam si vir bonus non esset, tamen, quod contra istum diceret, grave videretur: ita vir bonus est, ut, etiam si inimicissimus isti esset, tamen ejus testimonio credi oporteret.

167. Admiratur & exspectat, quidnam Vettius dicturus sit. Nihil dicet ex tempore: nihil ex sua voluntate: nihil, ut ei utrumvis licuisse videatur. Misit in Siciliam litteras ad Carpinatium, quum esset magister scripturæ, & ejus societatis publicanorum: quas ego Syracusis, apud Carpinatium in litterarum allatarum libris; Romæ, in litterarum missarum apud magistrum Tullium, familiarem tuum inveni: quibus ex litteris impudentiam fœneratio-

nis, quæso, cognoscite. LITTERÆ MISSÆ L. VETTII, P. SERVILII, C. ANTISTII, MAGISTRORUM. Præstò se tibi ait futurum Vettius, & observaturum, quemadmodum rationes ad ærarium referas: ut, si hanc ex fœnore populo pecuniam non retuleris, reddas societati. Possumus hoc teste, possumus P. Servilii, & C. Antistii, magistrorum litteris, primorum hominum atque honestissimorum, possumus auctoritate societatis, cujus litteris utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora quærenda sunt?

LXXII. Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, tuus affinis, cujus sororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quæstoris, testatur impudentissimum tuum furtum, certissimumque peculatum: nam quo alio nomine, pecuniæ publicæ fœneratio est appellanda? RECITA RELIQUA. Scribam tuum, dicit, Verres, hujus præscriptorem fœnerationis fuisse: ei quoque magistri minantur in litteris: etenim casu scribæ tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant: & rectè non putant. Quis enim hoc fecit umquam? quis denique conatus est facere, aut posse fieri cogitavit, ut, quum senatus publicanos usurâ sæpè juvisset, magistratus a publicanis pecuniam pro usuris

auderet auferre? Certè huic homini spes nulla salutis esset, si publicani; hoc est, si equites Romani judicarent.

169. Minor esse nunc, Judices, vobis disceptantibus debet; & tantò minor, quantò est honestius alienis injuriis, quàm re suâ commoveri. Quid ad hæc respondere cogitas? Utrùm factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? negare quî potes? an ut tantâ auctoritate litterarum, tot testibus publicanis convincare? licuisse verò quî? si mehercule te pecuniam tuam, non populi Romani, in provincia fœneratum docerem, tamen effugere non posses: sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis fœnore acceptó; hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modò ceteri, sed tu ipse nihil audacius, improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, Judices, dicere audacius esse, aut impudentius, quòd permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: major hæc præda fortasse est; sed illa impudentia certè non minor. Et, quoniam de illa fœneratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia aversa, quæso, cognoscite.

LXXIII. Siciliæ civitates multæ sunt, Judices, ornatæ, atque honestæ; ex quibus in primis numeranda est civitas Hale-

sina : nullam enim reperietis aut officiis fideliorem, aut copiis locupletiorem, aut auctoritate graviorem. Huic iste in annos singulos, quum sexaginta tritici millia modiûm imperavisset, pro tritico nummos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum : quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. Obstupui, Judices, quum hoc mihi primùm Halesiæ demonstravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summâ prudentiâ, summâ auctoritate præditus, Halesinus Æneas : cui senatus dederat publicè causam, ut mihi, fratrique meo gratias ageret ; & simul qui nos ea, quæ ad judicium pertinerent, doceret.

171. Demonstrat, hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse : quum omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere a civitatibus ; frumentum improbare ; quantum frumenti Romam esset mittendum, tantum de suo quæstu, ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes : inspicio litteras : video frumenti granum Halesinos, quibus LX millia modiûm imperata erant, nullum dedisse : pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribæ dedisse : reperio genus hujusmodi, Judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat : pecunias,

quas civitatibus distribuere debebat, eas omnes avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, sed monstrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, suum probare: quum suum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constituisset, id civitatibus auferre: quod a populo Romano accepisset, tenere.

LXXIV. Quot vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Quum senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut quum populus jubet; hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, quum civitatum Siciliæ vulgò omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephalœditanum, Thermitanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum ejusmodi, te prætore, ferrent, quod numquam antea; ut neque mihi, neque tibi, neque populo Romano posset probari, præsertim quum ex iisdem agris,

ejusdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipes advexissent? quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio cogendæ pecuniæ causâ nata sit?

173. Esto: improbas Halesinum: habes ab alio populo quod probes: eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est quid egeris? In medimna singula video ex litteris publicis tibi Halesinos H-S quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse.

LXXV. Quæ est ergo ista ratio, aut quæ potiùs amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus & populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, quum ex ærario acceperis? Utrùm te lex Terentia Siculorum pecuniâ frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecuniâ frumentum ab Siculis emere jussit?

174. Jam verò ab isto omnem illam ex

ærario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis : accipis enim H-S xv pro medimno ; tanti enim est illo tempore medimnum : retines H-S xviii ; tanti enim est frumentum Siciliense ex lege æstimatum. Quid interest, utrùm hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato & accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, quum æstimatio legis ejusmodi sit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S iii æstimatus : fuit autem, te prætore, ut tu multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S ii. Sed fuerit H-S iii, quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. Quum, si solveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus jusserat, aratoribus fieri gratissimum posset : tu non modò eos accipere quod oportebat, noluisti : sed etiam dare, quod non debebant, coëgisti.

175. Atque hæc ita gesta esse, Judices, cognoscite, & ex litteris publicis civitatum, & ex testimoniis publicis : in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum non interpositis, neque perturbatis, neque repentinis; sed

certis, institutis, ordine relata, atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? Dic, dic etiam clariùs. *Volcatio, Timarchidi, Mævio.*

LXXVI. Quid est, Verres? ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipes in istis rebus esse versatos? mancipes frumentum improbasse? mancipes pretio cum civitatibus decidisse, & eosdem abs te, illarum civitatum nomine, pecunias abstulisse: deinde ipsos sibi frumentum coëmisse: nihil hæc ad te pertinere? Mala mehercule, ac misera defensio, prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque adspexi: mancipibus potestatem probandi, improbandique permisi: mancipes a civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio criminis; sed tamen hac ipsâ tibi, si uti cupias, non licet: vetat te Volcatius, tuæ, tuorumque deliciæ, mentionem mancipis facere. Timarchides autem, columen familiæ vestræ, premit fauces defensionis tuæ: cui simul, & Volcatio pecunia a civitate numerata est. Jam verò scriba tuus annulò aureo suo, quem ex his rebus invenit, istâ te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emptum Siculorum pecuniâ mi-

siſſe : publicam pecuniam domum tuam convertiſſe ? O conſuetudo peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis, & audacibus, quum pœna abfuit, & licentia conſecuta eſt !

177. Iſte in hoc genere peculatûs non nunc primùm invenitur : ſed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæſtori ad ſumptum exercitûs conſularis : vidimus paucis pòſt mensibus & exercitum, & conſulem ſpoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine, ac tenebris, quæ totam rempublicam tum eccupaverant. Iterum gessit hereditariam quæſturam cum Dolabella : magnam pecuniam avertit : ſed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiſcuit. Commiſſa eſt pecunia tanta prætori : non reperietis hominem timidè, nec leviter hæc improbissima lucra ligurientem : devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita ſerpit illud insitum in natura malum, conſuetudine peccandi liberâ, finem ut audaciæ ſtatuere ipſe sibi non possit. Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifeſtis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidiſſe, non ſolùm ut eas pœnas, quas proximè meruiſſet, ſolveret : ſed ut illa etiam ſcelera ejus in Carbonem, & in Dolabellam vindicarentur.

LXXVII. Etenim nova quoque alia res exstitit, Judices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas, & in hæc DCCC millia modiûm, quod emptum populo Romano darent, non habuisse; sed a tuo procuratore, hoc est Apronio, emisse; ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc præteream, quod in multis est testimoniis expositum: potest illo quidquam esse certius, in tua potestate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliæ, per triennium, atque omnes fructus agri decumani, fuisse?

179. Quum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum, & compressum possidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quæstus fuit, ipsius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quòd id frumentum improbissimè per triennium partum, non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis, unum & idem frumentum vendidisti: semel civitatibus H-S XV in medimnum; iterum populo Romano, a quo H-S XVIII in medimna, pro eodem illo frumento abstulisti.

180. At enim frumentum Centuripino-

rum, & Agrigentinorum, & nonnullorum fortaſſe præterea, probaſti; & his populis pecuniam diſſolviſti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris: quid tandem? his civitatibus omniſne pecunia, quæ pro frumento debita eſt, diſſoluta eſt? Unum mihi reperi, non populum, ſed aratorem: vide, quære, circumſpice, si quis fortè ex ea provincia, in qua tu triennium præfuiſti, qui te nolit periſſe: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad ſtatuam pecuniam contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne eſſe, quod oportuerit, ſolutum: confirmo, Judices, neminem eſſe dicturum.

LXXVIII. Ex omni pecunia, quam aratoribus ſolvere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant: primùm pro ſpectatione, & collybo: deinde pro neſcio quo cerario. Hæc omnia, Judices, non rerum certarum, ſed furtorum improbissimorum ſunt vocabula: nam collybus eſſe quî poteſt, quum utantur omnes uno genere nummorum? cerarium verò quid? quomodo hoc nomen ad rationes magiſtratûs, quomodo ad pecuniam publicam allatum eſt? Nam illud genus tertium deductionis erat ejuſmodi, quasi non modò liceret, ſed etiam oporteret: nec ſolùm oporteret, ſed planè neceſſe eſſet. Scribæ

nomine de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur. Quis tibi hoc concessit? quæ lex? quæ senatûs auctoritas? quæ porrò æquitas, ut tantam pecuniam scriba tuus averteret, sive de aratorum bonis, sive de populi Romani vectigalibus?

182. Nam si potest ista pecunia sine aratorum injuria detrahi; populus Romanus habeat, præsertim in tantis ærarii angustiis: sin autem & populus id voluit, & æquum ita est, solvi aratoribus; tuus apparitor parvâ mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? & in hac causa scribarum ordinem in me concitabit Hortensius? & eorum commoda a me labefactari, atque oppugnari injuriâ dicet? quasi verò hoc scribis ullo exemplo sit, aut ullo jure concessum. Quid ego vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines, atque innocentissimos fuisse? non me fugit, Judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi: in his temporibus versabor miseris ac perditis. Nuper, Hortensi, quæstor fuisti: quid tui scribæ fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, quum in eadem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solverem; & mecum duos frugalissimos homines scribas haberem, L. Mamilium, & L. Sergium: non modò istas duas

duas quinquagesimas, ſed omnino nummum nullum cuiquam eſſe deductum.

LXXIX. Dicerem, hoc mihi totum eſſe attribuendum, Judices, si illi umquam a me hoc poſtulaſſent, si umquam omnino cogitaſſent. Quamobrem enim ſcriba deducat, ac non potiùs mulio, qui advexit? tabellarius, cujus adventu certiores facti petiverunt? præco, qui adire jussit? viator, ac Venerius, qui fiſcum ſuſtulit? quæ pars operæ, aut opportunitatis in ſcriba eſt, cur ei non modò merces tanta detur, ſed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo eſt honeſtus: quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? eſt verò honeſtus, quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magiſtratuum committuntur. Itaque ex his ſcribis, qui digni ſunt illo ordine, patribusfamiliâs, viris bonis, atque honeſtis, percontamini, quid sibi iſtæ quinquagesimæ velint: jam omnes intelligetis, novam rem totam, atque indignam videri.

184. Ad eos me ſcribas revoca, si placet: noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de ſcenicorum corollariis, quum decuriam emerunt, ex primo ordine exploſorum in ſecundum ordinem civitatis ſe veniſſe dicunt. Eos ſcribas tecum diſceptatores hujus criminis habebo, qui iſtos ſcribas eſſe mo-

leſtè ferunt. Tametsi, quum in eo ordine videamus eſſe multos non idoneos, qui ordo induſtriæ propositus eſt, & dignitati: mirabimur, turpes aliquos ibi eſſe, quò cuivis licet pretio pervenire?

LXXX. Tu ex pecunia publica H-S tredecies ſcribam tuum permiſſu tuo quum abſtuliſſe fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas eſſe? hoc ferre quemquam poſſe? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbitrare? qua in civitate C. Catoni, clarissimo viro, conſulari homini, H-S XVIII millibus lis æſtimata sit; in eadem civitate apparitori tuo eſſe conceſſum, ut H-S uno nomine tredecies auferret? Hinc ille eſt annulus aureus, quo tu iſtum in concione donaſti: quæ tua donatio singulari impudentiâ prædita, nova Siculis omnibus, mihi verò etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim noſtri imperatores, ſuperatis hoſtibus, optimè republicâ geſtâ, ſcribas ſuos annulis aureis in concione donarunt. Tu verò quibus rebus geſtis, quo hoſte ſuperato, concionem, donandi causâ, advocare auſus es? Neque enim ſolùm ſcribam tuum annulo, ſed etiam virum fortissimum, ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, coronâ & phaleris, & torque donaſti: M. Coſſutium, ſanctissimum virum, atque honeſ-

tissimum : M. Castritium, summo splendore, ingenio, gratiâ præditum.

186. Quid hæc sibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentissimos, nobilissimosque donasti; qui non, quemadmodum sperasti, tardiores fuerunt: sed ornatiores tuo judicio ad testimonia dicenda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua ex præda aut manubiis, hæc abs te donatio constituta est? an quòd, te prætore, paucorum adventu myoparonum, classis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præsidiumque provinciæ, piratarum manibus incensa est? an quòd ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætore, vastatus est? an quòd forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit? an quòd in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitrer : nisi fortè id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum malè gestarum liceret.

187. Annulo est aureo scriba donatus, & ad eam donationem concio est advocata. Quod erat os tuum, quum videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iste annulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos posuerant, liberisque detraxerant, ut esset, unde scriba tuus hoc

tuum munus ac beneficium tueretur? quæ porrò præfatio tuæ donationis fuit? Illa ſcilicet vetus, atque imperatoria? *Quando tu quidem in prœlio, in bello, in re militari*: cujus ne mentio quidem, te prætore, ulla facta eſt: an illa? *Quandoquidem tu nulla umquam mihi in cupiditate, ac turpitudine defuiſti; omnibuſque in iiſdem flagitiis mecum & in legatione, & in prætura, & hîc in Sicilia verſatus es: ob haſce res, quoniam te locupletavi, hoc annulo aureo dono.* Vera hæc fuiſſet oratio: non enim iſte annulus aureus abs te datus, iſtum virum fortem, ſed hominem locupletem eſſe declarat. Ita eumdem annulum ab alio datum, teſtem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniæ judicamus.

LXXXI. Dictum, Judices, eſt de *decumano* frumento: dictum de *empto*: extremum & reliquum eſt, de *æſtimato*: quod quum magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere quemvis debet commovere: tum verò eò magis, quòd ad hoc crimen non ingenioſa aliqua defensio, ſed improbissima confessio comparatur. Nam quum ex ſenatusconſulto & ex legibus frumentum ei in cellam ſumere liceret; idque frumentum ſenatus ita æſtimaſſet, quaternis H-S tritici modium; binis hordei: iſte, numero ad ſummam tritici adjecto, tritici

modios singulos cum aratoribus denariis ternis æstimavit. Non est in hoc crimen, Hortensi : ne fortè ad hoc meditere ; multos sæpè viros bonos, & fortes, & innocentes cum aratoribus, & cum civitatibus frumentum, in cellam quod sumi oporteret, æstimasse, & pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri : scio, quid liceat. Nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur.

189. Hoc reprehendo, quòd, quum in Sicilia H-S II tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summùm H-S ternis : id quod & testimoniis omnibus, & tabulis aratorum planum factum antea est : tum iste pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est ; ut intelligas, non ex æstimatione, neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coauctione annonæ, atque æstimationis.

LXXXII. Etenim hæc æstimatio nata est, Judices, initio, non ex prætorum aut consulum, sed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui quum frumentum deberetur, pecuniam posceret : certè hoc ab aratore primùm est profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur : quum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum

locum, quò imperabatur, portare nollet: petivit in beneficii loco & gratiæ, ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex hujusmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratuum, consuetudo æstimationis introducta est.

190. Secuti sunt avariores magistratus; qui tamen in avaritia sua non solùm viam quæstûs invenerunt, verùm etiam exitum, ac rationem defensionis. Instituerunt semper ad ultima ac difficillima loca adportandum frumentum imperare, ut vecturæ difficultate, ad quam vellent, æstimationem pervenirent. In hoc genere facilior est existimatio, quàm reprehensio, ideo quòd eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facilè possumus, quòd videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt: & ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus, aut audivimus, non fecerint.

LXXXIII. Quæro nunc a te, Hortensi, cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium & gratiam civitatibus concesserunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiisse ab

isto aratores, ut, quum H-S ternis tritici modium vendere non possent, pro singulis modiis ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies, vecturæ difficultate adductos, ternos denarios dare maluisse? Cujus vecturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelione Ephesum? Video, quid inter annonam interesse soleat: video, quot dierum via sit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi sit frumentum, tantum dare potiùs in Phrygia, quàm Ephesum portare, aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam & legatos mittere.

192. In Sicilia verò quid ejusmodi? Enna mediterranea est maximè: coge, ut ad aquam tibi, id quod summi juris est, frumentum Ennenses metiantur; vel Phintiam? vel Halesam, vel Catinam, loca inter se maximè diversa: eodem die, quo jusseris, deportabunt: tametsi ne vecturâ quidem opus est. Nam totus quæstus hic, Judices, æstimationis, ex annonæ natus est varietate: hoc enim magistratus in provincia assequi potest, ut ibi accipiat, ubi est carissimum: ideo valet ista ratio æstimationis in Asia: valet in Hispania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non solet. In Sicilia verò quid cujusquam intererat, quo loco daret? ne-

que enim portandum erat ; & quò quisque vehere jussus esset, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidisset. Quamobrem si quid, Hortensi, docere vis, aliquid ab isto simile, in æstimatione, atque a ceteris, esse factum: doceas oportet, aliquo in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis tritici modium fuisse.

LXXXIV. Vide, quam tibi defensionem patefecerim ; quàm iniquam in socios, quàm remotam ab utilitate reipublicæ, quàm sejunctam a voluntate atque sententiâ legis. Tu, quum tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate ; denique quum in iis locis, in quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare : angulum mihi aliquem eligas provinciæ, reconditum ac derelictum ? jubeas ibi me metiri, quò portare non expediat ? ubi emere non possum ?

194. Improbum facinus, Judices ; non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum : tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, Judices, concedo, & largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iste æstimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verùm enimvero quum esset H-S binis, aut etiam ternis, quibusvis in locis

provinciæ, duodenos ſeſtertios exegiſti. Si mihi tecum neque de annona, neque de æſtimatione tua poteſt eſſe controversia, quid ſedes? quid exſpectas, quid defendes? Utrùm tibi pecuniæ conciliatæ videntur adversùm leges, adversùm rempublicam, cum maxima ſociorum injuria: an verò id rectè, ordine, e republica, sine cujuſquam injuria factum eſſe defendes?

195. Quum tibi ſenatus ex ærario pecuniam prompsiſſet, & singulos tibi denarios adnumeraſſet, quos tu pro singulis modiis aratoribus ſolveres: quid facere debuiſti? Si, quod L. Piſo ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit; quum emiſſes quanti eſſet; quod ſuperaret pecuniæ, retuliſſes: si, ut ambitiosi homines, aut benigni; quum pluris ſenatus æſtimaſſet, quàm quanti eſſet annona, ex ſenatûs æſtimatione, non ex annonæ ratione, ſolviſſes: sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quæſtus, ſed is honeſtus atque conceſſus; frumentum, quoniam vilius erat, ne emiſſes: ſumpsiſſes id nummorum, quod tibi ſenatus, cellæ nomine, conceſſerat.

LXXXV. Hoc verò quid eſt? quam habet rationem, non quæro æquitatis, ſed ipsius improbitatis, atque impudentiæ? Neque enim eſt ferè quidquam, quod homines palam facere audeant in magiſtratu,

quamvis improbi, quin ejus facti, si non bonam, at aliquam rationem afferre soleant. Hoc quid eſt? Venit prætor : frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optimè. Modium denario. Benignè, ac liberaliter : nam ego tribus H-S non poſſum vendere. Mihi frumento non opus eſt : nummos volo. Nam ſperaveram, inquit arator, me ad denarios perventurum : ſed, si ita neceſſe eſt, quanti frumentum sit, considera. Video eſſe binis H-S. Quid ergo a me tibi nummorum dari poteſt, quum ſenatus tibi quaternos H-S dederit? Quid poſcat, attendite : & vos, quæſo, simul, Judices, æquitatem prætoris attendite.

197. Quaternos H-S, quos mihi ſenatus decrevit, & ex ærario dedit, ego habebo, & in ciſtam transferam ex fiſco. Quid poſtea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Quâ ratione? Quid quæris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem, atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planiùs. Senatus te voluit mihi nummos dare : me tibi frumentum metiri : tu eos nummos, quos mihi ſenatus dari voluit, ipſe habebis ; a me, cui singulos denarios dari oportuit, binos aufers? & huic prædæ ac direptioni, cellæ nomen imponis?

198. Hæc deerat injuria, & hæc calamitas aratoribus, te prætore, quâ reliquis fortunis omnibus everterentur: nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modò frumentum omne amittere, sed etiam omne instrumentum vendere cogeretur? Quò enim se verteret, non habebat. Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emptoque frumento, aut nihil datum; aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat; aut ultro etiam, id quod didicistis, ablatum.

LXXXVI. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo jure? quo exemplo? Nam, quum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuriâ, videbatur id perdere arator, quod aratro ipse quæsisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent. Quibus injuriis gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quòd id perdere videbatur, quod alio prætore, eodem ex agro reparare posset. Nummos verò ut daret arator, quos non aratro, ac manu quærit; boves, & aratrum ipsum, & omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet idem in urbanis prædiis. Nam

quum aratori onus aliquod imponitur, non hominis, si quæ ſunt præterea facultates, ſed arationis ipsius vis, ac ratio consideranda eſt; quid ea ſuſtinere, quid pati, quid efficere possit, ac debeat. Quamquam illi quoque ſunt homines ab iſto omni ratione exinaniti, ac perditi: tamen hoc vobis eſt ſtatuendum, quid aratorem ipſum, arationis nomine, muneris in republica fungi, ac ſuſtinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur. Alteras: temporibus veſtris ſerviendum putant. Dent emptum præterea: dabunt, si voletis.

200. Hæc quàm sint gravia, & quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri, ac reliqui pervenire, credo vos ex veſtris rebus ruſticis conjecturâ aſſequi poſſe. Addite nunc eódem iſtius edicta, inſtituta, injurias: addite Apronii, Veneriorumque ſervorum, in agro decumano regna, ac rapinas. Quamquam hæc omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magiſtratibus noſtris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? atqui hoc ſcitote, aratoribus, hoc prætore, optandum, ac petendum fuiſſe.

LXXXVII. Sositenus eſt Entellinus, homo cum primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audiſtis; qui ad hoc judicium legatus publicè cum Arthemone,

& Menisco, primariis viris, missus est. Is quum in senatu Entellino multa mecum de istius injuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cella, atque hac æstimatione concederetur, velle Siculos senatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus.

201. Perspicere vos certò scio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis, sed ad minima malorum eligenda: nam, qui mille modiûm Verri suæ partis in cellam gratis dedisset, duo millia nummûm, aut summùm tria dedisset: idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VIII millia dare coactus est: hoc arator assequi per triennium certè fructu suo non potuit: vendiderit instrumentum, necesse est. Quòd si hoc munus, & hoc vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre, ac pati potest; populo Romano ferat potiùs, quàm nostris magistratibus. Magna est pecunia: magnum, præclarumque vectigal: si modò id salvâ provinciâ, si sine injuria sociorum percipere possitis: nihil detraho. Magistratibus tantumdem detur in cellam, quantum semper datum est: quod præterea Verres imperat, id, si facere non possunt, recusent: si possunt, populi Romani potiùs hoc sit vectigal, quàm præda prætoris.

202. Deinde cur in uno genere ſolo frumenti iſta æſtimatio conſtituitur? Si eſt æqua, & ferenda: debet populo Romano Sicilia decumas: det pro ſingulis tritici modiis ternos denarios: ſibi habeat frumentum. Data tibi pecunia eſt, Verres: una, quâ frumentum tibi emeres in cellam: altera, quâ frumentum emeres a civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine auſers: fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet: exige eâdem æſtimatione pecuniam a civitatibus; & refer, quam accepiſti: tum refertius erit ærarium populi Romani, quàm umquam fuit.

203. At enim iſtam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Perinde quaſi aut æquior ſit iſta æſtimatio in tuo, quàm in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quam tu feciſti, inter ſe genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verùm iſtam ipſam cellam ferre nullo modo poſſunt: ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in poſterum liberentur; iſtam cellam, atque iſtam æſtimationem negant ſe ullo modo ferre poſſe.

LXXXVIII. Multa Sophocles Agri-

gentinus apud Cn. Pompeium consulem nuper, homo disertissimus, & omni doctrinâ, & virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter, ac copiosè dixisse, ac deplorasse dicitur: ex quibus hoc, iis, qui aderant (nam magno conventu acta res est) indignissimum videbatur; qua in re senatus optimè, ac benignissimè cum aratoribus egisset, largè, liberaliterque æstimasset, in ea re prædari prætorem, bonis everti aratores; & id non modò fieri, sed ita fieri, quasi liceat, concessumque sit.

205. Quid ad hæc Hortensius? falsum esse crimen? hoc numquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? ne id quidem dicet. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? quî poterit dicere? Quid igitur dicet? fecisse alios. Quid est hoc? utrùm crimini defensio, an comitatus exsilio quæritur? Tu in hac republica, an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit se status judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit; sed ex eo, quod aliquis fecerit, id quod reprehenditur, rectè factum esse defendes?

206. Fecerunt alii alia quàm multa: cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singu-

laria, quæ in nullum alium hominem dici; neque convenire possint: quædam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicendum pecunias acceptas, ut ejuſmodi cetera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint: illud, in quo te gravissimè accuſavi, quòd ob judicandam rem pecuniam accepiſſes, eâdem iſtâ ratione defendes, feciſſe alios? Ut ego aſſentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potiùs enim, te damnato, ceteris anguſtior locus improbitatis defendendæ relinquetur, quàm, te abſoluto, alii, quod audacissimè fecerunt, rectè feciſſe exiſtimentur.

LXXXIX. Lugent omnes provinciæ: queruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de noſtris cupiditatibus & injuriis expoſtulant: locus intra oceanum jam nullus eſt, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quò non, per hæc tempora, noſtrorum hominum libido, iniquitaſque pervaſerit: ſuſtinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, ſed luctum, lacrymas, querimonias non poteſt. In ejuſmodi re, ac moribus, si is, qui erit adductus in judicium, quum manifeſtis in flagitiis tenebitur, alios eadem feciſſe dicet; illi exempla non deerunt: reipublicæ ſalus deerit, si improborum

exemplis improbi judicio, ac periculo liberabuntur.

208. Placent vobis hominum mores? placet ita geri magiſtratus, ut geruntur? placet ſocios sic tractari, quod reſtat, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc a me opera conſumitur? quid ſedetis? cur non in media oratione mea conſurgitis, atque diſceditis? Vultis autem iſtorum audacias, ac libidines aliqua ex parte reſecare? Desinite dubitare, utrum sit utilius, propter multos improbos, uni parcere, an unius improbi ſupplicio multorum improbitatem coërcere.

209. Tametsi quæ iſta ſunt exempla multorum? nam quum in cauſa tanta, quum in crimine maximo dici a defenſore cœptum eſt, factitatum eſſe aliquid: exſpectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoria, & monumentis, ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis.

X C. Hæc plurimùm ſolent & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, & Catones, & Lælios commemorabis? & eos feciſſe idem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An quum eos non poteris proferre, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Metel-

lum ? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cellæ nomine imperaverunt: magna eſt hominum auctoritas, & tanta, ut etiam delicti ſuſpicionem tegere poſſit.

210. Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem iſtius æſtimationis. Quò me igitur, aut ad quæ exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum verſati ſunt in republica, quum & optimi mores erant, & hominum exiſtimatio gravis habebatur, & judicia ſevera fiebant, ad hanc hominum licentiam, & libidinem me adducis? & in quos aliquid exempli populus Romanus ſtatui putat oportere, ab iis tu defenſionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ probat populus Romanus exempla, non ea, quæ condemnat, ſequamur. Non circumſpiciam, non quæram foris, quum habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum: qui tantâ auctoritate ſunt, tantis rebus geſtis, ut in illo antiquorum, & clariſſimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur.

211. Exempla quærimus, & ea non antiqua: modò uterque horum exercitum habuit. Quære, Hortenſi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane verò? Q. Catulus frumento eſt uſus, pecuniam non coëgit. P. Servilius

quinquennium exercitui quum præesset, & istâ ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in Sicilia factitatum est.

XCI. Quæ est ista conditio Siciliæ? cur, quæ optimo jure, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic præcipua lex injuriæ definitur? Sed in ista ipsa Sicilia non quæram exemplum foris: hoc ipso ex concilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliæ provinciæ, quum esses pro consule, præfuisti: num quæ in tuo imperio pecuniæ cellæ nomine coactæ sunt? neque ego hoc in tua laude pono: alia sunt tua facta, atque consilia, summâ laude digna, quibus illam tu provinciam afflictam & perditam erexisti, atque recreasti: nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quæ sunt tibi igitur exempla in Sicilia cellæ, si hoc crimen non modò Marcelli facto, sed ne lepidi quidem potes defendere.

213. An me ad M. Antonii æstimationem frumenti, exactionemque pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. An-

tonii : hoc enim mihi significaſſe, & annuiſſe viſus eſt. Ex omnibuſne igitur populi Romani prætoribus, proconſulibus, imperatoribus, M. Antonium delegiſti, & ejus unum improbissimum factum, quod imitarere? Et hic utrùm mihi difficile eſt dicere, an his exiſtimare, ita ſe in illo infinito imperio M. Antonium geſſiſſe, ut multò iſti perniciosius sit dicere, ſe in re improbissima voluiſſe Antonium imitari, quàm, si possit, defendere nihil in vita ſe M. Antonii simile feciſſe. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quiſpiam, proferre ſolent, ſed quid probarit. Antonium, quum multa contra ſociorum ſalutem, multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta atque consilia ſenatus populuſque Romanus, judices, comprobarint, ita M. Antonii exemplo iſtius audaciam defendis.

XCII. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & ſummâ prudentiâ præditum nominas : ſed tum idem feciſſe erit exiſtimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus æſtimationis ipſum a me numquam eſt reprehenſum : ſed ejus æquitas, aratorum commodo & voluntate perpenditur. Non poteſt reprehendi illa æſtimatio, quæ aratori non modò incommoda

non eſt, ſed etiam grata eſt. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Quum eſſet, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æſtimaret : remissior aliquantò ejus fuit æſtimatio, quàm annonæ : nam æſtimavit denariis III. Vides, eamdem æſtimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo laudis cauſam habere, in te, criminis : in illo, beneficii; in te, injuriæ ?

215. Eodem tempore Antonius III denariis æſtimavit, poſt meſſem, ſumma in vilitate, quum aratores frumentum dare gratis malebant : & aiebat, ſe tantidem æſtimaſſe, quanti Sacerdotem : neque mentiebatur : ſed eâdem iſtâ æſtimatione alter ſublevarat aratores, alter everterat. Quòd nisi omnis frumenti ratio ex temporibus eſſet, & annona, non ex numero, neque ex ſumma, consideranda; numquam tam grati hi ſeſquimodii, Q. Hortensi, fuiſſent : quos tu quum ad menſuræ tam exiguam rationem populo Romano in capita deſcripsiſſes, gratissimum omnibus feciſti : caritas enim annonæ faciebat, ut iſtuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem iſtuc si in vilitate populo Romano largiri voluiſſes; deriſum tuum beneficium eſſet, atque contemptum.

XCIII. Noli igitur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem : quoniam non eo tempore, neque simili fecit annonâ. Dicito potiùs, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu & vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse : & istius innocentiam M. Antonii facto, atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducæo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis ? de quo quis umquam arator questus est ? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium diligentissimamque præturam illius hominis existimavit ? Biennium provinciam obtinuit : quum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit ; num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit ; aut in caritate de æstimatione frumenti questus est ? At uberiora cibaria facta sunt caritate. Credo : neque id est novum, neque reprehendendum.

217. Modò C. Sentium vidimus, hominem vetere illâ ac singulari innocentiâ præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si quâ ad te lege venerunt : injuriam queror, improbitatem coarguo : avaritiam in crimen, & in judicium voco. Quòd si suspiciones injicere voletis, ad plures homines, & ad

plures provincias crimen hoc pertinere : non ego iſtam defensionem veſtram pertimeſcam, ſed me omnium provinciarum defenſorem eſſe profitebor. Etenim hoc dico, & magnâ voce dico : *Ubicumque hoc factum eſt, improbè factum eſt : quicumque hoc fecit, ſupplicio dignus eſt.*

XCIV. Nam, per deos immortales! videte, Judices, & proſpicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus iſtâ ratione, cellæ nomine, coëgerunt (omnino ego neminem video, præter iſtum : ſed do hoc vobis, & concedo, eſſe multos) in hoc homine rem adductam in judicium videtis : quid facere poteſtis ? Utrùm, quum judices sitis de pecunia captâ, conciliata, tantam pecuniam captam negligere : an, quum lex ſociorum causâ rogata sit, ſociorum querimonias non audire ?

219. Verùm hoc quoque vobis remitto : negligite præterita, si vultis : ſed ne reliquas ſpes turbetis, atque omnes provincias evertatis ; id providete, ne avaritiæ, quæ antehac occultis itineribus atque anguſtis uti ſolebat, auctoritate veſtrâ viam patefaciatis illuſtrem atque latam. Nam si hoc probatis, & si hoc licere, pecunias iſto nomine capi, judicatis : certè hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit,

posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges cogunt: stulti, qui, quod licere judicatum est, prætermittunt.

220. Deinde, Judices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coëgit, erit absolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. Quæ erit reprehensio? in quo primùm injuriæ gradu resistere incipiet severitas judicis? quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, & in quo primùm æstimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? non enim a vobis summa, sed genus æstimationis erit comprobatum. Neque hoc potestis judicare, ternis denariis æstimare licere; denis non licere: ubi enim semel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate res ad prætoris libidinem translata est; non est jam in lege, atque in officio, sed in voluntate hominum, atque avaritia, positus modus æstimandi.

XCV. Quapropter, si vos semel in judicando finem æquitatis & legis transieritis; scitote, vos nullum ceteris in æstimando finem improbitatis & avaritiæ reliquisse. Videte igitur, quàm multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum injuria cepisse: non est satis. Sunt alii

alii quoque plures, qui idem fecerint: absolvite etiam illos, si qui sunt; ut uno judicio quàm plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est: facite ut ceteris posthac idem liceat: licebit. Adhuc parum est: permittite, ut liceat, quanti quisque velit, tanti æstimet: æstimabit. Videtis jam profecto, Judices, hac æstimatione a vobis comprobatâ, neque modum posthac avaritiæ cujusquam, neque pœnam improbitatis futuram.

222. Quas ob res quid agis, Hortensi? consul es designatus: provinciam sortitus es: de æstimatione quum dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto rectè factum esse defendes, te facturum profiteare, & quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellæ nomen, æstimationis magnitudine, consequatur.

XCVI. At enim est quiddam, quod, etiam si palam in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspicari, & cogitare possitis; pertinere hoc ad commodum senatorium: pertinere ad utilitatem eorum qui judicent, qui in

provinciis cum poteſtate, aut cum legatione ſe futuros aliquando arbitrentur. Præclaros verò exiſtimas judices nos habere, quos alienis peccatis conceſſuros putes, quò faciliùs ipſos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id ſocios, nationeſque exteras exiſtimare, si ſenatores judicent, hoc certè unum genus infinitæ pecuniæ per ſummam injuriam cogendæ, nullo modo poſſe reprehendi?

224. Quod si ita eſt, quid poſſumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam siſtere negat poſſe, ni ad equeſtrem ordinem judicia referantur? Quòd si ille hoc unum agitare cœperit, eſſe aliquod genus cogendæ pecuniæ, ſenatorum commune, & jam propè conceſſum ordini, quo genere ab ſociis maxima pecunia per ſummam injuriam avertatur; neque ullo modo ſenatoriis judiciis reprehendi poſſe, idque, dum eques̄ter ordo judicaret, numquam eſſe commiſſum: quis obsiſtet? quis erit tam cupidus veſtrûm, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis possit recuſare?

XCVII. Atque utinam poſſet aliquâ ratione hoc crimen, quamvis falsâ, modò humanâ atque usitatâ, defendere! minore periculo veſtro, minore periculo

provinciarum omnium, judicaretis. Negaret hic æſtimatione ſe uſum? vos id credidiſſe homini, non factum comprobaſſe videremini. Nullo modo negare poteſt: urgetur a tota Sicilia, nemo eſt ex tanto numero aratorum, a quo pecunia cellæ nomine non ſit exacta.

225. Vellem etiam hoc poſſet dicere, nihil ad ſe iſtam rationem pertinere: per quæſtores rem frumentariam eſſe adminiſtratam. Ne id quidem ei licet dicere: propterea quòd ipsius litteræ recitantur, ad civitates de ternis denariis miſſæ. Quæ eſt igitur defensio? Feci quod arguis: coëgi pecunias maximas cellæ nomine: ſed hoc mihi licuit: vobis, si proſpicitis, licebit. Periculoſum provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: perniciosum noſtro ordini, populum Romanum exiſtimare, non poſſe eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in judicando religiosè defendere. Atque iſto prætore, Judices, non ſolùm æſtimandi frumenti modus non fuit, ſed ne imperandi quidem: neque enim id, quod debebatur, ſed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis litteris & teſtimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati: reperietis quinquies tantò, Judices, ampliùs iſtum, quàm quantum ei in cellam ſumere licitum ſit, civitatibus imperaſſe. Quid ad hanc

impudentiam addi poteſt, si & æſtimavit tanti, ut homines ferre non poſſent, & tantò plus, quàm erat ei conceſſum legibus, imperavit?

226. Quapropter, cognitâ totâ re frumentariâ, Judices, jam facillimè perſpicere poteſtis, amiſſam eſſe populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos iſtius damnatione recuperatis. Quid eſt enim Sicilia, si ei agri cultionem ſuſtuleris, & si aratorum numerum ac nomen exſtinxeris? quid enim poteſt eſſe in calamitate residui, quod non ad miſeros aratores, iſto prætore, per ſummam injuriam ignominiamque pervenerit? quibus, quum decumas dare deberent, vix ipsis decumæ relictæ ſunt: quum pecunia deberetur, ſoluta non eſt: quum optimâ æſtimatione ſenatus frumentum eos in cellam dare voluiſſet, etiam inſtrumenta agrorum vendere coacti ſunt.

XCVIII. Dixi jam antea, Judices, ut has omnes injurias tollatis, tamen ipſam rationem arandi ſpe magis, & jucunditate quadam, quàm fructu, atque emolumento teneri: etenim ad incertum caſum, & eventum, certus quotannis labor, & certus ſumptus impenditur: annona porrò, pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet: si autem ubertas in

percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut malè vendendum intelligas, si processit; aut malè perceptos fructus, si rectè licet vendere. Totæ autem res rusticæ ejusmodi sunt, ut eas non ratio, neque labor, sed res incertissimæ, venti, tempestatesque moderentur. Hinc quum unæ decumæ lege, & conditione trahantur: alteræ novis institutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publicè: postremò etiam in cellam magistratibus, & legatis imperetur: quid, aut quantum præterea est, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in potestate, suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum?

228. Quòd si hæc feruntur omnia: si vobis potiùs, ac populo Romano, quàm sibi, & suis commodis, operâ, sumptu, labore deserviunt: etiamne hæc nova debent edicta, & imperia prætorum, & Apronii dominationem, & Veneriorum servorum furta, rapinasque perferre? etiamne frumentum pro empto gratis dare? etiamne in cellam quum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta, atque damna maximis injuriis, contumeliisque perferre? Itaque hæc, Judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt: arationes totâ

Siciliâ desertas, atque a dominis relictas esse cognoscitis : neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi socii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani, atque aratores, vestrâ severitate & diligentiâ, me duce, atque auctore, in agros, atque in ædes suas revertantur.

ACTIONIS SECUNDÆ
IN VERREM
LIBER QUARTUS.
DE SIGNIS.
ORATIO NONA.

Hic liber, cujus est inscriptio de Signis, continet furta Verris in signis & ornamentis Siciliæ. Orditur Tullius a privatis tum Siciliensibus, tum civibus Romanis, quos ejusmodi rebus spoliatos fuisse demonstrat, quorum primus est Hejus, princeps legationis a Mamertinis in gratiam Verrris missæ. Hinc invehitur in civitatem Messanam, prædarum & furtorum Verris, quem sola publicè laudat, receptricem & sociam. At enim empta hæc omnia, non erepta

esse Verres dictitat : quam defensionem inanem esse probat, & quòd magistratibus Romanis nihil in sua provincia mercari liceat, & quòd ea vilissimo pretio per potestatem ablata sint. Enumeratis privatorum singulis adjungit Syriæ regem Antiochum, quem candelabro aureo, rebusque aliis pretiosissimis spoliatum e Sicilia Verres ejecit. Civitates inde recenset, quarum e locis publicis & Sacris ornamenta, ac præsertim Africani monumenta Verres sustulit. Ultima est direptio Syracusarum urbis, cujus e templis locisque publicis simulacra deorum, aliaque ornamenta sacra & profana Verres eripuit, quæ M. Marcellus, urbe captâ, religione impeditus, non attigerat. Quas ob rapinas Syracusanam civitatem Verri non minùs infestam esse ostendit, quam ceteras Siciliæ civitates, præter Messanam, cui minas iterum intendit.

VENIO nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe appellat, ſtudium; ut amici ejus, morbum & inſaniam; ut Siculi, latrocinium: ego, quo nomine appellem, neſcio: rem vobis proponam: vos eam ſuo, non nominis pondere penditote. Genus ipſum priùs cognoſcite, Judices: deinde fortaſſe non magnopere quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis, tam copioſis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuiſſe; ullam gemmam, aut margaritam; quidquam ex auro, aut ebore factum; signum ullum æneum, marmoreum, eburneum; nego ullam picturam, neque in tabula, neque textili fuiſſe, quin conquisierit, inſpexerit; quod placitum sit, abſtulerit.

2. Magnum videor dicere: attendite etiam, quemadmodum dicam: non enim verbi, neque criminis augendi causâ complector omnia. Quum dico, nihil iſtum ejuſmodi rerum in tota provincia reliquiſſe, Latinè me ſcitote, non accuſatoriè loqui: etiam planiùs: nihil in ædibus cujuſquam, ne in oppidis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum; denique nihil iſtum, quod ad oculos, animumque acciderit, neque privati, neque

publici, neque profani, neque facri, tota in Sicilia reliquisse. Unde igitur potiùs incipiam, quàm ab ea civitate, quæ tibi una in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potiùs numero, quàm ex ipsis laudatoribus tuis? faciliùs enim perspicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur; quum apud tuos Mamertinos inveniare improbissimâ ratione esse prædatus.

II. C. Hejus est Mamertinus (omnes hoc mihi facilè concedent, qui Messanam accesserunt) omnibus rebus in illa civitate ornatissimus: hujus domus est vel optima Messanæ, notissima quidem certè, & nostris hominibus apertissima, maximéque hospitalis: ea domus ante adventum istius sic ornata fuit, ut urbi quoque esset ornamento: nam ipsa Messana, quæ situ, mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iste delectatur, sanè vacua, atque nuda est.

4. Erat apud Hejum sacrarium magna cum dignitate in ædibus, a majoribus traditum, perantiquum; in quo signa pulcherrima quatuor, summo artificio, summâ nobilitate; quæ non modò istum hominem, ingeniosum, atque intelligentem, verùm etiam quemvis nostrûm, quos iste idiotas appellat, delectare possent: unum Cupidinis, marmoreum, Praxitelis (nimi-

rum didici etiam, dum in iſtum inquiro, artificum nomina) idem, opinor, artifex ejuſdem modi Cupidinem fecit illum, qui eſt Theſpiis, propter quem Theſpiæ viſuntur: nam alia viſendi cauſa nulla eſt. Itaque ille L. Mummius, quum Theſpiadas, quæ ad ædem Felicitatis ſunt, ceteraque profana ex illo oppido ſigna tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quòd erat conſecratus, non attigit.

III. Verùm, ut ad illud ſacrarium redeam, ſignum erat hoc, quod dico, Cupidinis e marmore: ex altera parte Hercules egregiè factus ex ære: is dicebatur eſſe Myronis, ut opinor: & certè. Item ante hoſce deos erant arulæ, quæ cuivis ſacrarii religionem ſignificare poſſent: erant ænea præterea duo ſigna, non maxima, verùm eximiâ venuſtate, virginali habitu, atque veſtitu, quæ manibus ſublatis ſacra quædam more Athenienſium virginum repoſita in capitibus ſuſtinebant. Canephoræ ipſæ vocabantur: ſed earum artificem quem? quemnam? rectè admones: Polycletum eſſe dicebant. Meſſanam ut quiſque noſtrûm venerat, hæc viſere ſolebat: omnibus hæc ad viſendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quàm civitati.

6. C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe, uſus eſt hoc

Cupidine tamdiu, dum forum diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum; &, quum esset hospes Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles ejusmodi, Judices; & quid dico nuper? immo verò modò, ac planè paulò antè vidimus, qui forum ac basilicas, non spoliis provinciarum, sed ornamentis amicorum, commodis hospitum, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen signa, atque ornamenta sua cuique reddebant: non ablata ex urbibus sociorum, quatridui causâ, per simulationem ædilitatis; domum deinde, atque ad suas villas auferebant. Hæc omnia, quæ dixi, signa, Judices, ab Hejo de sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, præter unum pervetus ligneum, Bonam Fortunam, ut opinor: eam iste habere domi suæ noluit.

IV. Proh deûm, hominumque fidem! quid hoc est? quæ hæc causa? quæ hæc impudentia est? quæ dico signa, antequam abs te sublata sunt, Messanam cum imperio nemo venit, quin viderit: tot prætores, tot consules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cujusque modi: non loquor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot improbi, tot

audaces; quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres, quod ubique erit pulcherrimum, auferet? nihil habere præterea cuiquam licebit? tot domus locupletissimas domus istius una capiet? idcirco nemo superiorum attigit, ut iste tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres posset auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac meretriciam disciplinam: facilè illo sacrario patrio continebatur: Hejo se a majoribus relictum esse sciebat in hereditate sacrorum: non quærebat meretricis heredem.

8. Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales! præclaram defensionem! mercatorem cum imperio, ac securibus in provinciam misimus; qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coëmeret; nihil cuiquam relinqueret: hæc enim mihi ad omnia defensio patefieri videtur, *emisse*. Primùm, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris; quoniam in toto hoc genere hac unâ defensione usurus es: quæro, cujusmodi tu judicia Romæ putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in prætura atque imperio, tot res, tam pretiosas, omnes denique res,

quæ alicujus pretii fuerint, tota ex provincia coëmisse?

V. Videte majorum diligentiam, qui nihildum etiam istiusmodi suspicabantur: verumtamen ea, quæ parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate, aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut vestem; præbebatur enim legibus: mancipium putaverunt; quo & omnes utimur, & non præbetur a populo: sanxerunt, *Ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum.* Si qui Romæ esset demortuus? immo, si quis ibidem: non enim te instruere domum tuam voluerunt in provincia; sed illum usum provinciæ supplere.

10. Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? hæc, Judices, quòd putabant ereptionem esse, non emptionem, quum venditori suo arbitratu vendere non liceret: in provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret; fore, uti, quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli isto modo agere cum Verre: noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut im-

ponè emerit, modò ut bonâ ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam : si quid venale habuit Hejus, si id, quanti æstimabat, tanti vendidit : desino quærere, cur emeris.

VI. Quid igitur nobis faciendum est? num argumentis utendum in re ejusmodi? quærendum est, credo, Hejus iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit : si fecit, num tanta difficultas eum rei nummariæ tenuerit, tanta egestas, tanta vis oppresserit, ut sacrarium suum spoliaret, ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem fecisse nullam : vendidisse, præter fructus suos, nihil umquam : non modò in ære alieno nullo, sed in suis nummis multis esse, ac semper fuisse : si hæc contrà, ac dico, essent omnia ; tamen illum hæc, quæ tot annos in familia, sacrarioque majorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid si magnitudine pecuniæ persuasum est ei? verisimile non est, ut ille homo tam locuples, tam honestus, religioni suæ, monumentisque majorum pecuniam anteponeret.

12. Sunt ista : verumtamen abducuntur homines nonnumquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta ista pecunia fuit, quæ potuerit Hejum, hominem maximè locupletem, mi-

nimè avarum, ab humanitate, a pietate, ab religione deducere. Ita jussisti, opinor; ipsum in tabulas referre: *Hæc omnia signa Praxitelis, Myronis, Polycleti, H-S vi mill. & D Verri vendita sunt.* Recita ex tabulis. TABULÆ HEJI. Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ isti ad cœlum ferunt, Verris æstimatione sic concidisse. Cupidinem Praxitelis H-S M. DC. profectò hinc natum est, *Malo emere, quàm rogare.*

VII. Dicet aliquis, Quid? tu ista permagno æstimas? Ego verò ad meam rationem, usumque non æstimo: verumtamen a vobis ita arbitror spectari oportere, quanti hæc eorum judicio, qui studiosi sunt harum rerum, æstimentur: quanti venire soleant: quanti hæc ipsa, si palam, liberéque venirent, venire possent; denique ipse Verres quanti æstimet: numquam enim, si denariis quadringentis Cupidinem illum putasset, commisisset, ut propter eum, in sermonem hominum, atque in tantam vituperationem veniret.

14. Quis vestrûm igitur nescit, quanti hæc æstimentur? In auctione signum æneum, non magnum, H-S CXX millibus venire non vidimus? Quid si velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerint? nonne possum? etenim qui modus est in his re-

bus cupiditatis, idem eſt æſtimationis : difficile eſt enim finem facere pretio, nisi libidini feceris. Video igitur Hejum, neque voluntate, neque difficultate aliquâ temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum eſſe, ut hæc signa venderet : teque iſtâ simulatione emptionis, vi, metu, imperio, faſcibus, ab homine eo, quem unà cum ceteris ſociis non ſolùm poteſtati tuæ, ſed etiam fidei populus Romanus commiſerat, eripuiſſe, atque abſtuliſſe.

15. Quid mihi tam optandum, Judices, poteſt eſſe in hoc crimine, quàm ut hæc eadem dicat ipſe Hejus? nihil profectò : ſed ne difficilia optemus. Hejus eſt Mamertinus : Mamertina civitas iſtum publicè communi consilio ſola laudat : omnibus ipſe ceteris Siculis odio eſt : ab his ſolis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad iſtum laudandum miſſa eſt, princeps eſt Hejus : etenim eſt primus civitatis : ne fortè, dum publicis mandatis ſerviat, de privatis injuriis reticeat.

16. Hæc quum ſcirem & cogitarem, commisi tamen me, Judices, Hejo : produxi eum primâ actione : neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Hejus reſpondere, si eſſet improbus, si ſuî dissimilis? signa illa domi ſuæ eſſe, non apud Verrem? qui poterat quidquam ejuſ-

modi dicere? ut homo turpissimus esset, impudentissiméque mentiretur, hoc diceret; illa se habuisse venalia, eaque sese, quanti voluerit, vendidisse. Homo domi suæ nobilissimus, qui vos de religione sua, ac dignitate verè existimare maximè vellet, primò dixit se istum publicè laudare, quòd sibi ita mandatum esset: deinde neque se illa habuisse venalia, neque ullâ conditione, si, utrum vellet, liceret, adduci umquam potuisse, ut venderet illa, quæ in sacrario fuissent a majoribus suis relicta, & tradita.

VIII. Quid sedes, Verres? quid exspectas? quid te a Centuripina civitate, a Catinensi, ab Halesina, ab Tyndaritana, Ennensi, Agyrinensi, ceterisque Siciliæ civitatibus circumveniri, atque opprimi dicis? tua te altera patria, quemadmodum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adjutrix scelerum, libidinum testis, prædarum ac furtorum receptrix: adest enim vir amplissimus ejus civitatis, legatus, hujusce judicii causâ domo missus, princeps laudationis tuæ; qui te publicè laudat: ita enim mandatum, atque imperatum est: tametsi rogatus de Cybea, tenetis memoriâ, quid responderit: ædificatam publicis operis, publicè coactis, eique ædificandæ publicè Mamertinum senatorem præfuisse. Idem ad vos privatim;

Judices, confugit : utitur hac lege, quâ judicium eſt communis, & privatæ rei ſociorum : tametſi lex eſt de pecuniis repetundis, ille ſe negat pecuniam repetere ; quam ereptam non tantopere deſiderat : ſacra ſe majorum ſuorum repetere abs te dicit : deos Penates a te patrios repoſcit.

18. Ecqui pudor eſt ? ecqua religio, Verres ? ecqui metus ? habitaſti apud Hejum Meſſanæ : res illum divinas apud eos deos in ſuo ſacrario propè quotidie facere vidiſti : non movetur pecuniâ : denique, quæ ornamenti causâ fuerunt, non requirit : habe Canephoros : deorum ſimulacra reſtitue. Quæ quia dixit : quia, tempore dato, modeſtè apud vos ſocius, amicuſque populi Romani queſtus eſt : quia religioni ſuæ non modò in diis patriis repetendis, ſed etiam in ipſo jurejurando, ac teſtimonio, proximus fuit : hominem miſſum ab iſto ſcitote eſſe Meſſanam de legatis unum ; illum ipſum, qui navi iſtius ædificandæ publicè præfuit ; qui a ſenatu peteret, ut Hejus ignominiâ afficeretur.

IX. Homo amentissime, quid putaſti ? te impetraturum ? quanti is a civibus ſuis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, ignorabas ? Verùm fac te impetraviſſe : fac aliquid gravius in Hejum ſtatuiſſe Mamertinos ? quantam putas auctoritatem lau-

dationis eorum futuram, si in eum, quem constet verum pro testimonio dixisse, pœnam constituerint? tametsi quæ est ista laudatio, quum laudator interrogatus lædat necesse est? Quid? isti laudatores tui, nonne testes mei sunt? Hejus est laudator; læsit gravissimè: producam ceteros: reticebunt, quæ poterunt, libenter: dicent, quæ necesse erit, ingratis. Negent isti onerariam navem maximam ædificatam esse Messanæ? negent, si possint: negent ei navi faciendæ senatorem Mamertinum publicè præfuisse? utinam negent! Sunt etiam cetera, quæ malo integra reservare, ut quàm minimum sit illis temporis ad meditandum, confirmandumque perjurium.

20. Hæc tibi laudatio procedat in numerum: hi te homines auctoritate suâ sublevent; qui te neque debent adjuvare, si possint; neque possunt, si velint: quibus tu privatim injurias plurimas, contumeliasque imposuisti: quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis stupris, flagitiisque fecisti. At publicè commodasti. Non sine magno quidem reipublicæ, provinciæque Siciliæ detrimento. Tritici modiûm LX millia empta populo Romano dare debebant, & solebant: abs te solo remissum est. Respublica detrimentum fecit, quòd per te imperii jus una in

civitate imminutum eſt : Siculi, quòd hoc non de ſumma frumenti detractum eſt, ſed tranſlatum in Centuripinos, & Halesinos, immunes populos : & hoc plus impositum, quàm ferre poſſent.

21. Navem imperare ex fœdere debuiſti ; remisiſti in triennium : militem nullum umquam popoſciſti per tot annos : feciſti item, uti prædones ſolent ; qui quum communes hoſtes sint omnium, tamen aliquos sibi inſtituunt amicos, quibus non modò parcant, verùm etiam prædâ quos augeant, & eos maximè, qui habent oppidum opportuno loco, quò ſæpe adeundum sit navibus, nonnumquam etiam neceſſariò.

X. Phaſelis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs antè Cilicum, atque prædonum : Lycii illam, Græci homines, incolebant : ſed quòd erat ejuſmodi loco, atque ita projecta in altum, ut & exeuntes e Cilicia prædones ſæpe ad eam neceſſariò devenirent, &, quum ex hiſce ſe locis reciperent, eódem deferrentur ; adſciverunt illud sibi oppidum piratæ, primò commercio, deinde etiam ſocietate.

22. Mamertina civitas improba antea non erat : etiam erat inimica improborum ; quæ C. Catonis, illius, qui conſul fuit, impedimenta retinuit : at cujus hominis ? clarissimi, potentissimique ; qui tamen

quum consul fuisset, condemnatus est: ita C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Pauli, & M. Catonis, & P. Africani sororis filius: quo damnato, tum, quum severa judicia fiebant, H-S XVIII millibus lis æstimata est: huic Mamertini irati fuerunt; qui majorem sumptum, quàm, quanti Catonis lis æstimata est, in Timarchidis prandium sæpè fecerunt.

23. Verùm hæc civitas isti prædoni, ac piratæ Siciliensi Phaselis fuit: huc omnia undique deportabantur; apud istos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant sepositum, ac reconditum: per istos, quæ volebat, in navem clam imponenda, occultè exportanda curabat: navem denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam ædificandamque curavit: pro hisce rebus vacatio data est ab isto sumptûs, laboris, militiæ, rerum denique omnium: per triennium soli non modò in Sicilia, verùm, ut opinio mea fert, his quidem temporibus, in omni orbe terrarum, vacui, expertes, soluti, ac liberi fuerunt ab omni sumptu, molestiâ, munere.

24. Hinc illa Verrea nata sunt: hinc in convivium Sex. Cominium protrahi jussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est: quem obtortâ gulâ de convivio in vincula, atque in tenebras abripi jussit: hinc

illa crux, in quam civem Romanum iste, multis inspectantibus, sustulit: quam non ausus est usquam defigere, nisi apud eos, quibuscum omnia scelera sua, ac latrocinia communicasset.

XI. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? quâ auctoritate? utrùm, quam apud senatorium ordinem, an, quam apud populum Romanum habere debetis? Ecquæ civitas est, non modò in provinciis nostris, verùm etiam in ultimis nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis, ac barbara: rex denique ecquis est, qui senatorem populi Romani tecto, ac domo non invitet, qui honos non homini solùm habetur, sed primùm populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus: deinde ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit apud socios, atque exteras nationes, ubi erit imperii nomen & dignitas? Mamertini me publicè non invitarunt: me quum dico, leve est. Senatorem populi Romani si non invitaverunt, honòrem debitum detraxerunt, non homini, sed ordini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima, & amplissima Cn. Pompeii Basilisci, quò, etiam si esset invitatus a vobis, tamen devertisset: erat etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeii sunt, domus honestissima; quò L. frater meus summâ illo-

rum voluntate devertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in veſtro oppido jacuit, & pernoctavit in publico : nulla hoc civitas umquam alia commiſit. Amicum enim noſtrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere imminuendo honore ſenatorio ?

26. Verùm hæc tum queremur, si quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc ſolis contemptus eſt. In populi Romani quidem conſpectum quo ore vos commiſiſtis ? nec priùs illam crucem, quæ etiam nunc civis Romani ſanguine redundat, quæ fixa eſt ad portum, urbemque veſtram, revelliſtis, neque in profundum abjeciſtis, locumque illum omnem expiaſtis, quàm Romam, atque in horum conventum adiretis ? In Mamertinorum ſolo fœderato atque pacato, monumentum iſtius crudelitatis conſtitutum eſt : veſtrane urbs electa eſt, ad quam quum adirent ex Italia, crucem civis Romani priùs, quàm quemquam amicum populi Romani viderent ? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis veſtris, civibus Romanis, oſtendere ſoletis : quò minùs ſibi arrogent, minúſque vos deſpiciant, quum videant jus civitatis illo ſupplicio eſſe mactatum.

XII. Verùm hæc emiſſe te dicis. Quid ? illa

illa Attalica, totâ Siciliâ nominata, ab eodem Hejo peripetasmata emere oblitus es? licuit eodem modo., ut signa. Quid enim actum est? an litteris pepercisti? Verùm hominem amentem hoc fugit: minùs clarum putavit fore, quod de armario, quàm quod de sacrario esset ablatum. At quomodo abstulit? non possum dicere planiùs, quàm ipse apud vos dixit Hejus: quum quæsissem, num quid aliud de bonis ejus pervenisset ad Verrem: respondit istum ad se misisse, ut sibi mitteret Agrigentum peripetasmata. Quæsivi an misisset: respondit id, quod necesse erat, scilicet dicto audientem fuisse prætori: misisse. Rogavi, pervenissentne Agrigentum: dixit pervenisse. Quæsivi, quemadmodum revertissent: negavit adhuc revertisse. Risus populi, atque admurmuratio omnium facta est.

28. Hìc tibi in mentem non venit jubere, ut hæc quoque referret, H-S VI millibus IↃ se tibi vendidisse? metuisti, ne æs alienum tibi cresceret, si H-S VI millibus IↃ tibi constarent ea, quæ tu facilè posses vendere H-S CC millibus? fuit tanti, mihi crede: haberes quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res esset: si modò te posses docere emisse; facilè cui velles, tuam causam & factum probares: nunc de peripetasmatis

quemadmodum te expedias, non habes.

29. Quid? a Philarcho Centuripino, homine locuplete, ac nobili, phaleras pulcherrimè factas, quæ regis Hieronis fuisse dicuntur, utrùm tandem abstulisti, an emisti? In Sicilia quidem quum essem, sic a Centuripinis, sic a ceteris audiebam: non enim parum res erat clara: tam te has phaleras a Philarcho Centuripino abstulisse dicebant, quàm alias item nobiles ab Aristo Panormitano; quàm tertias a Cratippo Tyndaritano. Etenim si Philarchus vendidisset, non ei, posteaquam reus factus es, redditurum te promisisses: quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei reddidisses, te minùs habiturum, rem nihilominus testatam futuram: non reddidisti: dixit Philarchus pro testimonio, se, quòd nosset tuum istum morbum, ut amici tui appellant, studium, cupisse te celare de phaleris: quum abs te appellatus esset, negasse habere sese: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne quà invenirentur: tuam tantam fuisse sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceres, ubi erant depositæ: tum se deprehensum negare non potuisse: ita ab se invito ablatas phaleras gratis.

XIII. Jam ut hæc omnia reperire, ac perscrutari solitus sit, Judices, est operæ pretium cognoscere. Cybiratæ sunt fratres quidam, Tlepolemus, & Hiero: quorum

alterum fingere opinor e cera solitum esse, alterum esse pictorem: hosce opinor Cybiræ, quum in suspicionem venissent suis civibus, fanum expilasse Apollinis, veritos pœnam judicii, ac legis, domo profugisse: quòd Verrem artificii sui cupidum cognoverant tum, quum iste, id quod ex testibus didicistis, Cybiram cum inanibus syngraphis venerat, domo profugientes ad eum se exsules, quum iste esset in Asia, contulerunt: habuit secum eos ab illo tempore; & in legationis prædis atque furtis, multùm illorum operâ, consilioque usus est.

31. Hi sunt illi, quibus, in tabulis retulit sese Q. Tadius dedisse jussu istius, Græcis pictoribus. Eos jam bene cognitos, & re probatos secum in Siciliam duxit. Quò posteaquam venerunt, mirandum in modum (canes venaticos diceres) ita odorabantur omnia, & pervestigabant, ut ubi quidque esset, aliquâ ratione invenirent: aliud minitando, aliud pollicendo, aliud per servos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant: quidquid illis placuerat, perdendum erat: nihil aliud optabant, quorum poscebatur argentum, nisi ut Hieroni, & Tlepolemo displiceret.

XIV. Verè mehercules hoc, Judices, dicam: memini Pamphilum Lilybætanum,

hoſpitem meum, & amicum, nobilem hominem, mihi narrare: quum iſte ab ſeſe hydriam Boëthi manu factam, præclaro opere, & grandi pondere, per poteſtatem abſtuliſſet, ſe ſanè triſtem, & conturbatum domum revertiſſe, quòd vas ejuſmodi, quod sibi a patre, & a majoribus eſſet relictum, quo ſolitus eſſet uti ad feſtos dies, ad hoſpitum adventum, a ſe eſſet ablatum. Quum ſederem, inquit, domi triſtis, accurrit Venerius: jubet me ſcyphos sigillatos ad prætorem ſtatim afferre: permotus ſum, inquit: binos habebam: jubeo promi utroſque, ne quid plus mali naſceretur, & mecum ad prætoris domum ferri: eò quum venio, prætor quieſcebat: fratres illi Cybiratæ inambulabant: qui me ubi viderunt, ubi ſunt, Pamphile, inquiunt, ſcyphi? oſtendo triſtis: laudant: incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus eſſet pretii, si etiam ſcyphi eſſent ablati: tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut iſti abs te ne auferantur?* ne multa, ſeſtertios CC me, inquit, popoſcerunt: dixi me daturum C. Vocat interea prætor: ſcyphos poſcit. Tum illos cœpiſſe prætori dicere, putaſſe ſe, id quod audiſſent, alicujus pretii ſcyphos eſſe Pamphili: luteum negotium eſſe, non dignum, quod in ſuo argento Verres haberet. Ait ille, idem

sibi videri : ita Pamphilus ſcyphos optimos aufert. Et mehercules ego antea, tametsi hoc neſcio quid nugatorium ſciebam eſſe, iſta intelligere; tamen mirari ſolebam, iſtum in his ipsis rebus aliquem ſenſum habere, quem ſcirem nulla in re quidquam ſimile hominis habere.

XV. Tum primùm intellexi, ad eam rem iſtos fratres Cybiratas fuiſſe, ut iſte in furando manibus ſuis, oculis illorum uteretur. At ita ſtudioſus eſt hujus præclaræ exiſtimationis, ut putetur in hiſce rebus intelligens eſſe, ut nuper (videte hominis amentiam) poſteaquam eſt comperendinatus, quum jam pro damnato, mortuoque eſſet, ludis Circensibus manè apud L. Siſennam, virum primarium, quum eſſent triclinia ſtrata, argentumque expositum in ædibus; quum pro dignitate L. Siſennæ domus eſſet plena hominum honeſtiſsimorum, acceſſerit ad argentum; contemplari unumquodque otiosè, & conſiderare cœperit : mirari ſtultitiam alii, quòd in ipſo judicio, ejus ipsius cupiditatis, cujus insimularetur, ſuſpicionem augeret : alii amentiam, cui comperendinato, quum tam multi teſtes dixiſſent, quidquam illorum veniret in mentem; pueri autem Siſennæ, credo, qui audiviſſent, quæ in iſtum teſtimonia eſſent dicta, oculos de iſto nuſquam deiicere,

neque ab argento digitum discedere.

34. Est boni judicis, parvis ex rebus conjecturam facere uniuscujusque, & cupiditatis, & incontinentiæ; qui reus lege, & reus comperendinatus, re, & opinione hominum pene damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Sisennæ argentum tractaret, & consideraret; hunc in provincia prætorem quisquam putabit a Siculorum argento cupiditatem, aut manus abstinere potuisse?

XVI. Verùm uti Lilybæum, unde digressa est, oratio revertatur; Diocles est, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata est, Popilius cognomine: ab hoc abaci vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit. Dicat se emisse: etenim hîc propter magnitudinem furti, sunt, ut opinor, litteræ factæ: jussit Timarchidem æstimare argentum. Quo modo? quo qui umquam tenuissimè in donatione histrionum æstimavit. Tametsi jamdudum erro, qui tam multa de tuis emptionibus verba faciam, & quæram, utrùm emeris, necne, & quomodo, & quanti emeris; quod verbo transigere possum. Ede mihi scriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti emeris.

36. Quid fit? quamquam non debebam ego abs te has litteras poscere: me enim tabulas tuas habere, & proferre oporte-

bat : verùm negas te horum annorum aliquot confecisse : compone hoc, quod postulo, de argento : de reliquo videro. *Nec scriptum habeo, nec possum edere.* Quid futurum igitur est? Quid existimas hosce judices facere posse? domus plena signorum pulcherrimorum, jam etiam ante præturam : multa ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita, multa aliis data, atque donata : tabulæ nullum indicant emptum : omne argentum ablatum ex Sicilia est : nihil cuiquam, quod suum dici vellet, relictum : fingitur improba defensio, prætorem omne id argentum coëmisse : tamen idipsum tabulis demonstrari non potest : si quas tabulas profers, in his, quid habeas, quomodo habeas, scriptum non est : horum autem temporum, quum te plurimas res emisse dicas, tabulas omnino nullas proferas ; nonne te & prolatis, & non prolatis tabulis, condemnari necesse est?

XVII. Tu a M. Cœlio, equite Romano, lectissimo adolescente, quæ voluisti, vasa argentea Lilybæi abstulisti : tu C. Cacurii, promptissimi hominis, & experientis, & in primis gratiosi, supellectilem omnem auferre non dubitasti : tu maximam, & pulcherrimam mensam citream a Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio, a L. Sulla civis Romanus

factus eſt, omnibus ſcientibus Lilybæi abſtuliſti. Non tibi objicio, quòd hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optimè facto ſpoliaſti, ac depeculatus es : taceo : non enim putat ille sibi injuriam factam; propterea quòd homini jam perdito, & collum in laqueum inſerenti, ſubveniſti, quum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es : gaudeo etiam, si quid ab illo abſtuliſti; & abs te nihil rectius factum eſſe dico. A Lyſone verò Lilybætano, primo homine, apud quem deverſatus es, Apollinis signum ablatum certè eſſe non oportuit. At dices te emiſſe : ſcio : H-S CIↃ. Ita opinor : ſcio, inquam. Proferam litteras : & tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor eſt, a quo pecuniam grandem eripueras, ſcaphia cum emblematis Lilybæi utrùm empta eſſe dicis, an confiteris erepta?

38. Sed quid ego iſtius in ejuſmodi rebus mediocres injurias colligo; quæ tantummodo in furtis iſtius, & damnis eorum, a quibus auferebat, verſatæ eſſe videantur? accipite, si vultis, Judices, rem ejuſmodi, ut amentiam singularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus perſpicere possitis.

XVIII. Melitensis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit : is Lilybæi multos jam annos habitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quò se contulit, propter virtutem splendidus, & gratiosus : de hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata; in his pocula duo quædam, quæ Thericlea nominantur, Mentoris manu, summo artificio, facta. Quod iste ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est non solùm inspiciendi, verùm etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret, ac posceret. Ille, qui illa non invitus haberet, respondet se Lilybæi non habere : Melitæ apud quemdam propinquum suum reliquisse.

39. Tum iste continuò mittit homines certos Melitam : scribit ad quosdam Melitenses, ut ea vasa perquirant : rogat Diodorum, ut ad illum suum propinquum det litteras : nihil ei longius videbatur, quàm dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi, ac diligens, qui sua servare vellet, propinquo suo scribit, ut iis, qui a Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybæum. Ipse interea recedit : abesse ab domo paulisper maluit, quàm præsens illud optimè factum argentum amittere. Quod ubi audivit iste, usque eò est commotus, ut sine ulla dubitatione insanire omnibus,

ac furere videretur : quia non potuerat argentum eripere, ipse a Diodoro erepta sibi vasa optimè facta dicebat : minitari absenti Diodoro : vociferari palam : lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis eâ cupiditate, ut, quum vidisset monile, ut opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine ejus incensa, salutem viri proderet. Similis istius cupiditas; hòc etiam acrior, atque insanior, quòd illa cupiebat id, quod viderat : hujus libidines non solùm oculis, sed etiam auribus excitabantur.

XIX. Conquiri Diodorum totâ provinciâ jubet : ille ex Sicilia jam castra moverat, & vasa collegerat. Homo, ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem; si hæc ratio potiùs, quàm amentia nominanda est : apponit de suis canibus quemdam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primò mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modò facinoris, verùm etiam minimi errati suspicione remotissimum : deinde esse perspicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iste non dubitat jubere nomen deferri : & tum primùm opinor istum absentis nomen recepisse.

41. Res clara Siciliâ totâ, propter cælati argenti cupiditatem reos fieri rerum

capitalium : neque solùm præsentes reos fieri, sed etiam absentes. Diodorus Romæ sordidatus circum patronos, atque hospites cursare : rem omnibus narrare. Litteræ mittuntur isti a patre vehementes; ab amicis item; videret, quid ageret, de Diodoro quò progrederetur : rem claram esse, & invidiosam : insanire hominem : periturum hoc uno crimine, nisi cavisset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat : ad judicium nondum se satis instruxerat : primus annus erat provinciæ; non, ut in Sthenio, jam refertus pecuniâ : itaque furor ejus, paululum non pudore, sed metu ac timore repressus est : condemnare Diodorum non audet : absentem de reis eximit. Diodorus interea, prætore isto, propè triennium provinciâ, domoque caruit. Ceteri non solùm Siculi, sed etiam cives Romani hoc statuerant, quoniam iste tantum cupiditate progrederetur, nihil esse, qiòd quisquam putaret, se, quod isti paulò magis placeret, conservare, aut domi retinere posse.

XX. Postea verò quàm intellexerunt, isti virum fortem, quem summè provincia expectabat, Q. Arrium, non succedere : statuerunt se nihil tam clausum, neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum, promptissimum-

que esset. Tum iste ab equite Romano splendido, & gratioso, Cn. Calidio, cujus filium sciebat senatorem populi Romani, & judicem esse, equuleos argenteos nobiles, quique maximi fuerant, aufert.

43. Imprudens huc incidi, Judices; emit enim, non abstulit: nollem dixisse: jactabit se, & in his equitabit equuleis. Emi; pecuniam solvi. Credo, etiam tabulæ proferentur: est tanti: cedo tabulas: dilue sanè crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas adspicere possim. Verumtamen quid erat, quòd Calidius Romæ quereretur, se, quum tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te solo ita esse contemptum, ita despectum, ut etiam unà cum ceteris Siculis despoliaretur, si emeras? quid erat, quòd confirmabat, se abs te argentum esse repetiturum, si tibi suâ voluntate vendiderat? tu porrò posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? præsertim quum is L. Sisennâ, defensore tuo, tam familiariter uteretur; & quum ceteris familiaribus Sisennæ reddidisses?

44. Deinde non opinor negaturum esse te, homini honesto, sed non gratiosiori, quàm Cn. Calidius est, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidisse: qui quidem ceterorum causam apud te difficiliorem fecit. Nam quum te compluribus confirmasses redditurum,

posteaquam Cordius pro testimonio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti: quòd intellexisti, te, prædâ de manibus amissâ, testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes prætores licuit argentum habere bene factum: licuit posse domesticis copiis, quum magistratum, aut aliquem superiorem invitasset, ornare, & apparare convivium: multi domi Cn. Calidii, cum imperio ac potestate fuerunt: nemo inventus est tam amens, qui illud argentum tam præclarum, ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui posceret: nemo tam impudens, qui postularet, ut venderet.

45. Superbum est enim, Judices, & non ferendum, dicere prætorem in provincia homini honesto, locupleti, splendido, *Vende mihi vasa cælata:* hoc est enim dicere; Non es dignus tu, qui habeas, quæ tam bene facta sint: meæ dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quàm Calidius? qui (ut non conferam vitam, atque existimationem tuam cum illius; neque enim est conferenda; hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis) quòd H-S LXXX millia divisoribus, ut prætor renuntiarere, dedisti; trecenta accusatori, ne tibi odiosus esset; eâ re contemnis equestrem ordinem, ac despicis? eâ re indignum tibi visum est,

quidquam, quod tibi placeret, Calidium potiùs habere, quàm te?

XXI. Jactat se jamdudum de Calidio: narrat omnibus, se emisse. Num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete, honestoque equite Romano, thuribulum emisti? qui pro testimonio dixit, te, quum inspiciendum poposcisses, avulso emblemate remisisse: ut intelligatis, in homine intelligentiam esse, non avaritiam: artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solùm in Papirio fuit hac abstinentiâ: tenuit hoc institutum in thuribulis omnibus, quæcumque in Sicilia fuerunt: incredibile est autem quàm multa, & quàm præclara fuerint. Credo tum, quum Sicilia florebat opibus & copiis, magna artificia fuisse in ea insula: nam domus erat ante istum prætorem nulla paulò locupletior, qua in domo hæc non essent, etiamsi præterea nihil esset argenti; patella grandis cum sigillis, ac simulacris deorum; patera, quâ mulieres ad res divinas uterentur; thuribulum: hæc autem omnia antiquo opere, & summo artificio facta: ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos peræquâ proportione cetera: sed quibus multa fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quæ religio retinuisset. . . .

47. Dixi, Judices, multa fuisse ferè apud Siculos omnes: ego idem confirmo,

nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium in provinciam misimus? nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias, quum Romam revertisset, expleret? qui simul atque in oppidum quópiam venerat, immittebantur illi continuò Cybiratici canes, qui investigabant, & perscrutabantur omnia. Si quod erat grande vas, & majus opus inventum, læti auferebant: si minùs ejusmodi quippiam venari potuerant; illa quidem certè pro lepusculis capiebantur, patellæ, pateræ, thuribula. Hìc quos putatis fletus mulierum? quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quæ forsitan vobis parvæ esse videantur: sed magnum, & acerbum dolorem commovent, mulierculis præsertim, quum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti consuerunt, quæ a suis acceperunt, quæ in familia semper fuerunt.

XXII. Hìc nolite exspectare, dum ego hoc crimen agam ostiatim; ab Æschylo Tyndaritano istum pateram abstulisse; a Thrasone item Tyndaritano patellam; a Nymphodoro Agrigentino thuribulum: quum testes ex Sicilia dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, thuribulis: non modò op-

pidum nullum, ſed ne domus quidem paulò locupletior expers hujus injuriæ reperietur: qui quum in convivium veniſſet, si quidquam cælati adſpexerat, manum abſtinere, Judices, non poterat. Cn. Pompeius eſt Philo, qui fuit Tyndaritanus: is cœnam iſti dabat apud villam in Tyndaritano: fecit, quod Siculi non audebant: ille, civis Romanus quòd erat, impuniùs id ſe facturum putavit: appoſuit patellam, in qua sigilla erant egregia. Iſte continuò ut vidit, non dubitavit illud insigne penatium, hoſpitaliumque deorum, ex hoſpitali menſa tollere: ſed tamen, quod antea de iſtius abſtinentia dixeram, sigillis avulsis reliquum argentum sine ulla avaritia reddidit.

49. Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hoſpiti, ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo eſt, non idem fecit? cœnabat apud eum: argentum ille ceterum purum appoſuerat, ne purus ipſe relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. Hic, quaſi feſtivum acroama, ne sine corollario de convivio diſcederet, ibidem convivis inſpectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc iſtius facta omnia enumerare conor: neque opus eſt, nec fieri ullo modo poteſt. Tantummodo uniuſcujuſque de

varia improbitate generis indicia apud vos, & exempla profero : neque enim ita se gessit in his rebus, tamquam rationem aliquando esset redditurus : sed prorsus ita, quasi aut reus numquam esset futurus, aut, quò plura abstulisset, eò minore periculo in judicium esset venturus : qui hæc, quæ dico, jam non occultè, non per amicos, atque interpretes, sed palam, de loco superiore, ageret pro imperio & potestate.

XXIII. Catinam quum venisset, oppidum locuples, honestum, copiosum, Dionysiarchum ad se proagorum, hoc est, summum magistratum, vocari jubet : ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque esset Catinæ, conquirendum curaret, & ad se transferendum. Philarchum Centuripinum, primum hominem genere, virtute, pecuniâ, non hoc idem juratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse, atque imperavisse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliæ multò maxima, & locupletissima, omne argentum conquireret, & ad se comportari juberet ? Agyrio similiter istius imperio vasa Corinthia per Apollodorum, quem testem audistis, Syracusas deportata sunt.

51. Illa verò optima, quòd, quum ad Haluntium venisset prætor laboriosus & diligens, ipse in oppidum accedere noluit,

quòd erat difficili adſcenſu, atque arduo; Archagathum Haluntinum, hominem non ſolùm domi ſuæ, ſed totâ Siciliâ in primis nobilem, vocari jussit: ei negotium dedit, ut quidquid Haluntii eſſet argenti cælati, aut, si quid etiam Corinthiorum, id omne ſtatim ad mare ex oppido deportaretur. Adſcendit in oppidum Archagathus, homo nobilis, qui a ſuis & amari, & diligi vellet: ferebat graviter, illam sibi ab iſto provinciam datam; nec, quid faceret, habebat: pronuntiat, quid sibi imperatum eſſet: jubet omnes proferre, quæ haberent: metus erat ſummus: ipſe enim tyrannus non diſcedebat longiùs: Archagathum, & argentum, in lectica cubans ad mare infra oppidum, exſpectabat.

52. Quem concurſum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porrò fletum mulierum? qui viderent equum Trojanum introductum, urbem captam eſſe dicerent: efferri sine thecis vaſa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli clauſtra. Quid enim putatis? ſcuta si quando conquiruntur a privatis in bello, ac tumultu; tamen homines inviti dant, etsi ad ſalutem communem dari ſentiunt: ne quem putetis sine maximo dolore argentum cælatum domo, quod alter eriperet, protuliſſe:

omnia deferuntur : Cybiratæ fratres vocantur : pauca improbant : quæ probarant, iis crustæ, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excussis deliciis, cum argento puro domum reverterunt.

XXIV. Quod umquam, Judices, hujusmodi everriculum in illa provincia fuit? avertere aliquid de publico quàm obscurissimè per magistratum solebant, etiam aliquid de privato nonnumquam occultè auferebant; & illi tamen condemnabantur : &, si quæritis, ut ipse de me detraham; illos ego accusatores puto fuisse, qui hujusmodi hominum furta odore, aut aliquo leviter presso vestigio persequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus? permagnum est in eum dicere aliquid, qui præteriens, lecticâ paulisper depositâ, non per præstigias, sed palam per potestatem, uno imperio ostiatim totum oppidum compilarit? At tamen, ut possit se dicere emisse, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummulorum, dicis causâ, daret : invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere : his dedit : eos nummos tamen iste Archagatho non reddidit : voluit Romæ petere Archagathus : Cn. Lentulus Marcellinus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. *Recita*

Archagathi et Lentuli testimonium.

54. Et, ne fortè hominem exiſtimetis hanc tantam vim emblematum sine causa coacervare voluiſſe, videte, quanti vos, quanti exiſtimationem populi Romani, quanti leges & judicia, quanti teſtes Siculos, negotiatoreſque fecerit : poſteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquiſſet, inſtituit officinam Syracusis in regia maximam, palam ; artifices omnes, cælatores, ac vaſcularios convocari jubet ; & ipſe ſuos complures habebat : eò conducit magnam hominum multitudinem : menſes octo continuos opus his non defuit, quum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa, ex patellis & thuribulis quæ vellerat, ita ſcitè in aureis poculis illigabat, ita aptè in ſcyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata eſſe diceres : ipſe tamen prætor, qui ſuâ vigilantiâ pacem in Sicilia dicit fuiſſe, in hac officina majorem partem diei cum tunica pulla ſedere ſolebat, & pallio.

XXV. Hæc ego, Judices, non auderem proferre, ni vererer, ne fortè plura de iſto ab aliis in ſermone, quàm a me in judicio audiſſe vos diceretis. Quis enim eſt, qui de hac officina, qui de vasis aureis, qui de iſtius pallio, tunicâ pullâ non

audierit? quem voles de conventu Syracuſanorum virum bonum nominato: producam: nemo erit, quin hoc ſe aut vidiſſe, aut audiſſe dicat.

56. O tempora, ô mores! nihil nimiùm vetus proferam. Sunt veſtrûm, Judices, quàm multi, qui L. Piſonem cognoverunt, hujus L. Piſonis, qui prætor fuit, patrem: is quum eſſet in Hiſpania prætor, qua in provincia occiſus eſt, neſcio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus eſt, & comminutus: quum vellet sibi annulum facere, aurificem jussit vocari in forum, ad ſellam, Cordubæ, & ei palam appendit aurum: hominem in foro ſellam jubet ponere, & facere annulum, omnibus præſentibus. Nimiùm fortaſſe dicet aliquis hunc diligentem: hactenus reprehendat, si quis volet: nihil amplius: verùm fuit ei concedendum: filius enim L. Piſonis erat, ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit.

57. Ridiculum eſt nunc de Verre me dicere, quum de Piſone Frugi dixerim. Verumtamen, quantum interſit, videte: iſte quum aliquot abacorum faceret vaſa aurea, non laboravit, quid non modò in Sicilia, verùm etiam Romæ in judicio audiret: ille in auri ſemuncia totam Hiſpaniam ſcire voluit, unde prætori annulus fieret:

nimirum, ut hic nomen suum comprobavit, sic ille cognomen.

XXVI. Nullo modo possum omnia istius facta aut memoriâ consequi, aut oratione complecti : genera ipsa cupio breviter attingere ; ut hic modò me commonuit Pisonis annulus, quod totum effluxerat. Quàm multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? numquam dubitavit, quotiescumque alicujus aut gemmâ, aut annulo delectatus est. Incredibilem rem dicam, sed tam claram, ut ipsum negaturum non arbitrer.

58. Quum Valentio ejus interpreti epistola Agrigento allata esset, casu signum iste animadvertit in cretula : placuit ei : exquisivit, unde esset epistola : respondit, Agrigento : iste litteras, ad quos solebat, misit, ut is annulus ad se primo quoque tempore afferretur : ita litteris istius, patrifamiliâs L. Titio cuidam civi Romano annulus de digito detractus est. Illa verò ejus cupiditas incredibilis est : nam ut in singula conclavia, quæ iste non modò Romæ, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos optimè stratos cum ceteris ornamentis convivii quæreret, nimiùm multa comparare videretur : nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iste non textrinum instituerit.

59. Mulier est Segestana, perdives &

nobilis, Lamia nomine: per triennium isti, plenâ domo telarum, stragulam vestem confecit: nihil nisi conchylio tinctum. Attalus, homo pecuniosus, Neti; Lyso, Lilybæi; Critolaus, Ennæ; Syracusis Æschrio, Cleomenes, Theomnastus; Elori Archonides, Megistus; vox me citiùs defecerit, quàm nomina. Ipse dabat purpuram tantùm, amici operas, credo: jam enim non libet omnia criminari; quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse tam multum, quod daret: voluisse deportare tam multa: hoc denique, quod concedit, amicorum operis esse in hujuscemodi rebus usum. Jam verò lectos æratos, & candelabra ænea num cui, præter istum, Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat. Credo. Sed tantùm vos certiores, Judices, facio, quid iste in provincia prætor egerit, ne cui fortè nimiùm negligens fuisse videatur, neque se satis, quum potestatem habuerit, instruxisse & ornasse.

XXVII. Venio nunc non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ad ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur: in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi, nationesque,

quæ in eorum regno ac ditione sunt.

61. Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, scitis Romæ nuper fuisse: qui venerant non propter Syriæ regnum; nam id sine controversia obtinebant, ut a patre, & a majoribus acceperant: sed regnum Ægypti ad se, & ad Selenen, matrem suam, pertinere arbitrabantur. Hi ipsi posteaquam temporibus reipublicæ exclusi, per senatum agere quæ voluerant, non potuerunt, in Syriam in regnum patrium profecti sunt: eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit: itaque, isto prætore, venit Syracusas.

62. Hìc Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, quòd in ejus regnum ac manus venerat is, quem iste & audierat multa secum præclara habere, & suspicabatur: mittit homini munera satis largè; hæc ad usum domesticum: vini, olei quod visum erat: etiam tritici, quod satis esset, de suis decumis: deinde ipsum regem ad cœnam vocavit: exornat amplè, magnificéque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea: namque hæc aurea nondum fecerat: omnibus curat rebus instructum, & paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita discessit, ut & istum copiosè ornatum, & se honorificè acceptum arbitraretur: vocat

vocat ad cœnam deinde ipſe prætorem : exponit ſuas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos eſt regius, & maximè in Syria, gemmis erant diſtincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata, manubrio aureo : de qua, credo, ſatis idoneum, ſatis gravem teſtem, Q. Minucium dicere audiſtis.

63. Iſte unum quodque vas in manus ſumere, laudare, mirari. Rex gaudere, prætori populi Romani ſatis jucundum, & gratum illud eſſe convivium. Poſteaquam inde diſceſſum eſt, cogitare iſte nihil aliud, quod ipſa res declaravit, nisi, quemadmodum regem ex provincia ſpoliatum, expilatumque dimitteret : mittit rogatum vaſa ea, quæ pulcherrima apud illum viderat : ait ſe ſuis cælatoribus velle oſtendere. Rex, qui iſtum non noſſet, sine ulla ſuſpicione libentissimè dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum : velle ſe eam diligentiùs considerare : ea quoque ei mittitur.

XXVIII. Nunc reliquum, Judices, attendite, de quo & vos audiſtis, & populus Romanus non nunc primùm audiet ; & in exteris nationibus uſque ad ultimas terras pervagatum eſt. Candelabrum e gemmis clarissimis, opere mirabili per-

fectum, reges hi, quos dico, Romam quum attulissent, ut in Capitolio ponerent; quòd nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgò ostendere, ac proferre voluerunt; ut & magnificentius videretur, quum suo tempore in cella Jovis Optimi Maximi poneretur, & clarius, quum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret: statuerunt id secum in Syriam reportare; ut, quum audissent simulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad istius aures, nescio quomodo: nam rex id celatum voluerat: non quò quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne multi illud antè præciperent oculis, quàm populus Romanus. Iste petit a rege, & eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere, neque se aliis videndi potestatem esse facturum.

65. Antiochus, qui animo & puerili esset, & regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in prætorium involutum quàm occultissimè deferrent: quò posteaquam attulerunt, involucrisque rejectis constituerunt; iste clamare cœpit, dignam rem esse regno Sy-

riæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis & plurimis gemmis esse debebat: eâ varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: eâ magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatum, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum: quod quum satis jam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait, se velle illud etiam atque etiam considerare: nequaquam se esse satiatum: jubet illos discedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. Rex primò nihil metuere, nihil suspicari: dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad istum, si sibi videatur, ut reddat. Jubet iste posteriùs ad se reverti: mirum illi videri: mittit iterum: non redditur. Ipse hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum: quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano servari videret, id sibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Quum ille se, & religione Jovis Capitolini, & hominum existimatione impediri diceret, quòd multæ nationes testes essent illius operis, ac muneris: iste homini mi-

nari acerrimè cœpit. Ubi videt eum nihilò magis minis, quàm precibus permoveri; repentè hominem de provincia jubet ante noctem decedere : ait se comperisse, ex ejus regno piratas in Siciliam esse venturos.

67. Rex maximo conventu, Syracusis, in foro, ne quis fortè me in crimine obscuro versari, atque affingere aliquid suspicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis flens, ac deos hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in templo clarissimo, populo Romano monumentum suæ societatis, amicitiæque esse voluisset, id sibi C. Verrem abstulisse : de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare : hoc sibi eripi, miserum esse, & indignum : id etsi antea jam mente, & cogitatione suâ, fratrisque sui, consecratum esset; tamen tum se in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, consecrare Jovi Optimo Maximo, testemque ipsum Jovem suæ voluntatis, ac religionis adhibere.

XXX. Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis querimoniam possint sustinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium nostrûm bien-

nium ferè comitatu regio, atque ornatu fuiſſet; is quum amicus, & ſocius populi Romani eſſet, amicissimo patre, avo, majoribus, antiquissimis, & clarissimis regibus, opulentissimo, & maximo regno, præceps e provincia populi Romani exturbatus eſt.

68. Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras: quemadmodum hujus tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putaſti, quum audierint a prætore populi Romani in provincia violatum regem, ſpoliatum hoſpitem, ejectum ſocium populi Romani, atque amicum? Nomen veſtrum populique Romani, odio, atque acerbitati ſcitote nationibus exteris, Judices, futurum, si iſtius hæc tanta injuria impunita diſceſſerit: sic omnes arbitrabuntur, præſertim quum hæc omnino fama de noſtrorum hominum avaritia, & cupiditate percrebuerit, non iſtius ſolius hoc eſſe facinus, ſed eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti ac potentes, habent profectò in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas, imperiique noſtri nomen desiderat: qui si intellexerint, interverſo regali hoc dono, graviter vos tuliſſe; grata fore vobis, populoque Romano ſua ſtudia, ac dona arbitrabuntur: sin hoc vos in rege

tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexisse audierint; non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

XXXI. Hoc loco, Q. Catule, te appello: loquor enim de tuo clarissimo, pulcherrimoque monumento: non judicis solùm severitatem in hoc crimine, sed propè inimici, atque accusatoris vim suscipere debes: tuus est enim honos in illo templo, senatûs populique Romani beneficio: tui nominis æterna memoria simul cum templo illo consecratur: tibi hæc cura suscipienda, tibi hæc opera sumenda est, ut Capitolium, quomodo magnificentiùs est restitutum, sic copiosiùs ornatum sit, quàm fuit; ut illa flamma divinitus exstitisse videatur, non quæ deleret Jovis Optimi Maximi templum, sed quæ præclarius magnificentiusque deposceret.

70. Audisti Q. Minucium Rufum dicere, domi suæ deversatum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum: audisti; & audies omni e conventu Syracusano; qui ita dicant, sese audientibus, illud Jovi Optimo Maximo dicatum esse ab regé Antiocho, & consecratum. Si judex non esses, & hæc ad te delata res esset; te potissimùm hoc persequi, te petere, te

agere oporteret. Quare non dubito, quo animo judex hujus criminis esse debeas, qui apud alium judicem multò acrior, quàm ego sum, actor accusatorque esse deberes.

XXXII. Vobis autem, Judices, quid hòc indignius, aut quid minùs ferendum videri potest? Verresne habebit domi suæ candelabrum Jovis Optimi Maximi e gemmis auroque perfectum? cujus fulgore collucere, atque illustrari Jovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud istum in ejusmodi conviviis constituetur, quæ domesticis stupris flagitiisque flagrabunt? in istius lenonis turpissimi domo, simul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri umquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in judicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere more omnium possit? a quo etiam dii immortales sua repetunt in eo judicio, quod hominibus ad suas res repetendas est constitutum? Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab isto deos totâ Asiâ, Græciâque violatos, qui a Capitolio manus abstinere non potuerit? quod privati homines de suis pecuniis ornant, ornaturique sunt, id C. Verres ab

regibus ornari non eſt paſſus. Itaque hoc nefario ſcelere concepto, nihil poſtea tota in Sicilia neque ſacri, neque religioſi eſſe duxit : ita ſeſe in ea provincia per triennium gessit, ut ab iſto non solùm hominibus, verùm etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.

XXXIII. Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, Judices, quod ab Ænea fugiente a Troja, atque in hæc loca veniente, conditum eſſe demonſtrant. Itaque Segeſtani, non ſolùm perpetuâ ſocietate atque amicitiâ, verùm etiam cognatione ſe cum populo Romano conjunctos eſſe arbitrantur. Hoc quondam oppidum, quum illa civitas cum Pœnis ſuo nomine, ac ſuâ ſponte bellaret, a Carthaginienſibus vi captum atque deletum eſt ; omniaque, quæ ornamento urbi eſſe poſſent, Carthaginem ſunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segeſtanos ex ære ſimulacrum Dianæ quum ſummâ, atque antiquissimâ præditum religione, tum ſingulari opere, artificioque perfectum : hoc tranſlatum Carthaginem, locum tantùm, hominesque mutarat : religionem quidem priſtinam conſervabat : nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hoſtibus digna, quam ſanctissimè colerent, videbatur.

73. Aliquot ſeculis pòſt, P. Scipio bello Punico tertio Carthaginem cepit : qua in

victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, ut & domesticis præclarissimæ virtutis exemplis gaudeatis, & eò majore odio dignam istius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quòd diutissime, sæpissimeque Siciliam vexatam a Carthaginiensibus cognorat, jubet omnia conquiri: pollicetur, sibi magnæ curæ fore, ut civitatibus, quæ cujusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himerâ sublata, de quibus antea dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia Gelensibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorum Phalaris habuisse dicitur, quò vivos, supplicii causâ, demittere homines, & subjicere flammam solebat: quem taurum Scipio quum redderet Agrigentinis, dixisse dicitur; æquum esse illos cogitare, utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an populo Romano obtemperare: quum idem monumentum, & domesticæ crudelitatis, & nostræ mansuetudinis haberent.

XXXIV. Illo tempore Segestanis maxima cum cura hæc ipsa Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segestam: in suis antiquis sedibus summa cum gratulatione civium, & lætitia reponitur. Hæc erat posita Segestæ, sanè excelsa in basi; in qua grandibus litteris P. AFRICANI

I v

nomen erat incisum, eumque CARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE, perscriptum: colebatur a civibus: ab omnibus advenis visebatur: quum quæstor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum priùs. Erat admodum amplum, & excelsum signum cum stola: verumtamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus virginalis: sagittæ pendebant ab humero: sinistrâ manu retinebat arcum: dextrâ ardentem facem præferebat.

75. Hanc quum iste sacrorum omnium hostis, religionumque prædo vidisset: quasi illâ ipsâ face percussus esset, ita flagrare cupiditate, atque amentiâ cœpit: imperat magistratibus iste, ut eam demoliantur, & sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum: illi verò dicere, id sibi nefas esse; seque quum summâ religione, tum summo metu legum & judiciorum teneri: iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: donum populi Romani illud esse dicebant: nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus, urbe hostium captâ, monumentum victoriæ populi Romani esse voluisset.

76. Quum iste nihilò remissiùs, atque etiam multò vehementiùs instaret quotidie; res agitur in senatu: vehementer ab

omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo istius adventu pernegatur. Postea, quidquid erat oneris in nautis, remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segestanis, præter ceteros, imponebat aliquantò amplius, quàm ferre possent : præterea magistratus eorum evocabat : optimum quemque, & nobilissimum ad se arcessebat : circum omnia provinciæ fora rapiebat : singillatim unicuique calamitati fore se denuntiabat : universam se funditus illam eversurum esse civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segestani, prætoris imperio parendum esse decreverunt : magno cum luctu, & gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierumque omnium, simulacrum Dianæ tollendum locatur.

XXXV. Videte quantâ religione fuerit : apud Segestanos repertum esse, Judices, scitote neminem, neque liberum, neque servum, neque civem, neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybæo scitote advocatos esse operarios : hi denique illud, ignari totius negotii, ac religionis, mercede acceptâ, sustulerunt : quod quum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum esse arbitramini? quem fletum majorum natu? que-

rum nonnulli etiam illum diem memoriâ tenebant, quum illa eadem Diana Segestam, Carthagine revecta, victoriam populi Romani reditu suo nuntiasset. Quàm dissimilis hic dies illi tempori videbatur? tum imperator populi Romani, vir clarissimus, deos patrios reportabat Segestanis, ex urbe hostium recuperatos: nunc ex urbe sociorum prætor ejusdem populi turpissimus, atque impurissimus, eosdem illos deos nefario scelere auferebat. Quid hòc totâ Siciliâ est clarius, quàm omnes Segestanas matronas, & virgines convenisse, quum Diana exportaretur ex oppido: unxisse unguentis; complesse coronis, & floribus; thure, odoribusque incensis, usque ad agri fines prosecutas esse?

78. Hanc tu tantam religionem, si tum in imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimescebas, ne nunc quidem in tanto tuo, liberorumque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut verò deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem nullam attulit? quæ, quum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incensasque vidisset, bis ex duorum bellorum flamma, ferroque servata est: quæ Carthaginien-

sium victoriâ, loco mutato, religionem tamen non amisit: P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto, quum inanis esset basis, & in ea P. Africani nomen incisum; res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non solùm religiones esse violatas, verùm etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriæ, C. Verrem sustulisse. Quod quum isti renuntiaretur de basi, ac litteris, existimavit homines in oblivionem totius negotii esse venturos, si etiam basim, tamquam indicem sui sceleris, sustulisset: itaque tollendam istius imperio locaverunt; quæ vobis locatio ex publicis Segestanorum litteris priore actione recitata est.

XXXVI. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum, ornatissimumque adolescentem appello: abs te officium tuum, debitum generi & nomini, requiro, & flagito. Cur pro isto, qui laudem, honoremque familiæ vestræ depeculatus est, pugnas? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio? cur tuum onus sustineo? M. Tullius P. Africani monumenta requirit: P. Scipio eum, qui illa sustulit, defendit: quum mos a majoribus traditus sit, ut monumenta majorum ita suorum quisque defendat, ut ea ne or-

nari quidem nomine alieno sinat; tu isti aderis, qui non obtrusit aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, sed funditus sustulit, ac delevit?

80. Quisnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monumenta, atque indicia virtutis, si tu ea relinquis, ac deseris? neque solùm spoliata illa patiere, sed etiam eorum spoliatorem, vexatoremque defendes? adsunt Segestani, clientes tui, socii populi Romani, atque amici: certiorem te faciunt, P. Africanum, Carthagine delelâ, simulacrum Dianæ majoribus suis restituisse; idque apud Segestanos ejus imperatoris nomine positum, ac dedicatum fuisse: hoc Verrem demoliendum, & asportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum, tollendumque curasse: orant te, atque obsecrant, ut sibi religionem, generi tuo laudem gloriamque restituas, ut, quod ex urbe hostium per P. Africanum recuperarint, id per te ex prædonis domo conservare possint.

XXXVII. Quid aut his respondere honestè potes? aut illi facere, nisi ut te, ac fidem tuam implorent? adsunt, & implorant: potes domesticæ laudis amplitudinem, Scipio, tueri: potes: omnia in te sunt, quæ aut fortuna hominibus, aut natura largitur: non præcerpo fructum

officii tui; non alienam mihi laudem appeto: non est pudoris mei, P. Scipione, florentissimo adolescente, vivo & incolumi, me propugnatorem monumentorum P. Scipionis, defensoremque profiteri.

81. Quam ob rem si suscipis domesticæ laudis patrocinium, me non solùm silere de vestris monumentis oportebit, sed etiam lætari, P. Africani ejusmodi esse fortunas mortui, ut ejus honos ab iis, qui ex eadem familia sunt, defendatur, neque ullum adventitium requiratur auxilium. Sin istius amicitia te impediet: si hoc, quod abs te postulo, minùs ad officium tuum pertinere arbitrabere: succedam ego vicarius tuo muneri; suscipiam partes, quas alienas esse arbitrabar; ne ista præclara nobilitas desinat queri, populum Romanum hominibus novis, atque industriis libenter honores mandare, semperque mandasse. Non est querendum, in ea civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimùm posse. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute, ac nomine: talis ille vir fuit, ita de populo Romano meritus est, ut non uni familiæ, sed universæ civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quòd ejus civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit: præcipuè quòd in his artibus pro-

mea parte versor, quarum ille princeps fuit, æquitate, industriâ, temperantiâ, defensione miserorum, odio improborum: quæ cognatio studiorum, & artium; propemodum non minùs est conjuncta, quàm ista, quâ vos delectamini, generis, & nominis.

XXXVIII. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani: causam Siculorum, quam suscepi, relinquo: judicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum injuriæ negligantur: basis P. Africani restituatur: nomen invictissimi imperatoris incidatur: signum pulcherrimum Carthagine captum reponatur. Hæc abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant; sed is, qui laudem, gloriamque P. Africani tuendam, conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem; qui quum res maximas gesserit, monumentaque suarum rerum quum maximè constituat, atque in his elaboret; profectò volet hæc non solùm suis posteris, verùm etiam omnibus viris fortibus, & bonis civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, displiceat, cujus amplissimum in orbe terrarum, clarissimumque monumentum est, quàm plurimos esse custodes monu-

mentorum, & putare omnes bonos alienæ gloriæ defensionem ad officium suum pertinere.

83. Et quidem ceteris istius furtis, atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantùm putem: hîc verò tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius, nihil minùs ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum suam, plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatissimi, sanctissimique viri monumentum, Dianæ simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua semper meretricum, lenonumque flagitia versantur?

XXXIX. At hoc solum Africani monumentum violasti? quid? a Tyndaritanis non ejusdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercurii, pulcherrimè factum, sustulisti? At quemadmodum, dii immortales! quàm audacter! quàm libidinosè! quàm impudenter! audistis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honestissimos, ac principes civitatis, Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos, ac summâ religione coleretur, quem P. Africanus, Carthagine captâ, Tyndaritanis non solùm suæ victoriæ, sed etiam illorum fidei, societatisque monumentum, atque indicium dedisset, hujus vi, scelere, imperioque esse sublatum: qui ut primùm in

illud oppidum venit, ſtatim, tamquam ita fieri non ſolùm oporteret, ſed etiam neceſſe eſſet; tamquam hoc ſenatus mandaſſet, populuſque Romanus juſſiſſet; ita continuò, ſignum ut demolirentur, & Meſſanam deportarent, imperavit.

85. Quod quum illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non eſt ab iſto, primo illo adventu, perſeveratum: diſcedens mandat proagoro Sopatro, cujus verba audiſtis, ut demoliatur: quum recuſaret, vehementer minatur: ita tum ex illo oppido proficiſcitur. Proagorus refert rem ad ſenatum: vehementer undique reclamatur: ne multa: iterum iſte aliquantò pòſt ad illos venit; quærit continuò de ſigno: reſpondetur ei ſenatum non permittere: pœnam capitis conſtitutam, ſi injuſſu ſenatûs quiſquam attigiſſet: ſimul religio commemoratur. Tum iſte, Quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem ſenatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, niſi ſignum traditur. Sopater iterum flens ad ſenatum refert: iſtius cupiditatem, minaſque demonſtrat. Senatus Sopatro reſponſum nullum dat, ſed commotus, perturbatuſque diſcedit. Ille prætoris arceſſitus nuntio, rem demonſtrat: negat ullo modo fieri poſſe.

XL. Atque hæc (nihil enim præter-

mittendum de istius impudentia videtur) agebantur in conventu palam, de sella, ac de loco superiore. Erat hiems summa; tempestas, ut ipsum Sopatrum dicere audistis, perfrigida; imber maximus: quum iste imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque constituant. Vix erat hoc planè etiam imperatum, quum illum spoliatum, stipatumque lictoribus videres. Omnes ideo putabant, ut miser, atque innocens virgis cæderetur: fefellit hæc homines opinio: virgis iste cæderet sine causa socium populi Romani, atque amicum? non est usque eò improbus: non omnia sunt in eo uno vitia: numquam fuit crudelis: leniter hominem, clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuæ, sicuti ferè ceteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit; cujus officia in illa civitate, totaque provincia recentissima erant, & maxima: in ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum summo magistratu præditum, divaricari, ac deligari jubet.

87. Quo cruciatu sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, quum esset vinctus nudus in ære, in imbri, in frigore: neque tamen finis huic injuriæ, crudelitatique fiebat, donec populus, atque

universa multitudo, atrocitate rei, misericordiâque commota, senatum clamore coëgit, ut ei simulacrum illud Mercurii polliceretur: clamabant fore, ut ipsi sese dii immortales ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, quum jam pene obriguisset, vix vivus aufertur.

XLI. Non possum dispositè istum accusare, si cupiam: opus est non solùm ingenio, verùm etiam artificio quodam singulari. Unum hoc crimen videtur esse, & a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano: plura sunt: sed ea quo pacto distinguere, ac separare possim, nescio: est pecuniarum captarum, quòd signum a sociis pecuniæ magnæ sustulit: est peculatûs, quòd publicè populi Romani signum, de præda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre: est majestatis, quòd imperii nostri gloriæ, rerumque gestarum monumenta evertere, atque asportare ausus est: est sceleris, quòd religiones maximas violavit: est crudelitatis, quòd in hominem innocentem, in socium nostrum, atque amicum, novum, ac singulare supplicii genus excogitavit.

89. Illud verò quid sit, jam non queo

dicere : quo nomine appellem, nescio : quòd in C. Marcelli statua. Quid est hoc? patronusne quòd erat? quid tum? quò id spectat? utrùm ea res ad opem, an ad calamitatem clientium, atque hospitum valere debebat? an ut hoc ostenderes, contra vim tuam in patronis præsidii nihil esse? quis hoc non intelligeret, in improbi præsentis imperio majorem esse vim, quàm in bonorum absentium patrocinio? an verò ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putasti : itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni : Verres in eorum locum substitutus est.

90. Quam in te tantam virtutem esse, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illustrem, tam splendidæ provinciæ transducere ad te, auferre a certissimis, antiquissimisque patronis? Tu istâ stultitiâ, nequitiâ, inertiâ, non modò totius Siciliæ, sed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli statua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quærebas? Quid postea? quid tandem tuis statuis fore arbitrabare? an verò id, quod accidit? Nam Tyndaritani statuam istius, quam sibi propter Marcellos, altiore etiam

basi poni jusserat, deturbarunt, simul ac successum isti audierunt.

XLII. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad statuam Siculi, te prætore, alligabantur, ejus religioni te eumdem vinctum adstrictumque dedamus. Ac primò, Judices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tyndaritanos C. Marcello huic Æsernino vendidisse; atque hoc suâ causâ etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota prævisa, atque præcauta est, uti, si maximè esset inventus, qui in se suscipere istius culpam, crimenque cuperet, tamen is proficere nihil posset: eos enim testes deduxi, & eas litteras deportavi, ut de istius facto dubium nemini esse posset.

92. Publicæ litteræ sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumptu publico: dicunt, quanti: præfuisse huic negotio publicè legatum Poleam: quid? is ubi est? præstò est: testis est. *Proagori Sopatri jussu:* quis est hic? qui ad statuam adstrictus est: quid? is ubi est? testis est: vidistis hominem, & verba ejus audistis. Demoliendum curavit Democritus gymnasiarchus, quòd is eo loco præerat: quid? hoc nos

dicimus? immo verò ipſe præſens: Romæ nuper ipſum eſſe pollicitum, ſeſe id signum legatis eſſe redditurum, si ejus rei teſtificatio tolleretur, cautumque eſſet eos teſtimonium non eſſe dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus, & Hiſmenias, homines nobilissimi, & principes Tyndaritanæ civitatis.

XLIII. Quid? Agrigento nonne ejuſdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine, litterulis minutis argenteis, nomen Myronis erat inſcriptum, ex Æſculapii religiosissimo fano ſuſtuliſti? quod quidem, Judices, quum iſte clam feciſſet: quum ad ſuum ſcelus illud, furtumque, nefarios quoſdam homines improbos, duces, atque adjutores adhibuiſſet, vehementer commota civitas eſt. Uno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domeſticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, teſtimonium ſocietatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, & negotium datur quæſtoribus, & ædilibus, ut noctu vigilias agerent ad ædes ſacras: etenim iſte Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quòd cives Romani, viri fortes, ac ſtrenui, & honeſti permulti in illo oppido, conjunctissimo animo, cum ipsis

Agrigentinis vivunt, ac negotiantur) non audebat palam tollere, aut poſcere, quæ placebant.

94. Herculis templum eſt apud Agrigentinos, non longè a foro, ſanè ſanctum apud illos, & religioſum: ibi eſt ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facilè quidquam dixerim me vidiſſe pulchrius (tametsi non tam multum in iſtis rebus intelligo, quàm multa vidi) uſque eò, Judices, ut rictum ejus, ac mentum paulò sit attritius, quòd in precibus, & gratulationibus non ſolùm id venerari, verùm etiam oſculari ſolent. Ad hoc templum, quum eſſet iſte Agrigenti, duce Timarchide, repentè, nocte intempeſtâ, ſervorum armatorum fit concurſus, atque impetus. Clamor a vigilibus, fanique cuſtodibus tollitur; qui primò quum obsiſtere, ac defendere conarentur, malè mulcati, clavis ac fuſtibus repelluntur: poſtea convulsis repagulis, effractiſque valvis, demoliri signum, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama totâ urbe percrebuit, expugnari deos patrios, non hoſtium adventu nec opinato, neque repentino prædonum impetu, ſed ex domo, atque cohorte prætoria, manum fugitivorum inſtructam, armatamque veniſſe.

95. Nemo Agrigenti, neque ætate tam affectâ,

affectâ, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illâ nocte, eo nuntio, excitatus surrexerit, telumque, quod cuique fors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Horâ ampliùs jam in demoliendo signo permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte; quum alii vectibus subjectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad se funibus. Repentè Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius praeclari imperatoris nocturni milites: duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum praedonem religionum reverterentur. Numquam tam malè est Siculis, quin aliquid facetè, & commodè dicant; velut in hac re: aiebant in labores Herculis non minùs hunc immanissimum Verrem, quàm illum aprum Erymanthium, referri oportere.

XLIV. Hanc virtutem Agrigentinorum imitati sunt Assorini postea, viri fortes, & fideles, sed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chrysas est amnis, qui per Assorinorum agros fluit; is apud illos habetur deus, & religione maximâ colitur: fanum ejus est in agro propter ipsam viam, quâ Assoro itur Ennam; in eo Chrysae est si-

mulacrum, præclarè factum e marmore: id iste poscere Assorinos propter singularem ejus fani religionem non ausus est. Tlepolemo dat, Hieronique negotium: illi noctu, factâ manu, armatâque veniunt: fores ædis effringunt: æditui, custodesque maturè sentiunt: signum, quod erat notum vicinitati, buccinâ datur: homines ex agris concurrunt: ejicitur, fugaturque Tlepolemus; neque quidquam ex fano Chrysæ, præter unum perparvulum signum ex ære, desideratum est.

97. Matris magnæ fanum apud Enguinos est: jam enim mihi non modò breviter de unoquoque dicendum, sed etiam prætereunda videntur esse permulta, ut ad majora istius, & illustriora in hoc genere furta, & scelera veniamus. In hoc fano loricas, galeasque æneas, cælatas opere Corinthio, hydriasque grandes, simili in genere, atque eâdem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentissimus, posuerat, & suum nomen inscripserat. Quid jam de isto plura dicam, aut querar? omnia illa, Judices, abstulit: nihil in religiosissimo fano, præter vestigia violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit: hostium spolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorum posthac, his præclaris nominibus amissis, in instrumento,

ac ſupellectili C. Verris numerabuntur.

98. Tu videlicet ſolus vaſis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta ſolertissimè perſpicis? hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus, atque humanissimus? tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, sine litteris, intelligis, & judicas? vide, ne ille non ſolùm temperantiâ, ſed etiam intelligentiâ te, atque iſtos, qui ſe elegantes dici volunt, vicerit: nam quia, quàm pulchra eſſent, intelligebat, idcirco exiſtimabat, ea non ad hominum luxuriem, ſed ad ornatum fanorum, atque oppidorum eſſe facta, ut poſteris noſtris monumenta religioſa eſſe videantur.

XLV. Audite etiam ſingularem ejus, Judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præſertim ſacris polluendis, quæ non modò manibus attingi, ſed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris eſt apud Catinenſes, eâdem religione, quâ Romæ, quâ in ceteris locis, quâ propè in toto orbe terrarum. In eo ſacrario intimo fuit ſignum Cereris perantiquum; quod viri, non modò cujuſmodi eſſet, ſed ne eſſe quidem ſciebant: aditus enim in id ſacrarium non eſt viris: ſacra per mulieres, ac virgines confici ſolent: hoc ſignum noctu clam iſtius ſervi

ex illo religiosissimo, atque antiquissimo fano ſuſtulerunt : poſtridie ſacerdotes Cereris, atque illius fani antiſtitæ, majores natu, probatæ, ac nobiles mulieres, rem ad magiſtratus ſuos deferunt : omnibus acerbum, indignum, luctuoſum denique videbatur.

100. Tum iſte permotus illâ atrocitate negotii, ut ab ſe ſceleris iſtius ſuſpicio removeretur, dat hoſpiti ſuo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem ea feciſſe insimularet; daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipſe eſſet in crimine. Res non procraſtinatur : nam quum iſte Catinâ profectus eſſet, ſervi cujuſdam nomen defertur : is accuſatur : ficti teſtes in eum dantur : rem cunctus ſenatus Catinensium legibus judicat : ſacerdotes vocantur : ex his quæritur ſecretò in curia, quid eſſe factum arbitrarentur; quemadmodum signum eſſe ablatum : reſpondent illæ, prætoris in eo loco ſervos eſſe viſos : res, quæ eſſet jam antea non obſcura, ſacerdotum teſtimonio perſpicua eſſe cœpit : itur in consilium : ſervus ille innocens omnibus ſententiis abſolvitur, quò faciliùs vos hunc omnibus ſententiis condemnare poſſetis.

101. Quid enim poſtulas, Verres ? quid ſperas ? quid ſpectas ? quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum ?

eóne tu ſervos ad ſpoliandum fanum immittere auſus es, quò liberos adire, ne orandi quidem causâ, fas erat? hiſne rebus manus afferre non dubitaſti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum jura cogebant? tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam ſceleratam, ac tam nefariam decidiſti: nam id concupiſti, quod numquam videras; id, inquam, adamaſti, quod antea non adſpexeras: auribus tu tantam cupiditatem concepiſti, ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum exiſtimatio contineret.

102. At ex viro bono audieras, credo, & bono auctore. Quî id poteſt, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audiſti igitur ex muliere; quoniam id viri neque vidiſſe, neque noſſe poterant. Qualem porrò illam feminam fuiſſe putatis, Judices? quàm pudicam, quæ cum Verre loqueretur? quàm religioſam, quæ ſacrarii ſpoliandi oſtenderet rationem? At minimè mirum, quæ ſacra per ſummam caſtimoniam virginum, ac mulierum fiant, eadem per iſtius ſtuprum, ac flagitium eſſe violata.

XLVI. Quid ergo? hoc ſolum auditione expetere cœpit, quum id ipſe non vidiſſet? immo verò alia complura: ex quibus eligam ſpoliationem nobilissimi,

atque antiquissimi fani ; de qua priore actione testes dicere audistis : nunc eadem illa, quæso, audite, & diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite.

103. Insula est Melita, Judices, satis lato ab Sicilia mari, periculosoque disjuncta ; in qua est eodem nomine oppidum, quò iste numquam accessit : quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longè, in promontorio, fanum est Junonis antiquum ; quod tantâ religione semper fuit, ut non modò illis Punicis bellis, quæ in his ferè locis navali copiâ gesta, atque versata sunt : sed etiam in hac prædonum multitudine semper inviolatum, sanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ proditum est, classe quondam Masinissæ regis ad eum locum appulsâ, præfectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano sustulisse, & eos in Africam portasse, Masinissæque donasse. Regem quidem primò delectatum esse munere : pòst, ubi, audisset, unde essent, statim certos homines in quinqueremi misisse, qui eos dentes reportarent : itaque in his inscriptum litteris Punicis fuit : *Regem Masinissam imprudentem accepisse : re cognitâ, reponendos, restituendosque curasse.* Erat præterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Victoriæ,

antiquo opere, ac summâ arte perfectæ. Hæc iste omnia, ne multis morer, uno impetu, atque uno nuntio per servos Venerios, quos ejus rei causâ miserat, tollenda, atque asportanda curavit.

XLVII. Proh dii immortales! quem ego hominem accuso? quem legibus, ac judiciali jure persequor? de quo vos sententiam per tabellam feretis? dicunt legati Melitenses publicè, spoliatum templum esse Junonis; nihil istum in religiosissimo fano reliquisse: quem in locum classes hostium sæpe accesserint; ubi piratæ ferè quotannis hiemare soleant; quod neque prædo violarit antea, neque umquam hostis attigerit, id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil omnino sit relictum. Hic nunc aut iste reus, aut ego accusator, aut hoc judicium appellabitur? criminibus enim coarguitur, haud suspicionibus in judicium vocatur: dii ablati, fana vexata, nudatæ urbes reperiuntur; earum autem rerum nullam sibi iste, neque inficiandi rationem, neque defendendi facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur a me, convincitur a testibus, urgetur confessione suâ, manifestis in maleficiis tenetur; & manet etiam, ac tacitus facta mecum sua recognoscit.

105. Nimiùm mihi diu videor in uno genere versari criminum. Sentio, Judices,

occurrendum esse satietati aurium, animorumque vestrorum. Quam ob rem multa prætermittam : ad ea autem, quæ dicturus sum, reficite vos, quæso, Judices, per deos immortales! per eos ipsos, de quorum religione jamdiu dicimus, dum id ejus facinus commemoro, & profero, quo provincia tota commota est : de quo si paulò altiùs ordiri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei magnitudo me breviter perstringere atrocitatem criminis non sinit.

XLVIII. Vetus est hæc opinio, Judices, quæ constat ex antiquissimis Græcorum litteris, atque monumentis, insulam Siciliam totam esse Cereri, & Liberæ consecratam : hoc quum ceteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eorum insitum, atque innatum esse videatur : nam & natas esse has in his locis deas, & fruges in ea terra primùm repertas arbitrantur : & raptam esse Liberam, quam eamdem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore ; qui locus, quòd in media est insula situs, umbilicus Siciliæ nominatur : quam quum investigare, & conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse tædas iis ignibus, qui ex Ætnæ vertice erumpunt ; quas sibi quum ipsa præferret, orbem omnium peragrasse terrarum.

107. Enna autem, ubi ea, quæ dico, gesta esse memorantur, est loco præcelso, atque edito; quo in summo est æquata agri planities, & aquæ perennes: tota verò ab omni aditu circumcisa, atque dirempta est: quam circa lacus, lucique sunt plurimi, & lætissimi flores omni tempore anni; locus ut ipse raptum illum virginis, quem jam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter est spelunca quædam, conversa ad aquilonem, infinita altitudine, quâ Ditem patrem ferunt repentè cum curru exstitisse, abreptamque ex eo loco virginem secum asportasse, & subitò non longè a Syracusis penetrasse sub terras, lacumque in eo loco repentè exstitisse; ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios agunt, celeberrimo virorum, mulierumque conventu.

XLIX. Propter hujus opinionis vetustatem, quòd eorum in his locis vestigia, ac propè incunabula reperiuntur deorum, mira quædam totâ Siciliâ privatim, ac publicè religio est Cereris Ennensis. Etenim multa sæpe prodigia vim ejus, numenque declarant: multis sæpe in difficillimis rebus præsens auxilium ejus oblatum est: ut hæc insula ab ea non solùm diligi, sed etiam incoli, custodirique videatur.

108. Nec ſolùm Siculi, verùm etiam ceteræ gentes, nationeſque, Ennenſem Cererem maximè colunt. Etenim, si Atheniensium ſacra ſummâ cupiditate expetuntur, ad quòs Ceres in illo errore veniſſe dicitur, frugeſque attuliſſe: quantam eſſe religionem convenit eorum, apud quos eam natam eſſe, & fruges inveniſſe conſtat? Itaque apud patres noſtros, atroci ac difficili reipublicæ tempore, quum, Tib. Graccho occiſo, magnorum periculorum metus ex oſtentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio conſulibus, aditum eſt ad libros Sibyllinos; in quibus inventum eſt, *Cererem antiquissimam placari oportere.* Tum ex amplissimo collegio decemvirali ſacerdotes populi Romani, quum eſſet in urbe noſtra Cereris pulcherrimum, & magnificentissimum templum, tamen uſque Ennam profecti ſunt: tanta enim erat auctoritas, & vetuſtas illius religionis, ut, quum illuc irent, non ad ædem Cereris, ſed ad ipſam Cererem proficiſci viderentur.

109. Non obtundam diutius: etenim jamdudum vereor, ne oratio mea, aliena ab judiciorum ratione, & quotidiana dicendi conſuetudine eſſe videatur: hoc dico, hanc ipſam Cererem, antiquissimam, religiosissimam, principem omnium ſacrorum, quæ apud omnes gentes, na-

tionesque fiunt, a C. Verre ex suis templis, ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Ennam, vidistis simulacrum Cereris e marmore, & in altero templo, Liberæ: sunt ea perampla, atque præclara, sed non ita antiqua. Ex ære fuit quoddam modicâ amplitudine, ac singulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quæ sunt in eo fano, multò antiquissimum: id sustulit; ac tamen eo contentus non fuit. Ante ædem Cereris, in aperto, ac propatulo loco signa duo sunt, Cereris unum, alterum Triptolemi, & pulcherrima; & perampla: his pulchritudo periculo, amplitudo saluti fuit, quòd eorum demolitio, atque asportatio perdifficilis videbatur: insistebat in manu Cereris dextra simulacrum pulcherrimè factum Victoriæ: hoc iste e signo Cereris avellendum, asportandumque curavit.

L. Qui tandem istius animus est nunc in recognitione scelerum suorum, quum ego ipse in commemoratione eorum non solùm animo commovear, verùm etiam corpore perhorrescam? venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem: versantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego Ennam quum venissem, præstò mihi sacerdotes Cereris cum infulis, ac verbenis fuerunt: concio, conventusque civium: in quo ego quum loquerer,

tanti fletus, gemitúsque fiebant, ut acerbissimus totâ urbe luctus versari videretur.

111. Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua judicia, non importunissimas istius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti, oppressique erant, conquerebantur: Cereris numen, sacrorum vetustatem, fani religionem, istius sceleratissimi, atque audacissimi supplicio expiari volebant: omnia se cetera pati, ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, venisse Ennam, & non Proserpinam asportasse, sed ipsam abripuisse Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, sed fanum Cereris esse: habitare apud sese Cererem Ennenses arbitrantur; ut mihi non cives illius civitatis, sed omnes sacerdotes, omnes accolæ, atque antistites Cereris esse videantur.

112. Ennæ tu simulacrum Cereris tollere audebas? Ennæ tu de manu Cereris Victoriam deripere, & deam deæ detrahere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere ausi sunt, in quibus erant omnia, quæ sceleri propiora sunt, quàm religioni: tenuerunt enim P. Popilio, P. Rupilio consulibus, illum locum servi, fugitivi, barbari, hostes: sed neque tam servi illi dominorum, quàm tu libidinum: neque tam fugitivi illi a dominis, quàm

tu a jure, & a legibus : neque tam barbari linguâ, & natione illi, quàm tu naturâ, & moribus : neque illi tam hostes hominibus, quàm tu diis immortalibus. Quæ deprecatio est igitur ei reliqua, qui indignitate servos, temeritate fugitivos, scelere barbaros, crudelitate hostes vicerit ?

LI. Audistis Theodorum, & Numinium, & Nicasionem, legatos Ennenses, publicè dicere, sese a suis civibus hæc habere mandata, ut ad Verrem adirent, & eum simulacrum Cereris, & Victoriæ reposcerent : id si impetrassent, tum ut morem veterem Ennensium conservarent ; publicè in eum, tametsi vexasset Siciliam, tamen, quoniam hæc a majoribus constituta accepissent, testimonium ne quod dicerent : sin autem ea non reddidisset, tum ut judicio adessent, tum uti de ejus injuriis judices docerent, sed multò maximè de religione quererentur : quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aspernari ; nolite contemnere, ac negligere, Judices. Aguntur injuriæ sociorum : agitur vis legum : agitur existimatio, veritasque judiciorum ; quæ sunt omnia permagna : verùm illud maximum : tantâ religione obstricta tota provincia est : tanta superstitio ex istius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quæcumque accidant publicè, vel privatim incommoda,

propter eam caufam fcelere iftius evenire videantur.

114. Audiftis, Centuripinos, Agyrinenfes, Catinenfes, Herbitenfes, Ennenfes, complures alios, publicè dicere, quæ folitudo effet in agris, quæ vaftitas, quæ fuga aratorum, quàm deferta, quàm inculta, quàm relicta omnia. Ea tametsi iftius multis & variis injuriis acciderunt: tamen hæc una caufa in opinione Siculorum plurimùm valet, quòd, Cerere violatâ, omnes cultus, fructufque Cereris in his locis interiiffe arbitrantur. Medemini religioni fociorum, Judices; confervate veftram: neque enim hæc externa vobis eft religio, neque aliena: quòd si effet, si fufcipere eam nolletis: tamen in eo, qui violaffet, fancire vos velle oporteret. Nunc verò in communi omnium gentium religione, inque his facris, quæ majores noftri ab exteris nationibus adfcita, atque arcessita coluerunt; quæ facra, ut erant re verâ, sic appellari Græca voluerunt; negligentes, ac diffoluti si cupiamus effe, quî poffumus?

LII. Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ, atque ornatissimæ, Syracufarum direptionem commemorabo, & in medium proferam, Judices; ut aliquando totam hujus generis orationem concludam, ac definiam. Nemo ferè veftrûm

est, quin, quemadmodum captæ sint a M. Marcello Syracusæ, sæpe audierit, nonnumquam etiam in annalibus legerit: conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.

116. Ac jam illa omitto, quæ dispersè a me multis locis dicentur, ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli purum a cæde servatum est, id adventu Verris Siculorum innocentium sanguine redundasse: portum Syracusanorum, qui tum & nostris classibus, & Carthaginiensium clausus fuisset, eum, isto prætore, Cilicum myoparoni, prædonibusque patuisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamiliâs violatas; quæ tum, urbe captâ, commissa non sunt, neque odio hostili, neque licentiâ militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab isto per triennium perfecta sunt: ea, quæ conjuncta cum illis rebus sunt, de quibus antea dixi, cognoscite.

117. Urbem Syracusas maximam esse Græcarum urbium, pulcherrimamque omnium, sæpe audistis. Est, Judices, ita,

ut dicitur ; nam & situ eſt quum munito, tum ex omni aditu, vel terrâ, vel mari, præclaro ad adſpectum : & portus habet propè in ædificatione, adſpectuque urbis incluſos ; qui quum diverſos inter ſe aditus habeant, in exitu conjunguntur, & confluunt. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur inſula, mari disjuncta anguſto, ponte rurſum adjungitur, & continetur.

LIII. Ea tanta eſt urbs, ut ex quatuor urbibus maximis conſtare dicatur ; quarum una eſt ea, quam dixi, inſula : quæ duobus portubus cincta, in utriuſque portûs oſtium, aditumque projecta eſt ; in qua domus eſt, quæ regis Hieronis fuit, quâ prætores uti ſolent : in ea ſunt ædes ſacræ complures ; ſed duæ, quæ longè ceteris antecellunt : Dianæ una ; & altera, quæ fuit ante iſtius adventum ornatissima, Minervæ. In hac inſula extrema eſt fons aquæ dulcis, cui nomen Arethuſa eſt, incredibili magnitudine, plenissimus piſcium ; qui fluctu totus operiretur, nisi munitione, ac mole lapidum a mari disjunctus eſſet.

119. Altera autem eſt urbs Syracusis, cui nomen Acradina eſt ; in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima eſt curia, templumque egregium Jovis Olym-

pii, ceteræque urbis partes unâ latâ viâ perpetuâ, multiſque tranſversis diviſæ, privatis ædificiis continentur. Tertia eſt urbs, quæ, quòd in ea parte Fortunæ fanum antiquum fuit, Tycha nominata eſt; in qua & gymnasium amplissimum eſt; & complures ædes ſacræ: coliturque ea pars, & habitatur frequentissimè. Quarta autem eſt urbs, quæ quia poſtrema ædificata eſt, Neapolis nominatur; quam ad ſummam theatrum eſt maximum: præterea duo templa ſunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ; signumque Apollinis, qui Temenites vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iſte si portare potuiſſet, non dubitaſſet auferre.

LIV. Nunc ad Marcellum revertar, ne hæc a me sine cauſa commemorata eſſe videantur: qui quum tam præclaram urbem vi, copiiſque cepiſſet, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præſertim nihil periculi oſtenderetur, delere, & exſtinguere: itaque ædificiis omnibus, publicis & privatis, ſacris & profanis, sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda veniſſet: in ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis: victoriæ putabat eſſe, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi eſſe poſſent; humanitatis, non planè

ſpoliare urbem, præſertim quam conſervare voluiſſet.

121. In hac partitione ornatûs, non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit, quàm humanitas Syracuſanis reſervavit. Romam quæ aſportata ſunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus: nihil in ædibus, nihil in hortis poſuit, nihil in ſuburbano: putavit, si urbis ornamenta domum ſuam non contuliſſet, domum ſuam ornamento urbi futuram. Syracusis autem permulta, atque egregia reliquit: deum verò nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem; non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria: ſed ut pacem cum bello; leges cum vi; forum & juriſdictionem cum ferro & armis; adventum & comitatum cum exercitu & victoriâ conferatis.

LV. Ædes Minervæ eſt in inſula, de qua antè dixi; quam Marcellus non attigit: quam plenam, atque ornatam reliquit: quæ ab iſto sic ſpoliata, atque direpta eſt, non ut ab hoſte aliquo, qui tamen in bello, religionum & conſuetudinis jura retineret, ſed ut a barbaris prædonibus vexata eſſe videatur. Pugna erat equeſtris Agathoclis regis in tabulis picta præclarè: his autem tabulis interiores templi parietes veſtiebantur: nihil

erat eâ pictûrâ nobilius : nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur : has tabulas M. Marcellus, quum omnia illa victoriâ suâ profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit : iste, quum illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracusani, sacra, religiosaque accepisset, omnes eas tabulas abstulit : parietes, quorum ornatus tot secula manserat, tot bella effugerat, nudos, ac deformatos reliquit.

123. Et Marcellus, qui, si Syracusas cepisset, duo templa se Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit : Verres, qui non Honori, neque Virtuti, ut ille, sed Veneri, & Cupidini vota deberet, is Minervæ templum spoliare conatus est : ille deos deorum spoliis ornare noluit ; hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum transtulit. Viginti & septem præterea tabulas pulcherrimè pictas, ex eadem æde sustulit : in quibus erant imagines Siciliæ regum, ac tyrannorum, quæ non solùm pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum. Ac videte, quantò tetrior hic tyrannus Syracusanus fuerit, quàm quisquam superiorum ; quum illi tamen ornarint templa deorum immortalium ; hic

etiam deorum monumenta, atque ornamenta ſuſtulerit.

LVI. Jam verò quid ego de valvis illius templi commemorem? vereor, ne hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere, atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo ſuſpicari debet, tam eſſe me cupidum, ut tot viros primarios velim, præſertim ex judicum numero, qui Syracusis fuerint, qui hæc viderint, eſſe temeritati, & mendacio meo conſcios. Confirmare hoc liquidò, Judices, poſſum, valvas magnificentiores, ex auro, atque ebore perfectiores nullas umquam ullo templo fuiſſe: incredibile dictu eſt, quàm multi Græci de valvarum harum pulchritudine ſcriptum reliquerint: nimiùm forsitan hæc illi mirentur, atque efferant: eſto; verumtamen honeſtius eſt reipublicæ noſtræ, Judices, ea, quæ illis pulchra eſſe videantur, imperatorem noſtrum in bello reliquiſſe, quàm prætorem in pace abſtuliſſe. Ex ebore diligentissimè perfecta argumenta erant in valvis: ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abſtulit: & tamen indicavit, ſe non solùm artificio, ſed etiam pretio, quæſtuque duci: nam bullas aureas omnes ex his valvis, quæ erant & multæ, & graves, non dubitavit auferre; quarum iſte

non opere delectabatur, sed pondere. Itaque ejusmodi valvas reliquit, ut quæ olim ad ornandum templum erant maximè, nunc tantùm ad claudendum factæ esse videantur.

125. Etiamne gramineas hastas? vidi enim vos in hoc non minimè, quum testes dicerent, commoveri, quòd erant hujusmodi, ut semel vidisse satis esset: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed tantùm magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset; nimiùm, videre plus quàm semel: etiamne id concupisti?

LVII. Nam Sappho, quæ sublata de Prytaneo est, dat tibi justam excusationem, propè ut concedendum, atque ignoscendum esse videatur. Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam non modò privatus, sed populus potiùs haberet, quàm homo elegantissimus, atque eruditissimus Verres? nimirum contrà dici nihil potest: nostrûm enim unusquisque, qui tam beati quàm iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus: si quando aliquid istiusmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus istorum Tusculanum: spectet forum ornatum, si quid iste suorum ædilibus accom-

modavit : Verres hæc habeat domi ? Verres ornamentis fanorum, atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas ? etiamne hujus operarii ſtudia, ac delicias, Judices, perferetis ? qui ita natus eſt, ita educatus, ita factus & animo, & corpore, ut multò appoſitior ad deferenda, quàm ad auferenda signa eſſe videatur.

127. Atque hæc Sappho ſublata quantum deſiderium ſui reliquerit, dici vix poteſt : nam quum ipſa fuit egregiè facta, tum epigramma Græcum pernobile inciſum habuit in basi, quod iſte eruditus homo, & Græculus, qui hæc ſubtiliter judicat, qui ſolus intelligit, si unam litteram Græcam ſciſſet, certè non ſuſtuliſſet : nunc enim quod inſcriptum eſt inani in basi, declarat, quid fuerit, & id ablatum indicat.

128. Quid ? signum Pæanis ex æde Æſculapii, præclarè factum, ſacrum, & religioſum, non ſuſtuliſti ? quod omnes propter pulchritudinem viſere, propter religionem colere ſolebant. Quid ? ex æde Liberi simulacrum Ariſtei non tuo imperio palam ablatum eſt ? Quid ? ex æde Jovis, religiosiſsimum simulacrum Jovis Imperatoris, quem Græci Urion nominant, pulcherrimè factum, nonne abſtuliſti ? Quid ? ex æde Liberæ Parinum illud caput

pulcherrimum, quod visere solebamus, num dubitasti tollere? Atque ille Pæan sacrificiis anniversariis simul cum Æsculapio apud illos colebatur. Aristeus, qui, ut Græci ferunt, Liberi filius, inventor olei esse dicitur, unà cum Libero patre apud illos eodem erat in templo consecratus.

LVIII. Jovem autem Imperatorem quanto honore in suo templo fuisse arbitramini? hinc colligere potestis, si recordari volueritis, quantâ religione fuerit eâdem specie, atque formâ signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum signa Jovis Imperatoris uno in genere pulcherrimè facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus; alterum, in Ponti ore & angustiis; tertium, quod Syracusis ante Verrem prætorem fuit. Illud Flamininus ita ex æde sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est, in terrestri domicilio Jovis poneret.

130. Quod autem est ad introitum Ponti; id, quum tam multa ex illo mari bella emerserint, tam multa porrò in Pontum invecta sint, usque ad hanc diem integrum, inviolatumque servatum est. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellus, armatus & victor, viderat: quod religioni concesserat: quod cives, atque incolæ

Syracusani colere, advenæ non solùm visere, verùm etiam venerari solebant: id Verres ex templo Jovis sustulit.

131. Ut sæpiùs ad M. Marcellum revertar, Judices, sic habetote: plures esse a Syracusanis istius adventu deos, quàm victoriâ Marcelli homines desideratos. Etenim ille requisisse dicitur etiam Archimedem illum, summo ingenio hominem, ac disciplinâ, eumque quum audisset interfectum, permolestè tulisse. Iste omnia, quæ requisivit, non ut servaret, verùm ut asportaret, requisivit.

LIX. Jam illa, quia leviora videbuntur, si hoc loco dicerentur, ideo præteribo; quòd iste mensas Delphicas e marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit. Itaque, Judices, hi, qui hospites ad ea, quæ visenda sunt, ducere solent, & unumquidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent demonstrationem suam: nam, ut antè demonstrabant, quid ubique esset: ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt. Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos esse arbitramini? non ita est, Judices: primùm, quòd omnes religione moventur; & deos patrios, quos a majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter, & retinendos esse arbitrantur:

arbitrantur : deinde hic ornatus, hæc opera, atque artificia, signa, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, hæc illis acerbissima videri, quæ forsitan nobis levia, & contemnenda esse videantur : mihi credite, Judices (tametsi vosmetipsos hæc eadem audire certò scio) quum multas acceperint per hosce annos socii, atque exteræ nationes calamitates & injurias, nullas Græci homines graviùs tulerunt, nec ferunt, quàm hujuscemodi spoliationes fanorum, atque oppidorum.

133. Licet iste dicat emisse se, sicuti solet dicere : credite hoc mihi, Judices : nulla umquam civitas totâ Asiâ, & Græciâ, signum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, suâ voluntate cuiquam vendidit : nisi fortè existimatis, posteaquam judicia severa Romæ fieri desierint, Græcos homines hæc venditare cœpisse, quæ tum non modò non vendebant, quum judicia fiebant, verùm etiam coëmebant : aut nisi arbitramini, L. Crasso, Q. Scævolæ, C. Claudio, potentissimis hominibus, quorum ædilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Græcis hominibus non fuisse ; iis, qui post judiciorum

dissolutiones ædiles facti sunt, fuisse.

LX. Acerbiorem etiam scitote esse civitatibus falsam istam, & simulatam emptionem, quàm si quis clam surripiat, aut eripiat palam atque auferat : nam turpitudinem summam esse arbitrantur, referri in litteras publicas, pretio adductam civitatem, & pretio parvo, ea, quæ accepisset a majoribus, vendidisse, atque alienasse : etenim mirandum in modum Græci rebus istis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque majores nostri facilè patiebantur, hæc esse quamplurima apud socios, ut imperio nostro quàm ornatissimi, florentissimique essent : apud eos autem, quos vectigales, aut stipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda sunt, quæ nobis levia videbantur, haberent hæc oblectamenta, & solatia servitutis.

135. Quid arbitramini Rheginos, qui jam cives Romani sunt, merere velle, ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Vestæ est? ut cetera? quid Thespienses, ut Cupidinis signum, propter quod unum visuntur Thespiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum?

quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Jalysum? quid Athenienses, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex ære Myronis buculam? Longum est, & non necessarium, commemorare, quæ apud quosque visenda sunt totâ Asiâ & Græciâ: verùm illud est, quamobrem hæc commemoratim, quòd existimare vos hoc volo, mirum quemdam dolorem accipere eos, ex quorum urbibus hæc auferantur.

LXI. Atque, ut ceteros omittamus, de ipsis Syracusanis cognoscite: ad quos ego quum venissem, sic primò existimabam, ut Romæ ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusanam propter Heraclii hereditatem, non minùs esse isti amicam, quàm Mamertinam propter prædarum, ac furtorum omnium societatem: simul & verebar, ne mulierum nobilium, & formosarum gratiâ, quarum iste arbitrio præturam per triennium gesserat, virorumque, quibuscum illæ nuptæ erant, nimiâ in istum non modò lentitudine, sed etiam liberalitate oppugnarer, si quid ex litteris Syracusanorum conquirerem.

137. Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam; injurias cognoscebam: quum diutius in negotio, curaque fueram, ut requiescerem,

curamque animi remitterem, ad Carpinatii præclaras tabulas revertebar : ubi cum equitibus Romanis ex illo conventu honestissimis, illos Verrutios, de quibus antè dixi, explicabam : a Syracusanis prorsus nihil adjumenti neque publicè, neque privatim exspectabam; neque erat in animo postulare. Quum hæc agerem, repentè ad me venit Heraclius is, qui tum magistratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sacerdos Jovis fuisset; qui honos apud Syracusanos est amplissimus : agit mecum, & cum L. fratre meo, ut, si nobis videretur, adiremus ad eorum senatum : frequentes esse in curia : se jussu senatûs a nobis petere, ut veniremus. Primò nobis fuit dubium, quid ageremus : deinde citò venit in mentem, non esse vitandum nobis illum conventum & locum.

LXII. Itaque in curiam venimus. Honorificè sanè consurgitur : nos rogatu magistratûs assedimus. Incipit is loqui, qui & auctoritate, & ætate, &, ut mihi visum est, usu rerum antecedebat, Diodorus Timarchides; cujus omnis oratio hanc habuit primò sententiam : Senatum, populumque Syracusanum molestè graviterque ferre, quòd ego, quum in ceteris Siciliæ civitatibus, senatum populumque docuis-

ſem, quid eis utilitatis, quid ſalutis afferrem, & quum ab omnibus mandata, legatos, litteras, teſtimoniaque ſumpsiſſem, in illa civitate nihil ejuſmodi facerem. Reſpondi, neque Romæ in conventu Siculorum, quum a me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur, cauſaque totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos Syracuſanorum affuiſſe: neque me poſtulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Verris ſtatuam viderem.

139. Quod poſteaquam dixi, tantus eſt gemitus factus adſpectu ſtatuæ, & commemoratione, ut illud in curia positum monumentum ſcelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro ſe quiſque, quantum dicendo aſſequi poterat, docere me cœpit, ea, quæ paulò antè commemoravi: ſpoliatam urbem, fana direpta: ex Heraclii hereditate, quam palæſtritis conceſsiſſet, multò maximam partem ipſum abſtuliſſe: neque poſtulandum fuiſſe, ut ille palæſtritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum ſuſtuliſſet: neque illam ſtatuam eſſe ex pecunia publica, neque publicè datam: ſed eos, qui hereditatis diripiendæ participes fuiſſent, faciendam, ſtatuendamque curaſſe: eoſdem Romæ fuiſſe legatos, illius adjutores improbita-

tis, socios furtorum, conscios flagitiorum : eò minùs mirari me oportere, si illi communi legatorum voluntati, & saluti Siciliæ defuissent.

LXIII. Ubi eorum dolorem ex illius injuriis, non modò non minorem, sed propè majorem, quàm ceterorum Siculorum esse cognovi : tum meum animum in illos, tum mei consilii, negotiique totius suscepti causam, rationemque proposui : tum eos hortatus sum, ut causæ communi, salutique ne deessent; ut illam laudationem, quam se vi, ac metu coactos, paucis illis diebus, decresse dicebant, tollerent. Itaque, Judices, Syracusani hæc faciunt, istius clientes, atque amici : primùm mihi litteras publicas, quas in ærario sanctiore conditas habebant, proferunt; in quibus ostendunt omnia, quæ dixi ablata esse, perscripta, & plura etiam, quàm ego potui dicere : perscripta autem hoc modo, *Quòd ex æde Minervæ* hoc & illud *abesset : quòd ex æde Jovis, quòd ex æde Liberi* : ut quisque eis rebus tuendis, conservandisque præfuerat, ita perscriptum erat, quum rationem ex lege redderet, & quæ acceperat, deberet tradere; petisse, ut sibi, quòd hæ res abessent, ignosceretur : itaque omnes liberatos discessisse, & esse ignotum omnibus : quas ego litte-

ras obsignandas publico signo, deportandasque curavi.

141. De laudatione autem ratio sic reddita est : primùm, quum a Verre litteræ aliquantò ante adventum meum, de laudatione venissent, nihil esse decretum : deinde, quum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni ; maximo esse clamore & convicio repudiatos : posteaquam meus adventus appropinquarit, imperasse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent : decretum ita esse, ut multò plus illa laudatio mali, quàm boni possit afferre. Id adeo, Judices, ut mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me cognoscite.

LXIV. Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit : nominatim nemo rogatur : & tamen, ut quisque honore, & ætate antecedit, ita primus solet suâ sponte dicere ; idque a ceteris ei conceditur : si quando taceant omnes, tunc sortitò coguntur dicere. Quum hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris : in quo primùm ut aliquid esset moræ, multi interpellant : de Sex. Peducæo, qui de illa civitate, totaque provincia optimè meritus esset, sese antea, quum audissent ei negotium facessitum, quumque eum

publicè pro plurimis ejus, & maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos esse : iniquum esse, tametsi Peducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id priùs decernere, quod aliquando voluissent, quàm quod tum cogerentur.

143. Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo : ut quisque ætate, & honore antecedebat, ita sententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipso senatusconsulto cognoscite : nam principum sententiæ perscribi solent. Recita. Quod *verba facta sunt de Sex. Peducæo.* Dicit, qui primi suaserint : decernitur. Refertur deinde de Verre : dic, quæso, quomodo ? Quod *verba facta sunt de C. Verre.* Quid postea scriptum est ? *Quum surgeret nemo, neque sententiam diceret.* Quid hoc est ? *Sors ducitur.* Quamobrem ? nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defensor periculorum tuorum, præsertim quum inire a prætore gratiam posset ? nemo : ipsi illi tui convivæ, consiliarii, conscii, socii, verbum facere non audebant : in qua curia statua tua stabat, & nuda in ea filii, nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nuda provincia commoveret.

144. Atque etiam hoc me docent, ejusmodi senatusconsulto sese fecisse laudationem, ut omnes intelligere possent, non

laudationem, sed potiùs irrisionem esse illam, quæ commonefaceret istius turpem, calamitosamque præturam. Etenim scriptum esse ita, *Quòd* iste *virgis neminem cecidisset;* a quo cognoscitis, nobilissimos homines, atque innocentissimos securi esse percussos: *Quòd vigilanter provinciam administrasset;* cujus omnes vigilias in stupris constat, adulteriisque esse consumptas: hoc autem scriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accusator recitare non desineret, *Quòd prædones procul ab insula Sicilia prohibuisset Verres;* quos etiam intra Syracusanam insulam recepisset. Quæ posteaquam ex illis cognovi, discessi cum fratre e curia, ut, nobis absentibus, si quid vellent, decernerent.

LXV. Decernunt statim: primùm, *Ut cum L. fratre hospitium publicè fieret*, quòd is eamdem voluntatem erga Syracusanos suscepisset, quam ego semper habuissem: id non modò tum scripserunt, verùm etiam in ære incisum nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracusani tui, quos crebrò commemorare soles, diligunt; qui cum accusatore tuo satis justam causam conjungendæ necessitudinis putant, quòd te accusaturus sit, & quòd ad inquirendum in tè venerit. Postea decernitur, ac non variè, sed propè conjunctis sententiis, *Ut lauda-*

tio, quæ C. Verri decreta esset, tolleretur.

146. At verò quum jam non solùm discessio facta esset, sed etiam perscriptum, atque in tabulas relatum, prætor appellatur. At quis appellat? magistratus aliquis? nemo. Senator? ne id quidem. Syracusanorum aliquis? minimè. Quis igitur prætorem appellat? qui quæstor istius fuerat, Cæsetius. O rem ridiculam! ô desertum hominem! ô desperatum, ac relictum a magistratu Siculo! Ne senatusconsultum Siculi homines facere possent, ne suum jus suis moribus, suis legibus obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quæstor prætorem appellat. Quis hoc vidit? aut quis audivit? Prætor æquus & sapiens, dimitti jubet senatum: concurrit ad me maxima multitudo: primùm senatores clamare, eripi sibi jus, eripi libertatem: populus senatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nusquam discedere: quo quidem die nihil ægriùs factum est, multo labore meo, quàm ut manus ab illo appellatore abstinerentur. Quum ad prætorem in jus adissemus, excogitat sanè diligenter, & cautè, quid decernat: nam antè quàm verbum facerem, de sella surrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, quum jam advesperasceret, discessimus.

LXVI. Postridie manè ab eo postulo, ut Syracusanis liceret senatusconsultum, quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enimverò negat: & ait, indignum facinus esse, quòd ego in senatu Græco verba fecissem: quòd quidem apud Græcos Græcè locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut volui, ut debui: tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facilè esse perspicuum, quantum inter hunc, & illum Numidicum, verum & germanum Metellum, interesset: illum noluisse suâ laudatione juvare L. Lucullum, sororis virum, quîcum optimè convenisset: hunc homini alienissimo a civitatibus laudationes per vim, & metum comparare.

148. Quod ubi intellexi, multùm apud illum recentes nuntios, multùm tabulas non commendatitias, sed tributarias valuisse; admonitu ipsorum Syracusanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus singula perscripta erant. Ecce autem nova turba, atque rixa: ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus, planè nudum esse, ac desertum putetis; retinere cœpit tabulas Theomnastus quidam, homo ridiculè insanus, quem Syracusani Theoractum vocant: qui illic ejusmodi est, ut eum pueri sectentur; ut om-

nes quum loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen insania, quæ ridicula est aliis, mihi tum molesta sanè fuit: nam quum spumas ageret in ore, arderent oculi, voce maximâ vim me sibi afferre clamaret; copulati in jus pervenimus.

149. Hîc ego postulare cœpi, ut mihi tabulas obsignare, ac deportare liceret. Ille contrà dicere: negare esse illud senatusconsultum, in quo prætor appellatus esset; negare id mihi tradi oportere: ego legem recitare, omnium mihi tabularum, & litterarum fieri potestatem oportere. Contrà, ille furiosus urgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Prætor intelligens, negare sibi placere, quod senatusconsultum ratum esse non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? nisi vehementiùs homini minatus essem: nisi legum sanctionem, pœnamque recitassem: tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus, qui pro isto contra me vehementissimè declamasset, postquam non impetravit; credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant; quæ ego antea jam ab aliis cognoram, & acceperam.

LXVII. Laudent te sanè jam Mamertini, qui ex tanta provincia soli sunt, qui

tè ſalvum velint : ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis eſt, adsit : ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati sint reſpondere. Ac ne ſubitò a me opprimantur, hæc ſum rogaturus : *Navem populo Romano debeantne?* fatebuntur. *Præbuerintne, prætore C. Verre?* negabunt. *Ædificaverintne navem onerariam maximam publicè, quam Verri dederunt?* negare non poterunt. *Frumentumne ab his ſumpſerit Verres, quod populo Romano mitteret, sicuti ſuperiores?* negabunt. *Quid militum, aut nautarum per triennium dederint?* nullum datum dicent. Fuiſſe Meſſanam omnium iſtius furtorum, ac prædarum receptricem, negare non poterunt : permulta multis navibus illinc exportata : hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onuſtam, cum iſto prætore profectam fatebuntur.

151. Quamobrem tibi habe ſanè iſtam laudationem Mamertinam : Syracuſanam quidem civitatem, ut abs te affecta eſt, ita in te eſſe animatam videmus; apud quos etiam Verrea illa flagitioſa ſublata ſunt : etenim minimè conveniebat, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum ſuſtuliſſet. Etiam mehercule illud in Syracuſanis meritò reprehenderetur, si, quum diem feſtum ludorum de faſtis ſuis

sustulissent celeberrimum, & sanctissimum, quòd eo ipso die Syracusæ a Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verris nomine agerent; quum iste Syracusanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, ademisset. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, Judices, qui non solùm Verrea hæc turpia, ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit, verùm etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei sacra facerent quotannis, cujus operâ omnium annorum sacra, deosque patrios amiserant; ejus autem familiæ dies festos tollerent, per quam ceteros quoque festos dies recuperarant.

ACTIONIS SECUNDÆ IN VERREM

LIBER QUINTUS.

DE SUPPLICIIS.

ORATIO DECIMA.

De Suppliciis hæc oratio inſcribitur; eaque quadripartita eſt. Fingit Tullius ab Hortenſio Verris defenſionem sic conſtitui, ut contendat eum imperatorem eſſe bonum & felicem, atque ad dubia reipublicæ tempora reſervandum. At primò nulla virtus ejus enituit in bello fugitivorum, ex reliquiis Spartaci conflato: quod neque fuit ullum, nec eſſe potuit in Sicilia, nec ab iſto proviſum eſt, ne quod eſſet. Deinde verò nihil ille bellicæ laudis adeptus eſt in bello

maritimo, adversus piratas & prædones, in quo bello negligenter, libidinosè, avarè versatus est. Tertia pars est de crudelitate Verris in navarchos, quorum sanguine avaritiæ suæ crimina exstinguere conatus est. Quarta de Suppliciis civium Romanorum, unde & huic libro nomen a veteribus inditum est. Concludit orator precatione ad deos, quorum sacra a Verre violata sunt, ut dignus eum tot criminibus exitus consequatur.

NEMINI video dubium esse, Judices, quin apertissimè C. Verres in Sicilia, sacra, profanaque omnia, & privatim, & publicè spoliarit, versatusque sit sine ulla non modò religione, verùm etiam dissimulatione in omni genere furandi, atque prædandi : sed quædam mihi magnifica, & præclara ejus defensio ostenditur; cui quemadmodum resistam, multò mihi antè est, Judices, providendum. Ita enim causa constituitur, provinciam Siciliam virtute ejus, & vigilantiâ singulari, dubiis, formidolosisque temporibus, a fugitivis, at-

que a belli periculis tutam esse servatam.

2. Quid agam, Judices? quò accusationis meæ rationem conferam? quò me vertam? ad omnes enim meos impetus, quasi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum: video, ubi se jactaturus sit Hortensius: belli pericula, tempora reipublicæ, imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro suo jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum testimoniis eripi; neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiæ velitis.

3. Non possum dissimulare, Judices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impunè fecerit: venit enim mihi in mentem, in judicio M'. Aquilii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non solùm sapiens, sed etiam fortis, causâ propè peroratâ, ipse arripuit M'. Aquilium, constituitque in conspectu omnium, tunicamque ejus a pectore abscidit, ut cicatrices populus Romanus, judicesque adspicerent, adverso corpore exceptas: simul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit: eóque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut

vererentur, ne, quem virum fortuna ex hoſtium telis eripuiſſet, quum ſibi ipſe non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, ſed ad judicum crudelitatem videretur eſſe ſervatus. Hæc eadem nunc ab illis defenſionis ratio, viaque tentatur: idem quæritur. Sit fur, ſit ſacrilegus, ſit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps: at eſt bonus imperator, & felix, & ad dubia reipublicæ tempora reſervandus.

II. Non agam ſummo jure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere; quum judicium certâ lege ſit conſtitutum, non quid in re militari fortiter feceris, ſed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abſtinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, ſic agam, ſed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello.

5. Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tuâ liberatam? magna laus, honeſta oratio: ſed tamen quo bello? nos enim poſt id bellum, quod M'. Aquilius confecit, ſic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuiſſe. At in Italia fuit: fateor, & magnum quidem, ac vehemens: num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Craſſo, aut Cn. Pompeio communicandam putas? non arbitror

hoc etiam deesse tuæ impudentiæ, ut quidquam ejusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiæ possent: ubi? quando? qua ex parte? quum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? nos enim nihil umquam prorsus audivimus: & illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute, consilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Messanam transire possent: a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia præsidia ad illorum adventum opposita putarentur.

III. At quum esset in Italia bellum tam propè a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit? quid mirum? ne quum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo, pars ejus belli in Italiam ulla pervasit. Etenim propinquitas locorum ad utram partem hoc loco profertur? utrùm aditum facilem hostibus, an contagionem imitandi ejus belli periculosam fuisse? Aditus omnis hominibus sine ulla facultate navium non modò disjunctus, sed etiam clausus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, faciliùs fuerit ad oceanum pervenire, quàm ad Peloridem accedere.

7. Contagio autem ista servilis belli, cur abs te potiùs, quàm ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, præ-

dicatur ? an quòd in Sicilia jam antè bella fugitivorum fuerunt ? At ea ipſa causa eſt, cur ipſa provincia minimo in periculo sit, & fuerit. Nam poſteaquam illinc M'. Aquilius decessit, omnium inſtituta, atque edicta prætorum fuerunt ejuſmodi, ut ne quis cum telo ſervus eſſet. Vetus eſt quod dicam, & propter ſeveritatem exempli nemini fortaſſe veſtrûm inauditum : L. Domitium prætorem in Sicilia, quum aper ingens ad eum allatus eſſet, admiratum requisiſſe, quis eum percussiſſet : quum audiſſet, paſtorem cujuſdam fuiſſe, eum ad ſe vocari jussiſſe : illum cupidè ad prætorem, quasi ad laudem, atque ad præmium accurriſſe : quæsiſſe Domitium, quî tantam beſtiam percussiſſet : illum reſpondiſſe, venabulo : ſtatim deinde juſſu prætoris in crucem eſſe ſublatum. Durum hoc fortaſſe videatur : neque ego ullam in partem diſputo : tantùm intelligo, maluiſſe Domitium crudelem in animadvertendo, quàm in prætermittendo diſſolutum videri.

IV. Ergo his inſtitutis provinciæ, jam tum, quum bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus C. Norbanus, in ſummo otio fuit : perfacilè enim ſeſe Sicilia tuebatur, ne quod in ipſa bellum poſſet exsiſtere : etenim quum nihil tam conjunctum sit, quàm negotiatores noſtri cum Siculis, uſu, re,

ratione, concordiâ; & quum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse: imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui, aut commutari minimè velint: quumque hæc ab servorum bello pericula, & prætorum institutis, & dominorum disciplinâ, provisa sint: nullum malum est domesticum, quod ex ipsa provincia nasci possit.

9. Quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum, Verre prætore? nullæne consensiones factæ esse dicuntur? nihil sanè, quod ad senatum, populumque Romanum pervenerit: nihil, quod iste Romam publicè conscripserit: & tamen cœptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor: id adeo non tam ex re, quàm ex istius factis, decretisque cognosco. Ac videte, quàm non inimico animo sim acturus: ego ipse hæc, quæ ille quærit, quæ adhuc numquam audistis, commemorabo, & proferam. In Tricalino, quem locum fugitivi jam antè tenuerunt, Leonidæ cujusdam Siculi familia in suspicionem vocata est conjurationis: res delata ad istum: statim, ut par fuit, jussu ejus homines, qui nominati erant, comprehensi sunt, adductique Lilybæum: domino denuntiatum est: causâ dictâ damnati sunt.

V. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam exspectatis aliquam.

Nolite usquequaque eadem quærere. In metu belli, furandi qui locus potest esse? etiam si qua fuit in hac re occasio, prætermissa est. Tum potuit a Leonida nummorum aliquid auferre, quum denuntiavit, ut adesset: fuit nundinatio aliqua, & isti non nova, ne causam diceret: etiam alter locus, ut absolverentur: damnatis quidem servis, quæ prædandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est: testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: testes, publicæ tabulæ: testis, splendidissima civitas Lilybætana: testis, honestissimus, maximusque conventus civium Romanorum; nihil potest: producendi sunt: itaque producuntur, & ad palum alligantur.

11. Etiam nunc mihi exspectare videmini, Judices; quid deinde factum sit, quòd iste nihil umquam fecit sine aliquo quæstu, atque præda. Quid in ejusmodi re fieri potuit? quod commodum est? Exspectate facinus, quàm vultis improbum: vincam tamen exspectationem omnium. Nomine sceleris, conjurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repentè, multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, & Leonidæ illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quæro: quod denique in re tam

nefaria, tametsi dubitari non poteſt, tamen, ne, si dubitetur quidem, quæri oporteat; quid, aut quantum, aut quomodo acceperis: remitto tibi hoc totum, atque iſtâ te curâ libero; neque enim metuo, ne hoc cuiquam perſuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, præter te, ullâ pecuniâ adduci potuerit, id tu gratis ſuſcipere conatus sis: verùm de iſta furandi, prædandique ratione nihil dico: de hac imperatoria jam tua laude diſputo.

VI. Quid ais, bone cuſtos, defenſorque provinciæ? tu, quos ſervos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluiſſe cognoras, & de consilii ſententia judicaras; hos ad ſupplicium jam more majorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare auſus es? ut, quam damnatis ſervis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reſervares? Perditæ civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum reſtituantur, vincti ſolvantur, exſules reducantur, res judicatæ reſcindantur: quæ quum accidunt, nemo eſt, quin intelligat ruere illam rempublicam: hæc ubi eveniunt, nemo eſt, qui ullam ſpem ſalutis reliquam eſſe arbitretur.

13. Atque hæc sicubi facta ſunt, facta ſunt, ut homines populares, aut nobiles

ſupplicio, aut exsilio levarentur; at non ab his ipsis, qui judicaſſent; at non ſtatim; at non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam, & omnium fortunas pertinerent. Hoc verò novum, & ejuſmodi eſt, ut magis propter reum, quàm propter rem ipſam credibile videatur, ut homines ſervos; ut ipſe, qui judicarat; ut ſtatim e medio ſupplicio dimiſerit; ut ejus facinoris damnatos ſervos, quod ad omnium liberorum caput, & ſanguinem pertineret.

14. O præclarum imperatorem, nec jam cum M'. Aquilio, fortiſſimo viro, ſed verò cum Paulis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidiſſe in metu, periculoque provinciæ? quum ſervitiorum animos in Sicilia ſuſpenſos propter bellum Italiæ fugitivorum videret: ne quis ſe commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi juſſit: quis non pertimeſcat? cauſam dicere dominos: quid ſervis tam formidoloſum? *Feciſſe videri* pronuntiavit: exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte reſtinxiſſe. Quid deinde ſequitur? verbera, atque ignes, & illa extrema ad ſupplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus, & crux: hiſce omnibus ſuppliciis ſunt liberati. Quis dubitet, quin ſervorum animos ſummâ formidine oppreſſerit, quum viderent

viderent eâ facilitate prætorem, ut ab eo, ſceleris conjurationiſque damnatorum vita, vel ipſo carnifice internuntio, redimeretur? Quid? hoc in Apolloniensi Ariſtodamo? quid? in Leonida Imacharensi non idem feciſti?

VII. Quid? iſte motus ſervorum, bellique ſubita ſuſpicio, utrùm tibi tandem diligentiam cuſtodiendæ provinciæ, an novam rationem improbissimi quæſtûs attulit? Haliciensis Eumenidæ, nobilis hominis, & honeſti, magnæ pecuniæ villicus, quum impulſu tuo insimulatus eſſet, H-S LX a domino accepiſti: quod nuper ipſe juratus docuit, quemadmodum geſtum eſſet. Ab equite Romano, C. Matrinio abſente, quum is eſſet Romæ, quòd ejus villicos, paſtoreſque tibi in ſuſpicionem veniſſe dixeras, H-S centum abſtuliſti: dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipſe C. Matrinius: dicet vir clarissimus Cn. Lentulus cenſor, qui Matrinii honoris causâ, recenti negotio ad te litteras misit, mittendaſque curavit.

16. Quid? de Apollonio, Diocli filio, Panormitano, cui Gemino cognomen eſt, præteriri poteſt? ecquid hòc totâ Siciliâ clarius? ecquid indignius, ecquid manifeſtius proferri poteſt? quem is, uti Panormum venit, ad ſe vocari, & de tribu-

nali citari jussit, concurſu magno, frequentiâque conventûs. Homines ſtatim loqui: mirari, quòd Apollonius, homo pecunioſus, tamdiu ab iſto maneret integer: excogitavit: neſcio quid attulit: profectò homo dives repentè a Verre non sine causa citatur: exſpectatio ſumma omnium, quidnam id eſſet; quum exanimatus ſubitò ipſe accurrit cum adoleſcente filio: nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur.

17. Nominat iſte ſervum, quem magiſtrum pecoris eſſe diceret: eum dicit conjuraſſe, & alias familias concitaſſe: is omnino ſervus in familia non erat: eum ſtatim exhibere jubet. Apollonius affirmare; ſervum ſe omnino illo nomine habere neminem. Iſte hominem abripi a tribunali, & in carcerem conjici jubet: clamare ille, quum raperetur, nihil ſe miſerum feciſſe, nihil commiſiſſe: pecuniam sibi eſſe in nominibus; numeratam in præſentia non habere. Hæc quum maximè ſummâ hominum frequentiâ teſtificaretur, ut quivis intelligere poſſet, eum, quòd pecuniam non dediſſet, idcirco illâ tam acerbâ injuriâ affici: quum maximè, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla conjectus eſt.

VIII. Videte conſtantiam prætoris, & ejus prætoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris prætor; ſed ita laudetur, ut optimus imperator. Quum

ſervorum bellum metueretur, quo ſupplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc ſervos damnatos liberabat. Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indictâ causâ, in vincla conjecit: ſervos, quos ipſe cum consilio, belli faciendi causâ conſensiſſe judicavit, eos sine consilii ſententia, ſuâ ſponte, omni ſupplicio liberavit.

19. Quid? si ab Apollonio aliquid commiſſum eſt, quamobrem jure in eum animadverteretur; tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini, aut invidiæ reo putemus eſſe oportere, si quo de homine ſeveriùs judicavit? Non agam tam acerbè: non utar iſtâ accuſatoriâ conſuetudine, si quid eſt factum clementer, ut diſſolutè factum criminer; si quid vindicatum ſeverè eſt, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam: non agam iſtâ ratione: tua ſequar judicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles: simul ac tute cœperis tua judicia reſcindere, mihi ſuccenſere desinito: meo enim jure contendam, eum, qui ſuo judicio condemnatus sit, juratorum judicum ſententiis damnari oportere.

20. Non defendam Apollonii cauſam, amici, atque hoſpitis mei; ne tuum judicium videar reſcindere: nihil de hominis

frugalitate, virtute, diligentiâ dicam : prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita constitutas fuisse, familiâ, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minùs expediret, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri : non dicam ne illud quidem, si maximè in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissimum, civitatis honestissimæ, tam graviter animadverti, causâ indictâ, non oportuisse.

21. Nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, quum esset talis vir in carcere, in tenebris, in squalore, in sordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exactâ ætate, & adolescenti filio, adeundi ad illum miserum potestatem numquam esse factam : etiam illud præteribo, quotiescumque Panormum veneris illo anno, & sex mensibus (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te senatum Panormitanum adisse supplicem cum magistratibus, sacerdotibusque publicis, orantem, atque obsecrantem, ut aliquando ille miser, atque innocens calamitate illâ liberaretur : relinquam hæc omnia, quæ si velim persequi, facilè ostendam, tuâ crudelitate in alios, omnes tibi aditus misericordiæ judicum jampridem esse præclusos.

IX. Omnia igitur ista concedam, & remittam : prævideo enim, quid sit defen-

ſurus Hortensius : fatebitur, apud iſtum neque ſenectutem patris, neque adoleſcentiam filii, neque lacrymas utriuſque plus valuiſſe, quàm utilitatem, ſalutemque provinciæ : dicet, rempublicam adminiſtrari sine metu, ac ſeveritate non poſſe : quæret, quamobrem faſces prætoribus præferantur, cur ſecures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot ſupplicia sint in improbos more majorum conſtituta ? quæ quum omnia graviter, ſeveréque dixerit : quæram, cur hunc eumdem Apollonium Verres idem, repentè, nullâ novâ re allatâ, nullâ defensione, sine cauſa de carcere emitti juſſerit ? tantumque in hoc crimine ſuſpicionis eſſe affirmabo, ut jam ipsis judicibus sine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi, quàm improbum, quàm indignum, quámque ad magnitudinem quæſtûs immenſum, infinitumque eſſe videatur.

23. Nam quæ iſte in Apollonio fecit, ea primùm breviter cognoſcite, quot & quanta sint : deinde hæc expendite, atque æſtimate pecuniâ : reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioſo tot conſtituta, ut ceteris formidines similium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur. Primùm insimulatio eſt repentina, capitalis, atque invidiosi criminis.

Statuite, quanti hoc putetis, & quàm multos redemisse. Deinde crimen sine accusatore, sententia sine consilio, damnatio sine defensione. Æstimate harum rerum omnium pretia ; & cogitate, in his iniquitatibus unum hæsisse Apollonium : ceteros profectò multos ex his incommodis pecuniâ se liberasse. Postremò tenebræ, vincula, carcer, inclusum supplicium, atque a conspectu parentum, ac liberûm, denique a libero spiritu, & communi luce seclusum.

24. Hæc verò, quæ vel vitâ redimi rectè possunt, æstimare pecuniâ non queo : hæc omnia serò redemit Apollonius, jam mœrore, ac miseriis perditus : sed tamen ceteros docuit, antè istius avaritiæ, ac sceleri occurrere. Nisi verò existimatis, hominem pecuniosissimum sine aliqua causa quæstûs electum ad tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repentè e carcere emissum, aut hoc prædandi genus ab isto in illo uno adhibitum, ac tentatum, & non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum, & injectum.

X. Cupio mihi, Judices, ab illo subjici, quoniam de militari ejus gloria dico, si quid fortè prætereo. Nam mihi videor de omnibus jam rebus ejus gestis dixisse, quæ quidem ad belli fugitivorum pertinerent suspicionem : certè nihil sciens præ-

termisi. Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, custodiam, defensionemque provinciæ. Summa illuc pertinet, ut sciatis, quoniam plura genera sunt imperatorum, ex quo genere iste sit. Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possitis: non ad Q. Maximi sapientiam, neque ad illius superioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad hujus, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Pauli rationem, ac disciplinam, neque ad C. Marii vim, atque virtutem; sed aliud genus imperatoris sanè diligenter retinendum, & conservandum, quæso, cognoscite.

26. Itinerum primùm laborem, qui vel maximus est in re militari, Judices, & in Sicilia maximè necessarius, accipite, quàm facilem sibi iste, & jucundum, ratione, consilioque reddiderit. Primùm temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum, & ad tempestatum vim ac fluminum, præclarum sibi hoc remedium compararat; urbem Syracusas elegerat; cujus hic situs, atque hæc natura esse loci, cœlique dicitur, ut nullus umquam dies tam magnâ, turbulentâque tempestate fuerit, quin aliquo tempore ejus diei solem homines viderent: hìc ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facilè, non modò extra tectum, sed ne

extra lectum quidem quisquam videret: ita diei brevitas, conviviis; noctis longitudo, stupris, & flagitiis conterebatur. Quum autem ver esse cœperat, cujus initium iste non a Favonio, neque ab aliquo astro notabat; sed, quum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur; dabat se labori, atque itineribus, in quibus usque eò se præbebat patientem, atque impigrum, ut eum nemo umquam in equo sedentem videret.

XI. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lecticâ octophoro ferebatur; in qua pulvinus erat perlucidus, Melitensi rosâ farctus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. Sic confecto itinere, quum ad aliquod oppidum venerat, eâdem lecticâ usque in cubiculum deferebatur: eò veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis juratis audistis: controversiæ secretò deferebantur: paulò pòst palam decreta auferebantur: deinde, ubi paulisper in cubiculo, pretio, non æquitate jura descripserat; Veneri jam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur.

28. Quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia, ac

singularis diligentia. Nam ſcitote eſſe oppidum in Sicilia (nullum ex iis oppidis, in quibus consiſtere prætores, & conventum agere ſolent, quo in oppido non iſti ex aliqua familia, non ignobili, delecta ad libidinem mulier eſſet. Itaque nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palam: si quæ caſtiores erant, ad tempus veniebant; lucem, conventumque vitabant: erant autem convivia, non illo silentio prætorum, atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magiſtratuum conviviis verſari ſolet, ſed cum maximo clamore, atque convicio: nonnumquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iſte enim prætor ſeverus, ac diligens, qui populi Romani legibus numquam paruiſſet; illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, obtemperabat. Itaque erant exitus ejuſmodi, ut alius inter manus e convivio, tamquam e prœlio, auferretur; alius, tamquam occiſus, relinqueretur: plerique fusi sine mente, ac sine ullo ſenſu jacerent, quivis ut, quum adſpexiſſet, non ſe prætoris convivium, ſed ut Cannenſem pugnam nequitiæ videre arbitraretur.

XII. Quum verò æſtas ſumma eſſe jam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ ſemper prætores in itineribus conſumere conſueverunt, propterea quòd tum putant

obeundam esse maximè provinciam, quum in areis frumenta sunt, quòd & familiæ congregantur, & magnitudo servitii perspicitur, & labor operis maximè offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, quum concursant ceteri prætores, iste novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracusarum luco stativa sibi castra faciebat.

30. Nam in ipso aditu, atque ore portûs, ubi primùm ex alto sinus ad urbem ab littore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocabat: huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra illum lucum videre posset: in eum autem ipsum lucum aditus erat nemini, nisi qui aut socius, aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibuscum iste consueverat, conveniebant; quarum incredibile est, quanta multitudo fuerit Syracusis: huc homines digni istius amicitiâ, digni vitâ illâ, conviviisque veniebant. Inter ejusmodi viros, ac mulieres, adultâ ætate filius versabatur; ut eum, etiamsi natura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen, ac disciplina patri similem esse cogeret. Huc Tertia illa perducta per dolum, atque insidias ab Rhodio tibicine, maximas in istius castris effecisse turbas dicitur, quum indignè

pateretur uxor Cleomenis Syracuſani, nobilis mulier, itemque Æſchrionis, honeſto loco nata, in conventum ſuum mimi Iſidori filiam veniſſe : iſte autem Annibal, qui in ſuis caſtris virtute putaret oportere, non genere certari, ſic hanc Tertiam dilexit, ut eam ſecum ex provincia deportaret.

XIII. Ac per eos dies, quum iſte cum pallio purpureo, talarique tunicâ verſaretur in conviviis muliebribus, non offendebantur homines in eo ; neque moleſtè ferebant, abeſſe a foro magiſtratum, non jus dici, non judicia fieri : locum illum littoris percrepare totum mulierum vocibus, cantuque ſymphoniæ : in foro ſilentium eſſe ſummum cauſarum, atque juris : non ferebant homines moleſtè : non enim jus abeſſe videbatur a foro, neque judicia ; ſed vis, & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio.

32. Hunc tu igitur imperatorem eſſe defendis, Hortensi ? hujus furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, ſuperbiam, ſcelus, audaciam, rerum geſtarum magnitudine, atque imperatoris laudibus tegere conaris ? Hîc ſcilicet eſt metuendum, ne, ad exitum defensionis tuæ, vetus illa Antoniana dicendi ratio, atque auctoritas proferatur : ne excitetur Verres, ne denudetur a pectore, ne cicatrices populus Ro-

manus adſpiciat, ex mulierum morſu, veſtigia libidinis, atque nequitiæ.

33. Dii faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas: cognoſcentur enim omnia iſtius æra illa vetera, ut, non solùm in imperio, verùm etiam in ſtipendiis qualis fuerit, intelligatis: renovabitur prima illa militia, quum iſte e foro abduci, non, ut ipſe prædicat, perduci ſolebat: aleatoris Placentini caſtra commemorabuntur; in quibus quum frequens fuiſſet, tamen ære dirutus eſt: multa ejus in ſtipendiis damna proferentur; quæ ab iſto, ætatis fructu diſſoluta, & compenſata ſunt.

34. Jam verò, quum in ejuſmodi patientia turpitudinis, alienâ, non ſuâ ſatietate obduruiſſet; qui vir fuerit, quot præſidia, quàm munita, pudoris, & pudicitiæ, vi & audaciâ ceperit, quid me attinet dicere, aut conjungere cum iſtius flagitio, cujuſquam præterea dedecus? non faciam, Judices: omnia vetera prætermittam: duo ſola recentia ſine cujuſquam infamia ponam; ex quibus conjecturam facere de omnibus poſſitis: unum illud, quod ita fuit illuſtre, notumque omnibus, ut nemo tam ruſticanus homo, L. Lucullo, & M. Cotta conſulibus, Romam ex ullo municipio vadimonii causâ venerit, quin ſciret, jura omnia prætoris urbani,

nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quòd, quum paludatus exiſſet, votaque pro imperio ſuo, communique populi Romani nuncupaſſet, noctu, ſtupri causâ, lecticâ in urbem introferri ſolitus eſt ad mulierem, nuptam uni, propoſitam omnibus, contra fas, contra auſpicia, contra omnes divinas, atque humanas religiones.

XIV. O dii immortales! quid intereſt inter mentes hominum, & cogitationes? Ita mihi meam voluntatem, ſpemque reliquæ vitæ veſtra, populique Romani exiſtimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magiſtratus populus Romanus mandavit, ſic eos accepi, ut me omnium officiorum obſtringi religione arbitrarer. Ita quæſtor ſum factus, ut mihi honorem illum tum non ſolùm datum, ſed etiam creditum, ac commiſſum putarem. Sic obtinui quæſturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer: ut me, quæſturamque meam quasi in aliquo orbis terræ theatro verſari exiſtimarem: ut omnia ſemper, quæ jucunda videntur eſſe, non modò his extraordinariis cupiditatibus, ſed etiam ipſi naturæ, ac neceſſitati, denegarem.

36. Nunc ſum deſignatus ædilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima

cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciundos : mihi Floram matrem populo, plebique Romanæ ludorum celebritate placandam : mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervæque eſſe faciundos : mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam : ob earum rerum laborem & ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, jus imaginis ad memoriam, poſteritatemque, prodendæ.

37. Ex his ego rebus omnibus, Judices, ita mihi deos omnes propitios eſſe velim, ut, tametſi mihi jucundiſſimus eſt honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum ſollicitudinis, & laboris, ut hæc ipſa ædilitas, non, quia neceſſe fuerit, alicui candidato data, ſed quia ſic oportuerit, rectè collocata, & judicio populi in loco poſita eſſe videatur.

XV. Tu quum eſſes prætor renuntiatus quoquo modo (mitto enim, & prætereo, quid tum ſit actum) ſed quum eſſes renuntiatus, ut dixi, non ipſâ præconis voce excitatus es, qui te toties *ſeniorum, juniorumque centuriis illo honore affici* pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipu-

blicæ partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? Quum tibi forte obtigisset, ut jus diceres; quantum negotii, quid oneris haberes, numquam cogitasti: neque illud rationis habuisti, si fortè expergefacere te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientiâ, atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam, nequitiamque venisse. Itaque non modò domo tuâ Chelidonem in prætura extrudere noluisti, sed in Chelidonis domum præturam tuam totam detulisti.

39. Secuta provincia est; in qua tibi numquam venit in mentem, non tibi idcirco fasces, & secures, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam; ut earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula juris, pudoris, & officii perfringeres: ut omnium bona, prædam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem, & audaciam posset esse: in qua tu te ita gessisti, ut, quum omnibus teneare rebus, ad bellum fugitivorum confugias; ex quo jam intelligis, non modò tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam: nisi fortè Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temsanum incommodum proferes; ad

quod recens quum te peropportunè fortuna obtuliſſet, si quid in te virtutis, atque induſtriæ fuiſſet; idem, qui ſemper fueras, inventus es.

XVI. Quum ad te Valentini veniſſent, & pro his homo diſertus & nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium ſuſciperes, ut, quum penes te prætorium imperium, ac nomen eſſet, ad illam parvam manum exſtinguendam, ducem te, principemque præberes : non modò id refugiſti, ſed eo ipſo tempore, quum eſſes in littore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat in omnium conſpectu : ipsis autem Valentinis ex tam illuſtri, nobilique municipio, tantis de rebus reſponſum nullum dediſti, quum eſſes cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiſcentem, quid in ipſa provincia feciſſe exiſtimatis, qui quum jam ex provincia, non ad triumphum, ſed ad judicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat?

41. O divina ſenatûs frequentis in æde Bellonæ admurmuratio! Memoriâ tenetis, Judices, quum adveſperaſceret, & paulò antè eſſet de hoc Temſano incommodo nuntiatum, quum inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixiſſe quemdam; Verrem eſſe non longè a Temſa; quàm valde universi admurmura-

rint, quàm palam principes contrà dixerint. Et is tot criminibus, teſtimoniiſque convictus, in eorum tabellis ſpem sibi aliquam ponit, quorum omnium palam, causâ incognitâ, voce damnatus eſt?

XVII. Eſto: nihil ex fugitivorum bello, aut ſuſpicione belli laudis adeptus eſt, quòd neque bellum ejuſmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab iſto proviſum eſt, ne quod eſſet: at verò contra bellum prædonum claſſem habuit ornatam, diligentiamque adhibuit in eo singularem: itaque, iſto prætore, præclarè defenſa provincia eſt. Sic de bello prædonum, sic de claſſe Siciliensi, Judices, dicam, ut hoc jam antè confirmem, in hoc uno genere omnes ineſſe culpas iſtius maximas, avaritiæ, majeſtatis, dementiæ, libidinis, crudelitatis. Hæc dum breviter expono, quæſo, ut feciſtis adhuc, diligenter attendite.

43. Rem navalem primùm ita dico eſſe adminiſtratam, non uti provincia defenderetur, ſed ut classis nomine pecunia quæreretur. Superiorum prætorum conſuetudo quum hæc fuiſſet, ut naves civitatibus, certuſque numerus nautarum, militumque imperaretur, maximæ, & locupletissimæ civitati Mamertinæ nihil horum imperaviſti: ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniæ, pòſt vide-

bitur : ex ipſorum litteris, & teſtibus quæremus.

44. Navem verò Cybeam maximam, triremis inſtar, pulcherrimam, atque ornatissimam, palam ædificatam ſumptu publico, ſciente totâ Siciliâ, per magiſtratum, ſenatumque Mamertinum, tibi datam, donatamque eſſe dico : hæc navis onuſta prædâ Siciliensi, quum ipſa quoque eſſet ex præda, simul quum iſte decederet, appulſa Veliam eſt, cum plurimis rebus, & iis, quas antè Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quòd erant carissimæ, maximéque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliæ, multique alii viderunt, pulcherrimam, atque ornatissimam, Judices : quæ quidem omnibus, qui eam adſpexerant, proſpectare jam exsilium, atque explorare fugam domini videbatur.

XVIII. Quid mihi hoc loco reſpondebis ? nisi fortè id, quod tametsi probari nullo modo poteſt, tamen dici quidem in judicio de pecuniis repetundis neceſſe eſt, de tua pecunia ædificatam eſſe eam navem. Aude hoc ſaltem dicere, quod neceſſe eſt : noli metuere, Hortensi, ne quæram, quî licuerit ædificare navem ſenatori : antiquæ ſunt iſtæ leges, & mortuæ, quemadmodum tu ſoles dicere, quæ vetant. Fuit iſta reſpublica quondam, fuit iſta ſeveritas

in judiciis, ut istam rem accusator in magnis criminibus objiciendam putaret. Quid enim tibi nave opus fuit? cui, si quò publicè proficiscereris, & præsidii, & vecturæ causâ, sumptu publico navigia præberentur: privatim autem nec proficisci quóquam potes, nec arcessere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet.

46. Deinde cur quidquam contra leges parasti? Valeret hoc crimen in illa veteri severitate, ac dignitate reipublicæ. Nunc non modò te hoc crimine non arguo: sed ne illâ quidem communi vituperatione reprehendo. Postremò tu tibi hoc numquam turpe, numquam criminosum, numquam invidiosum fore putasti, celeberrimo loco palam tibi ædificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant? quid existimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem esse in Italiam deducturum? navicularium te, quum Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam navem comparare. Ejusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quæ prædam ex Sicilia deportaret, & quæ ad ea furta, quæ reliquisses, commearet.

47. Verùm hæc omnia, si doces, navem de tua pecunia ædificatam, remitto, atque concedo: ſed hoc, homo amentisſme, non intelligis priore actione ab ipsis iſtis tuis Mamertinis laudatoribus eſſe ſublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps iſtius legationis, quæ ad tuam laudationem miſſa eſt, navem tibi operis publicis Mamertinorum eſſe ædificatam, eique faciendæ ſenatorem Mamertinum publicè præfuiſſe. Reliqua eſt materies: hanc Rheginis, ut ipsi dicunt (tametsi tu negare non potes) publicè, quòd Mamertini materiem non habent, imperaviſti.

XIX. Si & ex quo fit navis, & qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio, præſtò fuerunt; ubi tandem iſtuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impenſum? At Mamertini in tabulis nihil habent. Primùm video potuiſſe fieri, ut ex ærario nihil darent: etenim vel Capitolium, sicut apud majores noſtros factum eſt, publicè coactis fabris, operiſque imperatis, gratis exædificari, atque effici potuit: deinde id quoque perſpicio (quod & oſtendam, quum iſtos produxero) ipſorum ex litteris, multas pecunias iſti erogatas, in operum locationes falſas, atque inanes eſſe perſcriptas. Jam illud minimè mirum eſt, Mamertinos, a quo ſummum beneficium

acceperant, quem sibi amiciorem, quàm populo Romano esse cognoverant, ejus capiti litteris suis pepercisse : sed si argumento est, Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent ; sit argumento, tibi gratis constare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris, scriptum proferre non potes.

49. At enim idcirco navem Mamertinis non imperasti, quòd sunt fœderati. Dii approbent : habemus hominem in Fetialium manibus educatum ; unum, præter ceteros, in publicis religionibus fœderum sanctum, & diligentem : omnes, qui ante te prætores fuerunt, dedantur Mamertinis, quòd iis navem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen tu, sancte homo, ac religiose, cur Taurominitanis item fœderatis navem imperasti ? an hoc probabis, in æqua causa populorum sine pretio varium jus, & disparem conditionem fuisse ?

50. Quid, si ejusmodi esse hæc duo fœdera duorum populorum, Judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum sit fœdere, *Ne navem dare debeant :* Mamertinis in ipso fœdere sanctum, atque perscriptum sit, *Uti navem dare necesse sit :* istum autem contra fœdus, & Taurominitanis imperasse, & Mamertinis remisisse ? num cui dubium poterit

esse, quin, Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quàm Taurominitanis fœdus opitulatum sit? Recitentur fœdera. MAMERTINORUM, ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO ROMANO FŒDERA.

XX. Isto igitur tuo, quemadmodum ipse prædicas, beneficio; ut res indicat, pretio, atque mercede, minuisti majestatem reipublicæ, minuisti auxilia populi Romani, minuisti copias, majorum virtute, ac sapientiâ comparatas: sustulisti jus imperii, conditionem sociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipso navem, vel usque ad oceanum, si imperassemus, sumptu, periculoque suo armatam, atque ornatam, mittere debuerunt; hi, ne in freto ante sua tecta, & domos navigarent; ne sua mœnia, portusque defenderent, pretio abs te jus fœderis, & imperii conditionem emerunt.

51. Quid censetis in hoc fœdere faciundo voluisse Mamertinos impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis adscriberetur, si id ullo modo possent a nostris majoribus impetrare? nam, quum hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat nescio quo modo in illo fœdere societatis, quasi quædam nota servitutis. Quod tum recentibus suis officiis, integrâ re, nullis populi Romani difficultatibus, a majoribus nostris fœdere assequi non

potuerunt : id nunc nullo novo officio suo , tot annis pòst , jure imperii nostri quotannis usurpatum , ac semper retentum , summa in difficultate navium , a C. Verre pretio assecuti sunt. At non hoc solùm sunt assecuti , ne navem darent : ecquem nautam , ecquem militem , qui aut in classe , aut in præsidio esset , te prætore , per triennium Mamertini dederunt ?

XXI. Denique quum ex senatusconsulto , itemque ex lege Terentia & Cassia , frumentum æquabiliter emi ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret ; id quoque munus leve , atque commune , Mamertinis remisisti. Dices , frumentum Mamertinos non debere. Quomodo , non debere ? an , ut ne venderent ? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere , quod exigeretur , sed ex eo , quod emeretur. Te igitur auctore & interprete , ne foro quidem , & commeatu , Mamertini populum Romanum juvare debuerunt.

53. Quæ tandem civitas fuit , quæ deberet ? Qui publicos agros arant , certum est , quid ex lege censoria dare debeant : cur iis quidquam præterea ex alio genere imperavisti ? Quid ? decumani num quid præter singulas decumas ex lege Hieronica debent ? cur iis quoque statuisti , quantum ex hoc genere frumenti empti darent ? Qui sunt immunes , ii certè nihil debent :

at his non modò imperasti : verùm etiam, quò plus darent, quàm poterant, hæc sexagena millia modiûm, quæ Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico : ceteris non rectè imperatum esse : Mamertinis, qui erant in eadem causa, quibus superiores omnes prætores item, ut ceteris, imperarant, pecuniamque ex senatusconsulto, & ex lege dissolverant, his dico non rectè remissum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit, & de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat.

54. Audite decretum mercenarii prætoris ex ipsius commentario ; & cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo jure sit auctoritas. Recita commentarium. DECRETUM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait se *facere* : itáque perscribit. Quid, si hoc verbo non esses usus, *libenter?* nos videlicet invitum te quæstum facere putaremus? *ac de consilii sententia.* Præclarum recitari consilium, Judices, audistis : utrùm vobis consilium recitari tandem prætoris videbatur, quum audiebatis nomina, an prædonis improbissimi societas, atque comitatus ?

55. En fœderum interpretes, societatis pactores, religionis auctores : numquam in

in Sicilia frumentum publicè eſt emptum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antè quàm hoc delectum, præclarumque consilium iſte dedit, ut ab his nummos acciperet, ac ſui similis eſſet. Itaque tantùm valuit iſtius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis; qui, a quibus frumentum emere debuiſſet, iis decretum vendidiſſet. Nam ſtatim L. Metellus, ut iſti ſuccessit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi inſtituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit.

XXII. Tum illi intellexerunt, ſe id, quod a malo auctore emiſſent, diutius obtinere non poſſe. Age porro, tu, qui te tam religioſum exiſtimari voluiſti interpretem fœderum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperaſti? quarum civitatum utraque fœderata eſt. Ac Netini quidem sibi non defuerunt: nam simul ac pronuntiaſti, libenter te Mamertinis quiddam remittere; te adierunt, & eamdem ſuam cauſam fœderis eſſe docuerunt: tu aliter decernere in eadem cauſa non potuiſti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedo mihi ejuſdem prætoris litteras, & rerum decretarum, & frumenti imperati, & tritici empti. LITTERÆ PRÆTORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET TRITICI EMPTI.

Quid potiùs in hac tanta, ac tam turpi inconstantia suspicari possumus, Judices, quàm id, quod necesse est, aut isti a Netinis pecuniam, quum posceret, non datam; aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini, bene se apud istum tam multa pretia, ac munera collocasse, quum idem alii juris ex eadem causa non obtinerent?

57. Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quàm multa sint vulnera, quis est vestrûm, Judices, quin intelligat? Primùm, in judiciis, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare, quàm illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere: tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium præfuisti: arguunt ceteræ: paucæ, & parvæ, metu repressæ, silent: una laudat. Hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio: sed tamen ita provinciæ præfuisse, ut hac utilitate necessariò sit carendum?

58. Deinde, id quod alio loco antè dixi, quæ est ista tandem laudatio, cujus laudationis legati principes, & publicè tibi navem ædificatam, & privatim se ipsos abs te spoliatos, expilatosque esse dixerunt? Postremò, quid aliud isti faciunt, quum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, te omnia sibi esse largitum, quæ tu de republica nostra detraxeris?

Quæ colonia eſt in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hoſce annos tam commodâ vacatione ſit uſum omnium rerum, quàm Mamertina civitas per triennium? ſoli ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: ſoli, iſto prætore, omnium rerum immunes fuerunt: ſoli in iſtius imperio eâ conditione vitæ fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

XXIII. Verùm, ut ad claſſem, quo ex loco ſum digreſſus, revertar; accepiſti a Mamertinis navem contra leges; remisiſti contra fœdera: ita in una civitate bis improbus fuiſti; quum & remisiſti, quod non oportebat; & accepiſti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædones; non, quæ cum præda navigaret: quæ defenderet, ne provincia ſpoliaretur; non quæ provinciæ ſpolia portaret. Mamertini tibi & urbem, quò furta undique deportares, & navem, quâ exportares, præbuerunt: illud tibi oppidum receptaculum prædæ fuit: illi homines, teſtes, cuſtodeſque furtorum: illi tibi & locum furtis, & furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, quum claſſem avaritiâ, ac nequitiâ tuâ perdidiſti, navem Mamertinis imperare auſus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciæ, etiam si

precariò essent rogandi, tamen ab his impetraretur: reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa, non populo Romano reddita biremis, sed prætori donata Cybea: ea fuit merces imperii, auxilii, juris, consuetudinis, fœderis.

60. Habetis unius civitatis firmum auxilium amissum, ac venditum pretio: cognoscite nunc novam prædandi rationem, ab hoc primùm excogitatam.

XXIV. Sumptum omnem in classem frumento, stipendio, ceterisque rebus navarcho suo quæque civitas semper dare solebat: is neque ut accusaretur a nautis, committere audebat; & civibus suis rationem referre debebat: in illo omni negotio, non modò labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solùm in Sicilia, sed in omnibus provinciis; etiam in sociorum, & Latinorum stipendio ac sumptu, tum quum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus sibi adnumeraretur; ut is pecuniam tractaret, quem ipse præfecisset.

61. Cui potest esse dubium, quamobrem & omnium consuetudinem veterem primus immutaris, & tantam utilitatem per alios tractandæ pecuniæ neglexeris, & tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum

ſuſpicione ſuſceperis ? Deinde alii quæſtus inſtituuntur, ex uno genere navali, videte quàm multi : accipere a civitatibus pecunias, ne nautas darent : pretio certo miſſos facere nautas : miſſorum omne ſtipendium lucrari : reliquis, quod deberet, non dare. Hæc omnia ex civitatum teſtimoniis cognoſcite. Recita. Testimonia civitatum.

XXV. Hunccine hominem ? hanccine impudentiam, Judices ? hanccine audaciam ? civitatibus, pro numero militum, pecuniarum ſummas deſcribere ? certum pretium, ſexcentenos nummos, nautarum missioni conſtituere ? quos qui dederat, commeatum totius æſtatis abſtulerat : iſte ; quod ejus nautæ nomine pro ſtipendio ; frumentoque acceperat, lucrabatur. Itaque quæſtus duplex unius missione fiebat. Atque hæc homo amentissimus in tanto prædonum impetu, tantoque periculo provinciæ, sic palam faciebat, ut & ipsi prædones ſcirent, & tota provincia teſtis eſſet.

63. Quum propter iſtius hanc tantam avaritiam, nomine classis eſſet in Sicilia, re quidem verâ naves inanes, quæ prædam prætori, non quæ prædonibus metum afferrent : tamen, quum P. Cæſetius, & P. Tadius decem navibus his ſemiplenis navigarent, navem quamdam piratarum prædâ refertam non ceperunt, ſed abduxerunt, onere ſuo planè captam, at-

que depressam : erat ea navis plena juventutis formosissimæ, plena argenti facti, atque signati, multa cum stragula veste. Hæc una navis a classe nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem, qui locus est non longè a Syracusis : quod ubi isti nuntiatum est; tametsi in acta cum mulierculis jacebat ebrius, erexit se tamen, & statim quæstori, legatoque suo custodes misit complures, ut omnia sibi integra quàm primùm exhiberentur.

64. Appellitur navis Syracusas : exspectatur ab omnibus : supplicium sumi de captivis putatur : iste, quasi prædâ sibi advectâ, non prædonibus captis; si qui senes, aut deformes erant, eos in hostium numero ducit : qui aliquid formæ, ætatis, artificiique habebant, abducit omnes : nonnullos scribis suis, filio, cohortique distribuit : symphoniacos homines sex cuidam amico suo Romam muneri misit : nox illa tota exinaniendâ navi consumitur. Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit : hodieque omnes sic habent (quid ejus sit, vos conjecturâ quoque assequi debetis) istum clam a piratis ob hunc archipiratam, pecuniam accepisse.

XXVI. Conjectura bona est. Judex esse bonus nemo potest, qui suspicione certâ non movetur : hominem nostis; consuetu-

dinem omnium tenetis : qui ducem prædonum, aut hostium ceperit, quàm libenter eum palam ante oculos omnium esse patiatur. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, Judices, qui archipiratam captum vidisse se diceret; quum omnes, ut mos est, ut solet fieri, concurrerent, quærerent, videre cuperent. Quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam adspicere posset? Homines maritimi Syracusis, qui sæpe istius ducis nomen audissent, quum eum sæpe timuissent, quum ejus cruciatu, atque supplicio pascere oculos, animumque exsaturare vellent : potestas adspiciendi nemini facta est.

66. Unus plures prædonum duces vivos cepit P. Servilius, quàm omnes antea. Ecquando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contrà, quacumque iter fecit, hoc jucundissimum spectaculum omnibus vinctorum, captorumque hostium præbebat. Itaque ei concursus undique fiebant, ut non modò ex his oppidis, quà ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causâ, convenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Romano fuit, atque jucundissimus? quia nihil est victoriâ dulcius : nullum est autem testimonium victoriæ certius, quàm, quos sæ-

pe metueris, eos te vinctos ad supplicium duci videre.

67. Hoc tu quamobrem non fecisti? quamobrem ita iste pirata celatus est, quasi eum adspicere nefas esset? quamobrem supplicium non sumpsisti? quam ob causam hominem reservasti? ecquem audisti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non securi percussus sit? unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam servabas, quem per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat jam reliquum, nisi ut, classe populi Romani pulcherrimâ amissâ, provinciâque laceratâ, triumphus navalis tibi decerneretur.

XXVII. Age porrò, custodiri ducem prædonum novo more, quàm securi feriri omnium exemplo, magis placuit: quæ sunt istæ custodiæ? apud quos homines? quemadmodum est asservatus? Lautumias Syracusanas omnes audistis; plerique nostis: opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso: nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. In has lautumias, si qui publicè custodiendi sunt, etiam ex

ceteris oppidis Siciliæ deduci imperantur.

69. Eò quòd multos captivos cives Romanos conjecerat, & quòd eódem ceteros piratas contrudi imperarat; intellexit, si hunc ſubdititium archipiratam in eamdem cuſtodiam dediſſet, fore, ut a multis illis in lautumiis verus ille dux quæreretur. Itaque hominem huic optimæ, tutissimæque cuſtodiæ non audet committere: denique Syracuſas totas timet: amandat hominem. Quò? Lilybæum fortaſſe. Video: tamen homines maritimos non planè reformidat. Minimè, Judices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracusis, quoniam in Syracuſano captus erat, maximè, si minùs ſupplicio affici, at cuſtodiri oportebat. Ne Panormum quidem.

70. Quid igitur? quò putatis? Ad homines a piratarum metu, & ſuſpicione alienissimos; a navigando, rebuſque maritimis remotissimos; ad Centuripinos, homines maximè mediterraneos, ſummos aratores: qui nomen numquam timuiſſent maritimi prædonis: unum, te prætore, horruiſſent Apronium, terreſtrem archipiratam. Et, ut quivis facilè perſpiceret, id ab iſto actum eſſe, ut ille ſuppositus, facilè & libenter ſe illum, qui non erat, eſſe simularet; imperat Centuripinis, ut is victu, ceteriſque rebus quàm liberalissimè, commodissiméque habeatur.

XXVIII. Interea Syracusani, homines periti & humani, qui non modò ea, quæ perspicua essent, videre, verùm etiam occulta suspicari possent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi ferirentur: quàm multos esse oporteret, ex ipso navigio, quod erat captum, & ex remorum numero conjiciebant. Iste, quòd omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut formæ, removerat, atque abduxerat, reliquos si, ut consuetudo est, universos ad palum alligasset, clamorem populi fore suspicabatur, quum tantò plures abducti essent, quàm relicti: propter hanc causam quum instituisset alios alio tempore producere; tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, numerumque haberet, & reliquos non desideraret solùm, sed etiam posceret, & flagitaret.

72. Quum maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere, & supponere cœpit cives Romanos, quos in carcerem antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse insimulabat, & ex Hispania fugientes ad Siciliam appulsos esse dicebat: alios, qui a prædonibus erant capti, quum mercaturas facerent, aut aliquam aliam ob causam navigarent, suâ voluntate cum piratis fuisse arguebat. Itaque alii cives Romani

ne cognoſcerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum, atque ad necem rapiebantur: alii quum a multis civibus Romanis recognoſcerentur, ab omnibus defenderentur, ſecuri feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte, crudelissimoque cruciatu dicam, quum eum locum tractare cœpero: & ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam ſum habiturus de iſtius crudelitate, & de civium Romanorum indignissima morte, non modò vires, verùm etiam vita deficiat, id mihi præclarum, & jucundum putem. Hæc igitur eſt geſta res, hæc victoria præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, ſymphoniaci Romam missi: formosi homines, & adoleſcentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum cives Romani hoſtilem in modum cruciati, & necati: omnis veſtis ablata: omne aurum & argentum ablatum, & averſum.

XXIX. At quemadmodum ipſe ſeſe induit priore actione? qui tot dies tacuiſſet, repentè in M. Annii, hominis ſplendidissimi, teſtimonio, quum is cives Romanos dixiſſet, & archipiratam negaſſet ſecuri eſſe percuſſum, exsiluit; conſcientiâ ſceleris, & furore ex maleficiis concepto excitatus: dixit, ſe, quòd ſciret sibi crimini datum iri, pecuniam accepiſſe, neque de vero

archipirata ſumpsiſſe ſupplicium, ideo ſecuri non percussiſſe : domi eſſe apud ſeſe archipiratas dixit duos.

74. O clementiam populi Romani, ſeu potiùs patientiam miram, ac singularem! Civem Romanum ſecuri eſſe percuſſum Annius, eques Romanus, dicit : taces. Archipiratam negat : fateris. Fit in eo gemitus omnium, & clamor; quum tamen a præſenti ſupplicio tuo ſe continuit populus Romanus, & repressit, & ſalutis ſuæ rationem judicum ſeveritati reſervavit. Quî ſciebas tibi crimini datum iri? quamobrem ſciebas? quamobrem etiam ſuſpicabare? inimicum habebas neminem : si haberes, tamen non ita vixeras, ut metum judicii propositum habere deberes. An te, id quod fieri ſolet, conſcientia timidum, ſuſpicioſumque faciebat? Qui igitur, quum eſſes cum imperio, jam tum judicium, & crimen horrebas; reus quum tot teſtibus coarguare, potes de damnatione dubitare?

75. Verùm, si crimen hoc metuebas, ne quis abs te ſuppositum eſſe diceret, qui pro archipirata ſecuri feriretur : utrùm tandem tibi ad defenſionem firmius fore putaſti, in judicio, coactu, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tantò pòſt eum, quem archipiratam eſſe diceres; an recenti re, Syracusis, apud notos,

inſpectante Siciliâ pene totâ, ſecuri ferire? vide quid intersit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehensio nulla eſſe potuit: hîc defensio nulla eſt. Itaque illud ſemper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum tenuiſti. Quem ad finem? dum cum imperio fuiſti. Quamobrem? quam ob cauſam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratæ ceperant, ſecuri ſtatim percussis, ipsis piratis lucis uſuram tam diuturnam dediſti?

76. Verùm eſto: sit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuiſti: etiamne privatus? etiamne reus? etiamne pene damnatus, hoſtium duces privata in domo retinuiſti? unum, alterum menſem, prope annum denique, domi tuæ piratæ, a quo tempore capti ſunt, quoad per me licitum eſt, fuerunt; hoc eſt, quoad per M'. Acilium Glabrionem licitum eſt: qui, poſtulante me, produci, atque in carcerem condi imperavit.

XXX. Quod eſt hujuſce rei jus? quæ conſuetudo? quod exemplum? Hoſtem acerrimum, atque infeſtissimum populi Romani, ſeu potiùs communem hoſtem gentium, nationumque omnium, quiſquam omnium mortalium privatus intra mœnia domi ſuæ retinere poterit?

77. Quid si pridie, quàm a me tu coactus es confiteri, civibus Romanis securi percussis, prædonum ducem vivere, apud te habitare: si, inquam, pridie domo tuâ profugisset, si aliquam manum contra populum Romanum facere potuisset, quid diceres? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad judicium meum, quò faciliùs crimen inimicorum diluere possem, vivum, atque incolumem reservavi. Itane verò? tu tua pericula communi periculo defendes? tu supplicia, quæ debentur hostibus victis, ad tuum, non ad populi Romani tempus conferes? populi Romani hostis privatis custodiis asservabitur? At etiam qui triumphant, eóque diutius vivos hostium duces servant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum, fructumque victoriæ populus Romanus percipere possit: tamen quum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent; idemque dies & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit.

78. Et nunc cuiquam credo esse dubium, quin tu id commissurus non fueris (præsertim quum statuisses, ut ais, tibi causam esse dicendam) ut ille archipirata non potiùs securi feriretur, quàm, quod erat ante oculos positum, tuo periculo viveret. Si enim esset mortuus, tu, qui crimen ais te

metuisse, quæro, cui probares? quum constaret, istum Syracusis ab nullo visum esse archipiratam, ab omnibus desideratum: quum dubitaret nemo, quin abs te pecuniâ liberatus esset: quum vulgò loquerentur, suppositum in ejus locum, quem pro illo probare velles: quum tute fassus esses, te id crimen tantò antè metuisse: si eum diceres esse mortuum, quis te audiret? nunc, quum vivum istum nescio quem producis, tamen te derideri vides.

79. Quid, si aufugisset? si vincla rupisset, ita, ut Nico ille nobilissimus pirata fecit, quem P. Servilius, quâ felicitate ceperat, eâdem recuperavit? quid diceres? Verùm hoc erat: si ille semel verus archipirata securi percussus esset; pecuniam illam non haberes: si hic falsus esset mortuus, aut profugisset; non esset difficile alium in suppositi locum supponere. Plura dixi, quàm volui, de illo archipirata: & tamen ea, quæ certissima sunt hujus criminis argumenta, prætermisi. Volo enim mihi totum esse crimen hoc integrum: est certus locus, certa lex, certum tribunal, quò hoc reservetur.

XXXI. Hac tantâ prædâ auctus, mancipiis, argento, veste locupletatus, nihilò diligentior ad classem ornandam, milites revocandos, alendosque esse cœpit; quum

ea res non solùm provinciæ saluti, verùm etiam ipsi prædæ esse posset. Nam æstate summâ, quo tempore ceteri prætores obire provinciam, & concursare consueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu & periculo ipsi navigare : eo tempore ad luxuriam, libidinesque suas, domo suâ regiâ, quæ regis Hieronis fuit, quâ prætores uti solent, contentus non fuit : tabernacula, quemadmodum consueverat temporibus æstivis, quod antea jam demonstravi, carbaseis intenta velis, collocari jussit in littore : quod est littus in insula Syracusis post Arethusæ fontem, propter ipsum introitum, atque ostium portûs, amœno sanè, & ab arbitris remoto loco.

81. Hìc dies æstivos sexaginta prætor populi Romani, custos, defensorque provinciæ sic vixit, ut muliebria quotidie convivia essent; vir accumberet nemo, præter ipsum, & prætextatum filium : tametsi rectè sine exceptione dixeram, virum, quum isti essent, neminem fuisse. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur : mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Isidori filiam, quam iste, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat : Pippa quædam, uxor Æschrionis Syracusani, de qua muliere plurimi versus, qui in istius cupiditatem

facti sunt, totâ Siciliâ percelebrantur.

82. Erat & Nice, facie eximiâ, ut prædicatur, uxor Cleomenis Syracusani: hanc Cleomenes vir amabat: verumtamen hujus libidini adversari nec poterat, nec audebat, & simul ab isto donis, beneficiisque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, quum vir esset Syracusis, uxorem ejus parum poterat animo soluto ac libero tot in acta dies secum habere. Itaque excogitat rem singularem: naves, quibus legatus præfuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracusanum præesse jubet, atque imperare. Hoc eò facit, ut ille non solùm abesset a domo tum, quum navigaret, sed etiam libenter, quum magno honore, beneficioque abesset: ipse autem, remoto, atque ablegato viro, non liberiùs, quàm antè (quis enim umquam istius libidini obstitit) sed paulò solutiore tamen animo secum illam haberet, si non tamquam virum, at tamquam æmulum removisset. Accipit navem sociorum, atque amicorum Cleomenes Syracusanus.

XXXII. Quid primùm aut accusem, aut querar, Judices? Siculone homini, legati, quæstoris, prætoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari?

Si te impediebat iſta conviviorum, mulierumque occupatio: ubi quæſtores? ubi legati? ubi ternis denariis æſtimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magiſtratibus, & legatis, a ſenatu, populoque Romano permiſſa, & data? denique ubi præfecti, & tribuni tui? Si civis Romanus dignus iſto negotio nemo fuit, quid civitates, quæ in amicitia, fideque populi Romani perpetuò manſerant? ubi Segeſtana? ubi Centuripina civitas, quæ tum officiis, fide, vetuſtate, tum etiam cognatione populi Romani nomen attingunt?

84. O dii immortales! quid, si harum ipſarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracuſanus Cleomenes juſſus eſt imperare? non omnis honos ab iſto dignitatis, æquitatis, officiique ſublatus eſt? Ecquod in Sicilia bellum geſſimus, quin Centuripinis ſociis, Syracuſanis hoſtibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetuſtatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clariſſimus, ſummuſque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, miſericordiâ conſervatæ ſunt Syracuſæ, habitare in ea parte urbis, quæ inſula eſt, Syracuſanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracuſanum in ea parte habitare non licet: eſt enim locus, quem vel pauci poſſunt

defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit : simul quòd ab illa parte urbis navibus aditus ex alto eſt. Quamobrem qui noſtros exercitus ſæpe excluſerant, iis clauſtra loci committenda non exiſtimavit.

85. Vide quid intersit inter tuam libidinem, majorumque auctoritatem : inter amorem, furoremque tuum, & illorum consilium, atque prudentiam. Illi aditum littoris Syracuſanis ademerunt ; tu maritimum imperium concessiſti : illi habitare in eo loco Syracuſanum, quò naves accedere poſſent, noluerunt ; tu classi, & navibus Syracuſanum præeſſe voluiſti : quibus illi urbis ſuæ partem ademerunt, iis tu noſtri imperii partem dediſti ; &, quorum ſociorum operâ Syracuſani nobis dicto audientes ſunt, eos Syracuſanis dicto audientes eſſe jussiſti.

XXXIII. Egreditur Centuripinâ quadriremi Cleomenes e portu : ſequitur Segeſtana navis, Tyndaritana, Herbitensis, Heracliensis, Apolloniensis, Haluntina : præclara classis in ſpeciem : ſed inops & infirma, propter dimissionem propugnatorum, atque remigum. Tamdiu in imperio ſuo claſſem iſte prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitiosissimum prætervecta eſt : ipſe autem, qui viſus multis diebus non eſſet, tum ſe tamen in

conſpectum nautis paulisper dedit. Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in littore. Jam hoc ipſo iſtum veſtitu Siculi, civeſque Romani permulti ſæpe viderunt.

87. Poſteaquam paulùm provecta classis eſt, & Pachynum quinto die denique appulſa eſt: nautæ fame coacti, radices palmarum agreſtium, quarum erat in his locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, & his miſeri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum ſe Verrem quum luxuriâ, atque nequitiâ, tum etiam imperio, putaret; similiter totos dies, in littore, tabernaculo posito, perpotabat.

XXXIV. Ecce autem repentè, ebrio Cleomene, eſurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naves eſſe in portu Odyſſeæ; nam ita is locus nominatur: noſtra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quòd erat terreſtre præsidium non re, ſed nomine, ſperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxiſſet, explere ſe numerum nautarum, & remigum poſſe. Reperta eſt eadem iſtius hominis avarissimi ratio in præsidiis, quæ in classibus: nam erant perpauci reliqui, ceterique dimissi.

88. Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præ-

cidi anchoras imperavit ; & simul , ut se ceteri sequerentur , signum dari jussit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis : nam scire , isto prætore , nemo poterat , quid quæque navis remis facere posset : etsi in hac quadriremi , propter honorem & gratiam Cleomenis , minimè multi remiges & milites deerant. Evolarat jam e conspectu ferè fugiens quadriremis , quum etiam tunc ceteræ naves suo in loco moliebantur.

89. Erat animus in reliquis : quamquam erant pauci , quoquo modo sese res habebat , pugnare tamen se velle clamabant ; & , quod reliquum vitæ , viriumque fames fecerat , id ferro potissimùm reddere volebant. Quòd si Cleomenes non tantò antè fugisset , aliqua tamen ad resistendum ratio fuisset : erat enim sola illa navis constrata , & ita magna , ut propugnaculo ceteris posset esse : quæ , si in prædonum pugna versaretur , urbis instar habere inter illos piraticos myoparones videretur : sed tunc inopes relicti a duce , præfectoque classis , eumdem necessariò cursum tenere cœperunt.

90. Elorum versùs , ut ipse Cleomenes , ita ceteri navigabant : neque hi tamen tam prædonum fugiebant impetum , quàm imperatorem sequebantur. Tum ut quisque in fuga postremus , ita periculo princeps erat ;

postremam enim quamque navem piratæ primam adoriebantur : ita prima Haluntinorum navis capitur, cui præerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus : quem ab illis prædonibus Locrenses postea publicè redemerunt : ex quo vos priore actione jurato rem omnem, causamque cognostis. Deinde Apolloniensis navis capitur, & ejus præfectus Anthropinus occiditur.

. XXXV. Hæc dum aguntur, interea Cleomenes jam ad Elori littus pervenerat : jam sese in terram e navi ejecerat, quadriremem que in salo fluctuantem reliquerat. Reliqui præfecti navium, quum in terram imperator exisset, quum ipsi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo possent, appulsis ad Elorum navibus, Cleomenem persecuti sunt. Tunc prædonum dux Heracleo, repentè, præter spem, non suâ virtute ; sed istius avaritiâ nequitiâque victor, classem pulcherrimam populi Romani in littus expulsam, & ejectam, quum primùm advesperasceret, inflammari, incendique jussit.

. 92. O tempus miserum, atque acerbum provinciæ Siciliæ ! ô casum illum multis innocentibus calamitosum, atque funestum ! ô istius nequitiam, ac turpitudinem singularem ! Una, atque eadem nox erat, quâ prætor amoris turpissimi flammâ, ac classis populi Romani prædonum incendio con-

flagrabat. Affertur nocte intempestâ gravis hujusce mali nuntius Syracusas : curritur ad prætorium ; quò istum e convivio illo præclaro reduxerant paulò antè mulieres cum cantu, atque symphoniâ. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico esse non audet : includit se domi : neque aderat uxor, quæ consolari hominem in malis posset.

93. Hujus autem præclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admitteretur : nemo esset, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Jam verò, re ab omnibus cognitâ, concursabat urbe totâ maxima multitudo : non enim, sicut antea consuetudo erat, prædonum adventum significabat ignis e specula sublatus, aut tumulo ; sed flamma ex ipso incendio navium, & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nuntiabat.

XXXVI. Quum prætor quæreretur ; & constaret, ei neminem nuntiasse : fit ad domum ejus cum clamore concursus, atque impetus. Tum iste excitatus audit rem omnem ex Timarchide : sagum sumit. Lucebat jam ferè : procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omnibus ejusmodi clamore, ut ei Lampsaceni periculi similitudo versaretur

ante oculos : hòc etiam majus hoc videbatur quòd in odio simili multitudo hominum hæc erat maxima. Tum istius acta commemorabatur : tum flagitiosa illa convivia : tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim : tum quærebatur ex ipso palam, tot dies continuos, per quos numquam visus esset, ubi fuisset, quid egisset ? tum imperator ab isto præpositus Cleomenes flagitabatur : neque quidquam propiùs est factum, quàm ut illud Uticense exemplum de Adriano transferretur Syracusas, ut duo sepulcra duorum prætorum improborum, duabusque in provinciis constituerentur : verùm habita est a multitudine ratio temporis, habita est tumultûs, habita etiam dignitatis, existimationisque communis, quòd is est conventus Syracusis civium Romanorum, ut non modò illâ provinciâ, verum etiam hac republica dignissimus existimetur.

95. Confirmant ipsi se, quum is etiam tum semisomnis stuperet : arma capiunt : totum forum atque insulam, quæ est urbis magna pars, complent. Unam illam solam noctem prædones ad Elorum commorati, quum fumantes etiam nostras naves reliquissent, accedere incipiunt ad Syracusas. Qui videlicet sæpe audissent, nihil esse pulchrius, quàm Syracusarum mœnia, ac portus, statuerant, sese, si ea Verre præ-

tore

tore non vidissent, numquam esse visuros.

XXXVII. Ac primò ad illa æstiva prætoris accedunt, ipsam illam ad partem littoris, ubi iste per eos dies, tabernaculis positis, castra luxuriæ collocarat: quem posteaquam inanem locum offenderunt, & prætorem commovisse ex eo loco castra senserunt; statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare cœperunt. Quum in portum dico, Judices (explanandum est enim diligentiùs, eorum causâ, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis intimam partem venisse piratas: non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur, & concluditur; non ut alluantur a mari mœnia extrema, sed ipse influat in urbis sinum portus.

97. Hìc, te prætore, Heracleo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium suum navigavit. Proh dii immortales! piraticus myoparo, quum imperium populi Romani, nomen, ac fasces essent Syracusis, usque ad forum, & ad omnes urbis crepidines accessit: quò neque Carthaginiensium gloriosissimæ classes, quum mari plurimùm poterant, multis bellis sæpe conatæ, umquam adspirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te prætorem gloria illa navalis, umquam tot Punicis, Siciliensibusque bellis penetrare potuit: qui locus ejusmodi est, ut

antè Syracusani in mœnibus suis, in urbe, in foro hostem armatum, ac victorem, quàm in portu ullam hostium navem viderent.

98. Hic, te prætore, prædonum naviculæ pervagatæ sunt, quò Atheniensium classis sola, post hominum memoriam, ccc navibus, vi, ac multitudine invasit: quæ in eo ipso portu, loci ipsius, portûsque naturâ, victa, atque superata est. Hìc primùm opes illius civitatis victæ, comminutæ, depressæque sunt: in hoc portu, Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum existimatur.

XXXVIII. Eóne pirata penetravit, quò simul atque adisset, non modò a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam prætervectus est: quæ est urbs Syracusis suo nomine, ac mœnibus: quo in loco majores, ut antè dixi, Syracusanum quemquam habitare vetuerunt; quòd, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant.

99. At quemadmodum est pervagatus? radices palmarum agrestium, quas in nostris navibus invenerant, jaciebant, ut omnes istius improbitatem, & calamitatem Siciliæ possent cognoscere. Siculosne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore suo frumenti exara-

bant, ut populo Romano, totique Italiæ suppeditare possent? eosne in insula Cereris natos, ubi primùm fruges inventæ esse dicuntur, eo cibo esse usos, a quo majores eorum ceteros quoque, frugibus inventis, removerunt? Te prætore, Siculi milites palmarum stirpibus, prædones Siculo frumento alebantur.

100. O spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam, & populi Romani nomen; hominum conventu, atque multitudine; piratico myoparone, in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam; quum prætoris nequissimi, inertissimique oculos prædonum remi respergerent? Posteaquam e portu piratæ non metu aliquo affecti, sed satietate exierant: tum cœperunt quærere homines causam illius tantæ calamitatis: dicere omnes, & palam disputare, minimè esse mirandum, si, militibus, remigibusque dimissis, reliquis egestate & fame perditis, prætore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia & calamitas esset accepta. Hæc autem istius vituperatio; atque infamia confirmabatur eorum sermone, qui a suis civitatibus illis navibus præpositi fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracusas, classe amissâ, refugerant. Dicebant, quos ex sua quisque navi missos sciret esse. Res

erat clara : neque solùm argumentis, sed etiam certis testibus istius avaritia tenebatur.

XXXIX. Homo certior fit, agi nihil in foro, & conventu totâ die, nisi hoc quæri a navarchis, quemadmodum classis esset amissa : illos respondere, & docere unumquemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, & fugâ. Quod posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere cœpit : causam sibi dicendam esse statuerat jam antè, quàm hoc usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audistis : videbat, illis navarchis testibus, tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse : consilium capit primò stultum, verumtamen clemens.

102. Cleomenem, & navarchos ad se vocari jubet : veniunt : accusat eos, quòd hujusmodi de se sermones habuerint : rogat, ut id facere desistant, & in sua quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum : illi enimverò se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat : advocat amicos statim : quærit ex his singillatim, quot quisque nautas habuerit : respondit unusquisque, ut erat præceptum. Iste in tabulas refert : obsignat signis amicorum, providens homo : ut contra hoc crimen, si quando

opus esset, hac videlicet testificatione uteretur.

103. Derisum credo esse hominem amentem a suis consiliariis; & admonitum, hasce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. Jam iste erat hac stultitiâ multis in rebus usus, ut publicè quoque, quæ vellet, in civitatum litteris & tolli, & referri juberet: quæ omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, posteaquam certis litteris, testibus, auctoritatibusque convincitur.

XL. Ubi hoc videt, tabulas sibi nullo adjumento futuras: init consilium, non improbi prætoris (nam id quidem esset ferendum) sed importuni, atque amentis tyranni: statuit, si hoc crimen extenuare vellet (nam omnino tolli posse non arbitrabatur) navarchos omnes, testes sui sceleris, vitâ esse privandos. Occurrebat illa ratio: Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse jussi; missum facere eum, cui imperium, potestatemque permisi? poterone eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt; ignoscere Cleomeni, qui secum fugere, & se consequi jussit? poterone in eos esse vehemens, qui naves inanes non modò habuerunt, sed etiam apertas; in eum dissolutus, qui solus ha-

buerit constratam navem, & minùs exinanitam? Pereat Cleomenes unà. Ubi fides? ubi exsecrationes? ubi dextræ, complexusque? ubi illud contubernium muliebris militiæ in illo delicatissimo littore? Fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur.

105. Cleomenem vocat: dicit ei, se statuisse animadvertere in omnes navarchos: ita sui periculi rationes ferre, ac postulare. Tibi uni parcam, & totius istius culpæ crimen, vituperationémque inconstantiæ potiùs suscipiam, quàm aut in te sim crudelis, aut tot tam graves testes vivos, incolumesque esse patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit, ita fieri oportere: admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalargum, Centuripinum navarchum, non posse animadverti, propterea quòd secum fuisset unà in Centuripina quadriremi. Quid ergo? iste homo ex ejusmodi civitate, adolescens nobilissimus, testis relinquetur? In præsentia, inquit Cleomenes, quoniam ita necesse est: sed pòst aliquid videbimus, ne iste nobis obstare possit.

XLI. Hæc posteaquam acta, & constituta sunt, procedit iste repentè e prætorio, inflammatus scelere, furore, crudelitate: in forum venit: navarchos vocari jubet. Qui nihil metuerent, nihil suspica-

rentur, ſtatim accurrunt. Iſte hominibus miſeris, innocentibuſque injici catenas imperat. Implorare illi fidem prætoris, & quare id faceret, rogare. Tunc iſte hoc cauſæ dicit, quòd claſſem prædonibus prodidiſſent. Fit clamor, & admiratio populi, tantam eſſe in homine impudentiam, atque audaciam, ut aliis cauſam calamitatis attribueret, quæ omnis propter avaritiam ipsius accidiſſet: aut, quum ipſe prædonum ſocius putaretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen eſſe natum, poſtquam classis eſſet amiſſa.

107. Quum hæc fierent, quærebatur, ubi eſſet Cleomenes? non quò illum ipſum, cujuſmodi eſſet, quiſquam ſupplicio, propter illud incommodum, dignum putaret: nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim poſſum quemquam insimulare falsò) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, iſtius avaritiâ navibus exinanitis? atque eum vident ſedere ad latus prætoris, & ad aurem familiariter, ut ſolitus erat inſuſurrare. Tum verò omnibus indignissimum viſum eſt, homines honeſtissimos, electos ex ſuis civitatibus, in ferrum, atque in vincula conjectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis ſocietatem, familiarissimum eſſe prætoris. Apponitur his tamen accuſator Næ-

vius Turpio quidam, qui, C. Sacerdote prætore, injuriarum damnatus eſt, homo bene appoſitus ad iſtius audaciam : quem iſte in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, præcurſorem habere ſolebat, & emiſſarium.

XLII. Veniunt Syracuſas parentes, propinquique miſerorum adoleſcentium, hoc repentino calamitatis ſuæ commoti nuntio : vinctos adſpiciunt catenis liberos ſuos, quum iſtius avaritiæ pœnam collo, & cervicibus ſuis ſuſtinerent : adſunt, defendunt, proclamant : fidem tuam, quæ nuſquam erat, nec umquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobiliſſimus, hoſpes tuus, cujus tu domi fueras, quem hoſpitem appellaras : eum quum illâ auctoritate, & miſeriâ videres præditum, non te ejus lacrymæ, non ſenectus, non hoſpitii jus, atque nomen a ſcelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit.

109. Sed quid ego hoſpitii jura in hac tam immani bellua commemoro? qui Sthenium Thermitanum, hoſpitem ſuum, cujus domum per hoſpitium exhauſit, & exinanivit, abſentem in reos retulerit, cauſâ indictâ, capite damnarit : ab eo nunc hoſpitiorum jura, atque officia quæramus? cum homine enim crudeli nobis res eſt, an cum fera, atque immani bellua? Te

patris lacrymæ de innocentis filii periculo non movebant? quum patrem domi reliquisses: filium tecum haberes: te neque præsens filius de liberorum caritate, neque absens pater de indulgentia patria commonebat?

110. Catenas habebat hospes tuus Aristeus, Dexionis filius. Quid ita? prodiderat classem. Quod ob præmium? deseruerat exercitum. Quid Cleomenes? ignavus fuerat. At eum tu ob virtutem coronâ aureâ donaras. Dimiserat nautas: tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida, homo domi suæ clarus & nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio læserat, nudus pene est destitutus. Quid erat autem, quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris: numquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Prætorem tu accusas? frange cervicem. Si neque prætorem, neque prætoris æmulum appellare licebit, quum in his duobus tota causa sit: quid futurum est?

XLIII. Dicit etiam causam Heraclius Segestanus, homo domi suæ summo loco natus. Audite, ut vestra humanitas postulat, Judices: audietis enim de magnis in-

commodis, injuriisque sociorum. Hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa, qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, & jussu ejus, qui potestatem habuit, cum commeatu, Syracusis remanserit. Iste certè neque prodidit classem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deseruit: etenim tunc esset hoc animadversum, quum classis Syracusis proficiscebatur. Is tamen in eadem causa fuit, quasi esset in aliquo manifesto scelere deprehensus; in quem ne falsò quidem causa conferri criminis potuit.

112. Fuit in illis navarchis Heracliensis quidam Furius (nam habent illi nonnulla hujuscemodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, non domi suæ solùm, post mortem totâ Siciliâ clarus, & nobilis: in quo homine tantum animi fuit, non solùm ut istum liberè læderet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, sine periculo se facere intelligebat: verùm, morte propositâ, quum lacrymans in carcere mater noctes, diesque assideret, defensionem causæ suæ scripsit; quam nunc nemo est in Sicilia, quin habeat; quin legat, quin tui sceleris & crudelitatis ex illa oratione commonefiat: in qua docet, quot a civitate sua nautas acceperit: quot & quanti quemque dimiserit: quot secum habuerit: item de ceteris navibus dicit: quæ quum apud te diceret,

virgis oculi verberabantur. Ille morte propositâ, facilè dolorem corporis patiebatur : clamabat, id quod ſcriptum reliquit, *Facinus eſſe indignum, plus impudicissimæ mulieris apud te de Cleomenis ſalute, quàm de ſua vita lacrymas matris valere.*

113. Deinde etiam illud video eſſe dictum, quod, si rectè vos populus Romanus cognovit, non falsò ille jam in ipsâ morte de vobis prædicavit : *Non poſſe Verrem, teſtes interficiendo, crimina ſua exſtinguere : graviorem apud ſapientes judices ſe fore ab inferis teſtem, quàm si vivus in judicium produceretur : tum, avaritiæ ſolùm, si viveret ; nunc, quum ita eſſet necatus, ſceleris, audaciæ, crudelitatis teſtem fore.* Jam illa præclara : *Non teſtium modò catervas, quum tua res ageretur, ſed a diis Manibus innocentium pœnas, ſceleratorumque furias in tuum judicium eſſe venturas : ſeſe ideo leviorem caſum ſuum fingere, quòd jam antè aciem ſecurium tuarum, Seſtiique, tui carnificis, vultum & manum vidiſſet, quum in conventu civium Romanorum juſſu tuo ſecuri cives Romani ferirentur.* Ne multa, Judices ; libertate, quam vos ſociis dediſtis, hac ille in acerbissimo ſupplicio miſerrimæ ſervitutis abuſus eſt.

XLIV. Condemnat omnes de consilii ſententia : tamen neque iſte in tanta re, tot hominum, totque civium cauſa, P. Vet-

tium ad se arcessit, quæstorem suum, cujus consilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, isto prætore, in Sicilia fuit, primus ab isto judex rejectus est: sed de latronum, hoc est, de comitum suorum sententia condemnat omnes.

115. Hîc cuncti Siculi, fidelissimi, atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis a majoribus nostris, graviter commoventur, & de suis periculis, fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam, mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque esse conversam! condemnari tot homines uno tempore nullo crimine! defensionem suorum furtorum prætorem improbum ex indignissima morte innocentium quærere! Nihil addi jam videtur, Judices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque posse: & rectè nihil videtur: nam si cum aliorum improbitate certet, longè omnes, multúmque superabit.

116. Sed secum ipse certat: id agit, ut semper superius suum facinus novo scelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum esse a Cleomene, quòd in ejus quadriremi Cleomenes vectus esset: tamen, quia pertimuerat adolescens, quòd eamdem suam causam videbat esse, quam illorum, qui innocentes peribant; ad ho-

minem accedit Timarchides : a securi negat ei esse periculum : virgis ne cæderetur, monet ut caveat. Ne multa, ipsum dicere adolescentem audistis, se ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numerasse.

117. Levia sunt hæc in hoc reo crimina : metum virgarum navarchus nobilissimæ civitatis pretio redemit ; humanum : alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit ; usitatum est : non vult populus Romanus obsoletis criminibus accusari Verrem : nova postulat, inaudita desiderat : non de prætore Siciliæ, sed de crudelissimo tyranno fieri judicium arbitratur.

XLV. Includuntur in carcerem condemnati : supplicium constituitur in illos : sumitur de miseris parentibus navarchorum : prohibentur adire ad filios : prohibentur liberis suis cibum, vestitumque ferre. Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque miseræ pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberûm exclusæ : quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum ore excipere sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors, terrorque sociorum & civium, lictor Sestius ; cui ex omni gemitu, doloreque certa merces comparabatur : Ut adeas, tantum dabis : ut cibum tibi intrò ferre liceat, tantum : nemo

recusabat. Quid ? ut uno ictu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis ? ne diu crucietur ? ne sæpius feriatur ? ne cum sensu doloris aliquo, aut cruciatu spiritus auferatur ? Etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur.

119. O magnum, atque intolerandum dolorem ! ô gravem, acerbamque fortunam ! non vitam liberûm, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolescentes cum Sestio de eadem plaga, & de uno illo ictu loquebantur : idque postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatûs sui gratiâ lictori pecunia daretur. Multi & graves dolores inventi parentibus, & propinquis ; multi : verumtamen mors sit extrema : non erit. Estne aliquid ultrà, quò progredi crudelitas possit ? reperietur : nam, illorum liberi quum erunt securi percussi, ac necati, corpora feris objicientur : hoc si luctuosum est parenti, redimat pretio sepeliendi potestatem.

120. Onasum Segestanum, hominem nobilem, dicere audistis, se ob sepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi dinumerasse. Hoc (ne possis dicere : *patres enim veniunt, amissis filiis, irati*) vir primarius, homo nobilissimus, dicit : neque de filio dicit. Jam hoc, quis tum fuit Syracusis, quin audierit, quin sciat,

has per Timarchidem pactiones sepulturæ cum vivis etiam illis esse factas? non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis, atque decisis, producuntur e carcere, & deligantur ad palum.

XLVI. Quis tam fuit illo tempore durus & ferreus, quis tam inhumanus, præter unum te, qui non illorum ætate, nobilitate, miseriâ commoveretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune agi arbitraretur? Feriuntur securi: lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas: testes avaritiæ tuæ gaudes esse sublatos. Errabas, Verres, & vehementer errabas, quum te maculas furtorum, & flagitiorum tuorum, sociorum innocentium sanguine eluere arbitrabare: præceps amentiâ ferebare, qui te existimares avaritiæ vulnera crudelitatis remediis posse sanare. Etenim quamquam illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis desunt: tamen ex illo ipso numero navarchorum aliqui vivunt, & adsunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium pœnâ fortuna ad hanc causam reservavit.

122. Adest Philargus Haluntinus, qui,

quia cum Cleomene non fugit, oppressus a prædonibus, & captus est: cui calamitas saluti fuit: qui, nisi captus a piratis esset, in hunc prædonem sociorum incidisset. Dicit is pro testimonio, de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adest Centuripinus Phalargus, in amplissima civitate, amplissimo loco natus. Eadem dicit: nulla in re discrepat.

123. Per deos immortales! Judices, quo tandem animo sedetis? aut quemadmodum auditis? Utrùm ego desipio, & plus quàm satis est, doleo in tanta calamitate, miseriaque sociorum? an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus, & mœror pari sensu doloris afficit? Ego enim quum Herbitensem, quum Heracliensem securi esse percussum dico, versatur mihi ante oculos indignitas calamitatis.

XLVII. Eorumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanæ, illorum operis, ac laboribus quæritur; qui a parentibus, spe nostri imperii, nostræque æquitatis, suscepti, educatique sunt, ad C. Verris nefariam immanitatem, & ad ejus securem funestam esse servatos? Quum mihi Tyndaritani illius venit in mentem, quum Segestani, tum jura simul civitatum, atque officia considero: quas urbes P. Africanus etiam or-

nandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solùm illis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere privavit. En quod Tyndaritani libenter prædicent : *Nos in septemdecim populis Siciliæ non eramus : nos semper in omnibus Punicis, Siciliensibusque bellis amicitiam, fidemque populi Romani secuti sumus : a nobis omnia populo Romano semper, & belli adjumenta, & pacis ornamenta ministrata sunt.* Multùm verò hæc his jura profuerunt in istius imperio, ac potestate.

125. Vestros quondam nautas contra Carthaginem Scipio duxit : at nunc naves contra prædones pene inanes Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hostium spolia, & præmia laudis communicavit : at nunc per me spoliati, nave a prædonibus abductâ, ipsi in hostium numero, locoque ducemini. Quid verò? illa Segestanorum non solùm litteris tradita, neque commemorata verbis, sed multis officiis illorum usurpata, & comprobata cognatio, quos tandem fructus hujusce necessitudinis in istius imperio tulit? Nempe hoc fuit jure, Judices, ut ex sinu patris nobilissimus adolescens, & e complexu matris ereptus innocens filius, istius carnifici Sestio dederetur. Cui civitati majores nostri maximos agros, atque optimos concesserunt : quam immunem esse voluerunt ; hæc tantâ

apud te cognationis, fidelitatis, vetuſtatis auctoritate, ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honeſtissimi, atque innocentissimi civis mortem, & ſanguinem depre-caretur.

XLVIII. Quò confugient ſocii? quem implorabunt? quâ ſpe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos deſeritis? Ad ſenatum devenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt usitatum, non ſenatorium. Ad populum Romanum confugient? facilis eſt cauſa populi: legem enim ſe ſociorum causâ jussiſſe, & vos ei legi cuſtodes, ac vindices præpoſuiſſe dicet. Hic locus eſt igitur unus, quò perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc ara ſociorum: quò quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in ſuis repetendis rebus ſolebant: non argentum, non aurum, non veſtem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex urbibus, faniſque erepta ſunt: metuunt homines imperiti, ne jam hæc populus Romanus concedat, & jam fieri velit. Patimur enim jam multos annos, & silemus, quum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias perveniſſe: quod eò magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, quia nemo iſtorum dissimulat: nemo laborat, ut obſcura ſua cupiditas eſſe videatur.

127. In urbe noſtra pulcherrima, at-

que ornatissima, quod signum, quæ tabula picta est, quæ non ab hostibus victis capta, atque apportata sit? At istorum villæ, sociorum fidelissimorum & plurimis, & pulcherrimis spoliis ornatæ, refertæque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, quum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Græciam, Siciliam, jam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam socii vestri relinquunt, & negligunt, Judices. Ne publicè a populo Romano spoliarentur, officiis, ac fide providerunt. Paucorum cupiditati tum, quum obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant: nunc verò jam adempta est non modò resistendi, verùm etiam suppeditandi facultas: itaque res suas negligunt: pecunias, quo nomine judicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt, & negligunt. Hoc jam ornatu ad vos confugiunt: adspicite, adspicite, Judices, squalorem, sordesque sociorum.

XLIX. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, domo suâ totâ expilatâ, mentionem tuorum furtorum non facit: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius: totum enim tuâ libidine, & scelere ex sua patria (in qua multis virtuti-

bus, & beneficiis floruit princeps) sustulisti. Dexio hic, quem videtis, non quæ publicè Tyndari, non quæ privatim sibi eripuisti, sed unicum miser abs te filium optimum, atque innocentissimum flagitat: non ex litibus æstimatis tuis pecuniam domum, sed ex tua calamitate, cineri, atque ossibus filii sui solatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exactâ ætate, laboris, itinerisque suscepit, non ut aliquid ex suis bonis recuperaret; sed ut, quibus oculis cruentas cervices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret.

129. Si per L. Metellum licitum esset, Judices, matres illorum, uxores, sororesque veniebant: quarum una, quum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, & cum multis facibus mihi obviam venit, & ita me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera jacuit, quasi ego excitare filium ejus ab inferis possem. Faciebant hoc idem in ceteris civitatibus grandes natu matres, & item parvuli liberi miserorum: quorum utrorumque ætas laborem, & industriam meam, fidem, & misericordiam vestram requirebat.

130. Itaque ad me, Judices, præter ceteras hanc querimoniam Sicilia detulit:

lacrymis ego ad hoc, non gloriâ inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbéra, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguium corpora mortuorum, ne mœror parentum, ac propinquorum, magistratibus nostris quæstui posset esse. Hunc ego si metum Siciliæ, damnatione istius, per vestram fidem, & severitatem dejecero, Judices; satis officio meo, satis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum esse arbitrabor.

L. Quapropter si quem forte inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quæ ad causam nihil pertinent, prætermittat; me culpam fortunæ assignare, calamitatem crimini dare: me amissionem classis objicere; quum multi viri fortes in communi, incertoque periculo belli, & terrâ, & mari sæpe offenderint. Nullam tibi objicio fortunam: nihil est, quòd ceterorum res minùs commodè gestas proferas: nihil est, quòd multorum naufragia fortunæ colligas. Ego naves inanes fuisse dico: remiges, nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: præfuisse classi populi Romani Siculum; perpetuò sociis, atque amicis, Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribusque diebus omnibus in littore cum mulierculis perpotasse dico:

harum rerum omnium auctores, testesque produco.

132. Num tibi insultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunæ, num casus bellicos exprobrare, aut objicere videor? tametsi solent hi fortunam sibi objici nolle, qui se fortunæ commiserunt, qui in ejus periculis sunt, ac varietate versati: istius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps non fuit: homines enim in prœliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, ac periclitari solent: in illa autem calamitate non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. Quòd si fortunam objici tibi non oportet, cur tu fortunæ illorum innocentium veniam, ac locum non dedisti?

133. Etiam illud præcidas licet, te, quòd supplicium more majorum sumpseris, securique percusseris, idcirco a me in crimen, & invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum vertitur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non pœnam flagitii, tolli dico oportere: fateor non modò in socios, sed etiam in cives, militesque nostros, persæpe esse severè, ac vehementer vindicatum. Quare hæc quoque prætermittas licet.

LI. Ego culpam non in navarchis, sed in te fuisse demonstro: te pretio milites,

remigesque dimisisse arguo : hoc navarchi reliqui dicunt : hoc Netinorum fœderata civitas publicè dicit : hoc Herbitenses, hoc Amestratini, hoc Ennenses, hoc Agyrinenses, Tyndaritani publicè dicunt : tuus denique testis, tuus imperator, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in terram esse egressum, uti Pachyno, e terrestri præsidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret : quod certè non fecisset, si suum numerum naves haberent : ea est enim ratio instructarum, ornatarumque navium, ut non modò plures, sed ne singuli quidem possint accedere.

134. Dico præterea, illos ipsos reliquos nautas fame, atque inopiâ rerum omnium confectos fuisse, ac perditos : dico, aut omnes extra culpam fuisse ; aut, si uni attribuenda culpa sit, in eo maximam fuisse, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, summum imperium obtineret ; aut, si omnes in culpa fuerint, non oportuisse Cleomenem constitui spectatorem illorum mortis, atque cruciatûs ; dico etiam, in illo supplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris, atque plagæ, mercedem funeris, ac sepulturæ constitui nefas fuisse.

135. Quapropter si mihi respondere voles, hæc dicito : classem instructam, atque

ornatam fuiſſe, nullum propugnatorem abfuiſſe, nullum vacuum tranſtrum fuiſſe, remigi rem frumentariam eſſe ſuppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot, & tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum te eſſe a Cleomene, qui ſe dixerit exiſſe in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuiſſe: Cleomenem acerrimè pugnantem, ab his relictum eſſe, atque deſertum: nummum ob ſepulturam datum nemini: quæ si dices, tenebere: sin alia dices; quæ a me dicta ſunt, non refutabis.

LII. Hìc tu etiam dicere audebis, *Eſt in judicibus ille familiaris meus, eſt paternus amicus ille?* non, ut quiſque maximè eſt, quicum tibi aliquid sit, ita tui hujuſcemodi criminis maximè eum pudet? Paternus amicus eſt. Ipſe pater si judicaret, per deos immortales! quid facere poſſet, quum tibi hæc diceret? Tu in provincia populi Romani prætor, quum tibi maritimum bellum eſſet adminiſtrandum, Mamertinis, ex fœdere quam deberent navem, per triennium remisiſti: tibi apud eoſdem privatim navis oneraria maxima publicè eſt ædificata: tu a civitatibus pecunias classis nomine coëgiſti: tu pretio remiges dimisiſti: tu, quum navis eſſet a quæſtore, & ab legato capta prædonum, archipiratam ab omnium oculis removiſti: tu,

tu, qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire potuisti: tu tuam domum piratas adducere, in judicium archipiratam domo producere ausus es.

137. Tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu, periculoque provinciæ, dies continuos complures in littore, conviviisque jacuisti: te per eos dies nemo domi tuæ convenire, nemo in foro videre potuit: tu sociorum, atque amicorum ad ea convivia matresfamiliâs adhibuisti: tu inter ejusmodi mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti, ut ætati maximè lubricæ, atque incertæ, exempla nequitiæ parentis vita præberet: tu prætor in provincia cum tunica, pallioque purpureo visus es: tu propter amorem, libidinemque tuam, imperium navium legato populi Romani ademisti, Syracusano tradidisti: tui milites in provincia Sicilia frugibus, frumentoque caruere: tuâ luxuriâ, atque avaritiâ classis populi Romani a prædonibus capta, & incensa est.

138. Post Syracusas conditas, quem in portum numquam hostis accesserat, in eo, te prætore, primùm piratæ navigaverunt: neque hæc tot, tantaque dedecora dissimulatione tuâ, neque oblivione hominum, ac taciturnitate tegere voluisti; sed etiam navium præfectos, sine ulla causa, de

complexu parentum suorum, hospitum tuorum, ad mortem, cruciatumque rapuisti: neque in parentum luctu, atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit: tibi hominum innocentium sanguis non modò voluptati, sed etiam quæstui fuit.

LIII. Hæc si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare? Satis est factum Siculis, satis officio, ac necessitudini, Judices, satis promisso muneri, ac recepto. Reliqua est ea causa, Judices, quæ non jam recepta, sed innata; neque delata ad me, sed in anima, sensuque meo penitus affixa, atque insita est: quæ non ad sociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est, ad uniuscujusque nostrûm vitam, & sanguinem pertinet. In qua nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, Judices, exspectare: omnia, quæ dicam de supplicio civium Romanorum, sic erunt clara, & illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere possim. Furor enim quidam, sceleris, & audaciæ comes, istius effrenatum animum, importunamque naturam, tantâ oppressit amentiâ, ut numquam dubitaret in conventu palam supplicia, quæ in convictos maleficii servos constituta sunt, ea in cives Romanos expromere. Virgis quàm

multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum brevissimè dico, Judices: nullum fuit omnino, isto prætore, in hoc genere discrimen. Itaque jam consuetudine ad corpora civium Romanorum, etiam sine istius nutu, ferebatur manus ipsa lictoris.

LIV. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybæi, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum, in conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram, virgis, & verberibus abjectum? aude hoc primum negare, si potes: nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum, ante oculos tuos concidisse.

141. Ob quam causam? dii immortales! tametsi injuriam facio communi causæ, & juri civitatis: quasi enim possit esse ulla causa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quæro, quæ in Servilio causa fuerit. Ignoscite in hoc uno, Judices: in ceteris enim non magnopere causas requiram. Locutus erat liberiùs de istius improbitate, atque nequitia. Quod isti simulac renuntiatum est; hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio servo promittere. Promittit. Lilybæum venitur: cogere eum cœpit, quum ageret nemo,

nemo postularet, H-S duobus millibus sponsionem facere cum lictore suo, *Ni furtis quæstum faceret.* Recuperatores de cohorte sua dicit daturum. Servilius & recusare, & deprecari, ne iniquis judicibus, nullo adversario, judicium capitis in se constitueretur.

142. Hæc quum maximè loqueretur, sex lictores eum circumsistunt valentissimi, & ad pulsandos, verberandosque homines exercitatissimi: cædunt acerrimè virgis: denique proximus lictor (de quo sæpe jam dixi) Sestius, converso bacillo, oculos misero tundere vehementissimè cœpit. Itaque illi quum sanguis os, oculosque complesset, concidit; quum illi nihilò minùs jacenti latera tunderentur, ut aliquando spondere se diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo sublatus, brevi postea est mortuus: iste autem homo Venerius, & affluens omni lepore & venustate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum.

LV. Nam quid ego de ceteris civium Romanorum suppliciis singillatim potiùs, quàm generatim, atque universè loquar? Carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quæ lautumiæ vocantur, in istius imperio domicilium

civium Romanorum fuit : ut quisque istius animum, aut oculos offenderat, in lautumias statim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, Judices; & id jam priore actione, quum hæc testes dicerent, intellexi : retineri enim putatis oportere jura libertatis non modò hîc, ubi tribuni plebis sunt, ubi ceteri magistratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi senatûs auctoritas, ubi existimatio populi Romani, & frequentia; sed, ubicumque terrarum, & gentium violatum jus civium Romanorum sit, statuitis id pertinere ad communem causam libertatis, & dignitatis.

144. In externorum hominum, & maleficorum, sceleratorumque, in prædonum, hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? numquamne tibi judicii, numquam concionis, numquam hujus tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquissimo, infestissimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani absentis dignitas, numquam species ipsa hujuscemodi multitudinis, in oculis, animoque versata est? numquam te in horum conspectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam sub legum & judiciorum potestatem casurum esse putasti?

LVI. At quæ erat iſta libido crudelitatis exercendæ? quæ tot ſcelerum ſuſcipiendorum cauſa? nulla, Judices, præter prædandi novam, ſingularemque rationem. Nam ut illi, quos a poëtis accepimus, ſinus quoſdam obſediſſe maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta ſaxa tenuiſſe dicuntur, ut eos, qui eſſent appulsi navigiis, interficere poſſent; sic iſte in omnia maria infeſtus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcumque navis ex Asia, quæ ex Syria, quæ Tyro, quæ Alexandriâ venerat, ſtatim certis indicibus, & cuſtodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias conjiciebantur: onera, atque merces in prætoriam domum deferebantur: verſabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeles tyrannos) ſed quoddam novum monſtrum ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem locis verſata eſſe dicitur. Non enim Charybdim tam infeſtam, neque Scyllam nautis, quàm iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror: hòc etiam iſte infeſtior, quòd multò ſe pluribus, & majoribus canibus ſuccinxerat. Cyclops alter, multò importunior: hic enim totam inſulam obtinebat; ille Ætnam ſolam, & eam Siciliæ partem tenuiſſe dicitur.

146. At quæ cauſa tum ſubjiciebatur ab

ipſo, Judices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defenſione commemorabitur. Quicumque accеſſerant ad Siciliam paulò pleniores, eos Sertorianos milites eſſe, atque a Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; thus alii, atque odores, veſtemque linteam; gemmas alii, & margaritas; vina nonnulli Græca, venaleſque Aſiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipſas ſibi cauſas eſſe periculi, quibus adjumentis ſe ad ſalutem uti arbitrabantur. Iſte enim hæc eos ex piratarum ſocietate adeptos eſſe dicebat: ipſos in lautumias abduci imperabat: naves eorum, atque onera diligenter aſſervanda curabat.

LVII. His inſtitutis quum completus jam mercatorum carcer eſſet, tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectiſſimum virum dicere audiſtis, & quæ ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indigniſſimè civium Romanorum, ut jam illa vox, & illa imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quæ ſæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, & ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & ſupplicium maturius ferret. Quid eſt, Verres? quid ad hæc cogitas reſpondere? num mentiri me? num fin-

gere aliquid ? num augere crimen ? num quid horum dicere iſtis defenſoribus tuis audes ? Cedo mihi, quæſo, ex ipsius sinu litteras Syracuſanorum, quas iſte ad arbitrium ſuum confectas eſſe arbitratur: cedo rationem carceris, quæ diligentissimè conficitur, quo quiſque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus sit. LITTERÆ SYRACUSANORUM.

148. Videtis cives Romanos gregatim conjectos in lautumias: videtis indignissimo in loco coacervatam multitudinem veſtrorum civium. Quærite nunc veſtigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant: nulla ſunt. Omneſne mortui? Si ita poſſet defendere, tamen fides huic defensioni non haberetur. Sed ſcriptum exſtat in iiſdem litteris, quod iſte homo barbarus, ac diſſolutus neque attendere umquam, neque intelligere potuit: ΕΔΙΚΩΘΗΣΑΝ, inquit, ut Siculi loquuntur, hoc eſt, ſupplicio affecti, ac necati ſunt.

LVIII. Si quis rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio feciſſet aliquid in civem Romanum ejuſmodi, nonne publicè vindicaremus? non bello perſequeremur? poſſemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani inultam, impunitamque dimittere? Quot bella majores noſtros, & quanta ſuſcepiſſe arbitramini, quòd cives Romani injuriâ affecti,

quòd navicularii retenti, quòd mercatores ſpoliati dicerentur? At ego retentos non queror: ſpoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula conjectos eſſe mercatores, & in vinculis cives Romanos necatos eſſe arguo.

150. Si hæc apud Scytas dicerem, non hìc in tanta multitudine civium Romanorum, non apud ſenatores lectiſſimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot & tam acerbis ſuppliciis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas eſt apud omnes nationes, ut iſta in noſtros homines crudelitas nemini conceſſa videatur. Num ergo tibi ullam ſalutem, ullum perfugium putem, quum te implicatum ſeveritate judicum, circumretitum frequentiâ populi Romani eſſe videam?

151. Si mehercules, id quod fieri non poſſe intelligo, ex his laqueis te exſueris, ac te aliquâ viâ, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum eſt, in quibus te ab eodem me, ſuperiore ex loco confici, & concidi neceſſe eſt. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipſa defenſio non minùs eſſe ei pernicioſa, quàm mea vera accuſatio debeat. Quid enim defendit? ex Hiſpania fugientes ſe excepiſſe, & ſupplicio

affecisse dicit. Quis tibi id permisit? quo id jure fecisti? quis idem fecit? quî tibi id facere licuit?

152. Forum plenum, & basilicas istorum hominum videmus, & animo æquo videmus. Civilis enim dissensionis, & sive amentiæ, sive fati, seu calamitatis, non est iste molestus exitus, in quo reliquos saltem cives incolumes licet conservare. Verres, ille vetus proditor consulis, translator quæsturæ, aversor pecuniæ publicæ, tantum sibi auctoritatis in republica suscepit, ut quibus hominibus per senatum, per populum Romanum, per omnes magistratus, in foro, in suffragiis, in hac urbe, in republica versari liceret, iis omnibus mortem acerbam, crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Siciliæ detulisset.

153. Ad Cn. Pompeium, clarissimum virum, & fortissimum, permulti, occiso Perpennâ, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt: quem non ille summo cum studio salvum, incolumemque servavit? cui civi supplici non illa dextera invicta & fidem porrexit, & spem salutis ostendit? Itane verò? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerant; iis apud te, cujus nullum in republica umquam monumentum fuit, mors, & cruciatus erat constitutus? Vide, quàm

commodam defensionem excogitaris.

LIX. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his judicibus, populoque Romano, quàm id, quod ego insimulo, probari : malo, inquam, te isti generi hominum, quàm mercatoribus, & naviculariis inimicum, atque infestum putari : meum enim crimen avaritiæ te nimiæ coarguit ; tua defensio furoris cujusdam, & immanitatis, & inauditæ crudelitatis, & pene novæ proscriptionis.

154. Sed non licet me isto tanto bono, Judices, uti ; non licet : adsunt enim Puteoli toti : frequentissimi venerunt ad hoc judicium mercatores, homines locupletes, atque honesti, qui partim socios suos, partim libertos ab isto spoliatos, in vincula conjectos : partim in vinculis necatos, partim securi percussos esse dicent. Hic vide quàm me sis usurus æquo. Quum ego P. Granium testem produxero, qui suos libertos a te securi percussos esse dicat, qui a te navem suam, mercesque repetat : refellito, si poteris : meum testem deseram, tibi favebo : te, inquam, adjuvabo : ostendito, illos cum Sertorio fuisse, a Dianio fugientes ad Siciliam esse delatos. Nihil est, quod te malim probare : nullum enim facinus, quod majore supplicio dignum sit, reperiri, neque proferri potest.

155. Reducam iterum equitem Roma-

num, L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, novâ quâdam sapientiâ; ut omnes intelligunt, conscientiâ tuâ, atque auctoritate meorum testium, testem nullum interrogasti. Interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti fecisse dicit: qui quum ampliùs centum cives Romanos haberet ex conventu Syracusano, qui eum non solùm cognoscerent, sed etiam lacrymantes, ac te implorantes defenderent; tamen a te, inspectantibus omnibus Syracusanis, securi percussus est: hunc quoque testem meum refelli, & illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari, & probari volo.

LX. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui, capitibus involutis, in piratarum, captivorumque numero producebantur, ut securi ferirentur? quæ ista nova diligentia? quam ob causam abs te cogitata? an te L. Flavii, ceterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, gravissimi, atque honestissimi viri, summa auctoritas paulò te diligentiorem, timidioremque fecerat? qui nuper pro testimonio, non advenam nescio quem, nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, a te securi percussum esse dixit.

157. Poſt hanc illorum vociferationem, poſt hanc communem famam, atque querimoniam, non mitior in ſupplicio, ſed diligentior eſſe cœpit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere inſtituit: quos tamen idcirco necabat palam, quòd homines in conventu, id quod antea diximus, nimiùm diligenter prædonum numerum requirebant. Hæccine plebi Romanæ, te prætore, eſt conſtituta conditio? hæc negotii gerendi ſpes? hoc capitis, vitæque diſcrimen? Parumne multa mercatoribus ſunt neceſſariò pericula ſubeunda fortunæ, nisi etiam hæ formidines ab noſtris magiſtratibus, atque in noſtris provinciis impendebunt? ad eamne rem fuit hæc ſuburbana, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum ſociorum, honeſtissimorumque civium, quæ cives Romanos omnes ſuis ipſa ſedibus libentissimè ſemper accepit, ut, qui uſque ex ultima Syria, atque Ægypto navigarent; qui apud barbaros, propter togæ nomen, in honore aliquo fuiſſent; qui ex prædonum insidiis, qui ex tempeſtatum periculis profugiſſent; in Sicilia ſecuri ferirentur, quum ſe jam domum veniſſe arbitrarentur?

LXI. Nam quid ego de P. Gavio Coſano municipe dicam, Judices? aut quâ vi vocis, quâ gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non

deficit : ut cetera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo suppetant, magis elaborandum est : quod crimen ejusmodi est, ut, quum primùm ad me delatum est, usurum me illo non putarem. Tametsi enim verissimum esse intelligebam ; tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honestissimorum, omniumque Rheginorum, multorumque equitum Romanorum, qui casu tum Messanæ fuerunt, testimoniis, dedi tantum priore actione testium, res ut nemini dubia esse posset.

159. Quid nunc agam ? quum jam tot horas de uno genere, ac de istius nefariâ crudelitate dicam : quum propè omnem vim verborum ejusmodi, quæ scelere istius digna sunt, aliis in rebus consumpserim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos attentos tenerem ; quemadmodum de tanta re dicam ? Opinor, unus modus, atque una ratio est. Rem in medio ponam ; quæ tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla est, neque cujusquam, ad inflammandos vestros animos, eloquentia requiratur.

160. Gavius hic, quem dico, Cosanus, quum illo in numero ab isto in vincula conjectus esset, & nescio quâ ratione clam

e lautumiis profugisset, Messanamque venisset: qui propè jam Italiam, & mœnia Rheginorum videret, & ex illo metu mortis ac tenebris, quasi luce libertatis, & odore aliquo legum recreatus, revixisset; loqui Messanæ cœpit, & queri, se civem Romanum in vincula esse conjectum: sibi rectà iter esse Romam: Verri se præstò advenienti futurum.

LXII. Non intelligebat miser, nihil interesse utrùm hæc Messanæ, an apud ipsum in prætorio loqueretur. Nam, ut antè vos docui, hanc sibi iste urbem delegerat, quam haberet adjutricem scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium sociam. Itaque ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavius; eoque ipso die casu Messanam venit Verres. Res ad eum defertur, esse civem Romanum, qui se Syracusis in lautumiis fuisse quereretur: quem jam ingredientem navem, & Verri nimis atrociter minitantem, a se retractum esse, & asservatum, ut ipse in eum statueret, quod videretur.

161. Agit hominibus gratias, & eorum erga se benevolentiam, diligentiamque collaudat. Ipse inflammatus scelere & furore, in forum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat. Exspectabant omnes, quò tandem progressurus, aut quidnam acturus esset: quum repentè

hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamabat ille miser, se civem esse Romanum, municipem Cosanum: meruisse se cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hæc Verres scire posset. Tum iste se comperisse ait, eum speculandi causâ in Siciliam ab ducibus fugitivorum esse missum; cujus rei neque index, neque vestigium aliquod, neque suspicio cuiquam esset ulla: deinde jubet undique hominem proripi, vehementissiméque verberari.

162. Cædebatur virgis in medio foro Messanæ civis Romanus, Judices; quum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc, CIVIS ROMANUS SUM. Hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur. Is non modò hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed, quum imploraret sæpius, usurparetque nomen civitatis; crux, crux, inquam, infelici & ærumnoso, qui numquam istam potestatem viderat, comparabatur.

LXIII. O nomen dulce libertatis! ô jus eximium nostræ civitatis! ô lex Porcia, legesque Semproniæ! ô graviter desiderata, & aliquando reddita plebi Ro-

manæ tribunitia poteſtas ! Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani, faſces & ſecures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur ? Quid, quum ignes, ardenteſque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur ? Si te illius acerba imploratio, & vox miſerabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commovebare ? In crucem tu agere auſus es quemquam, qui ſe civem Romanum eſſe diceret ? Nolui tam vehementer agere hoc primâ actione, Judices : nolui. Vidiſtis enim, ut animi multitudinis in iſtum dolore, & odio, & communis periculi metu, concitarentur. Statui egomet mihi tum modum orationi meæ, & C. Numitorio, equiti Romano, primo homini, teſti meo : & Glabrionem, id quod ſapientissimè fecit, facere lætatus ſum, ut repentè, consilio in medio, teſtem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab iſto eas pœnas vi repetiſſe videretur, quas veritus eſſet, ne iſte legibus, & veſtro judicio non eſſet perſoluturus.

164. Nunc, quoniam jam exploratum eſt omnibus, quo loco cauſa tua sit, & quid de te futurum sit : sic tecum agam.

Gavium iſtum, quem repentinum ſpeculatorem fuiſſe dicis, oſtendam, in lautumias Syracusis a te eſſe conjectum: neque id ſolùm ex litteris oſtendam Syracuſanorum; ne possis dicere, me, quia sit aliquis in litteris Gavius, hoc fingere, & eligere nomen, ut hunc illum eſſe possim dicere: ſed ſecundùm arbitrium tuum teſtes dabo, qui iſtum ipſum Syracusis abs te in lautumias conjectum eſſe dicant: producam etiam Coſanos, municipes illius, ac neceſſarios, qui te nunc ſerò doceant, judices non ſerò, illum P. Gavium, quem tu in crucem egiſti, civem Romanum, & municipem Coſanum, non ſpeculatorem fugitivorum fuiſſe.

LXIV. Quum hæc omnia, quæ polliceor, cumulatè tuis proximis plana fecero: tum iſtuc ipſum tenebo, quod abs te mihi datur: eo contentum me eſſe dicam. Quid enim nuper tu ipſe, quum populi Romani clamore, atque impetu perturbatus exsiluiſti, quid, inquam, locutus es? Illum, quòd moram ſupplicio quæreret, ideo clamitaſſe, ſe eſſe civem Romanum; ſed ſpeculatorem fuiſſe. Jam mei teſtes veri ſunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. & P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Taurominitano? quid Q. Lucceius, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim teſtes ex eo ge-

nere a me ſunt dati, non qui noviſſe Gavium, ſed qui ſe vidiſſe dicerent, quum is, qui ſe civem Romanum eſſe clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis : hoc tu confiteris illum clamitaſſe, ſe civem eſſe Romanum : apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuiſſe, ut dubitationem aliquam, ut crudelissimi, teterrimique ſupplicii aliquam parvam moram ſaltem poſſet afferre.

166. Hoc teneo, hîc hæreo, Judices, hoc ſum contentus uno : omitto, ac negligo cetera : ſuâ confeſſione induatur, ac juguletur, neceſſe eſt. Qui eſſet, ignorabas? ſpeculatorem eſſe ſuſpicabare? non quæro, quâ ſuſpicione : tuâ te accuſo oratione. Civem Romanum ſe eſſe dicebat. Si tu apud Perſas, aut in extrema India deprehenſus, Verres, ad ſupplicium ducerere ; quid aliud clamitares, nisi te civem eſſe Romanum? &, si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile, & illuſtre apud omnes nomen tuæ civitatis profuiſſet : ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi eſſet ignotus, quum civem ſe Romanum eſſe diceret ; apud te prætorem si non effugium, ne moram quidem mortis, mentione, atque uſurpatione civitatis, aſſequi potuit?

LXV. Homines tenues, obſcuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quæ numquam antea viderunt: ubi neque noti eſſe iis, quò venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Hac unâ tamen fiduciâ civitatis, non modò apud noſtros magiſtratus, qui & legum, & exiſtimationis periculo continentur, neque apud cives ſolùm Romanos, qui & ſermonis, & juris, & multarum rerum ſocietate juncti ſunt, fore ſe tutos arbitrantur: ſed, quocumque venerint, hanc sibi rem præsidio ſperant futurum.

168. Tolle hanc ſpem, tolle hoc præsidium civibus Romanis: conſtitue nihil eſſe opis in hac voce, Civis Romanus sum: poſſe impunè prætorem, aut alium quemlibet, ſupplicium, quod velit, in eum conſtituere, qui ſe civem Romanum eſſe dicat; quod quis ignoret: jam omnes provincias, jam omnia regna, jam omnes liberas civitates, jam omnem orbem terrarum, qui ſemper noſtris hominibus maximè patuit, civibus Romanis iſtâ defensione præcluſeris. Quid, si L. Pretium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum litteras mittere? aſſervaſſe hominem? cuſtodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clauſum habuiſſe, dum Panormo Pretius veniret? cognoſceret homi-

nem : aliquid de summo supplicio remitteres : si ignoraret : tum si ita tibi videretur, hoc juris in omnes constitueres, ut, qui neque tibi notus esset, neque cognitorem locupletem daret; quamvis civis Romanus esset, in crucem tolleretur.

LXVI. Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio tum fueris infestus, ac non nomini, generi, juri civium hostis : non illi, inquam, homini, sed causæ communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, quum Mamertini, more atque instituto suo, crucem fixissent post urbem, in via Pompeia; te jubere in ea parte figere, quæ ad fretum spectaret: & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod, omnibus audientibus, dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui se civem Romanum esse diceret, ex cruce Italiam cernere, ac domum suam prospicere posset? Itaque illa crux sola, Judices, post conditam Messanam illo in loco fixa est. Italiæ conspectus ad eam rem ab isto delectus est, ut ille in dolore, cruciatuque moriens, perangusto fretu divisa servitutis, ac libertatis jura cognosceret; Italia autem alumnum suum servitutis extremo, summoque supplicio affixum videret.

170. Facinus est, vincíri civem Roma-

num; ſcelus, verberari; propè parricidium, necari: quid dicam in crucem tollere? verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo modo poteſt. Non fuit his omnibus iſte contentus. Spectet, inquit, patriam: in conſpectu legum, libertatiſque moriatur. Non in hoc loco Gavium, non unum hominem, neſcio quem, civem Romanum, ſed communem libertatis & civitatis cauſam, in illum cruciatum, & crucem egiſti. Jam verò videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tuliſſe arbitramini, quòd illam civibus Romanis crucem non poſſet in foro, non in comitio, non in roſtris defigere? quod enim his locis in provincia ſua, celebritate ſimillimum, regione proximum potuit, elegit: monumentum ſceleris, audaciæque ſuæ voluit eſſe in conſpectu Italiæ, veſtibulo Siciliæ, prætervectione omnium, qui ultro, citroque navigarent.

LXVII. Si hæc non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos noſtræ civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audiſſent; denique, si non ad homines, verùm ad beſtias; aut etiam, ut longiùs progrediar, si in aliqua deſertiſſima ſolitudine, ad ſaxa, & ad ſcopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanima, tantâ, & tam indignâ rerum atrocitate commove-

rentur. Nunc verò quum loquar apud senatores populi Romani, legum, judiciorumque, & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iste civis Romanus illâ cruce dignus, ceteri omnes simili periculo indignissimi judicentur.

172. Paulò antè, Judices, lacrymas in morte misera atque indignissima navarchorum non tenebamus; & rectè, ac meritò sociorum innocentium miseriâ commovebamur: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam civium Romanorum sanguis conjunctus existimandus est; quoniam id & salutis omnium ratio, & veritas postulat: omnes hoc loco cives Romani, & qui adsunt, & qui ubicumque sunt, vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis versari arbitrantur.

173. A me, tametsi satis habent, tamen si res aliter acciderit, plus habebunt fortasse, quàm postulant: nam & si qua vis istum de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, Judices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio fefellerit, Siculi causam suam perisse querentur, & mecum pariter molestè ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi

dedit, jus ſuum, me agente, ſuis ſuffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria, & amplitudine quæritis, Judices; non eſt alienum meis rationibus iſtum mihi ex hoc judicio ereptum, ad illud populi Romani judicium reſervari. Splendida eſt illa cauſa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atque jucunda. Denique, si videor hîc, id quod ego non quæsivi, de uno iſto voluiſſe creſcere: iſto abſoluto, quod sine multorum ſcelere fieri non poteſt, de multis mihi creſcere licebit.

LXVIII. Sed mehercules, veſtrâ, reique publicæ causâ, Judices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium eſſe commiſſum: nolo eos judices, quos ego probarim, atque delegerim, sic in hac urbe notatos, iſto abſoluto, ambulare, ut non cerâ, ſed cœno obliti eſſe videantur. Quamobrem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus eſt, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam, & consideres, quid agas, quò progrediare: quem hominem, & quâ ratione defendas: neque de illo quidquam tibi præfinio, quò minùs ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas: cetera, si qua putas te occultiùs extra judicium, quæ ad judicium pertinent, facere poſſe: si quid artificio, consilio, potentiâ, gratiâ, copiis iſtius

iſtius moliri cogitas : magnopere cenſeo desiſtas ; & illa, quæ tentata jam, & cœpta ab iſto ſunt, a me autem perveſtigata, & cognita, moneo ut exſtinguas, & longiùs progredi ne sinas : magno tuo periculo peccabitur in hoc judicio ; majore, quàm putas.

175. Quòd enim te liberatum jam exiſtimationis metu, defunctum honoribus, designatum conſulem cogites : mihi crede, ornamenta iſta, & beneficia populi Romani non minore negotio retinentur, quàm comparantur. Tulit hæc civitas, quoad potuit, quoad neceſſe fuit, regiam iſtam veſtram dominationem in judiciis, & in omni republica ; tulit : ſed quo die populo Romano tribuni plebis reſtituti ſunt, omnia iſta vobis (si fortè nondum intelligitis) adempta, atque erepta ſunt : omnium nunc oculi conjecti ſunt hoc ipſo tempore in unumquemque noſtrûm, quâ fide ego accuſem, quâ religione hi judicent, quâ tu ratione defendas.

176. De omnibus nobis, si quis tantulum de recta regione deflexerit, non illa tacita exiſtimatio, quam antea contemnere ſolebatis, ſed vehemens, ac liberum populi Romani judicium conſequetur. Nulla tibi, Quinte, cum iſto cognatio eſt, nulla

necessitudo : quibus excuſationibus antea nimium in aliquo judicio ſtudium tuum defendere ſolebas, earum habere in hoc homine nullam potes : quæ iſte in provincia palam dictitabat, quum ea, quæ faciebat, tuâ ſe fiduciâ facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maximè eſt providendum.

LXIX. Ego mei jam rationem officii confido eſſe omnibus iniquissimis meis perſolutam : nam iſtum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium ſententiis, condemnavi. Reliquum judicium non jam de mea fide, quæ perſpecta eſt, neque de iſtius vita, quæ damnata eſt ; ſed de judicibus, &, verè ut dicam, de te futurum eſt. At quo tempore futurum eſt ? nam id maximè providendum eſt : etenim quum omnibus in rebus, tum in republica permagni momenti eſt, ratio, atque inclinatio temporum : nempe eo, quum populus Romanus aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res judicandas requirit : nempe eâ lege de judiciis, judicibuſque novis promulgatâ, quam non is promulgavit, cujus nomine proſcriptam videtis ; ſed hic reus : hic, inquam, ſuâ ſpe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam ſcribendam, promulgandamque curavit.

178. Itaque quum primò agere cœpimus, lex non erat promulgata : quum iste, vestrâ severitate permotus, multa signa dederat, quamobrem responsurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Posteaquam iste recreari, & confirmari visus est; lex statim promulgata est : cui legi quum vestra dignitas vehementer adversetur, istius spes falsa, & insignis impudentia maximè suffragatur. Hîc si quid erit commissum a quoquam vestrûm, quod reprehendatur : aut populus Romanus judicabit de eo homine, quem jam antea judiciis indignum putavit; aut ii, qui propter offensionem judiciorum, de veteribus judicibus lege novâ novi judices erunt constituti.

LXX. Mihi porrò, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quàm longè progredi sit necesse? Potero silere, Hortensi? potero dissimulare, quum tantum respublica vulnus acceperit, ut expilatæ provinciæ, vexati socii, dii immortales spoliati, cives Romani cruciati, & necati impunè, me actore, esse videantur? potero hoc ego onus tantum, aut in hoc judicio deponere, aut diutius tacitus sustinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto se scelere obstrinxerint, ut aut

fidem ſuam corrumpi paterentur, aut judicium corrumperent, in diſcrimen, ac judicium vocandi?

180. Quæret aliquis fortaſſe, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias, tot hominum, ſuſcepturus es? Non ſtudio quidem hercule ullo, neque voluntate: ſed non idem mihi licet, quod iis qui nobili genere nati ſunt; quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur: longè aliâ mihi lege in hac civitate, & conditione vivendum eſt. Venit enim mihi in mentem M. Catonis, hominis ſapientissimi; qui quum ſe virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, quum ipſe ſui generis initium, ac nominis, ab ſe gigni, & propagari vellet; hominum potentissimorum ſuſcepit inimicitias, & maximis in laboribus, uſque ad ſummam ſenectutem, ſumma cum gloria vixit.

181. Poſtea Q. Pompeius, humili, atque obſcuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximiſque ſuis periculis, ac laboribus amplissimos honores eſt adeptus? Modò C. Fimbriam, C. Marium, C. Cœlium vidimus, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere, ut ad iſtos honores pervenirent, ad quos vos per ludum, & per negligentiam perve-

niſtis. Hæc eadem eſt noſtræ rationis regio, & via: horum nos hominum ſectam, atque inſtituta perſequimur.

LXXI. Videmus, quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quoſdam homines nobiles novorum hominum virtus & induſtria: si tantulum oculos dejecerimus, præſtò eſſe insidias: si ullum locum aperuerimus ſuſpicioni, aut crimini, accipiendum eſſe ſtatim vulnus: eſſe nobis ſemper vigilandum, ſemper laborandum videmus.

182. Inimicitiæ ſunt? ſubeantur: labores? ſuſcipiantur. Etenim tacitæ magis, & occultæ inimicitiæ timendæ ſunt, quàm indictæ, & apertæ. Hominum nobilium non ferè quiſquam noſtræ induſtriæ favet: nullis noſtris officiis benevolentiam illorum allicere poſſumus: quasi naturâ, & genere disjuncti sint, ita dissident a nobis animo, ac voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiæ periculi, quorum animos jam antè habueris inimicos, & invidos, quàm ullas inimicitias ſuſceperis?

183. Quamobrem mihi, Judices, optandum eſt illud, in hoc reo finem accuſandi facere; quum & populo Romano ſatisfactum, & receptum officium Siculis, neceſſariis meis, erit perſolutum. Deliberatum autem eſt, si res opinionem meam,

quam de vobis habeo, fefellerit, non modò eos perſequi, ad quos maximè culpa corrupti judicii, ſed etiam illos, ad quos conſcientiæ contagio pertinebit. Proinde si qui ſunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad corrumpendum judicium velint eſſe, ita sint parati, ut, diſceptante populo Romano, mecum sibi rem videant futuram : &, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, ſatis vehementem, ſatis perſeverantem, ſatis vigilantem eſſe cognorunt; exiſtiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Romani ſalutis causâ, ſuſcepero, multò graviorem, atque acriorem futurum.

LXXII. Nunc te, Jupiter Optime, Maxime, cujus iſte donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque iſtâ arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promiſſum, per nefarium ſcelus de regiis manibus extorsit; cujuſque ſanctissimum, & pulcherrimum simulacrum Syracusis ſuſtulit : teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in inſulis posita ſociorum, Melitæ, & Sami, ſanctissima, & antiquissima, simili ſcelere idem iſte omnibus donis, ornamentiſque nudavit : teque, Mi-

nerva, quam item iste duobus in clarissimis, & religiosissimis templis expilavit; Athenis, quum auri grande pondus; Syracusis, quum omnia, præter tectum, & parietes, abstulit:

185. Teque, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iste Deli non fanum, sed ut hominum opinio, & religio fert, sedem antiquam, divinumque domicilium, nocturno latrocinio, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergæ spoliavit; cujus simulacrum sanctissimum Segestæ, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoriâ, tollendum, asportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, & in privata aliqua palæstra posuit, P. Africanus in urbe sociorum, & in gymnasio Tyndaritanorum, juventutis illorum custodem, ac præsidem voluit esse:

186. Teque, Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempestâ, servorum instructâ & comparatâ manu, convellere ex suis sedibus, atque auferre conatus est: teque, sanctissima mater Idæa, quam apud Enguinos augustissimo, & religiosissimo in templo sic spoliatam reliquit, ut nunc nomen modò Africani, & vestigia violatæ

religionis maneant ; monumenta victoriæ, fanique ornamenta non exſtent : voſque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri & teſtes, celeberrimo in loco prætorii locati, Caſtor, & Pollux, quorum e templo quæſtum sibi iſte, & prædam maximam improbissimè comparavit : omneſque dii, qui vehiculis thenſarum ſolennes cœtus ludorum initis, quorum iter iſte ad ſuum quæſtum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendumque curavit:

187. Teque, Ceres & Libera, quarum ſacra, sicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longè maximis, atque occultissimis cæremoniis continentur ; a quibus initia vitæ, atque victûs, legum, morum, manſuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, ac diſpertita eſſe dicuntur ; quarum ſacra populus Romanus a Græcis adſcita, & accepta, tantâ religione, & publicè, & privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, ſed ut ceteris hinc tradita eſſe videantur ; quæ ab iſto uno sic polluta, & violata ſunt, ut simulacrum Cereris unum, quod a viro non modò tangi, ſed ne adſpici quidem fas fuit, e ſacrario Catinæ convellendum, auferendumque curaverit ; alterum autem Ennæ ex ſua ſede, ac domo ſuſtulerit,

quod erat tale, ut homines, quum viderent, aut ipſam videre ſe Cererem, aut effigiem Cereris, non humanâ manu factam, ſed cœlo delapſam, arbitrarentur:

188. Vos etiam atque etiam imploro & appello, ſanctiſſimæ Deæ, quæ illos Ennenſes lacus, lucoſque colitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendenda tradita eſt, præsidetis; a quibus, inventis frugibus, & in orbem terrarum diſtributis, omnes gentes, ac nationes veſtri religione numinis continentur: ceteros item deos, deaſque omnes imploro, atque obteſtor, quorum templis, & religionibus iſte nefario quodam furore, & audaciâ inſtinctus, bellum ſacrilegum ſemper, impiumque habuit indictum, ut, si in hoc reo, atque in hac cauſa, omnia mea consilia ad ſalutem ſociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam ſpectaverunt: si nullam ad rem, nisi ad officium, & veritatem omnes meæ curæ, vigiliæ, cogitationeſque elaborarunt: quæ mea mens in ſuſcipienda cauſa fuit, fides in agenda, eadem veſtra in judicanda sit.

189. Denique uti C. Verrem, si ejus omnia ſunt inaudita, & singularia facinora ſceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, avaritiæ, crudelitatis, dignus exitus ejuſmodi vitâ, atque factis, veſtro judicio

Q v

consequatur : utque respublica, meaque fides unâ hac accusatione meâ contenta sit ; mihique posthac bonos potiùs defendere liceat, quàm improbos accusare necesse sit.

PRO M. FONTEIO.

ORATIO UNDECIMA.

M. sive, ut censet Ursinus, M'. Fonteius Galliâ per triennium post præturam administratâ, Romam reversus, repetundarum reus factus est a Gallis, quòd eo prætore oppressa ære alieno provincia fuisset; quæstum ipse ex viarum munitione fecisset; & portorium vini instituisset. Accusator fuit M. Plætorius, subscriptore M. Fabio. Conjicit Manutius hanc orationem habitam anno urbis 684. Hortensio & Metello coss. quum ipse Cicero ædilis curulis esset; & ex lege Aurelia equites & tribuni ærarii cum senatoribus judicarent. FABRICIUS.

Desunt permulta.

1. Hoc prætore, oppressam esse ære alieno Galliam. A quibus versuras tantarum pecuniarum factas esse dicunt? a Gallis? nihil minùs. A quibus igitur? a civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulæ nullæ proferuntur? Insector ultro, atque insto accusatori, Judices: insector, inquam, & flagito testes. Plus ego in hac causa laboris, & operæ consumo in poscendis testibus, quàm ceteri defensores in refutandis. Audaciter hoc dico, Judices: non temerè confirmo. Referta Gallia negotiatorum est, plena civium Romanorum: nemo Gallorum sine cive Romano quidquam negotii gerit: nummus in Gallia nullus sine civium Romanorum tabulis commovetur.

2. Videte quò descendam, Judices: quàm longè videar ab consuetudine mea, & cautione, ac diligentiâ discedere. Unæ tabulæ proferantur, in quibus vestigium sit aliquod, quod significet, pecuniam Fonteio datam; unum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero testem producant; verè accusatum esse concedam.

Proh dii immortales ! quæ eſt hæc cauſa ? quæ defensio ? Provinciæ Galliæ M. Fonteius præfuit, quæ conſtat ex iis generibus hominum & civitatum, qui, ut vetera mittam, partim noſtrâ memoriâ bella cum populo Romano acerba, ac diuturna geſſerunt ; partim modò ab noſtris imperatoribus ſubacti, modò bello domiti, modò triumphis, ac monumentis notati, modò ab ſenatu agris, urbibuſque multati ſunt : partim, qui cum ipſo M. Fonteio ferrum, ac manus contulerunt, multoque ejus ſudore, ac labore, ſub populi Romani imperium, ditionemque ceciderunt. Eſt in eadem provincia Narbo Marcius, colonia noſtrorum civium, ſpecula populi Romani, ac propugnaculum, iſtis ipsis nationibus oppoſitum, & objectum : eſt item urbs Maſſilia, de qua antè dixi, fortiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum, qui Gallicorum bellorum pericula, populo Romano copiis, armiſque compenſarunt : eſt præterea numerus civium Romanorum, atque hominum honeſtiſſimorum.

II. Huic provinciæ, quæ ex hac gentium varietate conſtaret, M. Fonteius, ut dixi, præfuit : qui erant hoſtes, ſubegit : qui proximè fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coëgit :

ceteris, qui idcirco magnis ſæpe erant bellis ſuperati, ut ſemper populo Romano parerent, magnos equitatus ad ea bella, quæ tum in toto orbe terrarum a populo Romano gerebantur, magnas pecunias, ad eorum ſtipendium, maximum frumenti numerum, ad Hiſpanienſe bellum tolerandum, imperavit.

4. Is qui geſſit, in judicium vocatur: vos, qui in re non interfuiſtis, cauſam unà cum populo Romano cognoſcitis. Dicunt contrà, quibus invitissimis imperatum eſt: dicunt, qui ex agris ex M. Fonteii decreto decedere ſunt coacti: dicunt, qui ex bello, cæde, & fuga nunc primùm audent contra M. Fonteium inermem conſiſtere. Quid coloni Narbonenſes? quid volunt? quid exiſtimant? Hunc per vos volunt; ſe per hunc incolumes exiſtimant eſſe. Quid Maſſilienſium civitas? hunc præſentem iis affecit honoribus, quos habuit amplissimos: vos autem abſens orat, atque obſecrat, ut ſua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud veſtros animos momenti habuiſſe videatur. Quid? civium Romanorum quæ voluntas eſt? nemo eſt ex tanto numero, quin hunc optimè de provincia, de imperio, de ſociis, & civibus meritum eſſe arbitretur.

III. Quoniam igitur videtis, qui oppu-

gnatum M. Fonteium ; cognoſtis , qui defenſum velint : ſtatuite nunc , quid veſtra æquitas , quid populi Romani dignitas poſtulet ; utrùm colonis veſtris , negotiatoribus veſtris , amicissimis , atque antiquissimis ſociis , & credere , & conſulere malitis ; an iis , quibus neque , propter iracundiam , fidem , neque , propter infidelitatem , honorem habere debetis.

6. Quid , si majorem hominum etiam honeſtissimorum copiam affero , qui hujus virtuti , atque innocentiæ teſtimonio poſſint eſſe ? tamenne plus Gallorum conſenſio valebit , quàm ſummæ auctoritatis hominum ? Quum Galliæ Fonteius præeſſet ; ſcitis , Judices , maximos populi Romani exercitus in duabus Hiſpaniis , clarissimoſque imperatores fuiſſe. Quàm multi equites Romani , quàm multi tribuni militum , quales , & quot , & quoties legati ad eos ? Exercitus præterea Cn. Pompeii maximus , atque ornatissimus , hiemavit in Gallia , M. Fonteio imperante. Satiſne vobis multos , ſatis idoneos teſtes , & conſcios videtur ipſa fortuna eſſe voluiſſe earum rerum , quæ M. Fonteio prætore gererentur in Gallia ? Quem ex tanto hominum numero teſtem in hac cauſa producere poteſtis ? quis eſt ex eo numero , qui vobis auctor placeat ? eo nos jam laudatore , & teſte utemur.

7. Dubitabitis etiam diutius, Judices; quin illud, quod initio vobis propoſui, veriſſimum sit, aliud per hoc judicium nihil agi, nisi ut, M. Fonteio oppreſſo teſtimoniis eorum, quibus multa reipublicæ causâ invitissimis imperata ſunt, ſegniores poſthac ad imperandum ceteri sint, quum videant eos oppugnari, quibus oppressis, populi Romani imperium incolume eſſe non possit?

IV. Objectum eſt etiam, quæſtum M. Fonteium ex viarum munitione feciſſe; ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum eſſet, ne improbaret. Si & coacti ſunt munire omnes, & multorum opera improbata ſunt; certè utrumque falſum eſt, & ob vacationem pretium datum, quum immunis nemo fuerit; & ob probationem, quum multa improbata sint.

8. Quid, si hoc crimen optimis nominibus delegare possimus, & ita, ut non culpam in alios transferamus, ſed uti doceamus, eos iſti munitioni præfuiſſe, qui facilè officium ſuum, & præſtare, & probare poſſunt? tamenne vos omnia in M. Fonteium, iratis teſtibus freti, conferetis? Quum majoribus reipublicæ negotiis M. Fonteius impediretur, & quum ad rempublicam pertineret, viam Domitiam munire, legatis ſuis, primariis viris,

C. Annio Bellieno, & C. Fonteio negotium dedit. Itaque præfuerunt: imperaverunt pro dignitate ſua, quod viſum eſt, & probaverunt: quod vos, ſi nulla alia ex re, ex litteris quidem noſtris, quas exſcripsiſtis, & miſſis, & allatis, certè ſcire potuiſtis: quas ſi antea non legiſtis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fonteius ad legatos ſuos ſcripſerit, quid ad eum illi reſcripſerint, cognoſcite. LITTERÆ AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEIUM LEG. LITTERÆ A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG. Satis opinor eſſe perſpicuum, Judices, hanc rationem munitionis, neque ad M. Fonteium pertinere, & ab iis eſſe tractatam, quos nemo poſſit reprehendere.

V. Cognoſcite nunc de crimine vinario, quod illi invidiosiſſimum, & maximum eſſe voluerunt. Crimen a Plætorio, Judices, ita conſtitutum eſt: Fonteio non in Gallia primùm veniſſe in mentem, ut portorium vini inſtitueret, ſed hac in Italia propoſitâ ratione, Româ profectum. Itaque Titurium Toloſæ quaternos denarios in ſingulas vini amphoras portorii nomine exegiſſe: Croduni Porcium, & Numium ternos victoriatos: Vulchalone Servæum binos H-S, & victoriatos mille. Atque in his locis Croduni, & Vulchalone ab his portorium eſſe exactum, ſi qui Cobiama-

cho, qui vicus inter Tolofam, & Narbonem eft, deverterentur, neque Tolofam ire vellent: quum Elesiodolus tantùm fenos denarios ab his, qui ad hoftem portarent, exegiffet.

10. Video, Judices, effe crimen, & genere ipfo magnum: vectigal enim effe impositum fructibus noftris dicitur; & pecuniam permagnam iftâ ratione cogi potuiffe confiteor, & invidiam: vel maximè enim inimici hanc rem fermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita exiftimo, quò majus crimen sit id, quod oftendatur effe falfum, hòc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat: vult enim magnitudine rei sic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur. **

Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, & de difpositione hibernorum desiderantur.

VI. At hoc Galli negant. At ratio rerum, & vis argumentorum coarguit. Poteft igitur teftibus judex non credere? Cupidis, & iratis, & conjuratis, & ab religione remotis, non folùm poteft, fed etiam debet. Etenim si, quia Galli dicunt, idcirco M. Fonteius nocens exiftimandus eft: quid mihi opus eft fapiente judice? quid

æquo quæsitore ? quid oratore non ſtulto ? Dicunt enim Galli : negare non poſſumus. Hîc si ingeniosi, & periti, & æqui judicis has partes eſſe exiſtimatis, ut, quoniam quidem teſtes dicunt, sine ulla dubitatione credendum sit ; Salus ipſa virorum fortium innocentiam tueri non poteſt : sin autem in rebus judicandis, non minimam partem ad unamquamque rem æſtimandam, momentoque ſuo ponderandam, ſapientia judicis tenet ; videte ne multò veſtræ majores, gravioreſque partes sint ad cogitandum, quàm ad dicendum meæ.

12. Mihi enim ſemper unaquaque de re teſtis non solùm ſemel, verùm etiam breviter interrogandus, & ſæpe etiam non interrogandus ; ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa eſſe videatur : vos & ſæpius eamdem rem animis agitare, & diutius uno de teſte cogitare poteſtis : &, si quem nos interrogare noluimus, quæ cauſa tacendi fuerit, exiſtimare debetis. Quamobrem, si hoc judici præſcriptum lege, aut officio putatis, teſtibus credere ; nihil eſt, cur alius alio judice melior, aut ſapientior exiſtimetur : unum eſt enim, & simplex aurium judicium, & promiſcuè, & communiter ſtultis, ac ſapientibus ab natura datum.

13. Quid eſt igitur, ubi elucere poſſit prudentia? ubi diſcerni ſtultus auditor, & credulus, ab religioſo, & ſapienti judice? nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur ab teſtibus, conjecturæ, & cogitationi traduntur, quantâ auctoritate, quantâ animi æquitate, quanto pudore, quantâ fide, quantâ religione, quanto ſtudio exiſtimationis bonæ, quantâ curâ, quanto timore dicantur.

VII. An verò vos id in teſtimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod perſæpe & noſtrâ, & patrum memoriâ, ſapientiſſimi judices de clariſſimis noſtræ civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis teſtibus in Q. Pompeium, hominem novum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus geſtis, fidem & auctoritatem in teſtimonio, cupiditatis atque inimicitiarum ſuſpicio derogavit.

14. Ecquem hominem vidimus, ecquem verè commemorare poſſumus parem conſilio, gravitate, conſtantiâ, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum geſtarum ornamentis, M. Æmilio Scauro fuiſſe? tamen hujus, cujus injurati nutu propè terrarum orbis regebatur, jurati teſtimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum eſt. Noluerunt ii, qui judicabant, hanc patere inimicitiis

viam, quem quisque odisset, ut eum testimonio posset tollere. Quantus in L. Crasso pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cujus etiam sermo testimonii auctoritatem habebat, testimonio ipso, quæ in M. Marcellum inimico animo dixit, probare non potuit.

15. Fuit, fuit illis judicibus divinum, ac singulare, Judices, consilium, qui se non solùm de reo, sed etiam de accusatore, de teste judicare arbitrabantur, quid fictum, quid a fortuna, ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid spe, aut metu depravatum, quid a cupiditate aliqua, aut inimicitiis profectum videretur. Quæ si judex non amplectetur omnia consilio; non animo, ac mente circumspiciet: si, ut quidque ex illo loco dicetur, ex oraculo aliquo dici arbitrabitur; profectò satis erit, id quod dixi antea, non surdum judicem huic muneri, atque officio præesse: nihil erit, quamobrem ille nescio quis sapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res judicandas requiratur.

VIII. An verò illi equites Romani, quos nos vidimus, qui nuper in republica, judiciisque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro testi non crederent: vos Vol-

carum, atque Allobrogum teſtimoniis non credere timetis? Si inimico teſti credi non oportuit, inimicior Marcello Craſſus, aut Fimbriæ Scaurus ex civilibus ſtudiis, atque obtrectatione domeſtica, quàm huic Galli? quorum, qui optima in cauſa ſunt, equites, frumentum, pecuniam ſemel atque iterum, ac ſæpiùs invitissimi, dare coacti ſunt: ceteri, partim ex veteribus bellis, agro multati, partim ab hoc ipſo, bello ſuperati, & oppreſſi.

17. Si, qui ob aliquod emolumentum ſuum cupidiùs aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæpionibus, & Metellis propoſitum fuiſſe ex Q. Pompeii damnatione, quum ſtudiorum ſuorum obtrectatorem ſuſtuliſſent, quàm cunctæ Galliæ ex M. Fonteii calamitate; in qua illa provincia propè ſuam immunitatem, ac libertatem poſitam eſſe arbitratur. An, ſi homines ipſos ſpectare convenit (id quod in teſte profectò valere plurimùm debet) non modò cum ſummis civitatis noſtræ viris, ſed cum infimo cive Romano quiſquam ampliſſimus Galliæ comparandus eſt? Scit Induciomarus, quid ſit teſtimonium dicere? movetur eo timore, quo noſtrûm unuſquiſque, quum in eum locum productus eſt?

IX. Recordamini, Judices, quantopere laborare ſoleatis, non modò quid dicatis pro teſtimonio, ſed etiam, quibus verbis utamini, ne quod minùs moderatè positum, ne quod ab aliqua cupiditate prolapſum verbum eſſe videatur. Vultu denique laboratis, ne qua significari possit ſuſpicio cupiditatis : ut &, quum proditis, exiſtimatio sit quædam tacita de vobis pudoris, ac religionis; &, quum diſceditis, ea diligenter conſervata, ac retenta videatur.

19. Credo hæc eadem Induciomarum in teſtimonio timuiſſe, aut cogitaſſe : qui primùm illud verbum consideratissimum noſtræ conſuetudinis, *Arbitror*, quo nos etiam tunc utimur, quum ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto teſtimonio ſuo ſuſtulit, atque omnia ſe *ſcire* dixit. Verebatur enim videlicet, ne quid apud vos, populumque Romanum de exiſtimatione ſua deperderet : ne qua fama conſequeretur ejuſmodi, Induciomarum, talem virum, tam cupidè, tam temerè dixiſſe : non intelligebat, ſe in teſtimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque civibus ſuis, neque accuſatoribus noſtris præſtare debere.

20. An verò iſtas nationes, religione jurisjurandi, ac metu deorum immorta-

lium in teſtimoniis dicendis commoveri arbitramini? quæ tantum a ceterarum gentium more, ac naturâ diſſentiunt, quòd ceteræ pro religionibus ſuis bella ſuſcipiunt, iſtæ contra omnium religiones: illæ in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt; iſtæ cum ipsis diis immortalibus bella gesserunt.

X. Hæ ſunt nationes, quæ quondam tam longè ab ſuis ſedibus, Delphos uſque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac ſpoliandum profectæ ſunt. Ab iiſdem gentibus ſanctis, & in teſtimonio religiosis, obſeſſum Capitolium eſt, atque ille Jupiter, cujus numine majores noſtri ſanctam teſtimoniorum fidem eſſe voluerunt.

21. Poſtremò his quidquam ſanctum, ac religioſum videri poteſt; qui etiam si quando aliquo metu adducti, deos placandos eſſe arbitrantur, humanis hoſtiis eorum aras, ac templa funeſtant? ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipſam priùs ſcelere violarint. Quis enim ignorat, eos uſque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram conſuetudinem hominum immolandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate exiſtimatis eſſe eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum ſcelere, & ſanguine

guine facillimè poſſe placari ? cum his vos teſtibus veſtram religionem conjungetis ? ab his quidquam ſanctè, aut moderatè dictum putabitis ?

22. Hoc veſtræ mentes, tam caſtæ, tam integræ, ſibi ſuſcipient, ut, quum omnes legati noſtri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provinciæ; denique omnes, in Gallia qui ſunt, ſocii populi Romani, atque amici, M. Fonteium incolumem eſſe cupiant; jurati privatim, & publicè laudent; vos tamen Gallis credere malitis ? Quid ut ſecuti eſſe videamini ? voluntatemne hominum ? gravior igitur vobis erit hoſtium voluntas, quàm civium ? An dignitatem teſtium ? poteſtis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domeſticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosis, inimicissimos huic imperio, ac nomini, bonis, ac fidelibus & ſociis, & civibus anteferre ?

XI. An verò dubitatis, Judices, quin insitas inimicitias iſtæ gentes omnes & habeant, & gerant cum populi Romani nomine ? ſic exiſtimatis eos hîc ſagatos, bracatoſque verſari, animo demiſſo, atque humili, ut ſolent ii, qui affecti injuriis ad opem judicum ſupplices, inferioreſque confugiunt ? Nihil verò minus. Hi contrà va-

gantur læti atque erecti passim toto foro, cum quibusdam minis, & barbaro, atque immani terrore verborum: quod ego profectò non crederem, nisi aliquoties ex ipsis accusatoribus vobiscum simul, Judices, audissem; quum præciperent, ut caveretis, ne, hoc absoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur.

24. Si M. Fonteium, Judices, in causa deficerent omnia: si turpi adolescentiâ, vitâ infami, magistratibus, quos ante oculos vestros gessit, convictus virorum bonorum testimoniis, legationibus flagitiosè obitis, invisus suis omnibus, in judicium vocaretur: si in eo judicio colonorum populi Romani Narbonensium, fidelissimorum sociorum Massiliensium, civium Romanorum omnium testimoniis, tabulisque premeretur: tamen esset vobis magnopere providendum, ne, quos ita afflictos a vestris patribus, majoribusque accepissetis, ut contemnendi essent, eos pertimuisse, & eorum minis, & terrore commoti esse videremini.

25. Nunc verò, quum lædat nemo bonus, laudent omnes vestri cives, atque socii; oppugnent ii, qui sæpissime hanc urbem, & hoc imperium oppugnarunt: quumque inimici M. Fonteii vobis, ac populo Romano minentur; amici, ac propinqui supplicent vobis: dubitabitis non

modò vestris civibus, qui maximè gloriâ, ac laude ducuntur, verùm etiam exteris nationibus, ac gentibus ostendere, vos in sententiis ferendis civi parcere, quàm hosti cedere, maluisse?

XII. Magna mehercule causa, Judices, absolutionis cum ceteris causis hæc est, ne qua insignis huic imperio macula, atque ignominia suscipiatur, si hoc ita perlatum erit in Galliam, senatores, equitesque populi Romani, non testimoniis Gallorum, sed minis commotos, rem ad illorum libidinem judicasse. Ita verò, si illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius, qui Induciomaro isti, minaci, atque arroganti, par in belligerando esse possit: excitandus Cn. Domitius, & Q. Maximus, qui nationem Allobrogum, & reliquas suis iterum armis conficiat, atque opprimat: aut, quoniam id quidem non potest, orandus erit nobis amicus meus, M. Plætorius, ut suos novos clientes a bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos, atque horribiles impetus deprecetur: aut, si non poterit, M. Fabium subscriptorem ejus rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen est amplissimum: ut velint isti aut quiescere, id quod victi, ac subacti solent; aut, quum minantur, intelligere, se populo Romano

non metum belli, ſed ſpem triumphi oſtendere.

27. Quòd si in turpi reo patiendum non eſſet, ut quidquam iſti ſe minis profeciſſe arbitrarentur: quid faciendum vobis in M. Fonteio arbitramini? de quo homine, Judices (jam enim mihi videor hoc, propè causâ duabus actionibus peroratâ, debere dicere) de quo vos homine, Judices, ne ab inimicis quidem ullum fictum probroſum non modò crimen, ſed ne maledictum quidem audiſtis. Ecquis umquam reus, præſertim in hac vitæ ratione verſatus, in honoribus petendis, in poteſtatibus, in imperiis gerendis, sic accuſatus eſt, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quæ a libidine, aut a petulantia, aut ab audacia nata eſſet, ab accuſatore objiceretur, si non vera, attamen ficta cum aliquâ ratione, ac ſuſpicione?

XIII. M. Æmilium Scaurum, ſummum noſtræ civitatis virum, ſcimus accuſatum a M. Bruto: exſtant orationes; ex quibus intelligi poteſt, multa in illum ipſum Scaurum eſſe dicta: falsò, quis negat? verumtamen ab inimico dicta, & objecta. Quàm multa M'. Aquilius audivit in ſuo judicio? quàm multa L. Cotta? denique P. Rutilius, qui, etsi damnatus eſt, mihi videtur tamen inter viros optimos, atque innocentissimos eſſe numerandus.

Ille igitur ipſe homo ſanctissimus, ac temperantissimus, multa audivit in ſua cauſa, quæ ad ſuſpicionem ſtuprorum, ac libidinem pertinerent.

29. Exſtat oratio hominis, ut opinio mea fert, noſtrorum hominum longè ingeniosissimi, atque eloquentissimi, C. Gracchi; qua in oratione permulta in L. Piſonem turpia, ac flagitioſa dicuntur. At in quem virum? qui tantâ virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, quum hominem invenire nequam neminem poſſes, ſolus tamen Frugi nominaretur: quem quum in concionem Gracchus vocari juberet, & viator quæreret, quem Piſonem? quòd erant plures: *Cogis me*, inquit, *dicere inimicum meum*, *Frugi*. Is igitur vir, quem ne inimicus quidem ſatis in appellando significare poterat, nisi antè laudaſſet: qui uno cognomine declarabatur, non modò quis eſſet, ſed etiam qualis eſſet: tamen in falſam, atque iniquam probrorum insimulationem vocabatur. M. Fonteius ita duabus actionibus accuſatus eſt, ut objectum nihil sit, quo significari veſtigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ possit: non modò nullum facinus hujus protulerunt, ſed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt.

XIV. Quòd si, aut quantam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut

quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent, aut ad ementiendum, animi, aut ad fingendum, ingenii: non meliore fortunâ ad probra non audienda Fonteius, quàm illi, de quibus antea commemoravi, fuisset. Frugi igitur hominem, Judices, frugi, inquam, & in omnibus vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis positum in vestra fide, ac potestate; atque ita, ut commissus sit fidei, permissus potestati.

31. Videte igitur, utrùm sit æquius, hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum, dedi inimicissimis, atque immanissimis nationibus, an reddi amicis; præsertim quum tot res sint, quæ vestris animis pro hujus innocentis salute supplicent: primùm generis antiquitas, quam Tusculo ex clarissimo municipio profectam, in monumentis rerum gestarum incisam, ac notatam videmus: tum autem continuæ præturæ, quæ & ceteris ornamentis, & existimatione innocentiæ maximè floruerunt: deinde recens memoria parentis, cujus sanguine non solùm Asculanorum manus, a qua interfectus est, sed totum illud sociale bellum maculâ sceleris imbutum est: postremò ipse quum in omnibus vitæ partibus honestus, atque integer, tum in re militari quum summi

consilii, & maximi animi, tum verò usu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum, qui nunc sunt, exercitatus.

XV. Quare, si etiam monendi estis a me, Judices, quod non estis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis præcipere posse, ut ex eo genere homines, quorum cognita virtus, industria, felicitas in re militari sit, diligenter vobis retinendos existimetis. Fuit enim major talium virorum in hac republica copia; quæ quum esset, tamen eorum non modò saluti, sed etiam honori consulebatur. Quid nunc vobis faciendum est, studiis militaribus apud juventutem obsoletis; claris autem hominibus, ac summis ducibus partim ætate, partim civitatis discordiis, ac reipublicæ calamitate consumptis? quum tot bella aut a nobis necessariò suscipiantur, aut subitò, atque improvisa nascantur? nonne & hominem ipsum ad dubia reipublicæ tempora reservandum, & ceteros studio laudis, ac virtutis inflammandos putatis?

33. Recordamini, quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius habuerit: scietis fuisse tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Sullam, prætorios homines, belli gerendi peritissimos: præterea C. Marium, T. Didium, Q. Catulum, P. Craf-

ſum, non litteris homines, ad rei militaris ſcientiam, ſed rebus geſtis, ac victoriis eruditos. Age verò, nunc inſerite oculos in curiam, introſpicite penitus in omnes reipublicæ partes: utrùm videtis nihil poſſe accidere, ut tales viri desiderandi sint? an, si acciderit, eorum hominum copiâ populum Romanum abundare? Quæ si diligenter attendetis, profectò, Judices, virum ad labores belli impigrum; ad pericula fortem; ad uſum ac diſciplinam peritum; ad consilia prudentem; ad caſum, fortunamque, felicem, domi vobis, ac liberis veſtris retinere, quàm inimicissimis populi Romani nationibus, & crudelissimis tradere, & condonare maletis.

XVI. At infeſtis propè signis inferuntur Galli in Fonteium; & inſtant, atque urgent ſummo cum ſtudio, ſumma cum audacia. Nos verò, Judices, non & multis, & firmis præsidiis, vobis adjutoribus, iſti immani, atque intolerandæ barbariæ resiſtemus? Primùm objicitur contra iſtorum impetus Macedonia, fidelis, & amica populo Romano provincia: quæ quum ſe, ac ſuas urbes non ſolùm consilio, ſed etiam manu Fonteii conſervatam eſſe dicat; ut illa per hunc a Thracum adventu, ac depopulatione defenſa fuit, sic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroreſque depellit.

35. Constituitur ex altera parte ulterior Hispania, quæ profectò non modò religione suâ resistere istorum cupiditati potest, sed etiam sceleratorum hominum perjuria testimoniis, ac laudationibus suis refutare. Atque ex ipsa etiam Gallia fidelissima, & gravissima auxilia sumuntur. Venit huic subsidio, misero, atque innocenti, Massiliensium cuncta civitas, quæ non solùm ob eam causam laborat, ut huic, a quo ipsa servata est, parem gratiam referre videatur; sed etiam, quòd eâ conditione, atque eo fato se in his terris collocatam esse arbitratur, ne quid nostris hominibus illæ gentes nocere possint.

36. Pugnat pariter pro salute M. Fonteii Narbonensis colonia, quæ per hunc ipsa nuper obsidione hostium liberata, nunc ejusdem miseriis, ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico, ut majorum jura, moresque præscribunt, nemo est civis Romanus, qui sibi ullâ excusatione utendum putet: omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, ceteri negotiatores, uno animo M. Fonteium, atque unâ voce defendunt.

XVII. Quòd si tantas auxiliorum nostrorum copias Induciomarus ipse despexerit, dux Allobrogum, ceterorumque

Gallorum : num etiam de matris hunc complexu, lectissimæ, miserrimæque feminæ, vobis inspectantibus, avellet, atque abstrahet ? præsertim quum virgo Vestalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestramque, Judices, ac populi Romani fidem imploret : quæ pro vobis, liberisque vestris tot annos in diis immortalibus placandis occupata est, ut ea nunc, pro salute sua, fratrisque sui, animos vestros placare possit.

37. Cui miseræ quod præsidium, quod solatium reliquum est, hoc amisso ? nam ceteræ feminæ gignere ipsæ sibi præsidia, & habere domi fortunarum omnium socium, participemque possunt : huic verò virgini, quid est, præter fratrem, quod aut jucundum, aut carum esse possit ? Nolite pati, Judices, aras deorum immortalium, Vestæque matris, quotidianis virginis lamentationibus, de vestro judicio commoveri : prospicite, ne ille ignis æternus, nocturnis Fonteiæ laboribus, vigiliisque servatus, sacerdotis vestræ lacrymis exstinctus esse dicatur. Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit : cavete, ne periculosum, superbumque sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si dii aspernarentur, hæc salva esse non possent.

38. Videtisne subitò, Judices, virum fortissimum, M. Fonteium, parentis & sororis commemoratione lacrymas profudisse? Qui numquam in acie pertimuerit, qui se armatus sæpe in hostium manum, multitudinemque immiserit, quum in ejusmodi periculis eadem se solatia suis relinquere arbitraretur, quæ suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturbato animo pertimescit, ne non modò ornamento, & adjumento non sit suis, sed etiam cum acerbissimo luctu dedecus æternum miseris, atque ignominiam relinquat.

39. O fortunam longè disparem, M. Fontei, si deligere potuisses, ut potiùs telis tibi Gallorum, quàm perjuriis intereundum esset! tum enim vitæ socia virtus, mortis comes gloria fuisset. Nunc verò qui est dolor, victoriæ, te, atque imperii pœnas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis sunt, aut invitissimi paruerunt? A quo periculo defendite, Judices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut nostris testibus plus quàm alienigenis credidisse videamini: plus saluti civium, quàm hostium libidini consuluisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quæ vestris sacris præsit, quàm eorum audaciam, qui

cum omnium ſacris, delubriſque bella geſſerunt : poſtremò proſpicite, Judices, id quod ad dignitatem populi Romani maximè pertinet, ut plus apud vos preces virginis Veſtalis, quàm minæ Gallorum valuiſſe videantur.

PRO A. CÆCINA.

ORATIO DUODECIMA.

Hujus orationis tempus incertum, argumentum autem tale est. M. Fulcinius Tarquiniensis Cæsenniæ uxori moriens usumfructum bonorum suorum legavit; ut frueretur unà cum filio herede instituto. Filio mortuo; & auctione bonorum constitutâ, Cæsennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit; idque negotium Sex. Æbutio dedit, cui fundus pecuniâ Cæsenniæ emptus fuit addictus. Cæsennia quum non longè pòst A. Cæcinæ nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandatu Cæsenniæ emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, quâ die in rem præsentem veniretur, ut,

quum Cæcina de fundo esset dejectus, interdictum a prætore postularet. Verùm Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus, per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæcina interdictum de armatis hominibus a Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus esset, eò restitueretur. Æbutius restituisse se dixit, in eamque rem sponsio facta est, de qua recuperatores a prætore dati cognoverunt.

Tota quæstio definitionis est, an interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit: de qua re Cicero in Oratore 102. Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus. *FABRICIUS.*

Si, quantum in agro, locisque desertis audacia potest, tantum in foro, atque in

judiciis impudentia valeret ; non minùs nunc in causa cederet A. Cæcina Sex. Æbutii impudentiæ, quàm tum in vi facienda cessit audaciæ. Verùm & illud considerati hominis esse putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere ; & hoc constantis, quîcum vi & armis certare noluisset, eum jure, judicioque superare.

2. Ac mihi quidem quum audax præcipuè fuisse videtur Æbutius in convocandis hominibus, & armandis, tum impudens in judicio ; non solùm quòd in judicium venire ausus est (nam id quidem, tametsi improbè fit in aperta re, tamen malitiâ est jam usitatum) sed quòd non dubitavit id ipsum, quod arguitur, confiteri : nisi fortè hoc rationis habuit, quoniam, si facta vis esset moribus, superior in possessione retinenda non fuisset ; quia contra jus, moremque facta sit, A Cæcinam cum amicis metu perterritum profugisse ; nunc quoque in judicio, si causa more, institutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros : sin a consuetudine recedatur, se, quò impudentiùs egerit, hòc superiorem discessurum : quasi verò aut in judicio possit idem improbitas, quod in vi confidentia ; aut non eò libèntiùs tum audaciæ cesserimus, quò nunc impudentiæ faciliùs obsisteremus.

3. Itaque longè aliâ ratione, Recuperatores, ad agendam caufam hac actione venio, atque initio veneram. Tum enim noftræ caufæ fpes erat posita in defensione mea, nunc in confessione adverfarii: tum in noftris, nunc verò in illorum teftibus: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi effent, falsi aliquid dicerent; si probi exiftimarentur, quod dixiffent, probarent; nunc fum animo æquissimo. Si enim funt viri boni, me adjuvant, quum id jurati dicunt, quod ego injuratus insimulo: sin autem minus idonei; me non lædunt; quum, iis sive creditur, creditur hoc ipfum quod nos arguimus; sive fides non habetur, de adverfarii teftium fide derogatur.

II. Verumtamen quum illorum caufæ actionem considero; non video, quid impudentiùs dici possit: quum autem veftram in judicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter feciffe, aftutè & callidè fecerint. Nam, si negaffent vim hominibus armatis effe factam, facilè honeftissimis teftibus in re perfpicua tenerentur: sin confessi effent, & id, quod nullo tempore jure fieri poteft, tum ab fe jure factum effe defenderent; fperarunt, id quod affecuti funt, fe injecturos vobis caufam deliberandi, & judicandi juftam moram, ac religionem: simul illud,

quod indignissimum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac causa non de improbitate Sex. Æbutii, sed de jure civili judicium fieri videretur.

5. Qua in re, si mihi esset unius A. Cæcinæ causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defensorem, propterea quòd fidem meam, diligentiamque præstarem: quæ quum sunt in actore causæ, nihil est, in re præsertim aperta ac simplici, quòd excellens ingenium requiratur. Sed quum de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat ad omnes, quod constitutum sit a majoribus, conservatum usque ad hoc tempus, quo sublato non solùm pars aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea, quæ juri maximè est adversaria, judicio confirmata esse videatur: video summi ingenii causam esse; non uti demonstretur quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potiùs me arbitrentur causæ, quàm vos religioni vestræ defuisse.

6. Quamquam ego mihi sic persuadeo, Recuperatores, non vos tam propter juris obscuram, dubiamque rationem, bis jam de eadem causa dubitasse, quàm, quòd videtur ad summam illius existimationem hoc judicium pertinere, moram ad condemnandum acquisisse, simul & illi spatium ad sese colligendum dedisse. Quod quo-

niam jam in consuetudinem venit, & id viri boni, vestri similes, in judicando faciunt, reprehendendum fortasse minùs, querendum verò magis etiam videtur: ideo quod omnia judicia, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causâ reperta sunt: quorum alterum levius est, propterea quòd & minùs lædit, & persæpe disceptatore domestico dijudicatur; alterum est vehementissimum, quòd & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem judicis, ac vim requirit.

7. Quod est gravius, & cujus rei causâ maximè judicia constituta sunt, id jam malâ consuetudine dissolutum est: nam ut quæque res est turpissima; sic maximè & maturissimè judicanda est: at ea, in qua existimationis periculum est, tardissimè judicatur.

III. Quî igitur convenit, quæ causa fuerit ad constituendum judicium, eamdem moram esse ad judicandum? Si quis, quod spopondit, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo judicio; sine ulla religione judicis condemnatur: qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quò delictum majus est, eò pœna est tardior. Est enim

turpe judicium : & facto quidem turpe. Videte igitur quàm iniquè accidat, quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi ; quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non judicari.

8. At si quis mihi hoc judex, recuperatorve dicat : *Potuisti enim leviore actione confligere : potuisti ad tuum jus faciliore, & commodiore judicio pervenire : quare aut muta actionem, aut noli mihi instare, ut judicem* : tamen is aut timidior videatur quàm fortem, aut cupidior quàm sapientem judicem esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat judicare. Etenim si prætor is, qui judicia dat, numquam petitori præstituit, quâ actione illum uti velit : videte quàm iniquum sit, constitutâ jam re, judicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit, quærere.

9. Verumtamen nimiæ vestræ benignitati pareremus, si aliâ ratione jus nostrum recuperare possemus. Nunc verò quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei leniorem actionem nobis aliquam demonstrare possit ? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehende-

re, quum videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum esse repetitam?

IV. Verùm sive vos existimationis illius periculum, sive juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad judicandum: alterius rei causam vosmetipsi jam vobis, sæpiùs prolato judicio, sustulistis; alterius ego vobis hodierno die causam profectò auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi jure dubitetis. Et, si fortè videbor altiùs initium rei demonstrandæ petisse, quàm me ratio juris ejus, de quo judicium est, & natura causæ coëgerit, quæso ut ignoscatis: non enim minùs laborat A. Cæcina, ne summo jure egisse, quàm ne certum jus non obtinuisse videatur.

11. M. Fulcinius fuit, Recuperatores, e municipio Tarquiniensi, qui & domi suæ cum primis honestus existimatus est; & Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæsenniam, eodem e municipio, summo loco natam, & probatissimam feminam, sicut & vivus multis ipse rebus ostendit, & in morte sua testamento declaravit. Huic Cæsenniæ fundum in agro Tarquiniensi vendidit temporibus illis difficillimis solutionis. Quum uteretur dote uxoris numeratâ; quò mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto pòst, jam argentariâ dis-

ſolutâ, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius (multa enim, quæ ſunt in re, quia remota ſunt a cauſa, prætermittam) teſtamento facit heredem, quem habebat e Cæſennia filium: uſumfructum omnium bonorum ſuorum Cæſenniæ legat, ut frueretur unà cum filio.

12. Magnus honos viri, jucundus mulieri fuiſſet, si diuturnum eſſe licuiſſet: frueretur enim bonis cum eo, quem ſuis bonis heredem eſſe cupiebat, & ex quo maximum fructum ipſa capiebat. Sed hunc fructum maturè fortuna ademit: nam brevi tempore M. Fulcinius adoleſcens mortuus eſt: heredem P. Cæſennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatæ ſunt.

V. Quum eſſet hæc auctio hereditaria conſtituta; Æbutius iſte, qui jamdiu Cæſenniæ viduitate, ac ſolitudine aleretur, ac ſe ejus in familiaritatem insinuaſſet hac ratione, ut cum aliquo ſuo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiaſque ſuſciperet; verſabatur quoque eo tempore in his rationibus auctionis, & partitionis: atque etiam ſe ipſe inferebat, & intrudebat; & in eam opinionem Cæſenniam adducebat, ut mulier

imperita nihil putaret agi callidè posse, ubi non adesset Æbutius.

14. Quam personam jam ex quotidiana cognoscitis vita, Recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimiùm litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, inter mulieres periti juris & callidi; hanc personam imponite Æbutio : is enim Cæsenniæ fuit Æbutius. Ne fortè quæratis, num propinquus? nihil alienius : amicus aut a patre, aut a viro traditus? nihil minùs. Quis igitur? ille, quem suprà deformavi : voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliquâ, sed ficto officio, simulatâque sedulitate conjunctus : magis opportunâ operâ nonnumquam, quàm aliquando fideli.

15. Quum esset, ut dicere instituеram, constituta auctio Romæ, suadebant amici, cognatique Cæsenniæ, id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat, quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo continens esset, nullam esse rationem amittere ejusmodi occasionem; quum præsertim pecunia ex partitione deberetur : nusquam eam posse meliùs collocari : itaque mulier facere constituit : mandat ut fundum sibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus, hominis illius

esse hoc munus ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil satis cautè, nihil satis callidè agi posset? Rectè attenditis.

VI. Æbutio negotium datur. Adest ad tabulam: licetur Æbutius: deterrentur emptores multi, partim gratiâ Cæsenniæ, partim etiam pretio: fundus addicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius: quo testimonio nunc vir optimus utitur, sibi emptum esse: quasi verò aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cæsenniæ, quum id plerique scirent; omnes ferè audissent; hi conjecturâ assequi possent, quum pecunia Cæsenniæ ex illa hereditate deberetur; eam porrò in prædiis collocari maximè expediret: essent autem prædia, quæ mulieri maximè convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cæsenniæ dare operam nemo miraretur: sibi emere nemo posset suspicari.

17. Hac emptione factâ, pecunia solvitur a Cæsennia: cujus rei putat iste rationem reddi non posse, quòd ipse tabulas averterit; se autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi expensa pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter fieri oportuerit. Quum omnia ita facta essent, quemadmodum nos defendimus, Cæsennia fundum possedit, locavitque: neque ita multò pòst A. Cæcinæ nupsit.

Ut in pauca conferam, teſtamento facto mulier moritur: facit heredem ex deunce, & ſemuncia Cæcinam: ex duabus ſextulis M. Fulcinium, libertum ſuperioris viri: Æbutio ſextulam aſpergit. Hanc ſextulam illa mercedem iſti eſſe voluit assiduitatis, & moleſtiæ, si quam ſuſceperat. Iſte autem hac ſextulâ ſe anſam retinere omnium controverſiarum putat.

VII. Jam principiò auſus eſt dicere, non poſſe heredem eſſe Cæſenniæ Cæcinam; quòd is deteriore jure eſſet, quàm ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem. Itaque homo timidus, imperituſque, qui neque animi, neque consilii ſatis haberet, non putavit eſſe tanti hereditatem, ut de civitate in dubium veniret: concessit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæſenniæ bonis ut haberet: immo, ut viro forti, ac ſapienti dignum fuit, ita calumniam, ſtultitiamque obtrivit, ac contudit.

19. In poſſessione bonorum quum eſſet, & quum ipſe ſextulam ſuam nimiùm exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiæ erciſcundæ poſtulavit: atque illis paucis diebus, poſteaquam videt nihil ſe ab A. Cæcina poſſe, litium terrore, abradere; homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo antè dixi, cujus iſtum emptorem

emptorem demonstravi fuisse, mandatu Cæsenniæ, suum esse, seque sibi emisse. Quid ais? Istius ille fundus est, quem sine ulla controversia quadriennium, hoc est, ex quo tempore fundus veniit, quoad vixit, possedit Cæsennia? Usus enim, inquit, ejus, & fructus fundi, testamento viri, fuerat Cæsenniæ.

20. Quum hoc novæ litis genus tam malitiosè intenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum sententia constituere, quo die in rem præsentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur: dies ex utriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam; ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longè abest. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos, atque servos, coëgisse & armasse Æbutium. Quum id partim mirarentur, partim non crederent; ecce ipse Æbutius in castellum venit: denuntiat Cæcinæ se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur salvo capite fieri posse, experiri. Tum de castello descendunt: in fundum proficiscuntur: videtur temerè commissum: verùm, ut opinor, hoc fuit causæ: tam temerè istum re commissurum, quàm verbis nuntiabatur, nemo putavit.

VIII. Atque iſte ad omnes introitus, quà adiri poterat non modò in eum fundum, de quo controversia fuerat, ſed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primò quum in antiquum fundum ingredi vellet, quòd eà proximè accedi poterat; frequentes armati obſtiterunt.

22. Quo loco depulſus Cæcina, tamen, quà potuit, ad eum fundum profectus eſt, e quo ex conventu vim fieri oportebat: ejus autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas quum accederetur, iſte cum omnibus copiis præſtò fuit, ſervumque ſuum, nomine Antiochum, ad ſe vocavit, & clarâ voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intraſſet, occideret. Homo, meâ ſententiâ, prudentissimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quàm consilii videtur habuiſſe: nam quum & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audiſſet; tamen accessit propiùs, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela, atque incurſus refugit. Eodem tempore ſe in fugam conferunt unà amici, advocatique ejus, metu perterriti, quemadmodum illorum teſtem dicere audiſtis. His rebus ita geſtis, P. Do-

labella prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, *De vi hominibus armatis*, sine ulla exceptione, tantum, ut, unde dejeciſſet, reſtitueret. Reſtituiſſe ſe dixit : ſponsio facta eſt : hac de ſponsione vobis judicandum eſt.

IX. Maximè fuit optandum Cæcinæ, Recuperatores, ut controversiæ nihil haberet : ſecundo loco, ut ne cum tam improbo homine : tertio, ut cum tam ſtulto haberet : etenim non minùs nos ſtultitia illius ſublevat, quàm lædit improbitas : improbus fuit, quòd homines coëgit, armavit : coactis, armatiſque vim fecit : læsit in eo Cæcinam : ſublevavit ibidem : nam in eas ipſas res, quas improbissimè fecit, teſtimonia ſumpsit, & eis in cauſa teſtimoniis utitur.

24. Itaque mihi certum eſt, Recuperatores, antequam ad meam defensionem, meoſque teſtes venio, illius uti confessione & teſtimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non ſolùm fateri, ſed etiam profiteri videatur, Recuperatores ? Convocavi homines : coëgi : armavi : terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obſtiti : ferro, inquit, ferro, & hoc dicit in judicio, te rejeci, atque perterrui. Quid ? teſtes quid aiunt ? P. Vetilius, propinquus Æbutii, ſe Æbutio cum armatis ſervis veniſſe ad-

vocatum. Quid præterea? fuisse complures armatos. Quid aliud? minatum esse Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, Recuperatores, ut idcirco non minùs ei credatis, quòd homo minùs idoneus habetur: sed ideo credatis, quòd ex illa parte id dicit, quod illi causæ maximè est alienum?

25. A. Terentius, alter testis, non modò Æbutium, sed etiam seipsum arguit: in Æbutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc prædicat, Antiocho, Æbutii servo, imperasse, ut in Cæcinam advenientem cum ferro invaderet. Quid loquar ampliùs hoc de homine? in quem ego dicere, quum rogarer a Cæcina, numquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, quum ipse hoc de se juratus prædicet. Deinde L. Cœlius non solùm Æbutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verùm etiam cum advocatis perpaucis eò venisse Cæcinam. De hoc ego teste detraham; cui æquè, atque meo testi, ut credatis, postulo?

26. P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemoravit in amicos Cæcinæ, quibus sese viam per fratris sui fundum dedisse dixit, quà effugere possent, quum essent metu omnes perterriti. Huic ego testi gratias agam, quòd &

in re misericordem se præbuit, & in testimonio religiosum.

X. A. Atilius, & ejus filius L. Atilius, & armatos ibi fuisse, & se servos armatos adduxisse dixerunt : etiam hoc amplius : quum Æbutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam postulasse, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eò libentiùs dixit, ut aliquo in judicio ejus testimonio creditum putaretur. Duo præterea testes nihil de vi, sed de re ipsa, atque emptione fundi dixerunt : P. Cæsennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi, quàm corpore, & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minùs niger, nec minùs confidens, quàm ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad vestrum judicium pertineret.

28. Decimo verò loco testis exspectatus, & ad extremum reservatus, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus, atque ornamentum judiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanius Falcula : qui quum ita vehemens, acerque venisset, ut non modò Cæcinam perjurio suo læderet, sed etiam mihi videretur irasci ; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesset

ab urbe : nam quum dixiſſet minùs abeſſe LIII, populus cum riſu acclamavit, ipſa eſſe : meminerant enim omnes, quantum in Albiano judicio accepiſſet.

29. In eum quid dicam, nisi id, quod negare non poſſit ? veniſſe in consilium publicæ quæſtionis, quum ejus consilii judex non eſſet : & in eo consilio, quum cauſam non audiſſet, & poteſtas eſſet ampliandi, dixiſſe, *sibi liquere* : dum incognitâ re judicare voluiſſet, maluiſſe condemnare, quàm abſolvere : quum, si uno minùs damnarent, condemnari reus non poſſet, non ad cognoſcendam cauſam, ſed ad explendam damnationem præſtò fuiſſe. Utrùm gravius aliquid in quempiam dici poteſt, quàm ad hominem condemnandum, quem numquam vidiſſet, neque audiſſet, adductum pretio eſſe ? An certius quidquam objici poteſt, quàm quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infirmare conatur ?

30. Verumtamen is teſtis, ut facilè intelligeretis, eum non adfuiſſe animo, quum ab illis cauſa ageretur, teſteſque dicerent ; ſed tantiſper de aliquo reo cogitaſſe : quum omnes ante eum dixiſſent teſtes, armatos cum Æbutio fuiſſe complures ; ſolus dixit non fuiſſe. Viſus eſt mihi primò veterator intelligere præclarè, quid cauſa optaret : & tantummodo erra-

re, quòd omnes teſtes infirmaret, qui ante eum dixiſſent; quum ſubitò ecce idem, qui ſolet, ſuos ſolos ſervos armatos fuiſſe dixit.

XI. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut excuſatione ſummæ ſtultitiæ, ſummæ improbitatis odium deprecetur? Utrùm, Recuperatores, his teſtibus non credidiſtis, quum, quid liqueret, non habuiſtis? At controversia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præſenti metu mortis, perſpicuo periculo cædis, dubium vobis fuit, utrùm eſſe vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi poteſt, si in his non intelligetur? An verò illa defensio vobis præclara viſa eſt? Non dejeci, ſed obſtiti: non enim te ſum paſſus in fundum ingredi: ſed armatos homines oppoſui; ut intelligeres, si in fundo pedem poſuiſſes, ſtatim tibi eſſe pereundum. Quid ais? is qui armis perterritus, fugatus, pulſus eſt, non videtur eſſe dejectus?

32. Poſteriùs de verbo videbimus: nunc rem ipſam ponamus; quam illi non negant; & ejus rei jus, actionemque quæramus. Eſt hæc res posita, quæ ab adverſario non negatur: Cæcinam, quum ad conſtitutam diem, tempuſque veniſſet,

ut vis ac deductio moribus fieret, pulsum, prohibitumque esse vi, coactis hominibus & armatis. Quum hoc constet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec ullo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim: te uti in hac re magistro volo. Quæro, sitne aliqua hujus rei actio, an nulla. Convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi causâ, non convenit: nec juris quidquam tam inimicum, quàm vis: nec æquitati quidquam tam infestum est, quàm convocati homines, & armati.

XII. Quod quum ita sit, resque ejusmodi sit, ut in primis a magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quæro, sitne ejus rei aliqua actio, an nulla: nullam esse dices? audire cupio: qui in pace & otio, quum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coëgerit, armarit, instruxerit, homines inermes, qui ad constitutum experiendi juris gratiâ venirent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat:

34. Feci equidem, quæ dicis, omnia: & ea sunt & turbulenta, & temeraria, &

periculosa. Quid ergo est? impunè feci: nam quid agas mecum ex jure civili, ac prætorio, non habes. Itane verò, Recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini sæpius? quum majores nostri tantâ diligentiâ, prudentiâque fuerint, ut omnia omnium non modò tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum jura statuerint, persecutique sint; hoc genus unum, vel maximum prætermitterent: ut, si qui me exire domo meâ coëgissent armis, haberem actionem; si qui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Cæcinæ causa disputo, nondum de jure possessionis nostræ loquor: tantùm de tua defensione, C. Piso, queror.

35. Quando ita dicis, & ita constituis, Si Cæcina, quum in fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc verò dejectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos assecutos esse: quæro, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines & armati, non modò limine, tectoque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis? Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipse antea dixit, injuriarum. Quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oportet restitui: quid denique? ad

jus civile, aut ad actoris notionem, & ad animadversionem, ages injuriarum? Plus tibi ego largiar: non solùm egeris, verùm etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? actio enim injuriarum non jus possessionis assequitur, sed dolorem imminutæ libertatis, judicio, pœnâque mitigat.

XIII. Prætor interea, Piso, tanta de re tacebit? quemadmodum te restituat in ædes tuas, non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controversiis interdicit, is repentè obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? &, C. Pisone domo, tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more & exemplo opitulari possit, non habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam insigni acceptâ injuriâ, postulabis? Unde vi prohibitus sis? nemo umquam interdixit: novum est, non dico inusitatum, verùm omnino inauditum. Unde dejectus? quid proficies, quum illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos se tibi obstitisse, ne in ædes accederes; dejici porrò nullo modo potuisse, qui non accesserit?

37. Dejicior ego, inquis, si quis meo-

rum dejicitur. Omnino : jam benè agis : a verbis enim recedis, & æquitate uteris : nam verba ipſa si ſequi volumus, quomodo tu dejiceris, quum ſervus tuus dejicitur ? Verùm ita eſt, uti dicis : te dejectum debeo intelligere, etiamsi tactus non fueris : nonne ? Age nunc, si ne tuorum quidem quiſquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adſervati, ac retenti : tu ſolus prohibitus, & a tuis ædibus vi, atque armis perterritus : utrùm hanc actionem habebis, quâ nos usi ſumus, an aliam quampiam, an omnino nullam ? nullam eſſe actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ eſt : alia si qua fortè eſt, quæ nos fugerit, dic, quæ sit : cupio diſcere.

38. Hæc si eſt, quâ nos usi ſumus : te judice vincamus neceſſe eſt : non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem cauſa, eodem interdicto, te oportere reſtitui, Cæcinam non oportere. Etenim cui perſpicuum non sit, ad incertum revocari bona, fortunas, poſſessiones omnium, si ulla ex parte ſententia hujus interdicti deminuta, aut infirmata sit ? si auctoritate virorum talium, vis armatorum hominum, judicio approbata videatur : in quo judicio non de armis dubitatum, ſed de verbis quæsitum eſſe dicatur ? Isne apud vos

obtinebit causam suam, qui se ita defenderit: Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci: ut tantum facinus non in æquitate defensionis, sed in una littera latuisse videatur? Hujusce rei vos statuetis nullam esse actionem, nullum experiendi jus constitutum, quòd obstiterit armatis hominibus, qui multitudine coactâ, non introitu, sed omnino aditu quempiam prohibuerit?

XIV. Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre videatur, utrùm, pedem quum intulero, atque in possessionem vestigium fecero, tum expellar, atque dejiciar: an eâdem vi, atque iisdem armis mihi antè occurratur, ne non modò intrare, verùm etiam adspicere, aut adspirare possim? quî hoc ab illo differt? ut ille cogatur restituere, qui ingressum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur?

40. Videte, per deos immortales! quod jus nobis, quam conditionem vobismetipsis, quam denique civitati legem constituere velitis. Hujusce generis una est actio per hoc interdictum, quo nos usi sumus, constituta: ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non pertinet; quid negligentius, aut quid stultius majoribus nostris dici potest, qui aut tantæ rei prætermiserint actionem; aut eam constituerint, quæ nequaquam fa-

tis verbis caufam, & rationem juris amplecteretur? Periculofum eft diffolvi hoc interdictum: eft captiofum omnibus, rem ullam conftitui ejufmodi, quæ, quum armis gefta sit, refcindi jure non possit: verumtamen eft turpissimum illud, tantæ ftultitiæ prudentissimos homines condemnari, ut vos judicetis, hujus rei interdictum, atque actionem in mentem majoribus noftris non veniffe.

41. Queramur, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius non tenetur. Quid ita? Quòd vis Cæcinæ facta non eft. Dici in hac caufa poteft, ubi arma fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi inftructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terrorefque mortis, ibi vim non fuiffe? Nemo, inquit, occifus eft, neque faucius. Quid ais? quum de poffessionis controversia, & de privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis effe factam, si cædes & occisio facta non erit? Ego exercitus maximos, fæpe pulfos, & fugatos effe dico, terrore ipfo, impetuque hoftium, sine cujufquam non modo morte, verùm etiam vulnere.

XV. Etenim, Recuperatores, non ea fola vis eft, quæ ad corpus noftrum, vitamque pervenit, fed etiam multò major ea, quæ, periculo mortis injecto, formi-

dine animum perterritum, loco ſæpe, & certo de ſtatu demovet. Itaque ſaucii ſæpe homines, quum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem ſtatuerint defendere. At alii pelluntur integri, ut non dubium sit, quin major adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quàm illi, cujus corpus vulneratum sit.

43. Quòd si vi pulſos dicimus exercitus eſſe eos, qui metu, ac tenui ſæpe ſuſpicione periculi fugerunt: &, si non ſolùm impulſu ſcutorum, neque conflictu corporum, neque ictu cominus, neque conjectione telorum; ſed ſæpe clamore ipſo militum, aut inſtructione adſpectuque signorum magnas copias pulſas eſſe, & vidimus, & audivimus: quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? &, quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? &, quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur moviſſe? & vulnus corporis magis iſtam vim, quàm terror animi declarabit? & ſauciatio quæretur, quum fugam factam eſſe conſtabit?

44. Tuus enim teſtis hoc dixit, metu perterritis noſtris advocatis, locum, quà effugerent, demonſtraſſe. Qui non modò ut fugerent, ſed etiam ipsius fugæ tutam

viam quæsierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Poteſtis igitur principia negare, quum extrema conceditis? Fugiſſe perterritos confitemini: cauſam fugæ dicitis eamdem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incurſionem, atque impetum armatorum: hæc ubi conceduntur eſſe facta, ibi vis facta negabitur?

XVI. At verò hoc quidem jam vetus eſt, & majorum exemplo multis in rebus uſitatum: quum ad vim faciendam veniretur, si quos armatos, quamvis procul, conſpexiſſent, ut ſtatim teſtificati diſcederent, optimè ſponsionem facere poſſent, *Ni adversùs edictum prætoris vis facta eſſet.* Itane verò? ſcire eſſe armatos, ſatis eſt, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non eſt ſatis? adſpectus armatorum ad vim probandam valebit: incurſus, & impetus non valebit? qui abierit, faciliùs sibi vim factam probabit, quàm qui effugerit?

46. At ego hoc dico: si, ut primò in caſtello Cæcinæ dixit Æbutius, ſe homines coëgiſſe & armaſſe; neque illum, si eò accessiſſet, abiturum; ſtatim Cæcina diſcessiſſet; dubitare vos non debuiſſe, quin Cæcinæ facta vis eſſet: si verò, simulac procul conſpexit armatos, recessiſ-

ſet ; eò minùs dubitaretis : omnis enim vis eſt , quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit , aut prohibet accedere. Quòd si aliter ſtatuetis ; videte , ne hoc vos ſtatuatis , qui vivus diſceſſerit , ei vim non eſſe factam : ne hoc omnibus , in poſſeſſionum controversiis , præſcribatis , ut confligendum sibi , & armis decertandum putent : ne , quemadmodum in bello pœna ignavis ab imperatoribus conſtituitur , sic in judiciis deterior cauſa sit eorum , qui fugerint , quàm qui ad extremum uſque contenderint.

47. Quum de jure , & legitimis hominum controversiis loquimur , & in his rebus vim nominamus , pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos , quamvis paucos ; magna vis eſt : decessi unius hominis telo perterritus : dejectus , detruſuſque ſum. Hoc si ita ſtatuetis : non modò non erit , cur depugnare quiſquam poſthac , poſſeſsionis causâ , velit ; ſed ne illud quidem , cur repugnare. Sin autem vim sine cæde , sine vulneratione , sine ſanguine nullam intelligetis : ſtatuetis homines poſſessionis cupidiores , quàm vitæ eſſe oportere.

XVII. Age verò , de vi te ipſum habebo judicem , Æbuti : reſponde , si tibi videtur. In fundum Cæcina utrùm noluit tandem , an non potuit accedere ? quum te obſtitiſſe , & repudiaſſe dicis , certè hunc

voluiſſe concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuiſſe impedimento, cui, quum cuperet, eoque consilio veniſſet, per homines coactos non sit licitum accedere? Si enim id, quod maximè voluit, nullo modo potuit; vis profectò quædam obſtiterit neceſſe eſt: aut tu dic, quamobrem, quum vellet accedere, non acceſſerit.

49. Jam vim factam negare non potes: dejectus quemadmodum sit, qui non acceſſerit, id quæritur: demoveri enim, & depelli de loco neceſſe eſt eum, qui dejiciatur; id autem accidere ei quî poteſt, qui omnino in eo loco, unde ſe dejectum eſſe dicit, numquam fuit? Quòd si fuiſſet, & ex eo loco, metu permotus, fugiſſet, quum armatos vidiſſet; diceresne eſſe dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callidè verbis controversias, non æquitate, dijudicas; & jura non utilitate communi, ſed litteris exprimis; poteriſne dicere, dejectum eſſe eum, qui tactus non erit? Quid? detruſum dices? nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti ſolebant. Quid ais? poteſtne detrudi quiſquam, qui non attingitur? nonne, si verbum ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt, inquam, si ad verbum rem volumus attingere, ne-

minem ſtatu detruſum, qui non adhibitâ vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur.

50. Dejectus verò quî poteſt eſſe quiſquam, nisi in inferiorem locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus, ejectus denique: illud verò nullo modo poteſt, dejectus eſſe quiſquam, non modò qui tactus non sit, ſed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum eſſe causâ compositum, qui ſe præcipitatos ex locis ſuperioribus dicerent? eos enim verè poſſumus dicere eſſe dejectos.

XVIII. An non, quum voluntas, & consilium, & ſententia interdicti intelligatur, impudentiam ſummam, aut ſtultitiam singularem putabimus, in verborum errore verſari: rem, & cauſam, & utilitatem communem non relinquere ſolùm, ſed etiam prodere? An hoc dubium eſt, quin neque verborum tanta copia sit, non modò in noſtra lingua, quæ dicitur eſſe inops; ſed ne in alia quidem ulla, res ut omnes ſuis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque verò quidquam opus sit verbis, quum ea res, cujus causâ verba quæsita sint, intelligatur? Quæ lex, quod ſenatusconſultum, quod magiſtratûs edictum, quod fœdus, aut pactio, quod, ut ad privatas res redeam, teſtamentum,

quæ judicia, aut ſtipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli poteſt, si ad verba rem deflectere velimus : consilium autem eorum, qui ſcripſerunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus ?

52. Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non cohærebit, si verba inter nos aucupabimur : denique imperium domeſticum nullum erit, si ſervulis hoc noſtris conceſſerimus, ut ad verba nobis obediant ; non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi neceſſe eſt harum rerum omnium ? non occurrit unicuique veſtrûm aliud alii in omni genere exemplum, quod teſtimonio sit, non ex verbis aptum pendere jus, ſed verba ſervire hominum consiliis & auctoritatibus ?

53. Ornatè & copiosè L. Craſſus, homo longè eloquentissimus, paulò antè, quàm nos in forum venimus, judicio centumvirali hanc ſententiam defendit, & facilè, quum contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres inſtitutus eſſet ita, *mortuo poſtumo filio*, quum filius non modò non mortuus, ſed ne natus quidem eſſet, heredem eſſe oportere. Quid ? verbis ſatis hoc cautum erat ? minimè. Quæ res igitur valuit ? voluntas :

quæ ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur : quia non poteſt ; verba reperta ſunt, non quæ impedirent, ſed quæ indicarent voluntatem.

XIX. Lex uſum auctoritatem fundi jubet eſſe biennium : at utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via ſit immunita, jubet, quà velit, agere jumentum : poteſt hoc ex verbis intelligi, licere, ſi via ſit in Bruttiis immunita, agere, ſi velit, jumentum per M. Scauri Tuſculanum. Actio eſt in auctorem præſentem his verbis, *Quandoquidem te in jure conſpicio* : hac actione Appius ille Cæcus uti non poſſet, ſi tam ſeverè homines verba conſectarentur, ut rem, cujus causâ verba ſunt, non conſiderarent. Teſtamento ſi recitatus heres eſſet pupillus Cornelius, iſque jam annos XX haberet ; vobis interpretibus amitteret hereditatem.

55. Veniunt in mentem mihi permulta ; vobis plura, certò ſcio : verùm, ne nimiùm multa complectamur, atque ab eo, quod propoſitum eſt, longiùs aberret oratio : hoc ipſum interdictum, de quo agitur, conſideremus. Intelligitis enim in eo ipſo, ſi in verbis jus conſtituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum verſuti, & callidi volumus eſſe, amiſſuros. *Unde tu, aut familia, aut procurator tuus.*

Si me villicus tuus solus dejecisset : non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Rectè igitur diceres te restituisse ? quippe. Quid enim facilius est, quàm probari iis, qui Latinè sciant, in uno servulo familiæ nomen non valere ? Si verò ne habeas quidem servum, præter eum, qui me dejecerit : clames videlicet, Si habeo familiam, a familia mea fateor te esse dejectum. Neque dubium est, quin, si ad rem judicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quæ constet ex servis pluribus ; quin unus homo, familia non sit : verbum certè, hoc non modò postulat, sed etiam cogit. At verò ratio juris, interdictique vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium consilium & auctoritas, respuat hanc defensionem, & pro nihilo putet.

XX. Quid ergo ? isti homines Latinè non loquuntur ? immo verò tantum loquuntur, quantum est satis ad intelligendam voluntatem : quum sibi hoc proposuerint, ut, sive me tu dejeceris, sive tuorum quispiam, sive servorum, sive amicorum, ut servos non numero distinguant, sed appellent uno familiæ nomine.

57. De liberis autem quisquis est, procuratoris nomine appelletur : non quò omnes sint, aut appellentur procuratores, qui

negotii nostri aliquid gerant; sed quia in hac re, cognitâ sententiâ interdicti, verba subtiliter exquiri omnia noluerunt. Non enim alia causa est æquitatis in uno servo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrùm me tuus procurator dejecerit is, qui legitimè procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italiâ non sit, absitve reipublicæ causâ, quasi quidam pene dominus, hoc est, alieni juris vicarius; an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.

58. Quare, si ad eum restituendum, qui vi dejectus est, eamdem vim habet æquitatis ratio; eâ intellectâ, certè nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis sit, ac nominum. Tam restitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpositus negotio, quàm si procurator dejecerit: non quò omnes sint procuratores, qui aliquid nostri negotii gerunt; sed quòd in hac re quæri nihil attinet. Tam restitues, si unus servulus, quàm si familia dejecerit universa: non quò idem sit servulus unus, quod familia; verùm quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur, sed quæ res agatur. Etiam ut jam longiùs a verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed om-

nes alieni ac mercenarii : tamen & ipsi tuæ familiæ genere, & nomine continebuntur.

XXI. Perge porrò hoc idem interdictum ſequi : *Hominibus coactis.* Neminem coëgeris ; ipsi convenerint ſuâ ſponte : certè cogit is, qui congregat homines, & convocat : coacti ſunt ii, qui ab aliquo ſunt unum in locum congregati. Si non modò convocati non ſunt, ſed ne convenerunt quidem ; ſed ii modò fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verùm colendi, aut paſcendi causâ, eſſe in agro conſueverant ; defendes, homines coactos non fuiſſe : & verbo quidem ſuperabis, me ipſo judice ; re autem, ne consiſtes quidem ullo judice. Vim enim multitudinis reſtitui voluerunt, non ſolùm convocatæ multitudinis : ſed, quia plerumque, ubi multitudine opus eſt, homines cogi ſolent, ideo de coactis compositum interdictum eſt : quod, etiam si verbo differre videbitur, re tamen erit unum, & omnibus in causis idem valebit, in quibus perſpicitur una, atque eadem cauſa æquitatis.

60. *Armatiſve.* Quid dicemus ? armatos, si Latinè loqui volumus, quos appellare verè poſſumus ? opinor eos, qui ſcutis teliſque parati, ornatique ſunt. Quid igitur ? si glebis, aut ſaxis, aut fuſtibus ali-

quem de fundo præcipitem egeris; jussusque sis, quem hominibus armatis dejeceris, restituere; restituisse te dices? Verba si valent: si causæ non ratione, sed vocibus ponderantur: me auctore dicito: vinces profectò, non fuisse armatos eos, qui saxa jacerent, quæ de terra ipsi tollerent: non esse arma cæspites, neque glebas: non fuisse armatos eos, qui prætereuntes ramum defringerent arboris: arma esse suis nominibus, alia ad tegendum, alia ad nocendum: quæ qui non habuerint, eos inermes fuisse vinces.

61. Verùm si quidem erit armorum judicium; tum ista dicito: juris judicium quum erit, & æquitatis; cave in ista tam frigida, tam jejuna calumnia delitescas: non enim reperies quemquam judicem, aut recuperatorem, qui, tamquam si arma militis inspicienda sint, ita probet armatum: sed perinde valebit, quasi ornatissimi fuerint, si reperientur ita parati fuisse, ut vim vitæ, aut corpori potuerint afferre.

XXII. Atque, ut magis intelligas, quàm verba nihil valeant: Si tu solus, aut quivis unus cum scuto, cum gladio impetum in me fecisses, atque ego ita dejectus essem; auderesne dicere, interdictum esse de armatis hominibus: hic autem hominem armatum unum fuisse? Non, opinor, tam

tam impudens esses. Atqui vide, ne multò nunc sis impudentior : nam tum quidem omnes mortales implorare posses, quòd homines in tuo negotio Latinè loqui oblivifcerentur : quòd inermes armati judicarentur : quòd, quum interdictum esset de pluribus, commissa res esset ab uno ; unus homo plures esse homines judicarentur.

63. Verùm in his causis non verba veniunt in judicium, sed ea res, cujus causâ verba hæc in interdictum conjecta sunt. Vim, quæ ad caput & ad vitam pertinet, restitui sine ulla exceptione voluerunt. Ea fit plerumque per homines coactos, armatosque : quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit ; eodem jure esse voluerunt. Non enim major est injuria, si tua familia, quàm si tuus villicus : non, si tui servi, quàm si alieni, ac mercenarii : non, si tuus procurator, quàm si vicinus, aut libertus tuus : non, si coactis hominibus, quàm si voluntariis, aut etiam assiduis ac domesticis : non, si armatis, quàm si inermibus, qui vim haberent armatorum ad nocendum : non, si pluribus, quàm si uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis fit, ejusmodi hæ res appellantur interdicto : si per alias res eadem facta vis est ; ea, tametsi verbis interdicti non concluditur, tamen sententiâ juris atque auctoritate retinetur.

XXIII. Venio nunc ad illud tuum : *Non dejeci, si non sivi accedere.* Puto te ipſum, Piſo, perſpicere, quantò iſta sit anguſtior, iniquiorque defensio, quàm si illâ uterere : *Non fuerunt armati : cum fuſtibus & ſaxis fuerunt.* Si mehercule mihi, non copioſo homini ad dicendum, optio detur, utrùm malim defendere, non eſſe dejectum eum, cui vi & armis ingredienti sit occurſum ; an, armatos non fuiſſe eos, qui sine ſcutis, ac sine ferro fuerint : omnino ad probandum utramque rem videam infirmam, nugatoriamque eſſe : ad dicendum autem, in altera videar mihi aliquid reperire poſſe, non fuiſſe armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque ſcutum ullum habuerint : hìc verò hæream, si mihi defendendum sit, eum qui pulſus, fugatuſque sit, non eſſe dejectum.

65. Atque illud in tota defensione tua mihi maximè mirum videbatur, te dicere, jurisconſultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego, tametsi non nunc primùm, neque in hac cauſa ſolùm audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur : nam ceteri tum ad iſtam hortationem decurrunt, quum ſe in cauſa putant habere æquum & bonum, quod defendant : si contrà verbis & litteris, &, ut dici ſolet, ſummo jure contenditur ; ſolent ejuſmodi iniquitati, &

boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, quod dicitur, *Sive*, *nive*, irrident : tum aucupia verborum, & litterarum tendiculas in invidiam vocant : tum vociferantur, ex æquo & bono, non ex callido, versutoque jure rem judicari oportere : scriptum sequi, calumniatoris esse : boni judicis, voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere.

66. In ista verò causa, quum tu sis is, qui te verbo, litterâque defendas : quum tuæ sint hæ partes, Unde dejectus es? an inde, quò prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. Quum tua sit hæc oratio, Fateor, me homines coëgisse : fateor, armasse : fateor, tibi mortem esse minitatum : fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, si voluntas & æquitas valeat : sed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi delitescam : non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires.

XXIV. In ista defensione accusas eos, qui consuluntur, quòd æquitatis censeant rationem, non verbi, haberi oportere. Et hoc loco Scævolam dixisti causam apud centumviros non tenuisse : quem ego antea commemoravi, quòd idem faceret, quod tu nunc (tametsi ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen probasse nemini quod defendis, quia verbis oppugnare æquitatem videbatur. Quum id mi-

ror, te hoc in hac re, alieno tempore, & contrà, quàm ista causa postulasset, defendisse: tum illud vulgò in judiciis, & nonnumquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec jurisconsultis concedi, nec jus civile in causis semper valere oportere.

68. Nam qui hoc disputant, si id dicunt; non rectè aliquid statuere eos, qui consulantur; non hoc debent dicere, juri civili, sed hominibus stultis, obtemperari non oportere: sin illos rectè respondere concedunt, & aliter judicari dicunt oportere, malè judicari oportere dicunt: neque enim fieri potest, ut aliud judicari de jure, aliud responderi oporteat; nec ut quisquam juris numeretur peritus, qui id statuat esse jus, quod non oporteat judicari.

69. At est aliquando contrà judicatum. Primùm utrùm rectè, an perperam? si rectè; id fuit jus, quod judicatum est: sin aliter; non dubium est, utrùm judices, an jurisconsulti vituperandi sint. Deinde si de jure vario quippiam judicatum est; non potiùs contra jurisconsultos statuunt, si aliter pronuntiatum est, ac Mucio placuit, quàm ex eorum auctoritate, si, ut Manilius statuebat, sic est judicatum. Etenim ipse Crassus non ita causam apud centumviros egit, ut contra

jurisconsultos diceret : sed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defendebat, non esse juris ; & in eam rem non solùm rationes afferret, sed etiam Q. Mucio, socero suo, multisque peritissimis hominibus auctoribus uteretur.

XXV. Nam qui jus civile contemnendum putat, is vincula revellit non modò judiciorum, sed etiam utilitatis, vitæque communis : qui autem interpretes juris vituperat ; si imperitos juris esse dicit ; de hominibus, non de jure civili detrahit : sin peritis non putat esse obtemperandum ; non homines lædit, sed leges ac jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profectò necesse est ; nihil esse in civitate tam diligenter, quàm jus civile, retinendum : etenim, hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit : nihil est, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus esse possit.

71. Itaque in ceteris controversiis atque judiciis, quum quæritur, aliquid factum, necne sit ; verum, an falsum proferatur : & fictus testis subornari solet, & imponi falsæ tabulæ : nonnumquam, honesto ac probabili nomine, bono viro, judici, error objici : improbo facultas dari, ut, quum sciens perperam judicarit, testamentum, aut tabulas secutus esse videatur. In

jure nihil est ejusmodi, Recuperatores: non tabulæ falsæ, non testis improbus: denique nimia ista, quæ dominatur in civitate, potentia, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur judicem, quà denique digitum proferat, non habet.

72. Illud enim potest dici judici ab aliquo non tam verecundo homine, quàm gratioso: Judica hoc factum esse, aut numquam esse factum, vel cogitatum: crede huic testi: has comproba tabulas. Hoc non potest: Cui filius agnatus sit, ejus testamentum non esse ruptum, judica: quod mulier sine tutore auctore promiserit, deberi: non est aditus ad hujusmodi res, neque potentiæ cujusquam, neque gratiæ: denique, quò majus hoc, sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpi judex in ejusmodi causa potest. Iste vester testis, qui ausus est dicere, *Fecisse videri eum*, de quo ne cujus rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse numquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisque ob hoc retinendam, Recuperatores!

XXVI. Quod enim est jus civile? quod neque inflecti gratià, neque perfringi potentià, neque adulterari pecunià possit: quod si non modò oppressum, sed etiam

deſertum, aut negligentiùs adſervatum erit; nihil eſt, quod quiſquam ſeſe habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur.

74. Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum a patre, aut aliquâ ratione habere bene partum, si incertum sit, quæ quum omnia tua jure mancipii sint, ea poſſiſne retinere? si parùm sit communitum jus? si civili ac publicâ lege contra alicujus gratiam teneri non poteſt? Quid, inquam, prodeſt, fundum habere, si, quæ decentiſſimè deſcripta a majoribus jura finium, poſſessionum, aquarum, itinerumque ſunt, hæc perturbari aliquâ ratione, commutarique poſſunt? Mihi credite: major hereditas venit, unicuique veſtrûm in iiſdem bonis, a jure, & a legibus, quàm ab iis, a quibus illa ipſa bona relicta ſunt: nam, ut perveniat ad me fundus, teſtamento alicujus fieri poteſt; ut retineam quod meum factum sit, sine jure civili non poteſt.

75. Fundus a patre relinqui poteſt: at uſucapio fundi, hoc eſt, finis ſollicitudinis, ac periculi litium, non a patre relinquitur, ſed a legibus. Aquæ ductus, hauſtus, iter, actus, a patre: ſed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili ſumitur. Quapropter non minùs diligenter ea, quæ a majoribus accepiſtis, publica

patrimonia juris, quàm privatæ rei veſtræ retinere debetis : non ſolùm quòd hæc jure civili ſepta ſunt; ſed etiam quòd patrimonium unius incommodo dimittitur; jus amitti non poteſt sine magno incommodo civitatis.

XXVII. In hac ipſa cauſa, Recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, dejectum eſſe eum, quem vi, armatis hominibus, pulſum, fugatumque eſſe conſtet: Cæcina rem non amittet, quam ipſam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret : in poſſeſſionem in præſentia non reſtituetur : nihil amplius: Populi Romani cauſa, civitatis jus, bona, fortunæ, poſſeſſioneſque in dubium, incertumque revocabuntur : veſtrâ auctoritate hoc conſtituetur, hoc præſcribetur : quîcum tu poſthac de poſſeſſione contendes, eum, si ingreſſum modò dejeceris, in prædium reſtituas oportebit : sin autem ingredienti cum armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repuleris, fugaris, averteris, non reſtitues : tum ſtatueritis vim in cæde ſolùm, non etiam in animo : nisi cruor apareat, vim non eſſe factam : in jure parum delectum eſſe, qui prohibitus sit : nisi ex eo loco, ubi veſtigium impreſſerit, dejici neminem poſſe. Juris igitur retineri ſententiam, & æquitatem plurimùm valere oportere ; an verbo ac

litterâ jus omne torqueri; vos statuite, Recuperatores, utrum utilius esse videatur.

77. Hoc loco percommodè accidit, quòd non adest is, qui paulò antè affuit, & adesse nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquilius: nam ipso præsente, de virtute ejus & prudentiâ timidiùs dicerem, quòd & ipse pudore quodam afficeretur ex sua laude, & me similis ratio pudoris a præsentis laude tardaret: cujus auctoritati dictum est ab illa causa concedi nimiùm non oportere. Non vereor, de tali viro ne plus dicam, quàm vos aut sentiatis, aut apud vos commemorari velitis.

78. Quapropter hoc dicam, numquam ejus auctoritatem nimiùm valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perspexerit: qui juris civilis rationem numquam ab æquitate sejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promptam, expositamque præbuerit: qui ita justus & bonus vir est, ut naturâ, non disciplinâ consultus esse videatur; ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solùm quædam, verùm etiam bonitas nata videatur: cujus tantum est ingenium, ita prompta fides, ut, quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire sentias.

79. Quare permagnam initis a nobis gratiam, quum eum auctorem nostræ de-

fensionis esse dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, quum eum auctorem vos pro me appelletis; nostrum nominetis. Verumtamen quid ait iste noster auctor? Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque sit, convenit.

XXVIII. Ego ex isto genere consultorum non nominem, ut opinor, istum ipsum, quo vos auctore rem istam agere, & defensionem causæ constituere vos dicitis: qui quum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset; rem & sententiam interdicti mecum facere fatebatur; verbo me excludi dicebat: a verbo autem posse recedi non arbitrabatur.

80. Quum exemplis uterer multis, etiam illâ materiâ æquitatis, ab verbo & ab scripto, plurimis sæpe in rebus, jus, & æqui bonique rationem esse sejunctam; semperque id valuisse plurimùm, quod in se auctoritatis habuisset, æquitatisque plurimùm: consolatus est me, & ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quòd laborarem: nam verba ipsa sponsionis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certè, inquit, dejectus est Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo

loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certè, unde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eò restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Æbutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum esse Cæcinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est malè fecerit sponsionem.

81. Quid est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris, & æquitatis, & non nostræ possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum est, dignum esset, ostendi, id verum, id æquum, id utile omnibus esse, spectari, quo consilio, & quâ sententiâ, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non antè venio, quàm recusaro: nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quæ aut comprehendi satis, aut caveri, aut excipi possit, si aut prætcrito aliquo verbo, aut ambiguè posito, sententiâ, & re cognitâ, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit.

XXIX. Quoniam satis recusavi: venio jam quò vocas. Quæro abs te, simne dejectus, non de Fulciniano fundo: neque enim prætor, si ex eo fundo essem de-

jectus, ita me restitui jussit; sed eò, unde dejectus essem: sum ex proximo vicini fundo dejectus, quà adibam ad istum fundum: sum de via: sum certè alicunde, sive de privato, sive de publico: eò restitui sum jussus: restituisse te dixisti: nego me ex decreto prætoris restitutum esse. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio, aut nostro, defensio tua conficiatur, necesse est.

83. Si ad interdicti sententiam confugis, & , de quo fundo actum sit tum, quum Æbutius restituere jubebatur, id quærendum esse dicis, neque æquitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis castris, præsidiisque versaris: mea, mea est ista defensio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deosque testor, quum majores vim armatam nullâ juris defensione texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit, sed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam, cui periculum mortis sit injectum.

84. Istum locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, ut ita dicam, campo æquitatis ad istas verborum angustias, & ad omnes litterarum angulos revocas? in iis ipsis intercludêre insidiis, quas mihi conaris opponere. Non dejeci, sed ejeci. Peracutum hoc tibi videtur: hic est mucro

defensionis tuæ. In eum ipsum causa tua incurrat, necesse est. Ego enim tibi refero: Si non sum ex eo loco dejectus, quò prohibitus sum accedere, at ex eo sum dejectus, quò accessi, unde fugi. Si prætor non distinxit locum, quò me restitui juberet, & restitui jussit: non sum ex decreto restitutus.

85. Velim, Recuperatores, hoc totum, si vobis versutius, quàm mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis: primùm alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis non modò non inventorem, sed ne probatorem quidem esse me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensioni retulisse: me posse pro meo jure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus verbis prætor interdixit, sed de quo loco sit actum, quum interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verùm sitne facta: te verò nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere; in qua re nolis, non oportere.

XXX. Verumtamen ecquid mihi respondetur ad illud, quod antea dixi, non solùm re & sententiâ, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil commutandum videretur? Attendite diligenter, quæso, Recuperatores. Est

enim vestri ingenii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere : non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Quum de vi interdicitur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quæ interdictum pertineret : unum, si qui ex loco, in quo esset; alterum, si ab eo loco, quò veniret, vi dejectus esset : & horum utrumque, neque præterea quidquam, potest accidere, Recuperatores.

87. Id adeo, si placet, considerate. Si qui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit : si qui mihi præstò fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit; non ex eo, sed ab eo loco me dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod satis declararet utrasque res, invenerunt; ut, sive ex fundo, sive a fundo dejectus essem, uno, atque eodem interdicto restituerer, *Unde tu*. Hoc verbum, *Unde*, utrumque declarat; & ex quo loco, & a quo loco. Unde dejectus est Cinna? ex urbe. Unde dejecisti? ab urbe. Unde dejecti Galli? a Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio.

88. Videtis igitur, hoc uno verbo significari res duas, & ex quo, & a quo loco. Quum autem eò restitui jubet, ita jubet:

ut, si Galli a majoribus nostris postularent, ut eò restituerentur, unde dejecti essent, & aliquâ vi hoc assequi possent; non, opinor, eos in cuniculum, quà aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret: hoc enim intelligitur. *Unde tu dejecisti*, sive ex quo loco, sive a quo loco, *eò restituas*. Hoc jam simplex est, in eum locum restituas: sive ex hoc loco dejecisti, restitue in hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed a quo dejectus est. Ut si qui ex alto, quum ad patriam accessisset, tempestate subitò rejectus optaret, ut, quum esset a patria dejectus, eò restitueretur; hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, quoniam vim verborum necessariò similitudine rerum aucupamur, qui postulat, ut, a quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eò restituatur, hoc postulat, ut in eum ipsum locum restituatur.

XXXI. Quum verba nos eò ducunt, tum res ipsa hoc sentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piso (redeo nunc ad illa principia defensionis meæ) si quis te ex ædibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequerere.

Quid? si quis jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterere eodem interdicto. Quum igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eò restituaris; tu hoc idem, quod ego dico, & quod perspicuum est, interpretabere: quum illud verbum, *unde*, in utramque rem valeat, eóque tu restitui sis jussus: tam te in ædes tuas restitui oportere, si e vestibulo, quàm si ex interiore ædium parte dejectus sis.

90. Ut verò jam, Recuperatores, nulla dubitatio sit, sive rem, sive verba spectare vultis, quin secundùm nos judicetis, exoritur hic jam, obrutis rebus omnibus & perditis, illa defensio, eum dejici posse, qui tum possideat: qui non possideat, nullo modo posse: itaque, si ego sim a tuis ædibus dejectus, restitui non oportere; si ipse sis, oportere. Numera, quàm multa in ista defensione falsa sint, Piso: ac primùm illud attende, te jam ex illa ratione esse depulsum, quòd negabas quemquam dejici posse, nisi qui in eo loco fuerit: nunc, qui possideat, eum, etiam si non fuerit in eo loco, dejici posse concedis.

91. Cur ergo aut in illud quotidianum interdictum, *Unde ille me vi dejecit*, additur, *quum ego possiderem*; si dejici ne-

mo poteſt, qui non possidet: aut in hoc interdictum, *De hominibus armatis*, non additur, si oportet quæri, poſſederit, necne? Negas dejici, nisi qui possideat. Oſtendo, si sine armatis coactiſve hominibus dejectus quiſquam sit, eum, qui fateatur ſe dejeciſſe, vincere ſponsione, si oſtendat, eum non poſſediſſe. Negas dejici, nisi qui possideat. Oſtendo ex hoc interdicto, *De armatis hominibus*, qui possit oſtendere non poſſediſſe eum, qui dejectus sit, condemnari tamen ſponsionis neceſſe eſſe, si fateatur eſſe dejectum.

XXXII. Dupliciter homines dejiciuntur: aut sine coactis, armatiſve hominibus, aut per ejuſmodi rationem, & vim. Ad duas dissimiles res duo dejuncta interdicta ſunt. In illa vi quotidiana non ſatis eſt poſſe docere ſe dejectum, nisi oſtendere possit, quum possideret, tum dejectum: ne id quidem ſatis eſt, nisi docet ita ſe poſſediſſe, ut nec vi, nec clam, nec precariò poſſederit. Itaque is, qui ſe reſtituiſſe dixit, magnâ voce ſæpe confiteri ſolet, ſe vi dejeciſſe: verùm illud addit, Non possidebat: vel etiam, quum hoc ipſum concessit, vincit tamen ſponsione, si planum facit, ab ſe illum aut vi, aut clam, aut precariò poſſediſſe.

93. Videtiſne, quot defensionibus eum, qui sine armis ac multitudine vim fecerit,

uti posse majores voluerunt? hunc verò, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad cædem confugerit, nudum in causa, destitutumque videtis: ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis planè de sponsione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter hæc interdicta? ecquid interest, utrùm hoc additum, Quum A. Cæcina possederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si esset additum; de eo quæri oporteret: additum non est; tamen oportebit?

94. Atque ego in hoc Cæcinam non defendo: possedit enim Cæcina, Recuperatores: & id, tametsi extra causam est, percurram tamen brevi, ut non minùs hominem ipsum, quàm jus commune defensum velitis. Cæsenniam possedisse per colonum non negas; quia colonus habuit conductum de Cæsennia fundum; quum idem ex eadem conductione fuerit in fundo. Dubium est, quin, si Cæsennia tum possidebat, quum erat colonus in fundo, post ejus mortem heres eodem jure possederit? Deinde ipse Cæcina, quum circuiret prædia, venit in istum fundum: rationes a colono accepit: sunt in eam rem testimonia. Postea cur, Æbuti, de isto potiùs fundo, quàm de alio, si quem ha-

bes, Cæcinæ denuntiabas, si Cæcina non possidebat? Ipse porrò Cæcina cur se moribus deduci volebat; idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquilii sententia responderat? At enim Sulla legem tulit.

XXXIII. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipublicæ querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eumdem Sullam in eamdem legem, *Si quid jus non esset rogarier, ejus eâ lege nihilum rogatum.* Quid est, quod jus non sit? quod populus jubere, aut vetare non possit? Ut ne longiùs abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid: nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur.

96. Sed quæro abs te, putesne, si populus jusserit, me, tuum, aut item, te, meum servum esse; id jussum, ratum, atque firmum futurum? Perspicis hoc nihil esse, & fateris, quæ inter... Primum illud concedis, non, quidquid populus jusserit, ratum esse oportere: deinde nihil rationis affers, quamobrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit: nam & eodem modo de utraque re traditum nobis est; &, si semel civitas adimi potest, retineri libertas non potest. Quî enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est?

97. Atque ego hanc adolescentulus cau-

ſam quum agerem contra hominem difer
tissimum noſtræ civitatis Cottam, proba
vi. Quum Arretinæ mulieris libertatem de
fenderem, & Cotta decemviris religio
nem injeciſſet, non poſſe ſacramentur
noſtrum juſtum judicari, quòd Arretini
adempta civitas eſſet, & ego vehemen
tiùs contendiſſem, civitatem adimi noi
potuiſſe: decemviri primâ actione noi
judicaverunt: poſtea, re quæsitâ & de
liberatâ, ſacramentum noſtrum juſtum ju
dicaverunt. Atque hoc, & contrà dicent
Cottâ, & Sullâ vivo, judicatum eſt. Jar
verò in ceteris, ut omnes, qui in eader
cauſa ſunt, & lege agant, & ſuum ju
perſequantur, & omnes jure civili, sin
cujuſquam aut magiſtratûs, aut judicis
aut periti hominis, aut imperiti dubitatio
ne, utantur, quid ego commemorem
dubium nemini veſtrûm eſt. Certè quæı
hoc ſolere me non præterit (ut ex me ea
quæ tibi in mentem non veniunt, audias
quemadmodum, si civitas adimi non pos
sit, in colonias Latinas ſæpe noſtri cive
profecti sint. Aut ſuâ voluntate, aut legi
multâ profecti ſunt: quam multam si ſuf
ferre voluiſſent, tum manere in civitat
potuiſſent.

XXXIV. Quid? quem pater patratu
dedidit, aut ſuus pater, populuſve ven
didit, quo is jure amittit civitatem? U

religione civitas solvatur, civis Romanus traditur: qui quum est acceptus, est eorum, quibus est deditus: si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram causam, & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit.

99. Jam populus quum eum vendidit, qui miles factus non est, non adimit ei libertatem; sed judicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noluit: quum autem incensum vendit, hoc judicat; quum is, qui in servitute justa fuerit, censu liberetur, eum, qui, quum liber esset, censeri noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quòd si maximè iisce rebus adimi libertas, aut civitas potest, non intelligunt qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse?

100. Nam, ut hæc ex jure civili protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta sit. Nam quod ad exsilium attinet, perspicuè intelligi potest, quale sit. Exsilium enim, non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii: nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eò solum vertunt; hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras civitates, ma-

leficium ullum exsilio esse multatum : sed quum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ; confugiunt, quasi ad aram, in exsilium : qui si in civitate legis vim subire vellent; non priùs civitatem, quàm vitam amitterent : quia nolunt; non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, quum ex nostro jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, quum is, qui profugit, receptus est in exsilium, hoc est, in aliam civitatem.

XXXV. Non me præterit, Recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen me longiùs prolapsum esse, quàm ratio vestri judicii postularit. Verùm id feci, non quòd vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc quum eos scire volui, quibus Sulla voluit injuriam facere, tum omnes ceteros novos, veteresque cives : neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit.

102. Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primùm ex eo intelligi potest, quòd vos ea de re judicare non debetis : deinde quòd Sulla ipse ita tulit de

civitate, ut non sustulerit horum nexa, atque hereditates : jubet enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenses : quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, & a populo Romano hereditates capere potuisse ?

103. Quòd si adimi civitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum spectatissimum, pudentissimumque hominem, summo consilio, summâ virtute, summâ auctoritate domesticâ præditum, levatum injuriâ, civem retinere possemus, quàm uti nunc, quum de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quisquam exsistat, nisi tui, Sexte, similis & stultitiâ, & impudentiâ, qui huic civitatem ademptam esse dicat. Qui quoniam, Recuperatores, suum jus non deseruit, neque quidquam illius audaciæ petulantiæque concessit; derelinquo jam communem causam, populique Romani jus in vestra fide ac religione depono.

XXXVI. Is homo ita se probatum vobis, vestrique similibus semper voluit, ut id non minùs in hac causa laborarit : nec contenderit aliud, quàm ne jus suum dissolutè relinquere videretur : nec minùs vereretur, ne contemnere Æbutium, quàm ne de eo contemptus existimaretur. Quapropter si quid extra judicium est, quod homini tribuendum sit : habetis hominem singulari

pudore, virtute cognitâ, & ſpectatâ fide; amplissimum, Etruriæ nomine totius, in utraque fortuna cognitum multis signis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum sit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui ſe homines coëgiſſe fateatur. Sin, hominibus remotis, de cauſa quæritis: quum judicium de vi sit: is qui arguitur, vim ſe hominibus armatis feciſſe fateatur: verbo ſe, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipſum ereptum eſſe videatis: auctoritatem ſapientissimorum hominum facere nobiſcum: in judicium non venire, utrùm Cæcina poſſederit, necne: tamen doceri poſſediſſe: multò etiam minùs quæri, A. Cæcinæ fundus sit, necne: me tamen idipſum docuiſſe, fundum eſſe Cæcinæ: quum hæc ita sint, ſtatuite quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid noſtra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut judicetis.

PRO

PRO
LEGE MANILIA,
AD POPULUM.
ORATIO DECIMA TERTIA.

M. Æmilio Lepido, L. Volcatio Tullo coss. C. Manilius tribunus plebis legem promulgavit, ut Pompeio, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias persequebatur, bellum Mithridaticum, quod Lucullus jam annis septem gesserat, extra ordinem committeretur, cum omni apparatu belli piratici, & copiis omnibus, quæ sub Lucullo meruerant. Hanc legem Q. Catulus & Q. Hortensius de more dissuaserunt; Cicero prætor suasit hac oratione, quâ bellum Mithridaticum, & genere necessarium, & magnitudine periculosum, Cn. Pom-

peio, in quo summa esset scientia rei militaris, virtus, auctoritas, & felicitas, transmittendum esse contendit. Anno urbis 687. Ciceronis 41.

I. QUAMQUAM mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus; hic autem locus, ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, quum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci attingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

2. Ita neque hic locus vacuus umquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent; & meus labor in privatorum periculis castè integréque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam quum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid

aliis præſcriberetis. Nunc quum & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandis eſſe voluiſtis; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi uſu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & ſi quid auctoritatis in me eſt, eâ apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimùm, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt.

3. Atque illud in primis mihi lætandum jure eſſe video, quòd in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio deeſſe nemini poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute; hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quàm principium invenire: ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus eſt.

II. Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur: bellum grave & periculoſum veſtris vectigalibus atque ſociis, a duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis, honeſtiſſimis viris, afferuntur ex Aſia quo-

tidie litteræ, quorum magnæ res agun tur, in vestris vectigalibus exercendis oc cupatæ: qui ad me pro necessitudine, qua mihi est cum illo ordine, causam reipublicæ, periculaque rerum suarum detulerunt:

5. Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui successerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eumden hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem.

6. Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primùm mih videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est ejus belli, quod maximè vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus quum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Ro-

mani vectigalia, & maxima; quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli frustra requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, & ipsorum, & reipublicæ causâ consulendum.

III. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta; quæ penitus jam insedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quòd is, qui uno die, totâ Asiâ, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una litterarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modò adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium & vicesimum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari.

8. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda,

quod reliquerunt : propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murenam Sulla revocavit.

IV. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit : qui posteaquam maximas ædificasset ornassetque classes ; exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset : usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus : ut, quum duobus in locis disjunctissimis, maximéque diversis, uno consilio, a binis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis.

10. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniensis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est : in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti ; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione

noſtrâ, neque falſa afficta eſſe videatur. De veſtri imperii dignitate, atque gloriâ, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte, quem vobis animum ſuſcipiendum putetis.

V. Majores veſtri ſæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosiùs tractatis, bella geſſerunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quòd erant appellati ſuperbiùs, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani, conſularem, vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani, omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum ſit, id, quod accepiſtis, tueri & conſervare non poſſe.

12. Quid, quòd ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes, rex, ſocius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolùm vobis inimi-

cissimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia atque Græcia veſtrum auxilium exſpectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem a vobis certum depoſcere, quum præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque id ſe facere ſummo sine periculo poſſe arbitrantur.

13. Vident & ſentiunt hoc idem, quod vos, unum virum eſſe, in quo ſumma sint omnia, & eum propè eſſe (quò etiam carent ægrius) cujus adventu ipſo atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut ſe quoque, sicut ceterarum provinciarum ſocios, dignos eſſe exiſtimetis; quorum ſalutem tali viro commendetis. Atque hoc etiam magis, quàm ceteros; quòd ejuſmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum, non multùm ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ manſuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatìssimi eſſe videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

VI. Quare, si propter ſocios, nullâ ipsi injuriâ laceſſiti, majores veſtri cum

Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim quum de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si ad belli utilitatem, & pacis dignitatem retinere vultis, non modò a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda.

15. Nam ceteris in rebus, quum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem: nam quum hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit: ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur.

16. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, quum duo reges cum maximis copiis propè adsint? quum una excursio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? quum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructui sunt, conservaveritis, non solùm, ut antea dixi, calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, quum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt; quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent: etenim si vectigalia, nervos esse reipublicæ semper duximus; eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè esse dicemus.

18. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi & industrii partim ipsi in Asia

negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis : partim ſuas, & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere ; ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem a republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primùm parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoriâ recuperare : neque enim iiſdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

19. Deinde, quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit ; id quidem certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, quum in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ, ſolutione impeditâ, fidem concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eamdem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite, id quod ipſi videtis : hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret : ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtu-

dio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici; belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, ne fortè a vobis quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementissimè, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit:

21. Ab eodem imperatore classem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis prœliis esse deletas; patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo

Romano ex omni aditu clausus esset : Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, ceterasque urbes Ponti & Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu esse captas : regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque ad alias gentes supplicem contulisse : atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis ; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

IX. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, quum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites : non enim hoc sine causa quæri videtur. Primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur ; quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, quà se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & a majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum

regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentiùs, rex ipse e manibus effugit: ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit.

23. Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, recepit; diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit: cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit; plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus, neque lacessendas bello, neque tentandas putavit: erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causâ in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis usus erat secundis, tamen nimiâ longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur.

24. Hîc jam plura non dicam: fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quàm processio longior quæreretur. Mi-

thridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant; & magnis auxiliis multorum regum & nationum juvabatur. Hoc jam ferè sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximéque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quòd regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur.

25. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam est ausus optare: nam quum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram umquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, sed ex sermone rumor afferret.

26. Hìc in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussû coactus, quòd imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confec-

tis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò, sed ea vos conjecturâ perspicitis, quantum illud bellum factum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu.

X. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc verò quum sit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit?

28. Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiæ disci-

plinâ, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris? ineunte adoleſcentiâ maximi ipſe exercitûs imperator? qui ſæpius cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico concertavit? plura bella geſſit, quàm ceteri legerunt? plures provincias confecit, quàm alii concupiverunt? cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis; non offenſionibus belli, ſed victoriis; non ſtipendiis, ſed triumphis eſt erudita? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum, varia & diverſa genera & bellorum, & hoſtium, non ſolum geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari positam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit.

XI. Jam verò virtuti Cn. Pompeii, quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum, poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in pericu-

lis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

30. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor, L. Sulla, hujus virtute & ſubsidio confeſſus eſt liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate consilii, explicavit: teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum internecione patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpissime plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratoſque conſpexit: teſtis eſt iterum & ſæpius Italia, quæ quum ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum.

31. Teſtes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes; denique maria omnia, tum univerſa, tum in singulis omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus eſſet, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut

ſervitutis periculo committeret, quum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum atque diſperſum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis a prædonibus liberam per hoſce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præſidio, claſſibus veſtris, fuiſtis? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quàm multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes eſſe ſociorum?

XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longè a domo bellare, & propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis ego veſtris mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, quum exercitus noſtri Brundisio, numquam, nisi ſummâ hieme, tranſmiſerint? qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; quum legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, quum duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint?

33. Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabileſque alias, captas eſſe commemorem,

quum vestros portus, atque eos portus quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse direptum? ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, quum, propè inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, a prædonibus capta atque oppressa est? Proh dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis?

34. Atque hæc quâ celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstûs studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde

Sardiniam cum classe venit : atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præsidiis, classibusque munivit.

35. Inde, se quum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Galliâ Cisalpinâ præsidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidiis adornavit : ipse autem, ut a Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit : omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, quum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent; spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere suscepit, mediâ æstate confecit.

XIII. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris : quid ceteræ, quas paulò antè commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ sunt ? non enim solùm bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est; sed multæ

ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comi teſque virtutis. Ac primùm quantâ innocen tiâ debent eſſe imperatores? quantâ deir de omnibus in rebus temperantiâ? quant fide? quantâ facilitate? quanto ingenio quantâ humanitate? Quæ breviter, quali sint in Cn. Pompeio, consideremus ſumma enim omnia ſunt, Quirites: ſe ea magis ex aliorum contentione, quàr ipſa per ſeſe cognoſci atque intelligi poi ſunt.

37. Quem enim poſſumus imperatorei aliquo in numero putare, cujus in exer citu veneant centuriatus, atque venierint quid hunc hominem magnum, aut am plum de republica cogitare, qui pecuniai ex ærario depromptam ad bellum admi niſtrandum, aut propter cupiditatem pro vinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propte avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit Veſtra admurmuratio facit, Quirites, agnoſcere videamini, qui hæc fecerint ego autem neminem nomino: quare iraſ mihi nemo poterit, nisi qui antè de ſ voluerit confiteri. Itaque propter han avaritiam imperatorum, quantas calamita tes, quocumque ventum sit, noſtri exer citus ferant, quis ignorat?

38. Itinera, quæ per hoſce annos i Italia per agros atque oppida civium Ro manorum noſtri imperatores fecerunt, re

cordamini ; tum faciliùs ſtatuetis , quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrùm plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis, hoſtium urbes, an hibernis, ſociorum civitates eſſe deletas ? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſe ipſum non continet ; neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult.

39. Hîc miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cujus legiones sic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur ? Jam verò, quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones ac litteræ perferuntur : non modò, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur ; ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt.

XIV. Age verò ceteris in rebus quali sit temperantiâ, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum inventum putatis ? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt : ſed hæ res, quæ ceteros remorari ſolent,

non retardarunt : non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem : postremo signa, & tabulas ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit.

41. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum, intuentur : nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ ; quod jam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet : nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, quum hac temperantiâ magistratus habebamus, servire populo Romano, quàm imperare aliis, maluisse.

42. Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur ; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loc

loco ſæpe cognoſtis. Fidem verò ejus inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctissimam judicarint? Humanitate jam tantâ eſt, ut difficile dictu sit, utrùm hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum sit, qui ad omnia noſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus eſſe videatur?

XV. Et quoniam auctoritas multùm in bellis quoque adminiſtrandis, atque imperio militari valet; certè nemini dubium eſt, quin eâ re idem ille imperator plurimùm possit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat, quum ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res geſtæ pares? de quo homine vos (id quod maximè facit auctoritatem) tanta & tam præclara judicia feciſtis?

44. An verò ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quò non illius diei fama pervaſerit, quum univerſus populus Romanus referto foro, repletiſque omni-

bus templis, ex quibus hic locus conſpic poteſt, unum ſibi ad commune omniur gentium bellum Cn. Pompeium imperato rem depopoſcit? Itaque, ut plura non di cam, neque aliorum exemplis confirmem quantum hujus auctoritas valeat in bello ab eodem Cn. Pompeio omnium rerui egregiarum exempla ſumantur; qui qu die a vobis maritimo bello præpoſitus e imperator, tanta repentè vilitas annon ex ſumma inopia & caritate rei frument riæ conſecuta eſt, unius hominis ſpe & nomine, quantam vix ex ſumma uberta agrorum diuturna pax efficere potuiſſet.

45. Jam, acceptâ in Ponto calamitate ex eo prœlio, de quo vos paulò antè i vitus admonui; quum ſocii pertimuiſſen hoſtium opes animique creviſſent; quu ſatis firmum præſidium provincia non h beret; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, ni ad ipſum diſcrimen ejus temporis diviniti Cn. Pompeium ad eas regiones fortu populi Romani attuliſſet. Hujus advent & Mithridatem inſolitâ inflammatum vi toriâ continuit, & Tigranem magnis copi minitantem Aſiæ retardavit. Et quiſqua dubitabit, quid virtute perfecturus ſit, q tantum auctoritate perfecerit? aut quà facilè imperio atque exercitu ſocios & ve tigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomi ac rumore defenderit.

XVI. Age verò, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes unà huic ſe dediderunt? quòd Cretensium legati, quum in eorum inſula noſter imperator exercituſque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas propè terras venerunt, eique ſe omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iſte Mithridates, nonne ad eumdem Cn. Pompeium, legatum uſque in Hiſpaniam misit, eum, quem Pompeius legatum ſemper judicavit, ii, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potiſſimùm eſſe miſſum, ſpeculatorem, quàm legatum judicari maluerunt? Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis, magniſque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis.

47. Reliquum eſt, ut de felicitate (quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe & commemorare de altero poſſumus) sicut æquum eſt homini de poteſtate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic exiſtimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non ſolùm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia

mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & ad gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna : de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur.

48. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate gesserit : ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint; sed etiam venti tempestatesque obsecundarint : hoc brevissimè dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt : quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, quum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causâ, sicuti facitis, velle & optare debetis.

49. Quare quum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissimè sit administrandum : & quum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia,

singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?

XVII. Quòd si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc, quum ad ceteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

51. At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuisse, & valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum & clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hòc

faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa esse omnia.

52. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis, quàm verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornatéque dixisti, quum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset; & ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti.

53. Quid? tum, per deos immortales si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, quum populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? quum ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibebamur? quum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transma-

rinam, neque publicam jam obire possemus?

XVIII. Quæ civitas antea umquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultùm classe, maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas umquàm antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magnâ, ac multò maximâ parte non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit.

55. Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus: nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus; tum, quum insula Delos tam procul a nobis in

Ægeo mari posita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat; iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appiâ jam viâ carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum escendere, quum eum vobis majores vestri exsuviis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miseriâ ac turpitudine liberavit; sed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ, marique imperare.

57. Quò mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac postulanti. Utrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, quum ceteri ad expilandos so-

cios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint : an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitûs, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus ?

58. An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cœlius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, quum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt : in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per vos ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet ? de quo legando spero consules ad senatum relaturos : qui si dubitabunt, aut gravabuntur ; ego me profiteor relaturum : neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quò minùs, fretus vobis, vestrum jus beneficiumque defendam : neque, præter intercessionem, quidquam audiam ; de qua, ut arbitror, isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur : propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit ; alter delatum, susceptumque confecit.

XX. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate, & ſententia dicendum eſſe videatur: qui quum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri; cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, quum omnes propè unâ voce, *in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe* dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit: ſed in hoc ipſo ab eo vehementissimè diſſentio, quòd, quò minùs certa eſt hominum ac minùs diuturna vita, hòc magis reſpublica, dum per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vitâ, atque virtute.

60. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros ſemper in pace, conſuetudini; in bello, utilitati paruiſſe: ſemper ad novos caſus temporum, novorum consiliorum rationes accommodaſſe: non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes

imperii poneretur : ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret. In ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova, ſummâ Q. Catuli voluntate conſtituta, recordamini.

XXI. Quid enim tam novum, quàm adoleſcentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere ? confecit : huic præeſſe ? præfuit : rem optimè ductu ſuo gerere ? gessit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus a ſenatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium atque exercitum dari ? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum ? fuit in his provinciis singulari innocentiâ, gravitate, virtute : bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare ? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, ſed etiam ſtudio omni viſendam putavit.

62. Quid tam inusitatum, quàm ut, quum duo conſules clarissimi fortissimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro conſule mitteretur ? miſſus eſt : quo quidem tempore, quum eſſet nonnemo in ſenatu, qui

diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule* : L. Philippus dixisse dicitur : *Non se illum suâ sententiâ pro consule, sed pro consulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex senatusconsulto legibus solutus, consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset ? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex senatusconsulto triumpharet ? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in eumdem hominem a Q. Catuli, atque a ceterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam semper esse; vestrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari : præsertim quum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere ; propterea quòd, istis recla-

mantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis.

64. Hoc si vos temere feciſtis, & reipublicæ parum conſuluiſtis; recte iſti ſtudia veſtra ſuis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidiſtis: vos, his repugnantibus, per voſmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis; aliquando iſti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum eſſe fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio singularis, ſed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur: difficile eſt in Asia, Cilicia, Syria, regniſque interiorum nationum ita verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte, ac de laude, cogitet: deinde etiam si qui ſunt pudore ac temperantiâ moderatiores, tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur.

65. Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum

ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? Urbes jam locupletes ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur.

66. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo, & Q. Hortensiò diſputarem, ſummis & clarissimis viris: noverunt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modò imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus capere poſſit?

XXIII. Quare, etiam si quem habetis, qui collatis ſignis, exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen, niſi erit idem, qui ſe a pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum, regiumque mittatur.

67. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam, re-

quisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque nos quidquam aliud aſſequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quasi verò Cn. Pompeium non quum ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus.

68. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem ſocii in urbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quòd si auctoritatibus hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis; eſt vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius; cujus tantæ res geſtæ terrâ marique exſtiterunt, ut, quum de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio, ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio & prudentiâ præditus: eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis veſtris honoribus, ſummum consilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Cassius, integritate, virtute, conſtantiâ singulari. Quare

videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

XXIV. Quæ quum ita sint, C. Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissiméque comprobo: deinde te hortor ut auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse animi, perseverantiæque arbitror: deinde quum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam nunc iterum in eodem homine præficiendo videmus; quid est, quòd aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoriâ, quidquid auctoritate, fide, constantiâ possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo Romano polliceor, ac defero.

70. Testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quò mihi ex cujusquam amplitudine, aut præ-

sidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram : propterea quòd pericula facilè, ut hominem præstare oportet, innocentiâ tecti repellemus : honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eâdem nostrâ illâ laboriosissimâ ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur.

71. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causâ suscepisse confirmo : tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse : sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Numerus alter paginam, alter lineam designat.

P. 3, L. 16. *Ab republica.* Ita codices noſtri, ut e ſuis Gruterus notavit. Vulgò *reipublicæ.*

Ibid. 20. *Sed etiam, ut quadam magis neceſſariâ ratione.* Aliam affert e duobus mſſ. Gruterus lectionem minimè ſpernendam, *ſed etiam vi quadam magis neceſſariâ*, omissâ voce *ratione.*

4, 4. *Perſpicitur.* Duo noſtri codices ſcribunt, *præcipitur*, non malè.

12, 22. *Legem, quam ipsis videretur, dicerent.* Ita Victorius ex Nannii libro, idque habent duo noſtri codices. Alii cum vulgatis habent, *legem, quæ ipsis videretur, edicerent.*

15, 7. *Vorago eſt, ac gurges.* Ita liber vetus Ursini, idque placuit Mureto ac Grævio, pro vulgato, *aut gurges*, cui disjunctioni non eſt hîc locus.

17, 15. *Quæ vectigalia ſunt.* Hotomanus legebat, *quà vectigalia ſunt*, ut sit ſenſus, ex qua parte, vel quibus in locis vectigalia ſunt in Italia. Lambino placebat, *quæ vectigalis sit;* neque enim omnis Italia vectigalis fuit.

19, 8. *Non ſolùm avaritiâ, ſed etiam imprudentiâ accidere potuerit.* Ita cum Grutero dedimus, probatque Grævius, & firmat unus e regiis codicibus. Alii, *Non ſolùm sine avaritia, ſed etiam sine impudentia accipere potuerit.*

20, 5. *Non a patre ei traditi.* Quis hîc patri locus? inquit Grævius, qui ex uno codice re-

ponit, *non a populo Romano ei traditi.*

Ibid. 28. *Apronio condemnare.* Mallet Grævius, *condonare*, hoc eſt, tradere vexandum ad arbitrium.

25, 19. *Conſtituiſſe vincam.* Ita ex Fabriciano & Metellano mſſ. Grævius, & sic etiam duo e noſtris. Alii cum vulgatis, *conſtituiſſe convincam.*

27, 15. *Quàm C. Marcellus.* Ita legendum ex libro ſuperiore n. 8, & ex hoc libro infrà 102. Malè in vulgatis, *quàm M. Marcellus.*

Ibid. 21. *In poſteritatem.* Ita Græviani & noſtrì codices, & plerique editi. Quidam maluerunt, *in poſterum.*

31, 28. *Populo ſe ac coronæ daturum.* Ita Nannii codex, & hanc lectionem multis exemplis confirmat Lipsius. *Coronam* vocabant circumſtantem populi multitudinem, quæ ad judicium ſpectandi & audiendi causâ convenerat. Vulgò, *populo ſe ad coronam daturum.*

38, 23. *Atqui ab Apronio.* Ita rectè Gruteriani codices, & regius optimus. Vulgò, *atque ab Apronio.*

39, 12. *Nihil de ceteris rebus.* Delenda videtur vox ultima, quam tamen conſtanter ſervant codices noſtri.

44, 16. *Ingerebat iſte Artemidorum, Cornelium medicum.* Delenda vox *Artemidorum*, nata, ut videtur, ex alicujus interpretatione. Nam Cornelius medicus ipſe eſt *Artemidorus* ſuprà 54. Infrà *repentè Cornelii*, hoc eſt, qui ex iſta cum Cornelio medico ſocietate facti erant *repentè Cornelii*, ſeu omnium mortalium, ut ille, nequissimi.

46, 1. *Recuperatores rejice.* Mallet Grævius,

recuperatores recipe : sed eodem sensu dixit suprà 28, *jubet recuperatores rejicere.*

47, 21. *Quod ei dabatur.* Has voces, in vulgatis omissas, ex Nannii libro recepit cum Carolo Stephano Grævius, & has servat regius codex optimus.

48, 7. *Sestertiûm Lx.* In hac oratione numeri plerumque depravati, qui tamen corrigi sine libris non possunt.

54, 2. *A populo factarum ... rerum.* Grævius delet præpositionem, quam ignorat regius codex, ut intelligantur pecuniæ bono & commodo populi factæ & quæsitæ. At Hotomanus legebat, *ab ipso* scil. Sulla *factarum.*

Ibid. 22. *Hoc est, Tertiæ.* Lambinus & Grævius addidere vocem ultimam, quæ abest a mss. Manutius putabat duas voces, *hoc est*, otiosas esse ac delendas.

57, 7. *Servi publici ad vectigalia accedant.* Probat Grævius lectionem Nanniani codicis, *servi ad publica vectigalia accedant.*

58, 28. *Dant Banobali medimnis.* Legendum videtur cum Manutio, *pro medimnis.*

60, 15. *Commercium Panormitanis est.* Ita codices nostri, & veteres editi. Grævius ex Nannii codice dedit, *commercium nemini est.*

61, 17. *Qui habitarent.* Lambinus maluit ex Nannii libro, *qui haberent* scil. possessiones.

65, 8. *Menenorum.* Ita dedit Grævius, & sic nomen scribitur in regiis codicibus. Vulgati, *Meneniorum.*

Ibid. 14. *Vobis serviunt.* Fortè *vobis serunt.*

66, 9. *Ietinis.* Ita legendum esse probat Grævius, non, ut vulgò, *Letinis.*

73, 1. *Ut cum decimo.* Etiamsi ager cum decimo extulerit. Ita Grævius, & plerique codices noſtri. Malè vulgati, *ut cum decumano.*

74, 24. *Ad singula medimna ... singulos nummos.* Ita ex vetuſtis editis Grævius reſtituit, & sic habet codex ille regius optimus. Gruterus, & eum ſecuti dederunt, *ad singula medimnûm ... singula nummûm.*

76, 29. *Cui H-S dena merces eſſet.* Hanc Victorianam lectionem revocavit ex Nannii codice Grævius. Vulgò *qui H-S dena meritaſſet.*

88, 5. *Se ... venditaſſet.* Ita ex optimis libris Grævius, & sic etiam noſtri codices. Alii malè *vindicaſſet.*

89, 1. *Eum ... profectò ne verbo quidem graviore appellaſſes.* Hîc videtur eſſe aliquid vitii, nec quidquam opis in ſcriptis codicibus noſtris, qui nihil a vulgatis abeunt.

Ibid. 26. *Bene ais.* Ita ex optimo codice Grævius, ut & infrà 146, ubi editi quoque plures habent, *bene agis.*

96, 4. *Litteras manifeſtas quæris.* Mirè placet Manutio & Lambino conjectura Hotomani locum hunc ita legentis, *civitatum auctoritates, teſtimonia, litteras : res manifeſtas quæris.*

101, 6. *Peroraro.* Ita Grævius e ſuis mſſ. & firmant noſtri. Vulgò *perorabo.*

105, 1. *In aratorem.* Has voces, in vulgatis omiſſas, reſtituit Grævius e ſuis mſſ. quas & duo e noſtris ſervant.

107, 20. *Unum alterarum decumarum.* Ita rectè Hotomani vetus liber, idque adſtruunt duo e noſtris. Vitiosè in vulgatis, *unum ceterarum decumarum.*

108, 30. *Tu.* Hoc pronomen nullum habere verbum, ad quod referatur, notat Grævius. At sic interdum veteres loquuntur, ut post interpositam parenthesim longiorem, sententiam magis, quàm verba respiciant.

109, 24. *Utrumvis licuisse.* Inferunt editi quidam verbum *fieri*, quod nullus e nostris mss. agnoscit.

113, 26. *Quid accidit.* Legendum videtur cum Lambino, *qui accidit*, & paulò pòst, *qui acciderat.*

117, 14. *Eccupaverant.* Lege *occupaverant.*

121, 8. *Certiores facti petiverunt.* Ultimam vocem, tamquam irreptitiam, delet Grævius.

132, *Non hominis.* Ita teste Camerario, editio Veneta, & eódem ducunt nostri codices, in quibus scribitur, *non homines.* Vulgati, *non omnes.*

133, 12. *Mille modiûm.* Observat Grævius id Latinè dici non posse: sed vel subaudiendam esse vocem *numerum*, vel legendum esse *mille modios.*

137, 22. *Hæc enim plurimùm.* Mediam vocem, volentibus nostris codicibus, & plerisque editis, delevimus.

140, 20. *Senatus populusque Romanus, judices comprobarint.* Ita nostri codices cum vetustioribus editis. Recentiores dederunt, *senatûs populique Romani judices comprobarint.*

145, 5. *Adhuc parum est.* Ita liber vetus Ursini, & sic emendatum reperimus in uno codice regio, probatque Gruterus, pro vulgato, *at hoc parum est.*

155, 6. *Thespiadas, quæ ad ædem Felicitatis sunt.* Vulgò, *Thespiis ea, quæ &c.* Emendavit olim ex vetere libro Turnebus, & firmant quatuor regii, ut & Grævii codices. Et verò *Thespiadas*, i e, Musas, fuisse ad ædem Felicitatis docet Plinius 36, 5.

157, 13. *Relictum esse sciebat in hereditate sacrorum : non quærebat.* Ita legendum, & interpungendum esse monuit Gruterus e Cujacii libro, firmatque Grævius ex duobus suis mss. & sic habent e nostris quatuor. Malè omnino in vulgatis, *relictum esse sciebat. Ad hereditatem sacrorum non quærebat &c.*

158, 14. *Si qui esset Romæ demortuus*, nempe *servus*, ad quam vocem hæc referuntur, non ad *mancipium*, quod præcessit.

162, 28. *De Cybea.* Mallet Grævius *de Cymbia*, ut a Cymba formetur a Græcis Siculis *Cymbia*, navigii genus paulò majoris.

165, 15. *Nonnumquam etiam necessariò.* Mediam vocem, quam omittunt vulgati, servant nostri codices.

167, 30. *Pompeii sunt.* Donati scil. civitate Romanâ a Cn. Pompeio, cujus prænomen & nomen de more sumpserant.

169, 17. *Quæsivi quemadmodum revertissent.* Ita Victorius & Grævius, idque habent e nostris codicibus quatuor, pro vulgato, *quæsivi an domum revertissent.*

170, 19. *Ut amici tui appellant, studium, cupisse.* Ita dedimus ex uno codice regio. Vulgati habent *studiosè cupisse* : sed vocem *studiosè* nullus e nostris mss. agnoscit, eamque delet Grævius.

177, 8. *Thericlea.* A Thericle figulo. Ita Sal-

masius & Grævius e tribus mſſ. quibus etiam accedunt tres e noſtris. Alii legunt *Herculea*, ab Hercule, cujus in uſum fuerint ejuſmodi vaſa magna & capacia, quæ tanti herois sitim exſtinguere poſſent.

180, 5. *Quique maximi fuerant.* Ita legit Priſcianus, ita Gulielmius, & poſt eum Grævius e ſuo codice optimo, cui accedunt tres e noſtris. Malè in vulgatis, *qui Q. Maximi fuerant.*

194, 20. *Præciperent oculis.* Ita Græviani & noſtri codices, idque præferendum viſum eſt vulgato, *perciperent oculis.*

209, 7. *Nihil minùs.* Has voces, quas omittunt vulgati, ex optimo ſuo codice reſtituit Grævius, ſervantque tres e noſtris.

215, 14. *Quod quidem, Judices, quum iſte clam feciſſet.* Ita dedimus e noſtris mſſ. quatuor, melius & rotundius, quàm in vulgatis, *quod iſte, Judices, quum clam feciſſet.*

Ibid. 26. *Etenim iſte Agrigenti &c.* Hanc periodum loco motam fuiſſe cenſet Hotomanus, & aliquantò ſuperiùs reponendam, totamque parenthesi includendam poſt hæc verba, *quod quidem, Judices, quum iſte clam feciſſet etenim iſte Agrigenti, credo, propter &c.*

218, 5. *Factâ manu, armatâque.* Ita codices. Quidam editi malè, *armatique.*

220, 15. *Catinâ profectus eſſet &c.* Vulgati, *Catinam profectus eſſet.* Sed e codicibus, quos inſpeximus, tres habent *Catinâ*, ut ſenſus poſtulat. Furtum enim, Verre ad urbem ſtante, factum fuerat; neque abſolutio illius ſervi, nisi eo abſente, peragi potuiſſet.

221, 25. *Virginum ac mulierum.* Ita cum Hotomano

Hotomano dedimus. Stare nequit vulgata lectio, *virorum ac mulierum*, quam tamen servant quatuor e nostris codicibus.

237, 6. *Gramineas hastas.* Quibus in gramine & campo se exercere solerent. Turnebus.

238, 31. *Ex æde Liberæ Parinum*, i e, Parii marmoris, *illud caput.* Ita Cujacii liber, & e nostris mss. quatuor, pro vulgato, *ex æde Liberi parvum illud caput.*

239, 15. *Flamininus.* Malè vulgati, *Flaminius.*

241, 28. *Ædilitates ornatissimas.* Ita codices & vetustiores editi. Recentiores habent *nobilissimas.*

242, 23. *Venus illa auferatur.* Victorius & Manutius dederunt *ne auferatur.* Sed negantem particulam, quæ sensum corrumpit, ignorant nostri codices.

Ibid. 24. *Europam in tauro.* Addunt vulgati, *sedentem :* quam vocem Lambinus & Grævius expunxerunt, volentibus mss. suis, quibus accedunt quatuor e nostris.

243, 10. *Accipere eos.* Ita Turnebus & Grævius, e mss. & sic quoque tres e nostris. Vulgò *accidere iis*, minùs rectè.

Ibid. 24. *Non modò.* Deest in vulgatis vox *modò*, quam Lambinus primùm, ac deinde Grævius ex optimo suo codice adjecit : hanc quoque servant quatuor nostri codices. Pro vulgato, *Lenitudine*, dedimus cum iisdem & Mureto, *Lentitudine*, quæ vox propriè dicitur de iis, qui ferunt quæ ferenda non sunt.

246, 12. *Ut ei illam laudationem.* Voculam *ei*, quæ abest a quatuor nostris codicibus,

cum Rob. Stephano & Grævio delevimus.

250, 8. *Qui quæstor istius fuerat, Cæsetius.* Ita Cujacianus liber, & tres e nostris mss. Is accusationis lib. 5, 63. dicitur præfuisse classi Verris, cujus etiam videtur quæstor fuisse. Vitiosè vulgati, *Cæcilius*. Nam Ciceroni de accusando Verre contentio fuit cum Cæcilio, qui si tunc prætorem appellasset, id profectò non tacitum tulisset in divinatione.

252, 9. *Ille contrà dicere : negare &c.* Gruterus & eum sequuti tantùm habent : *ille contrà : instare ego, omnium &c.* Verba, quæ cum Lambino & Grævio addidimus, servant Cujacianus liber & quatuor e nostris mss.

Ibid. 27. *Ab aliis.* Vulgò *ab illis.* Tres e nostris mss. habent, ut dedimus.

261, 28. *Domino denuntiatum est.* Addunt vulgati, *ut adesset* : quas voces Grævius, volentibus mss. suis expungit : eas ignorant etiam tres e nostris.

262, 15. *Fieri nihil potest.* Ita quidem vulgati nonnulli : sed primam vocem respuunt scripti codices, & editi plerique.

265, 5. *In Leonida Imacharensi.* Ita legit Cluverius ex pluribus mss. nostri quidem ita in hoc nomine variant, ut tamen proximè accedant ad lectionem Cluverianam. Vulgatam, *in Leonte Macharensi*, nullus e nostris mss. agnoscit.

270, 20. *Electum.* Ita Grævius, ut Gulielmius & Gruterus conjecerant, & sic habent quatuor e nostris mss. quintus mendosè cum vulgatis, *injectum.*

271, 13. *Sed aliud genus imperatoris.* Vulgò, *sed ad aliud genus imperatorum.* Emendavit Grævius

ex optimo ſuo codice, cui accedunt tres e noſtris.

274, 4. *Labor operis maximè offenditur.* Cujacii liber, & e noſtris quoque tres codices ſcribunt, *maximè offendit.* Senſus videtur eſſe, operoſo messis labore ſervos ad conjurationes incitari poſſe.

278, 13. *Jus imaginis ad memoriam poſteritatemque prodendæ.* Grævius maluit *prodendam*, & sic e noſtris mſſ. quatuor, qui tamen non *imaginis*, ſed *imagines* præferunt.

281, 31. *Poſt videbitur : ex ipſorum litteris.* Hunc locum sic expressit Car. Stephanus, *poſt, si videbitur, ex ipſorum litteris.*

282, 6. *Sciente totâ Siciliâ.* Ita Grævii & noſtri codices. Vulgati omittunt vocem *totâ.*

290, 12. *Primùm ut in judiciis.* Voculam *ut*, quæ ſenſum turbat, cum Hotomano & Manutio delevimus : hanc tamen ſervant noſtri codices.

291, 20. *Nova provinciæ ſpolia.* Primam vocem, volentibus tribus mſſ. delevimus.

Ibid. 31. *Etiamsi precariò eſſent rogandi, tamen.* Grævio videtur vox *precariò* excidiſſe loco ſuo, legendumque, *etiamsi eſſent rogandi, precariò tamen ab his impetraretur.* Nihil variant codices noſtri.

294, 24. *Omnes sic habent.* Addunt vulgati, *perſuaſum*, quam vocem Græviani & noſtri codices ignorant.

300, 11. *Salutis ſuæ rationem.* Ita Grævius ex optimo ſuo codice, & sic habent tres e noſtris : quartus cum vulgatis, *ſalutis tuæ*, quæ lectio ferri non poteſt.

303, 11. *Producis, tamen te derideri vides.* Ita Victorius, & poſt eum Grævius, & sic habent

quatuor noſtri codices : alii cum Hotomano & Manutio dederunt ; *produces, tamenne id credi voles ?*

308, 20. *In portu Odyſſea.* Ita ex emendatione Cluverii edidit Grævius, & sic habet codex unus e noſtris : alii cum vulgatis ſcribunt, *in portu Ediſſa*, aut *Odiſſa.*

311, 26. *Tum iſte excitatus.* Addunt vulgati, *exit*, cui voci nondum locus eſt : eam igitur abjecit Grævius, volente optimo ſuo codice, cui accedunt tres e noſtris.

313, 17. *Sed ipſe influat.* Mediam vocem e noſtris mſſ. addidimus.

314, 19. *Quæ eſt urbs Syracuſis.* Ita Grævii codex optimus ; ita quoque tres e noſtris ; Haud paulò melius, quàm lectio vulgata, *quæ eſt urbis magna pars Syracuſis*, ut dixit ſuprà n. 95. Non ſolet Cicero eadem verba sine necessitate repetere.

315, 2. *Suppeditare poſſent.* Reponit Hotomanus *poſſet* ; idque probat Grævius ; ut sit, ſufficere & ſatis eſſe poſſet. Nihil variant codices noſtri.

316, 2. *Iſtius avaritia.* Vulgò, *iſtius audacia* ; quæ lectio ferri hoc loco nequit.

317, 14. *Ubi hoc videt.* Addunt codices, & vulgati, *illorum confeſſionem, teſtificationem ſuam*, quas voces rectè delet Grævius, ut quæ ex nota marginali in textum auctoris immigrarint : qui error librariis non inſolens.

319, 3. *Implorare illi fidem prætoris.* Ita Cujacianus liber, & quatuor noſtri codices, idque placuit Gulielmiò & Grutero. Vulgò *fidem populi Romani.*

327, 17. *Non domi ſuæ ſolùm.* Ita codices noſtri. Vulgati alio verborum ordine, *domi ſuæ non ſolùm*, unde Grævius delebat voces, *non ſolùm.*

324, 14. *Inhumanitatemque.* Mallet Grævius, *immanitatemque*, ut habent codex ejus optimus, & unus e noſtris: alii vitiosè ſcribunt *humanitatemque.*

329, 5. *Nos in ſeptemdecim populis Siciliæ*, qui bello ſubacti, & duriùs ceteris tractati, quòd opem Pœnis contra Romanos tuliſſent, *non eramus.* Ita Victorius edidit, neque aliter legit Sigonius. Vulgati vitiosè *numeramur*, quod tamen ſervant codices noſtri. Infrà cum Grævio dedimus ex optimo ejus codice, & tribus e noſtris, *miniſtrata ſunt*, pro vulgato, *adminiſtrata ſunt.*

333, 16. *Me culpam fortunæ*, videtur exciđiſſe vox, *homini assignare.*

335, 5. *Tyndaritani.* Addunt editi, *Locrenſes;* cui voci nullus hìc locus: eam igitur cum Grævio delevimus, quam tres e noſtris mſſ. non agnoſcunt.

336, 20. *Quid facere poſſet, quum &c.* Ita Grævius, & sic habent noſtri codices quatuor. Mendosè vulgati, quid facere possis? quum.

342, 2. *Ni furtis.* Præciſa locutio, pro, *ni dixiſſet Verrem furtis quæſtum facere.* Hortensius.

344, 20. ἐδικώθησαν, *inquit, ut Siculi loquuntur, hoc eſt, ſupplicio &c.* Ita codices optimi & veteres editi, ut Siculi verbo minùs uſitato loqui intelligantur. Lambinus, quem plerique ſequuntur dedit ἐδικαιώθησαν, *inquit, hoc eſt, ut Siculi loquuntur, ſupplicio &c.* quod Erneſto minimè probatur: ad quid enim hæ voces, *ut Siculi loquuntur?*

356, 12. *Hanc sibi rem præsidio ſperant futurum.* De hac locutione videndus Gellius 1, 7.

357, 26. *Perangusto fretu.* Ita ex Gellio & Priſciano reſtituit Lambinus; alii retinuerunt *freto*.

364, 22. *Poſtea Q. Pompeius.* Vulgò *poſteaque Pompeius.* Emendavit Urſinus ex optimis mſſ. quibus accedunt Grævii codex unicus, & quatuor e noſtris. Infrà ex iiſdem codicibus cum Grævio dedimus *laboribus*, pro vulgato *doloribus*.

368, 5. *Celeberrimo in loco prætorii.* Vox ultima apertè mendoſa, quam delendam cenſet Verburgius, niſi malis cum Græviò reponere *populi Romani*, ut habent duo e noſtris mſſ. aut *fori Romani*.

373, 22. *Copiis armiſque compenſarunt.* Copiis armiſque ſuppeditandis, ubi reip. tempora requirebant, penſarunt populo Romano ea pericula, in quæ Galli variis in bellis Romam adduxerant. Hanc lectionem Tullio Grævius reſtituit, Faerno, aliiſque, ex mſſ. notatam, quam ſervat etiam unus e noſtris. Gruterus maluit *coriis remiſque*. Alii *compenſarunt* mutant in *propulſarunt*.

Ibid. 29. *Qui proximè fuerant.* Ita Urſini liber vetus, cui accedunt duo e noſtris. Alii cum vulgatis, *qui proximi fuerant*.

375, 20. *Legati ad eos? Exercitus præterea Cn. Pompeii maximus &c.* Ita mutatâ diſtinctione Lambinus & Grævius locum reſtituerunt, mendoſum in vulgatis, *legati ad eos exercitus? Præterea Cn. Pompeius maximus &c.*

377, 5. *Ex litteris quidem noſtris, quas exſcripsiſtis.* Ita Faernus reperit in vetere libro, & sic Manutius & Grævius ediderunt. Vulgata lectio, *ex litteris quidem veſtris, quas ſcripsiſtis*, explicari non poteſt.

Ibid. 29. *Croduni & Vulchalone.* Codices scribunt *sc Croduni &c.* quod est *scilicet Croduni &c.* Rectè igitur Ursinus has voces pro glossemate habet.

379, 24. *Si hoc judici præscriptum.* Vulgò, *si hoc, Judices, præscriptum.* Emendavit Grævius, & firmant codices nostri, in quibus scribitur *jud.*

384, 15. *Cujus numine . . . sanctam.* Veterem lectionem, quam duo e nostris mss. servant, revocavit Grævius. Recentiores dederunt, *cujus nomine . . . vinctam.*

386, 11. *Magistratibus . . . convictus.* Hîc interciderunt aliquot verba, tam quæ pertinent ad *magistratibus*, quàm ad *convictus.* Grævius conjiciebat, *malè gestis, ullius criminis convictus.*

387, 10. *Senatores.* Ita rectè Grævius reposuit, pro vulgato, *senatum.*

391, 16. *Claris autem hominibus.* Ita ex codice Francii locum supplevit Grævius, & firmat unus e nostris mss. in quo scribitur, *claris aut hominibus.* Vulgò, *hominibus autem.*

392, 16. *Tradere & condonare.* Ita ex conjectura certissima Faernus. Vulgò, *& condemnare.* qua in voce decresceret oratio.

401, 29. *Moram . . . acquisisse.* Gulielmius legebat, *anquisisse.*

403, 27. *Leniorem actionem.* Ita Verburgii & nostri codices. Vulgò *leviorem.*

404, 13. *Ratio juris ejus.* Nihil certius hac emendatione Gulielmii, quæ & Fabro probatur. In nostris codicibus scribitur, *ratio juris & jus*, aut *ratio juris & vis.*

406, 31. *Hominis illius hoc munus esse &c.* Ita Grævius e suis mss. quibus accedunt nostri.

Y iv

Vulgò, *hominis illius ad hoc munus, & ad &c.* quod fanè manum correctoris fapit.

413, 4. *Et fe fervos.* Vulgati, *& fe fuos.* Et paulò poft, *de re ipfa atque emptione*, ubi vulgati, *de ipfa emptione*, tantùm. In his Grævii codices & noftros fequimur.

416, 1. *Ut vis ac deductio moribus fieret.* Ita cum Camerario & uno e noftris mff. dedimus, ut fenfus poftulat. Vulgò, *ut jus ac deductio :* qui error in his vocibus non infolens librariis, qui fuprà fcribunt *ejus rei vis actionemque quæramus*, ubi rectè editur *ejus rei jus :* & infra 38. *jus armatorum hominum*, pro *vis armatorum hominum.*

417, 9. *Ut hoc genus unum..* Voculam *ut* cum Lambino delevimus.

Ibid. 29. *Aut ad actoris notionem.* Locum mendofum sic emendat & diftinguit P. Faber: *quid ad caufam poffessionis ? quid ad reftituendum eum, quem oportet reftitui ? quid denique ad jus civile, aut ad prætoris notionem & ad animadverfionem ? Ages injuriarum. Plus tibi ego &c.*

420, 6. *Nullum experiendi jus.* Ita Gruteri codex unus & duo e noftris. Alii, *nulli experiendi jus.*

Ibid. 12. *Aliqua ex parte.* Hæc verba ex interpretatione alicujus magiftri adjecta effe cenfet Grævius.

425, 31. *Rem ad verbum . . . attingere.* Hotomanus malebat, *adftringere.* Et mox pro, *neminem ftatu detrufum*, Muretus legebat, *neminem ftatuere detrufum.*

428, 5. *Ufum & auctoritatem.* Grævium fequimur, qui multis probat conjunctionem effe delendam.

Ibid. 15. *Si tam ſevere . . . ut rem.* Ita ex codice Erfurtenſi Græviųs. Vulgati, *si tam verè . . . quàm rem.* Nullo ſenſu.

435, 2. *Sive, nive.* Ita e Palatinis duobus locum reſtituit Gruterus, ut jam antè Gulielmius conjecerat. Reſpicit autem ad formulas ſponſionum, quarum initium, *si, sive; ni, nive.*

Ibid. 3. *Quod defendis.* Ita Victorius, & sic unus e noſtris, ut mens auctoris poſtulat. Alii cum vulgatis, *quod defendit.*

437, 26. *Imponi falſæ tabulæ.* Ita quidem codices & editi: ſed legendum videtur *interponi*, ut voluere Hotomanus & Lambinus.

439, 8. *Quum omnia.* Has voces eſſe a mala manu, atque, ut ſenſus conſtet, delendas cenſet Grævius.

Ibid. 28. *Iter*, quà quis pedes aut eques commeare poteſt. *Actus*, ubì & armenta trajicere, & vehiculum ducere liceat. Modeſtinus.

440, 27. *In jure parum delectum eſſe.* Vulgò, *injuriarum delictum eſſe*, nullo ſenſu. Victorium ſequimur, quì hæc procul dubio e mſſ. hauſit. Eodem ſenſu dixit Tullius in Vatinium 34. *urnas delegeris.* Suprà etiam pro, *ingreſſum modò dejeceris*, Grævius ex codice Erfurtenſi reponebat, *delegeris;* quod qui non intellexerunt, interpolare auſi ſunt.

441, 12. *Non vereor.* Gruterus malè omittit particulam negantem, quam ſententia poſtulat, & ſervant codices noſtri.

442, 1. *Illud autem miror, cur vos aliquid &c.* Cæcina cauſam ſuam tuebatur auctoritate Aquilii. Huic adverſarii opponebant alium juriſconſultum, de quo hîc orator: ſed locus in multis vexatus

ab iis, qui ſequentia de Aquilio dicta exiſtimabant. Libenter legeremus: *illud autem miror, cur aliquem contra me ſentire dicatis, quum eum auctorem (ſcil. Aquilium) vos pro me appelletis, noſtrum nominetis. Verumtamen quid ait iſte veſter auctor? Quibus quidque verbis actum pronuntiatumque sit, ſpectari convenit. Ego ex iſto genere conſultorum pro me nominem, ut opinor, iſtum ipſum, quo vos auctore &c.* Hanc lectionem in pluribus firmat codex e noſtris optimus.

446, 25. *Unde dejeciſti?* Hæc corrupta eſſe nemo non videt. Lambinus ex conjectura reponebat, *unde dejecti Pœni?* Alii malunt, *unde Tarquinius?*

447, 23. *Hoc poſtulat, ut in eum ipſum locum reſtituatur.* Hæc verba, quæ deſunt in Vulgatis, ſupplevit ex codice Erfurtensi Grævius.

450, 20. *Per colonum.* Vulgati habent, *propter uſum fructum*, quod apertè vitioſum eſt. Lambinus reposuit *per colonum*; quæ tamen verba abeſſe poſſunt, modò pro vulgato, *qui colonus*, legas, ut dedimus ex optimo codice, *quia colonus.*

451, 21. *Et fateris, quæ inter...* Ita codices vetuſtiores, & Victorius. Hic nonnulla interciderunt. In vulgatis legitur, *ut in ceteris quæ rogavit*, quæ verba videntur adſcripta eſſe, ne nulla eſſet hujus loci ſententia.

455, 4. *A populo Romano.* Legendum videtur, *a civibus Romanis*, ut habet codex e noſtris optimus.

Ibid. 20. *Derelinquo jam &c.* Verisimilis Fabri conjectura legentis, *de reliquo jam &c.*

456, 2. *Amplissimum, Etruriæ nomine totius.*

Hunc locum sic emendabat Hotomanus, *amplissimum Etruriæ totius, hominem in utraque fortuna &c.*

458, 15. *Attingere.* Ita Gulielmius & Grævius e suis mss. quibus accedunt nostri plerique. Quidam cum vulgatis habent *contingere.*

460, 12. *Huic qui successerit.* Ita e quinque codicibus dedit Grævius, & sic habent duo e nostris, probabatque Gruterus præ vulgato *succurrerit.*

Ibid. 23. *Genus est ejus belli.* Hanc lectionem, quam servant tres mss. meritò præfert Gruterus vulgatæ, *genus est enim ejusmodi.*

464, 20. *Quàm ceteros.* Has voces delendas censet Grævius.

465, 15. *Si ad belli utilitatem .... retinere.* Ita Gulielmius & Grævius e mss. Vulgati, *si & belli utilitatem . . . sustinere.*

466, 8. *In salinis.* De his non agit Tullius in hac oratione. Itaque Turnebus reponit *in silvis*, Hotomanus *in saltibus*, ut intelligatur scriptura, seu vectigal ex pascuis publicis exigi solitum.

469, 8. *Atque ad alias gentes.* Præpositionem cum Grævio e mss. nostris addidimus.

471, 3. *Et magnis auxiliis . . . juvabatur.* Ita Grævius e suis mss. & sic quoque plures e nostris. Alii minùs rectè, *& magnis adventitiis . . . copiis juvabatur.*

472, 3. *Quantum illud bellum factum.* Ita Græviani & nostri codices, pro vulgato, *quantum illud bellum futurum.*

473, 18. *Mistum ex civitatibus.* Mallet Grævius, *mistum ex civibus.*

474, 26. *Tum in singulis.* Addunt editi plerique, *oris*, quæ vox locum hîc non habet, nec

visitur in excerptis Pithœanis, nec in noſtris codicibus pleriſque.

482, 21. *Ad ipſum diſcrimen ejus temporis.* Ita Modius & Grævius ex mſſ. Coloniensi & Vuerdensi. In aliis excidit vox *diſcrimen.*

483, 13. *Misit, eum, quem Pompeius.* Ita codices, idque placuit Gulielmio & Grævio. Vulgò, *misit? eumque Pompeius.*

489, 15. *Quem per vos ipſe conſtituit.* Ita Gruterus poſt Modium profert e codicibus Coloniensi, & Vuerdensi. Vitioſa lectio vulgata, *quem per ſe ipſe conſtituit*, quam tamen retinent codices noſtri.

490, 16. *Summi hominis.* Rectius videtur quod e Coloniensi & Hittorpiano profert Gulielmius, *ſummi viri.*

491, 5. *Summâ Q. Catuli voluntate.* Ita Gulielmius & Grævius, pro vulgato, *ſummâque Catuli voluntate.*

495, 2. *Non locupletari .... præter paucos.* Gruterus præfert lectionem codicis Basilicani & Vuerdensis, rejectis voculis *non* & *præter.*

496, 13. *Quantam nunc iterum ... videmus.* Ita e codicibus Gruterus & Grævius; idque ſanè præſtat vulgatæ lectioni, *quantam non iterum ... vidimus.*

497, 4. *Repellemus: honores autem.* Ita Græviani & noſtri codices; idque præferendum Gruterianæ lectioni, *pellemus: honorem autem.*

FINIS.

